

ARCHAEOLOGIA HUNGARICA

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM RÉGÉSZETI OSZTÁLYÁNAK KIADVÁNYAI

ACTA ARCHAEOLOGICA MUSEI NATIONALIS HUNGARICI

SZERKESZTI: MÁRTON LAJOS ÉS FETTICH NÁNDOR

IX.

LELETEK A HUN KORSZAKBÓL ÉS ETHNIKAI SZÉTVÁLASZTÁSUK

BUDAPEST

1932

455826

ALFÖLDI ANDRÁS

LELETEK A HUN KORSZAKBÓL
ÉS ETHNIKAI SZÉTVÁLASZTÁSUK

(36 TÁBLÁVAL ÉS 20 SZÖVEGKÖZÖTTI KÉPPEL)

ANDREAS ALFÖLDI

FUNDE AUS DER HUNNENZEIT
UND IHRE ETHNISCHE SONDERUNG

(MIT 36 TAFELN UND 20 TEXTABBILDUNGEN)

BUDAPEST

1932

MTA
KIK

351069

NYOMATOTT KARCAGON, KERTÉSZ JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
MEGJELENT 400 PÉLDÁNYBAN. ERSCHIENEN IN 400 EXEMPLAREN

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára 2531 /1958.....sz.

PÓSTA BÉLA

EMLÉKÉNEK

A TARTALOM ÁTTEKINTÉSE

Bevezetés	9
I. Magyarország hunkori leleteinek ethnikai meghatározása (Kr. u. 376—456)	
1. A probléma	12
2. Sajátos hun vonások a leletanyagban	17
a) A temetési ritusok	17
b) Íj és nyíl	17
Pótlás az íjakhoz	90
c) A pikkelydíszes pléhlemezek és kan- nelúrás szegélyszalagjaik	24
d) A lószerszám és az övgarnitúrák veretei	30
e) A hun üstök	34
3. A hun, alán és germán emléktárgyak közös elemei	36
a) A hunok hatása	40
b) A germánosság stílusátvitelének	41
c) Római befolyások	41
d) A dunavölgyi barbárság behatása: a kerámia	42
Pótlás a kerámiához	90
e) Dél-országi alapvető szerepe és dél-országi tárgyi típusok (1. Polychrom ötvösmunkák. 2. Aranypléh díszec- kék. 3. Zablatok. 4. Csatok)	58
II. A publikálatlan leletek leírása	
1. Nagyszéksós	65
2. Léva	71
3. Rábapordány	72
4. Kiskunhalas	74
III. A táblák magyarázata	76

INHALTSÜBERSICHT

Einleitendes	9
I. Die ethnische Bestimmung der Funde der ungarländischen Hunnenzeit (376—456. n. Chr.)	
1. Einführung in das Problem	12
2. Hunnische Sonderzüge im Fundinventar	17
a) Der Grabritus	17
b) Pfeil und Bogen	18
Nachtrag zu den Bogen	90
c) Die geschuppten Blechüberzüge und ihre kannelierten Saumbänder	24
d) Beschläge des Zaumzeugs und der Riemengarnitur	31
e) Die hunnischen Kessel	34
3. Das gemeinsame Element im hunni- schen, alanischen und germanischen Denkmälermaterial	36
a) Die hunnische Einwirkung	39
b) Die stilistische Wirkung des Germa- nentums	40
c) Römische Einflüsse	40
d) Vertreter des donauländisch-barba- rischen Elementes: Die Keramik	41
Nachtrag zur Keramik	90
e) Die zentrale Bedeutung Südrusslands und südrussische Objekttypen (1. Polychrome Goldschmiedearbeiten. 2. Die Goldflitter. 3. Die Trensen. 4. Die Schnallen	58
II. Beschreibung der unpublizierten Funde	
1. Nagyszéksós	65
2. Léva	71
3. Rábapordány	72
4. Kiskunhalas	74
III. Erklärung der Tafeln	76

ELŐSZÓ

A hunok régészeti hagyatékának felismeréséhez csak a legutóbbi évek kutatásai mutatták meg az utat. Mindinkább világosan kezdenek kibontakozni annak a leletcsoportnak a körvonalai, melynek egyes elemei megvannak a hunok germán és alán alattvalóinak sírleltárában, más részei azonban különleges vonásokat is mutatnak. Szükségesnek láttam tehát, hogy ezeket a leleteket együttesen mutassam be és az egész leletcsoportot, ha csak vázlatosan is, jellemezzem. Közülük nagyon fontosak (Léva, Kiskúnhalas, Nagyszéksós) publikálatlanok voltak, mások (elsősorban Pécs-Üszög) csak rossz ábrákban voltak ismeretesebbek, vagy éppen az összerendezésben még nem méltatták őket (Höckricht, Körösladány, Keszthely-Gát). Együttal olyan leleteket is ide vettem, amelyek biztosan vagy valószínűleg germánoktól származnak, azonban úgy a díszítés tekintetében, mint tipológiailag a fentiekkel szorosan összefüggenek. A kétféle elemet éppen azért kell együtt tartani és egymással összehasonlítani, mert biztos megkülönböztetésük még nehézségekbe ütközik. Miután az untersiebenbrunni és szilágysomlyói nagy leletek újabban bőven illusztráltak, jó publikációkban hozzáférhetővé váltak, kíváncsi voltam, hogy az eddig még csak rövid jelentésben (IPEK, 1926, 265 skk.) közölt rábapordányi leletet is belevonjam ebbe az áttekintésbe. Hasonlóképpen szükségesnek látszott, hogy a csornai diadémról, valamint a sárvízi pajzskeretről és a murgai tárgyakról, stb. megfelelő fényképfelvételeket közöljek.

A romániai idevágó anyagból a petrossai kincs sasfibuláival nemrég foglalkoztam; a Német Archaeologiai Intézet szivességéből a concestii (Moldva) nevezetes leletnek fontosabb darabjait Matzulewitsch Die byzantinische Antike c. műve után módomban van itt is bemutatni. Az oroszországi megfelelő emlékeket eredetiben nem tanulmányozhattam. Sajnos, az orosz régészeti irodalom is meglehetősen hiányos Budapesten,

EINLEITENDES

Erst die Forschungsergebnisse der allerletzten Jahre haben uns den Weg zur Erkenntnis der archäologischen Hinterlassenschaft der Hunnen gewiesen. Es zeigen sich nunmehr immer deutlicher die Umrisse der Fundgruppe, deren Bestandteile teils identisch mit dem Inventar der Gräber ihrer germanischen und alanischen Untertanen sind, teils aber besondere Züge aufweisen. Es schien mir daher notwendig, diese Funde vereinigt vorzulegen und ihren Bestand, wenn auch nur skizzenhaft, zu charakterisieren; zumal sehr wichtige von ihnen (Léva, Kiskúnhalas und Nagyszéksós) noch unpubliziert waren, andere (Pécs—Üszög vor allem) bisher nur in schlechten Abbildungen bekannt oder in diesem Zusammenhang noch gar nicht ausgewertet (Höckricht, Körösladány, Keszthely—Gát) gewesen sind. Zugleich habe ich auch solche Funde herangezogen, die sicher oder wahrscheinlich den Germanen zuzuweisen sind, aber sowohl nach der Dekoration, als auch typologisch eng mit den obigen zusammengehören. Eben weil die Scheidung noch so schwierig ist, müssen die beiden Elemente stets zusammengehalten und verglichen werden. Da die grossen Leitfunde von Untersiebenbrunn und Szilágysomlyó jetzt in einwandfreien Publikationen zugänglich gemacht sind, habe ich es für wünschenswert gehalten, die Bestände des bisher nur aus einer kurzen Erwähnung durch Fettich (IPEK 1926, 265 ff.) literarisch bekannten Fundes von Rábapordány zu besprechen, ferner von dem Diademfund von Csorna, den Fundobjekten von Murga, dem Schildrahmen von Sárvíz u. s. w. verlässliche Abbildungen zu veröffentlichen.

Aus dem einschlägigen Material in Rumänien habe ich die Adlerfibeln des Schatzes von Petrossa unlängst schon behandelt; durch das Zutreffen des Deutschen Archaeologischen Institutes durften die Abbildungen der wichtigen Stücke des Schatzes von Concesti nach Matzulewitsch, Die byzantinische Antike, abgedruckt

úgy hogy azt a kívánt mértékben nem méríthettem ki. Mivel azonban T. M. Minajeva új munkájában a szóbanforgó leleteket Oroszország területéről összeállította, remélhető, hogy tárgyalásunkból fontosabb anyag nem fog kimaradni. A nižnjaja-dobrinkai és pokrowski lelet-tárgyaknak fényképei, valamint a novogrigorjevka leleteknek Samokvasov kevéssé ismert könyvéből (*Osnovaniia chronologičeskoj klassifikacii i katalog kollekcion drevnostej Prof. Dr. Ja. Samokvasova, Varsava, 1892*) vett képe a szakembereknek bizonyára jó szolgálatot tesznek. Az áttekintést óhajtottam megkönnyíteni az ščerbataja kotlovinai, zdviženski, sagai leletek képeinek közlésével. Sajnos, jó fényképeink nem voltak, s a rendelkezésünkre álló reprodukciók nem elégítenek ki; azonban így sem mellőzhettük őket.

Az anyag még kevés és a magyarországi hun sirokról még nem állanak hiteles leletleírások rendelkezésre. Azért korai és elhibázott volna, ha ennél az előmunkálatnál máris végérvényes összefoglalásra törekednénk. Csak szerény vázlatról lehet itt szó. Mégis remélem, hogy az összeállított új leletek és adatok, továbbá képanyagom a további kutatásnak hasznára lesznek.

Az *Archaeologia Hungarica* szerkesztője, Fettich Nándor munkámat nehezen elérhető fényképek megszerzésével nagyban megkönnyítette; emellett orosz kiadványok fordításával és technikai nehézségek leküzdésében is lekötöztetett hathatós támogatásával. Horváth Tibor kedves tanítványom a nagyszéksósi, lévai és rábapordányi leletek szakszerű leírásában volt segítségemre. A Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Osztályának (Márton Lajos igazgató) és a Szeged-Városi Múzeumnak (Móra Ferenc igazgató és Sebestyén K. igazgató-őr), továbbá a kiskunhalasi református főgimnázium igazgatóságának és Fleissig József urnak (Budapest) fontos leletek közlésének megengedéséért hálás köszönettel tartozom. Segítségemre voltak fényképekkel az említett intézeteken kívül a mainzi Römisch-Germanisches Zentralmuseum, G. Bersu igazgató — Frankfurt a. Main, Prof. P. Rykow-Saratow, a bécsi Naturhistorisches Museum (E. Beninger), a berlini Statl. Museum für Vor- u. Frühgeschichte (W. Unverzagt igazgató és Dr. Jenny múzeumi őr), végül a bécsi Röm. Museum (Dr. E. Polaschek).

Zsivny Viktor igazgató szíves volt a Nemzeti Múzeum ásványtárában Dr. Zombory László közreműködésével kémiai elemzést végeztetni

werden. Eine Durchforschung der entsprechenden Altertümer in Russland war mir nicht möglich. Leider ist auch die russische archaologische Literatur in Budapest nur sehr mangelhaft vertreten, so dass sie nicht in der erwünschten Masse ausgewertet werden konnte. Da aber jetzt eine Arbeit von T. M. Minajeva schon eine Zusammenstellung der uns interessierenden Denkmälerklasse bietet, ist zu hoffen, dass nicht viel Wesentliches unbeachtet blieb. Die ersten guten Bilder der Kurganfunde von Nižnjaja Dobrinka und Pokrowsk, wie die Reproduktion der Fundobjekte von Novogrigorjevka aus dem völlig unzugänglichen Buche von Samokwasow (*Osnovaniia chronologičeskoj klassifikacii i katalog kollekcion drevnostej Prof. Dr. Ja. Samokvasova, Varsava, 1892*) wird den Fachleuten sicher nicht unerwünscht sein. Um die Übersicht zu erleichtern, habe ich auch die Bilder der Fundobjekte von Ščerbataja kotlovina, Saga bei Aleschek und Zdwischensk gebracht. Leider standen uns keine guten photographischen Vorlagen, nur teilweise schwache Reproduktionen zur Verfügung; einen Nutzen werden sie aber wohl auch so stiften.

Der Bestand ist noch zu klein und gute Fundbeobachtungen bei dem ungarländischen Material fast noch gar nicht vorhanden. Darum wäre es verfrüht und zwecklos, gleich bei dieser ersten Sichtung den Versuch einer erschöpfenden Behandlung zu machen. Nur eine bescheidene Skizze ist heute möglich, keine abschliessende Zusammenfassung. Dessen ungeachtet hege ich die Hoffnung, dass die zusammengetragenen neuen Funde und Daten und das Bildmaterial der Forschung einige Dienste leisten werden.

Der Schriftleiter der „*Archaeologia Hungarica*“ N. Fettich hat mir durch die Anschaffung der photographischen Vorlagen von schwer zugänglichen Sammlungen die Arbeit erleichtert; er hat mich auch durch Übersetzung russischer Texte und durch tatkräftige Hilfe in Überwindung technischer Schwierigkeiten sehr verpflichtet. Mein Schüler Tibor Horváth hat sich an der Beschreibung der Funde von Nagyszéksós, Léva und Rábapordány beteiligt. Der Archäologischen Abteilung des Ungarischen Nationalmuseums (Dir. L. v. Márton) und dem Städtischen Museum in Szeged (Dir. Franz Móra und Kustos K. v. Sebestyén), ferner der Direktion des ref. Obergymnasiums in Kiskunhalas und Dir. J. Fleissig — Budapest bin ich für die Erlaubnis

számomra. Koch Sándor egyet. m. tanár a nagyszéksósi leletek kőberakásait határozta meg. Kalmár János mérnök technikai kérdésekben bocsátotta számos alkalommal rendelkezésemre szaktudását; neki köszönhetem a 2. kép rajzát is. A berlini W. Gruyter kiadó-cég klisék kölcsönzésével volt szives támogatni. Mindezeknek hálás köszönetemet fejezem ki.

zur Veröffentlichung von bedeutenden Funden besonders verbunden. Mit Photographien haben mich die eben genannten Institute, ferner das Römisch—Germanische Zentralmuseum in Mainz, Direktor G. Bersu — Frankfurt a. M., Prof. P. Rykow in Saratow, das Naturhistorische Museum in Wien (Kustos E. Beninger), das Staatl. Museum für Vor- u. Frühgeschichte in Berlin (Dir. W. Unverzagt und Kustos W. v. Jenny), endlich das Röm. Museum der Stadt Wien (Dr. E. Polaschek) ausgeholfen. Dir. Viktor Zsivny hat durch Dr. L. Zombory eine chemische Analyse für mich machen lassen, Priv.-Doz. S. Koch den Steinbelag der Fundstücke von Nagyszéksós genau bestimmt. Ing. J. Kalmár hat mir in technischen Fragen viel Hilfe geleistet und die Vorlage von Abb. 2 gezeichnet. Druckstöcke hat uns die Firma W. Gruyter-Berlin geliehen. Allen Erwähnten gebührt mein bester Dank.

I. MAGYARORSZÁG HUNKORI (376—456 Kr. u.) LELETEINEK ETHNIKAI MEGHATÁROZÁSA

1. A probléma

Amint nemrég kifejtettem,¹ a hun emlékek meghatározásához az utat az avar emlékcsoport² („Keszthely-kultura“) meghatározása tette járhatóvá. Hogy ezen emlékcsoport kialakításában a hunok is résztvettek, amint azt többen gondolták, téves felfogás; az avarok csaknem kétszáz évvel a hunok után törnek elő Ázsiából, egész más területekről, amint azt legközelebb részletesen is ki fogom fejteni.

A hunok kizárása folytán a „Keszthely-stilus“ köréből, illetve a „Keszthely-kulturának“ a Kr. u. 568 utáni időre helyezésével, szinte csak egy emlékcsoport maradt a hun korszakra. Ezt a legutóbbi évekig kizárólag germánnak tekintették aranyművességének kőberakásai és technikai jellegzetességei miatt. Rostowzew „Iranians and Greeks“ (1922) c. munkája óta világos, hogy a díszítésnek ez a módja a régi szkíta állatstilusnak egy polychrom, geometrikus ornamentikába való feloldódásával keletkezett és a germánoknál csak pontusi kölcsönzés. Az antinaturalisztikus tendencia, amely a plasztikus állatornamentumokat színes fölletekké oldotta fel, már a kelemesi leletben (Kr. e. VI. sz.) teljesen kialakulva jelentkezik, a plasztikus felfogást azonban csak évszázadok múlva szorította ki. Hogy ebben nem az iráni lovasnépek népi művészete, hanem a nagy kulturcentrumok (déloroszországi görög városok, Perzsia) hatása volt döntő, mutatja a Duna-Tisza közére vetődött szarmata jazygok esete, akiknek nagy leletanyagában a Déloroszországtól való elszakadás e stilusnak kiveszését vonta maga után.

Újabban nyilvánvalóvá vált, hogy ez a dí-

I. DIE ETHNISCHE BESTIMMUNG DER FUNDE DER UNGARLÄNDISCHEN HUNNENZEIT (376—456 n. CHR.)

1. Einführung in das Problem

Wie ich schon einmal¹ kurz erörtert habe, ist der Weg zur Unterscheidung der hunnischen Denkmäler erst durch die Zuweisung der sog. „Keszthelykultur“ an das Volk der Avaren² frei gemacht worden. Dass auch die Hunnen, die von den Avaren geographisch und historisch gänzlich isoliert gewesen sind, einen Anteil an dieser Stilgruppe gehabt hätten, wie man meinte, ist ausgeschlossen; die Avaren sind fast zweihundert Jahre später als die Hunnen aus Asien hervorgebrochen, und zwar aus ganz anderen Gebieten wie jene —, wie ich demnächst ausführlich zu zeigen hoffe.

Die gänzliche Ausschaltung der Hunnen aus dem Bereiche des „Keszthely“-Stiles, bzw. die Verschiebung der „Keszthelykultur“ in die Zeit nach 568 n. Chr. hat für die hunnische Periode in Ungarn fast nur eine einzige Fundgruppe übrig gelassen. Diese ist die Gruppe der bis zu den letzten Jahren als ausschliesslich germanisch betrachteten Goldschmiedearbeiten mit bunten Steineinlagen in Einzelfassungen oder in Zellentechnik. Seit dem Erscheinen der „Iranians and Greeks in South Russia“ von Rostowzew (1922) ist es uns aber klar geworden, dass diese Art von Dekoration durch die Auflösung des alten skythischen Tierstiles in eine polychrome, geometrische Ornamentik entstanden ist und bei den Germanen nur ein pontisches Lehnsgut darstellt. Die naturfeindliche Tendenz, die die plastischen Tierornamente zu bunten Flächen auflöste, steht schon in den Kelemes-Funden (VI. Jh. v. Chr.) vollauf entwickelt da, nur

¹ Archäologische Spuren der Hunnen. Germania 16, 1932, 135—138.

² L. Untergang der Römerherrschaft in Pannonien c. munkám. 2, 1926, 1 skk. Egy másik, előkészületben levő művemben újra részletesen tárgyalom e kérdést.

¹ Archäologische Spuren der Hunnen. Germania 16, 1932, 135—138.

² S. meine Arbeit: Untergang der Römerherrschaft in Pannonien 2, 1926, 1 ff. Weitere Literatur und Ausführungen in einer demnächst erscheinenden Arbeit von mir.

szítóstilus nemcsak a germánoknál és a pontusvidéki irániaknál volt otthonos, hanem tőlük északra és keletre, Keletoroszországban, Nyugat-szibériában és Turkesztánban is gyökert vert.³ Már A. V. Schmidt⁴ is észrevette, hogy ezek a „szarmata-gót” emlékek Északkelet-Oroszországban különböző temetési rítusokkal lépnek fel, valamint azt is, hogy e vidékeken való elterjedésük a fibula használatának elhagyásával jár. Helyesen mondja: „A fibulákat nyilván nem alkalmazták e területeken a ruházatkodásban és ennek következtében a lakosságnál nem is keltettek érdeklődést.” Tehát a lovasnépeknél, melyeknek ujjas ruházata a fibula alkalmazását feleslegessé tette, e stilus szintén elterjedt. Ezek körében pedig már azon a területen járunk, ahonnan a hunok előtörtek. Róluk is tudjuk jó forrásból, hogy kardszijaik, cipőkötőik és lószerszámdíszek, mint Priskos Attila táborában látta,⁵ arannyal és drágakövekkel díszítettek voltak. Sokkal határozatlanabb, de számunkra így is fontos, Claudius Claudianus költőnek egy helye, mely szerint az újonnan jött lovasnépek értékes öve (*cingula*) a rómaiaknak igen kedvelt zsákmánya volt.⁶

Minden bizonnyal feltételezhetjük a germán polychrom stilus másodlagos hatását is a hunok díszítményeire, amire már Supka Géza is rámu-

³ A. M. Tallgren, L'Orient et l'Occident dans l'âge du fer Finno-ougrien (SMYA 35, 1924) 8 skk. (a k. ny.-ban) — A. M. Tallgren, Zur osteuropäischen Archäologie 45. A. V. Schmidt ESA 1, 1927, 18 skk. Axel Heikel, Antiquités de la Sibérie occidentale (Mém. SFOu 6, 1894) 47, XI. tábla 9, 14. H. J. Heikel, Altertümer aus dem Tale des Talas in Turkestan (Soc. FOU, Travaux ethnogr. 7, 1918) I. tábla 19 (Tsjung-Tipä kerület, 18 sirdomb); 11 és 13 tábla (valamint a 20 sirdomb). Fettich, Acta Archaeol. 1, 1930, 254. J. Werner, ESA 7, 1932, 47 és mások. — V. ö. még M. Rostovtseff, Mon. et mém. Piot 26, 1923, 160 f.

⁴ ESA 1, 1927, 43 és 46.

⁵ Priskos, Exc. de legat. p. 144, 18 sk (Ed. de Boor).

⁶ Claud. Claudian, Paneg. de III. cons. Honorii 25 skk. (Honorius még gyerek volt, mikor apja) *signa triumphato quotiens flexisset ab Histio Arcto de strage calens, ... (primus solebas) poscere partem de spoliis, Scythicos arcus aut rapta Gelonis cingula vel iaculum Daci, vel frena Suebi*. A gelonus itt természetesen csak költői neve valamilyen északi barbár néprek s nem azonos a régi szkíta gelonokkal, amint Kiessling gondolta (P.-W. R. E. 7, 1018). Sajnos Claudianus ezen népevének a vizsgálata nép-meghatározás szempontjából nem kecsegtet eredménnyel (Pan. de IV. cons. Hon. 485 skk., De cons. Stil. I 109 sk.), csak fescenn. de nupt. Hon. Aug. 3 fontos, hol a gelonok mint híres lovasok vannak jellemezve. (Ammian. XXXI 2, 13 sk. önkényesen az alánok közé sorozza őket, több figyelmet érdemel nála a XVII. 5, 1 mondat, ahol a *gelani* mint a chioniták szomszédjai, tehát mint a perzsa határ menti hun nép szerepelnek.)

konnte sie erst nach Jahrhunderten die plastische Auffassung verdrängen. Dass dabei nicht die Volkskunst der iranischen Reiterstämme, sondern die Auswirkung grosser Kulturzentren (die südrussischen Griechen-Städte, Persien) ausschlaggebend gewesen ist, zeigt der Fall der ins Theissgebiet verdrängten sarmatischen Jazygen, in deren grossen Fundmassen die Trennung von Südrussland auch ein Versiegen dieser Stilgattung hervorgerufen hat.

Neuerdings ist es auch offenbar geworden, dass dieser Zierstil nicht nur bei den Germanen und nicht nur bei den pontischen Iranern beheimatet war, sondern auch nördlich und östlich von ihnen in Ostrussland, Westsibirien und in Turkestan Fuss gefasst hat.³ Schon A. V. Schmidt⁴ hat beobachtet, dass diese „sarmatisch-gotischen“ Gegenstände hier im Nordosten im Gebiete von Völkern mit verschiedensten Grabriten auftreten; er hat auch bemerkt, dass am Wege der Ausbreitung nach diesen Gegenden das Vorkommen der Fibel allmählich aufhört. „Die Fibeln konnten offenbar keine Anwendung für die Bekleidung in diesen Gegenden finden und folglich in der Bevölkerung kein Interesse erwecken“ — sagt er sehr richtig. Hier, bei den Reitervölkern, bei denen die Ärmelkleider die Verwendung der Fibel überflüssig machten, war also dieser Stil auch vorhanden. Und das sind schon die Gebiete, aus denen die Hunnen hervorgebrochen sind. Von ihnen ist es auch direkt bezeugt, dass die Schwertriemen, die Schuhbinden und das Zaumzeug ihrer Männer, die Priskos am Hoflager von Attila gesehen hat, mit Gold und Edelsteinen geschmückt waren.⁵ Viel unbestimmter, aber wichtig genug für uns ist eine Angabe des Dichters Claudius Claudianus, woraus wenigstens so viel ersichtlich ist, dass die kostbaren Riemengürtel (*cingula*) der neu angekommenen Reitervölker eine begehrte Beute für die Römer darstellten.⁶

³ A. M. Tallgren, L'Orient et l'Occident dans l'âge du fer Finno-ougrien (SMYA 35, 1924) 8 ff. (des S.-A.-s). Ds. Zur osteuropäischen Archäologie 45. A. V. Schmidt, ESA 1, 1927, 18 ff. Axel Heikel, Antiquités de la Sibérie occidentale (Mém. SFOu 6, 1894) 47, pl. XI. 9, 14. H. J. Heikel, Altertümer aus dem Tale des Talas in Turkestan (Soc. FOU, Travaux ethnogr. 7, 1918) Taf I. 19 (Bezirk Tsjung-Tipä, Grabhügel 18); Taf I 11 und 13 (ebendort, Grabhügel 20). Fettich, Acta Archaeol. 1, 1930, 254. J. Werner, ESA 7, 1932, 47, u. a. m. — Vgl. noch M. Rostovtseff, Mon. et mém. Piot 26, 1923, 160 f.

⁴ A. V. Schmidt ESA 1, 1927, 43 und 46.

⁵ Priskos, Exc. de legat. p. 144, 18 sqq. (ed. de Boor).

⁶ Claud. Claudian, Paneg. de III. cons. Honorii 25

tatott (Arch. Ért. 1914, 184). A két népkomplexum együttélése ugyanis a hunok európai történetének szempontjából döntő jelentőségű volt.

Annak a stílusfejlődési folyamatnak földrajzi színhelye, amely a fenti eredményhez vezetett, a magyarországi avar leletek további ethnikai szétválasztásának tanulságaiból is érzékelhető. Amint az irrodalmi források újabb elemzésével legközelebb ki fogom mutatni, az avar nép két csoportból állott: a griff-, inda- és állatküzdlemmotívumokkal díszített öntött övgarnitúrák az Ázsiából jövő igazi avaroknak a hagyatéka; a préselt, tulnyomórészen geometriai motívumokkal díszített övveretek elsősorban türk törzsektől származnak, amely törzseket az avarok Déloroszországból ragadták magukkal. Bizonyos, hogy ezek a pontusi türkök, mindenek előtt a kuturgurok, eredetileg éppenúgy az északázsiai állatstílus hordozói voltak, mint a hunok.⁷ Úgy látszik, hogy ezek ezt a stílust a római császárkor idején Nyugatsibériában veszítették el,⁸ mint a hunok, akik a Kr. u. I. sz. végén a kínai birodalom közelségéből elűzve, erre a területre vetődtek. Az a harmadfélszáz év, amit itt eltöltöttek, életmódjukat lényegesen befolyásolta és műiparukat átalakította.^{8a}

Ez az a keret, amelyben a hun emlékcsoport körvonalai lassanként kirajzolódnak. A további elemzés fő nehézségei a következőkben állanak. A használati eszközök és a fegyverek egyes típusai, valamint a díszítmények technikai kivitele és motívumanyaga a népvándorlaskorban óriási területeket ölelnek fel. Kétségtelenül vannak országok, melyekben elsősorban virágoztak e dolgok és vannak határzónái elterjedésüknek; vannak tehát rájuk nézve keletkezési területek és olyan vidékek, amelyekre e tárgyak és formák csak hódítás vagy divat útján jutottak el. Ez azonban semmit sem változtat az illető típusok és díszítmények nemzeti jellegének elhalványodásán, ami a nagy elterjedési terület következménye.⁹ Oly különösen szerencsés esetek, mint az avaroké, nagyon kivételesek. Az ő hagyatékukban t. i. olyan tipológiai sorozat és olyan sajátos ornamentika lép fel, melyek

Eine sekundäre Einwirkung des polychromen Stiles der Germanen auf die Schmucksachen der Hunnen ist auch mit Sicherheit anzunehmen worauf schon G. Supka (Arch. Ért. 1914, 184) hingewiesen hat. Denn die Symbiose der beiden Völkerkomplexe war für die ganze europäische Geschichte der Hunnen von grundlegender Wichtigkeit.

Der geographische Schauplatz des stilistischen Entwicklungsprozesses, der zum oben geschilderten Ergebnis führte, kann an einer weiteren ethnischen Differenzierung der ungarländischen Avarenfunde näher veranschaulicht werden. Wie ich durch eine neue Analyse der literarischen Quellen demnächst erweisen werde, bestand das Avarenvolk aus zwei Gruppen: die mit Greifen, Ranken und Tierkampfszenen verzierten gegossenen Riemengarnituren bilden die Hinterlassenschaft der aus Ostasien vorstossenden echten Avaren, während die gepressten, vorwiegend mit geometrischen Motiven geschmückten Riemenbeschläge in erster Reihe den türkischen Stämmen gehören, die die Avaren aus Südrussland mit sich rissen. Es ist sicher, dass diese pontischen Türken, vor allem Kuturguren, einst ebenfalls zu den Trägern des nordasiatischen Tierstiles gehörten, wie auch die Hunnen.⁷ Und sie mussten diesen Stil etwa in der römischen Kaiserzeit in Westsibirien⁸ verloren haben, also in derselben Umgebung, wie die Hunnen, die Ende des I. Jh. n. Chr. durch China zerschmettert, sich in diesen Bereich retteten. Die zweieinhalb Jahrhunderte, die sie hier verbrachten, haben ihre ganze Lebensform grundlegend beeinflusst und auch ihre Kunstindustrie umgestaltet.^{8a}

sqq. (Honorius war noch ein Kind, als sein Vater) *signa triumphato quotiens flexisset ab Histro Arcto de strage calens, ... (primus solebas) poscere partem de spoliis, Scythicos arcus aut rapta Gelonis cingula vel iaculum Daci, vel frena Suebi*. Der Gelonus ist hier freilich nur ein dichterischer Deckname eines Stammes der Nordbarbaren und nicht tatsächlich das Volk der altskythischen Gelonen, wie Kiessling (P.-W. R. E. 7, 1018) meint. Leider ermöglichen auch die anderen Erwähnungen der Geloni bei Claudianus (Pan. de IV. cons. Hon. 485 sqq., De cons. Stil. I 109 sq.) nicht ihre Identifikation mit einem bestimmten Stamm, nur *fescenn. de nupt. Hon. Aug. 3* ist wichtig, wo sie als berühmte Reiter geschildert sind. (Ammian XXXI 2, 13 sq teilt sie willkürlich den Völkern der Alanen zu; mehr Beachtung verdient bei ihm der Satz XVII 5, 1, wo die *Gelani* als Nachbarn der Chioniten, also eines hunnischen Volkes an der persischen Grenze bezeichnet sind.)

⁷ Vgl. Arch. Anz. 1931, 393 ff. (A. Alföldi).

⁸ Vgl. J. Moravcsik, Ungarische Jahrbücher, 10, 1930, 53 ff.

^{8a} Diese Zweiteilung, also Bronzeguss in den asia-

⁷ V. ö. Arch. Anz. 1931, 393 sk. (Alföldi A.)

⁸ V. ö. Moravcsik Gyula, Ungarische Jahrbücher, 10, 1930, 53 skk.

^{8a} Ez a kétféleség, vagyis a bronzöntés az ázsiai steppéken és a déloroszországi préselési technika, Feltich Nándornak is feltűnt, l. Acta Arch. I, 1931, 251.

⁹ A leletek ethnikai magyarázásának alapelveiről szólt legutóbb H. Zeiss, Germania 14, 1930, 11 skk. is.

fejlődéstörténeti összefüggéseikből teljesen kiragadva, népmozgalom útján kerülnek új miliőbe. Így módon ezek földrajzi elterjedése nálunk egyúttal egy nép történeti térfoglalását is jelenti.

Szerencsére a mi emlékcsoportunk germán, alán és hun elemeinek megkülönböztetésére egyéb útmutatások is állanak rendelkezésünkre: a temetkezés ritusának és mellékleteinek különbözése, a lovasnépek öltözködésének egészen más módja, speciálisan germán és speciálisan belsőázsiai tárgytipusok, valamint az anthropologiai bélyegek. Az irodalmi források történetföldrajzi támpontjait is figyelembe kell vennünk és az egyes típusok elterjedésének statisztikájával össze kell hasonlítanunk.

A hun emlékek meghatározásához új utat nyitottak P. Rau és P. Rykov volgavidéki ásatásai. Ezeknek fontosságára tárgyunk szempontjából már A. M. Tallgren is rámutatott.¹⁰ Nemrég pedig T. Minajeva fontos munkájában egy fibulánélküli néptől származó halotthamvasztásos leletcsoportnak lényeges vonásait dolgozta ki. Ez a nép váltja fel a volgavidéki steppéken a későalán kamrasirok népét.¹¹ Minajeva látta, hogy az új temetési móddal idegen, újszerű elemek mellett déloroszországi tárgytipusok és technikai fogások élnek tovább, továbbá, hogy itt nem volgavidéki specialitásról van szó, hanem olyan emlékcsoportról, amely ezen kívül a Kaukázusban, Déloroszországban, a Don és Dnyepr mellett, valamint Romániában és Magyarországon is hátrahagyta nyomait. Hogy e jelenségek mögött a Kr. u. 375-tel kezdődő hun népmozgalom áll, azt csak a Keszthely-kulturának téves ethnikai meghatározása miatt nem mondotta ki. Azonban előttem már J. Werner rámutatott erre,¹² ezuttal csak utalok az ő bizonyítására. Minajeva újabban is közölt idevágó értékes anyagot a šipovoi kurgánokból (a Rjasan-Ural vasutvonal mentén).¹³ J. Matzulewitsch a nagy concessii kincslelet lovasnomád tárgyainak pontos közlésével tett jó szolgálatot problémánk szempontjából.¹⁴ Említést érdemelnek a Jiži Neustupny által feldolgozott vágőri

Das ist der allgemeine Rahmen, in dem die Eigenart der hunnischen Denkmälergruppe sich langsam abzuheben beginnt. Die Hauptschwierigkeit bei der weiteren Analyse ergibt sich aus folgenden Erwägungen. Die Verbreitung der einzelnen Typen der Gebrauchsgegenstände und Waffen, wie auch die Technik und der Motivschatz der Schmucksachen der Völkerwanderungszeit umfassen riesige Gebiete. Sicherlich gibt es Kernländer und Randzonen in dieser Hinsicht, Entstehungszentren und Territorien, in die diese Objekte und Formen nur durch Eroberung oder durch die Mode gelangten; das ändert aber an dem Verblässen der nationalen Prägung der betreffenden Typen und Verzierungen durch die allzu grossen Verbreitungsgebiete⁹ nichts. Besonders glückliche Fälle, wie die der Avaren, bilden eine grosse Ausnahme, wo eine typologische Serie von Objekten und eine spezielle Ornamentik aus ihrem entwicklungsgeschichtlichen Zusammenhang gänzlich herausgerissen, durch eine Völkerwelle in ein ganz fremdes Milieu getragen wurde und in ihrer geographischen Verteilung zugleich den Siedlungsraum eines historischen Volksstammes bedeutet.

Glücklicherweise besitzen wir für die Trennung der germanischen, alanischen und hunnischen Elemente unserer Denkmälergruppe noch etliche andere Indizien: die Verschiedenheit der Grabriten und Grabbeigaben, die ganz andere Art der Kleidung der Reitervölker, spezielle germanische und spezielle innerasiatische Objekttypen können uns weiterhelfen, ebenso auch die anthropologischen Merkmale. Die historisch-geographischen Anhaltspunkte der Schriftquellen müssen auch stets herangezogen und mit der Verbreitungst Statistik der einzelnen Typen verglichen werden.

Einen neuen Weg zur Unterscheidung der hunnischen Denkmäler haben systematische Grabungen von P. Rau und P. Rykov im Wolgagebiet aufgewiesen, auf deren Wichtigkeit für unser Problem schon A. M. Tallgren¹⁰ hingewiesen hat. Unlängst arbeitete T. Minajeva in einer wichtigen Arbeit¹¹ die wesentlichsten Merkmale der Brandgräbergruppe eines Volkes mit fibel-

¹⁰ A. M. Tallgren, Finnisch-Ugrische Forschungen, 20, 35, 45.

¹¹ T. Minajeva, Progrebenija s soscheniem blis gor. Pokrovskaja (Halotthamvasztásos sírok Pokrovsk város közelében) Saratov 1927.

¹² J. Werner. ESA 7, 1932, 48 skk.

¹³ T. M. Minajeva: ESA 4, 1929, 194 skk.

¹⁴ L. Matzulewitsch, Byzantinische Antike, 1929, 123 skk.

tischen Steppen und Presstechnik in Südrussland, ist auch N. Fettich aufgefallen, Acta Arch. 1, 1931, 251.

⁹ Eine grundsätzliche Erörterung der ethnischen Fundinterpretation hat zuletzt H. Zeiss, Germania 14, 1930, 11 ff. gegeben.

¹⁰ A. M. Tallgren, Finnisch-Ugrische Forschungen, 20, 35, 45.

(Stráže) leletek is.¹⁵ A Wien-Simmeringben előkerült hunkori sírokat E. Beninger írta le gondosan,¹⁶ majd E. Polaschek¹⁷ és J. Werner (fent említett cikkében) szolgáltatott az ethnikai meghatározáshoz adatokat. Takács Zoltán munkáiból az üstökről szólók jönnek itt tekintetbe,¹⁸ míg a Keszthely-kultúra művészeti formáival foglalkozó dolgozatai nem érintik az itt tárgyalt leletcsoportot. Ezzel a kérdés legújabb irodalmának áttekintését bevégeztük.¹⁹

loser Tracht heraus, die die spätalanischen Nischengräber in den Wolgasteppe ablöst. Sie sah schon, dass in den neuartigen Bestattungen neben fremden, neuartigen Elementen alte, süd-russische Techniken und Objekttypen weiterleben, ferner, dass es sich hier nicht um eine Spezialität der Wolgasteppe handelt, sondern um eine Denkmälergruppe, die im Kaukasus und in Südrussland, am Don und Dnieper wie auch in Rumänien und Ungarn ihre Spuren hinterliess. Dass man hier nichts anderes, als die Verlagerung der hunnischen Völkerwelle seit etwa 375 vor sich haben kann, hat sie nur wegen der irrtümlichen ethnischen Bestimmung der Keszthelykultur (d. h. der Habe der echten Avarn) verkannt. Doch hat auf dies J. Werner¹² schon vor mir hinweisen können; ich verweise auf seine Beweisführung. Minajeva hat auch neuerdings wertvolles neues Material aus den Kurganen von Šipovo (an der Riasan-Uralskschen Bahn) veröffentlicht,¹³ L. Matzulewitsch wieder erwarb sich um die Klärung unseres Problems durch die genaue Publikation der reiternomadischen Bestandteile des grossen Schatzfundes von Concesti¹⁴ Verdienste. Auch die von Jiži Neustupny¹⁵ bearbeiteten Funde von Stráže (Vágör) in der Slowakei verdienen es angeführt zu werden. Die neuen Kriegergräber der Hunnenzeit von Wien-Simmering hat E. Beninger¹⁶ sorgfältig beschrieben, dann E. Polaschek¹⁷ und J. Werner (in dem oben erwähnten Aufsatz) zu ihrer ethnischen Bestimmung beigetragen. Aus den Schriften von Z. v. Takács kommt hier seine Arbeit über die Kessel¹⁸ in Betracht, während seine Aufsätze, die die Kunstformen der „Keszthelykultur“ behandeln, für uns ausscheiden. Damit ist die kurze Übersicht der neuesten Spezialliteratur beendet.¹⁹

¹⁵ Jiži Neustupny, *Obzor praehistoricky* 9, 1931, 11 skk. — Sajnos a szerző az itt felsorolt irodalmat nem használta fel.

¹⁶ Ed. Beninger, *Der westgotisch-alanische Zug nach Mitteleuropa* (Mannus. Bibl. 51) 1931, 72 skk.

¹⁷ Erich Polaschek, *Wiener Praehist. Zeitschr.* 19, 1932, 239 skk.

¹⁸ Z. von Takács, *Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare* 3, 1925, 205 skk.

¹⁹ Még csak a *Germania* 16, 1932, 135 skk. megjegyzésem legyen szabad említenem.

¹¹ T. Minajeva, *Pogrebenija s soscheniem blis gor. Pokrovska*. (Brandgräber in der Nähe der Stadt Pokrovsk) Saratov 1927.

¹² J. Werner, *ESA* 7, 1932, 48 ff.

¹³ T. M. Minajeva, *ESA* 4, 1929, 194 ff.

¹⁴ L. Matzulewitsch, *Byzantinische Antike*, 1929, 123 ff.

¹⁵ Jiži Neustupny, *Obzor praehistoricky* 9, 1931, 11 ff. — Er hat die hier aufgezählte neue Literatur leider noch nicht heranziehen können.

¹⁶ Ed. Beninger, *Der westgotisch-alanische Zug nach Mitteleuropa* (Mannus. Bibl. 51), 1931, 72 ff.

¹⁷ Erich Polaschek, *Wiener Praehist. Zeitschr.* 19, 1932, 239 ff.

¹⁸ Z. v. Takács, *Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare* 3, 1925, 205 ff.

¹⁹ Ich darf vielleicht noch an meine kleine Notiz in der *Germania*, 16, 1932, 135 ff. erinnern.

2. Sajátos hun vonások a leletanyagban

A magyarországi hun leletek sajátosságainak alapos megismerését nem annyira ezeknek kevés volta, mint inkább az a körülmény akadályozza meg, hogy — a Polaschek által kiásott simmeringi síroktól eltekintve — még egyetlen jól megfigyelt lelettel sem rendelkezünk. Ezért tehát kimerítő tárgyalás helyett jelenleg csak arra szorítkozhatunk, hogy ennek a leletcsoportnak a germánoknál is meglévő elemektől elütő vonásait kiemeljük.

a.) A temetés módja. A Samokvasov ásatta novogrigorjevcai (Don-vidék) kurgánok közül a 7-9 számúak temetési ritusa pontosan megegyezik a pokrovski 17 és 18²⁰ és a seelmanni (Volga-vidék) D 42 és 47 kurgánokéval;²¹ részletes leírásuk Minajeva, Rau és Werner idézett munkáiban található. Mindezen sírok lelettárgyai, valamint a Nižnjaja Dobrinkáról (Volga-vidék) származók is tűztől erősen megrongálódtak. A nagyszéksői leletek is (XV-XVII tábla és 13 kép) sokat szenvedtek tűztől (vagy részben meg is semmisültek). Nem véletlen, hogy Móra nem talált csontvázat; több mint valószínű, hogy itt is a volgavidéki sírok halotthamvasztását alkalmazták. Másrészt a šipovoi kurgánok²² csontváz-temetkezést tartalmaztak az utóbbi csoportnak megfelelő mellékletekkel. Így még szó lehet arról is, hogy a simmeringi mongoloid jellegű csontvázak a hunoknak valamely más eredetű népétől származnak.

Sokkal kézzelfoghatóbb a minden valószínűség szerint hun volgai sírok leltárának egyezése a magyarországi és szomszédos csoportokéval. Már felületes áttekintés is meggyőzhet erről: ugyanazon tárgyak, ill. tárgytípusok, ugyanazon technikai fogások és motívumok fordulnak elő mindkét helyen.

b.) Nyíl és íj. A pécsüszögi (I. tábla 1—4), keszthely-gáti dombi (15. kép), simmeringi (Benninger, D. westg.-alan. Zug Abb. 34) háromélű, rombuszalakú nyílcsúcsok már magukban véve is a hunok vagy alánok mellett szólnak. (I. XXII. tábla 27 és XXIV. tábla 2—4, 15). Ismerjük

2. Hunnische Sonderzüge im Fundinventar

Eine wirkliche Einsicht in die Besonderheiten der hunnischen Funde in Ungarn ist uns nicht so sehr durch ihre Spärlichkeit, als dadurch verschlossen, dass wir — abgesehen von den durch Polaschek ausgegrabenen Simmeringer Grabfunden — noch keinen einzigen gut gehobenen Fund nichtgermanischen Charakters besitzen. Darum können statt einer umfassenden Erörterung vorläufig nur einige, von dem germanischen Teil dieser Fundklasse deutlich abweichende Merkmale oder typische Eigentümlichkeiten hervorgehoben werden.

a.) Der Grabitus der von Samokvasov in Novogrigorjevka (am Don) ausgegrabenen Kurgane 7—9 stimmt genau mit dem der Kurgane 17 und 18 von Pokrowsk²⁰ und der Kurgane D 42 und 47 von Seelmann an der Wolga²¹ überein; die detaillierte Beschreibung ist in den zitierten Arbeiten von Minajeva, Rau und Werner zu finden. Die Gegenstände von all diesen Gräbern, wie auch deren von Nižnjaja Dobrinka (im Wolgagebiet) sind stark vom Brande beschädigt. Auch die Fundobjekte von Nagyszéksós (Taf. XV—XVII und Abb. 13) haben viel durch Feuer gelitten (oder sind auch in ihm ganz zu Grunde gegangen). Es wird kein Zufall sein, dass Móra kein Skelett vorgefunden hat; man kann als ziemlich sicher annehmen, dass hier das Brandrituell der (auch sonst eng verwandten) Wolga-Gräber angewendet wurde. Andererseits bargen die Kurgane von Šipovo (Station der Riasan-Uralskschen Bahn)²² zusammen mit den der letzteren Gruppe entsprechenden Objekten Skelettbestattungen. So besteht noch die Möglichkeit, dass die Skelette von Simmering mit mongoloidem Schädel einem Volk der Hunnen anderen Ursprunges angehörten.

Viel greifbarer ist die Übereinstimmung des Grabinventars der allem Anschein nach hunnischen Wolgagräber in seiner Gesamtheit mit der Gruppe in Ungarn und der Nachbarschaft.

²⁰ Minajeva, Pogreb. 94 (Novogrigorjevka), 91 f., 103 (Nižnjaja Dobrinka). Dieselbe, ESA 4, 1929, 195 und 198.

²¹ P. Rau, Prähistorische Ausgrabungen auf der Steppenseite des deutschen Wolgagebietes i. J. 1926 (Mitt. d. Zentralmuseums—Pokrowsk 2, 1927). Ich konnte diese wichtige Arbeit durch das Zuvorkommen von H. Zeiss—Frankfurt einsehen; vgl. J. Werner, ESA 7, 1932, 44 f., der einen ausführlicheren Auszug gibt.

²² ESA 4, 1929, 195, 198, 203, 205 (Minajeva), 209 (Maslovski).

²⁰ Minajeva, Pogreb. 94 (Novogrigorjevka). 14 sk, 103 (Nižnjaja Dobrinka). Továbbá ESA 4, 1929, 195 és 198.

²¹ P. Rau, Prähistorische Ausgrabungen auf der Steppenseite des deutschen Wolgagebietes i. J. 1926 (Mitt. d. Zentralmuseums — Pokrowsk 2, 1927). E fontos munkát H. Zeiss szíveségéből használhattam; I. J. Werner, ESA 7, 1932, 44 skk, ahol bőséges kivonata található.

²² ESA 4, 1929, 195, 198, 203, 205 (Minajeva), 209 (Maslovski).

azonban az íjat is, amelyhez e nyílcsúcsok tartoztak. Hogy az 1. képünkön ábrázolt csontlemezek az összetett reflexíj bizonyos típusának voltak alkatrészei (1. a sematikus rekonstrukciót, 2. kép és egy szasszanida ezüsttál részletét, 3. kép), azt már P. Rykov²³ megállapította a szóbanforgó időből származó volgavidéki kurgánokkal kapcsolatban; E. Beninger és J. Werner²⁴ pedig egyidejűleg felismerték ugyanezen csontlemezek egykori rendeltetését a simmeringi sirleletekben és egyzersmind ez íjtypust ethnikaileg is értékesítették. 1932 júliusában Kalmár János kérésére még egyszer megvizsgálta a simmeringi darabokat, valamint a carnuntumi késő-római tábor fegyverraktárából származó megfelelő csontlemezeket és a következő megfigyeléseket tette:

1. A csontlemezek első összeállítása nem volt helyes. Kalmár rekonstrukciójának (1. kép) eredménye, hogy a késalakú csontlemezek az íj egyik végén (2. kép, IV) sokkal hosszabbak voltak, mint a másikon (2. kép, I). Ugyanezt a különbséget mutatják a carnuntumi csontlemezek is.

2. A hosszabb csontlemezpár mellett rövidebb volt az íj íve és megfordítva.

3. A hosszabb lemezeken szögletes bevágás fordul elő (2. kép, 5); a húr itt állandóan meg volt kötve, ezzel szemben a rövidebb páron a bevágás félkör alakú (2. kép 1—4, 6—9), itt a húr csak használatnál volt beakasztva. Ahol az elasztikus ív hosszabb volt, az íj felajzása könnyebben ment.

4. Egy ilyen carnuntumi csontlemezen megmaradt az anyag is, amely a két lemez között eredetileg alkalmazva volt; ugyanis megmaradt felül a másik csont irdalásának lenyomata is rajta. A két lemeznek eredeti távolsága így mintegy 3 mm. volt. A köztük levő anyag száru.

5. Hogy az íj rúganyos részei fából készültek, amint gondolták, kizárt dolog. Először is ez ellen vall a lemezpárok végének egymástól való kis távolsága, azután a középső résznek aránylagos vékonysága, ami az itteni csontlemezek alapján 12 mm-ben állapítható meg. Azonkívül fájaknak ez a megerősítése közepén fölösleges.

Schon ein oberflächliches Durchblättern unserer Tafel kann davon überzeugen: dieselbe Auswahl von Objekten, dieselben gegenständlichen Typen, dieselben Techniken und Motive der Schmucksachen hier wie dort.

b.) Pfeil und Bogen. Die dreikantigen, rhomboiden Pfeilspitzen von Pécs-Üszög Taf. I 1—4, Keszthely-Gáti domb Abb. 15, Wien-Simmering (Beninger, D. westg.-alan. Zug, Abb. 34) sprechen schon an sich für Hunnen oder Alanen. (Vgl. Taf. XXII 27 und XXIV 2—4, 15). Wir kennen jedoch auch den Bogen, der zu diesen Pfeilspitzen gehört hat. Dass die Beinplatten, die Abb. 1 darstellt, die Bestandteile von einem besonderen Typus des zusammengesetzten Reflexbogens gewesen sind (vgl. die schematische Rekonstruktion Abb. 2 und den Ausschnitt von einer sassanidischen Silberschüssel Abb. 3), hat P. Rykov²³ in den Kurganen des Wolgagebiets aus unserer Epoche festgelegt; für die identischen Knochenplatten der Simmeringer Gräber haben dies E. Beninger und J. Werner²⁴ gleichzeitig erkannt und zugleich den Typus ethnisch auszuwerten gesucht. Juli 1932 hat dann Ing. J. Kalmár die Simmeringer Stücke, wie auch die entsprechenden Knochenplatten aus den Waffenmagazinen der spätesten Periode des Carnuntiner Römerlagers auf meine Bitte nochmals geprüft und dabei folgende wichtige Beobachtungen gemacht:

1. Die erste Zusammenstellung der Platten war nicht richtig. Die Rekonstruktion von Kalmár (Abb. 1) ergibt erst, dass die messerförmigen Beinversteigungen an dem einen Ende des Bogens (Abb. 2, IV) viel länger waren, wie am anderen (Abb. 2, I). Denselben Unterschied in der Länge zeigen auch die Knochenplatten von Deutsch-Altenburg.

2. Zu dem längeren Kochenplattenpaar musste ein kürzerer Bogenarm gehören und umgekehrt.

3. Die längeren Endstücke weisen einen viereckigen Einschnitt auf (Abb. 2, 5); da war die Sehne ständig befestigt. Der Einschnitt am kürzeren Paar ist dagegen halbrund (Abb. 2, 1—4,

²³ P. Rykov, *Archaeologische Ausgrabungen und Arbeiten an der unteren Wolga i. J. 1928* (russisch), 15 und schon früher: *Suslovskij kurgannyj mogil'nik*, Saratov, 1925, 10, 46.

²³ P. Rykov, *Régészeti ásatások és munkálatok az Alsó-Volga mentén* (oroszul) 15 és korábban *Suslovskij kurgannyj mogil'nik* (Saratov, 1925, 10, 46).

²⁴ Ed. Beninger, *D. westgot.-alan. Zug stb.* 76 skk. és J. Werner, *ESA* 7, 1932, 33 skk. Ezek felismerését Cs. Sebestyén Károly (*Rejtélyes csontlemezek a népvándorláskori sírokban*, Dolgozatok 1931) tette lehetővé az avarkori íjaknak felismerésével és rekonstrukciójával.

²⁴ Ed. Beninger, *D. westgot.-alan. Zug u. s. w.* 76. ff. und J. Werner, *ESA* 7, 1932, 33 ff. Die Erkenntnis wurde vor allem durch die Beweisführung von Karl. Cs. Sebestyén, *Rätselhafte Beinplatten in den Gräbern der Völkerwanderungszeit* (Veröffentlichungen d. Städt. Mus. in Szeged 1, 1931) ermöglicht, der diesen Bogentypus in der avarischen Fundgruppe konstatierte und erklärt hat.

lett volna. Az ívek nem fából, hanem keskeny, egymáshoz préselt szarúrétegekből állottak.²⁵

6. Az íj végeinek hajlását kiegészítve, kb. 160 cm. hosszú íjat kapunk.

Kalmár megállapításai szerint tehát egy nagy íjformával van itt dolgunk, mint általában az északázsiai íjtipusok igen hosszúak.²⁶ Pallas uta-

6—9); hier wurde die Sehne nur beim Gebrauch eingehängt. Hier, wo der elastische Teil länger war, ging die Beschnung leichter.

4. Auf einer solchen Beinversteifung von Carnuntum ist noch das Material vorhanden, das ursprünglich zwischen den beiden Platten angebracht war; und zwar trägt es auf der Aussen-

1. kép. Simmering (cca 1/2)

zásának idejében még a kalmüköknél azon íjak voltak a legértékesebbek, amelyek „a kőszáli kecske szarvából és halcsontból vagy kecskeszarv-

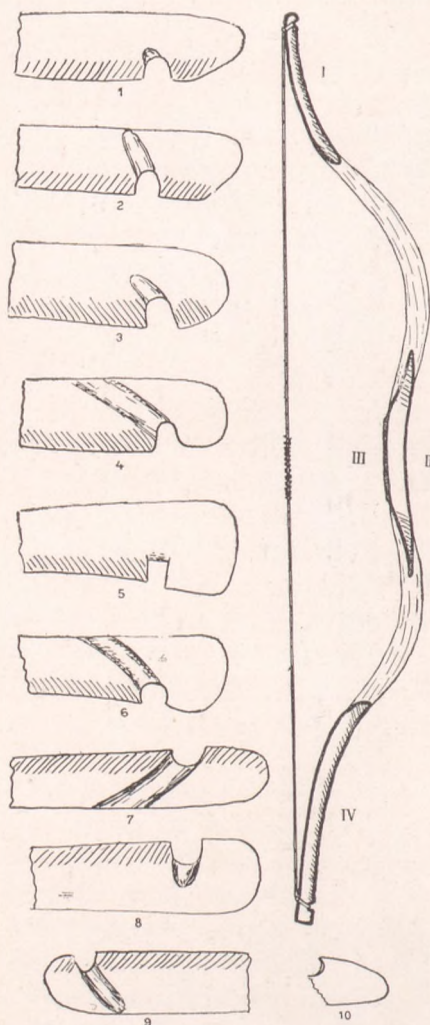
seite noch den Abdruck der aufgerauhten Gegenplatte. Es zeigt also den ursprünglichen Abstand der beiden, etwa 3 mm. Dieses Material besteht aus Horn.

²⁵ Ezek voltak a perzsa íjnak is az alkotórészei. L. Luschan, Zeitschr. f. Ethnologie 31, 1899, Verhandl. 233; ezek voltak Északázsiában is gyakorta alkalmazva. I. Br. Adler, Intern. Archiv f. Ethnogr. 15, 1902, 12.

²⁶ Br. Adler, i. h. 14 sk.

5. Dass die federnden Teile des Bogens aus Holz gewesen sind, wie man meinte, ist ausgeschlossen. Zuerst beweist dies der geringe Abstand der Endstück-Paare voneinander (3 mm.),

ból voltak összeenyvezve“, mint a mieink.²⁷ Íj-típusunknak felismerésével az ethnikum kérdése is felvetődött (Beninger és Polaschek szerint alánok, Werner szerint hunok). Mindenek előtt feltűnik, hogy a mi típusunk a szasszanida — nyugatázsiai körnek hasonlóan megszerkesztett, de szimmetrikus és erősebben ívelt íjaitól lényegesen eltér²⁸ (3. kép). Annál inkább hasonlít egy

2. kép. 1–2: Simmering; 3–6, 8: Carnuntum; 7: Mainz; 9: Herzog a. d. Wolga; 10: Seelmann a. d. Wolga

kinai festmény hun fejedelmének íjához.²⁹ Az aszimmetrikus íjforma ugyancsak Keletázsiban otthonos; a legszebb példát, amit ismerek, egy tun-huangi falfestmény vadászó alakja szolgál-

dann die verhältnismässige Dünne der Mitte, die durch den Knochenbelag auf 12 mm bestimmt wird. Auch wäre dieser Belag in der Mitte bei Holzbögen überflüssig. Die Arme waren aus schmalen aneinandergespressten Hornstreifen.²⁵

6. Die Biegung der Endteile weiter ergänzend erhalten wir einen etwa 160 cm langen Bogen.

Wir haben also laut diesen Feststellungen von Kalmár eine grosse Bogenart vor uns, wie überhaupt die Bogentypen von Nordasien sehr lang sind.²⁶ Noch in der Zeit der Reise von Pallas waren die teuersten Bogen der Kalmüken „von Steinbockhörnern, Fischbein oder Ziegenhorn zusammengeleimt,“ wie die unserigen.²⁷ Die genaue Umschreibung unseres Bogentypus erlaubt zugleich eine sicherere Auffassung des ethnischen Problems, das Beninger und Polaschek zugunsten der Alanen, Werner zugunsten der Hunnen entscheiden. Zuerst fällt es auf, dass unser Typus von dem ähnlich konstruierten, aber symmetrischen und stärker gewölbten Bogen des sassanidisch-westasiatischen Kreises²⁸ (Abb. 3) stark abweicht. Desto ähnlicher ist er dem Bogen des hunnischen Fürsten auf einem chinesischen Gemälde, das B. Laufer, Chinese Clay Figures,²⁹ Taf. 22 reproduzierte. Die asymmetrische Bogenform ist ebenfalls in Ostasien beheimatet; das schönste Beispiel, das ich kenne, bietet der Schütze des Wandgemäldes von Tun-Hwang bei A. v. Le Coq, Bilderatlas, Abb. 108 (vgl. 114). Entscheidend für die Herkunft der Träger unserer Waffe ist es, dass die von Sebestyén behandelten avarischen Bogen (z. B. Ujfehértó B. 73 oder B. 88) dieselbe Differenz der Länge zwischen den Beinversteifungen an den beiden Enden aufweisen, wie die obigen, etwa 100 bis 300 Jahre älteren Exemplare. Diese enge Verwandtschaft mit dem Bogen eines türkischen Volkes (der Avaren) fordert es, dass wir diese fürchterliche Waffe in den Simmeringer Gräbern der

²⁵ Diese waren auch die Bestandteile des persischen Bogens. Vgl. v. Luschan, Zeitschr. f. Ethnologie 31, 1899, Verhandl. 233; sie waren in Nordasien auch sonst oft gebraucht, Vgl. Br. Adler, Intern. Archiv f. Ethnogr. 15, 1902, 12.

²⁶ Br. Adler, a. a. O. 14 f.

²⁷ Pallas, Sammlungen hist. Nachrichten über die mongolischen Völkerschaften 1, 1776, 144.

²⁸ Vgl. auf den Silbergefässen bei Smirnov, L'argenterie orientale Taf. 23, 28, 29, 30, 32 und auf den Felsreliefs bei Sarre-Herzfeld, ferner bei Le Coq, Bilderatlas zur Kunst u. Kulturgeschichte Mittelasiens, 1925, Abb. 107.

²⁹ Nach L. Binyon, Painting in the Far East², 1913, Taf. 8.

²⁷ Pallas, Sammlungen hist. Nachrichten über die mongolischen Völkerschaften 1, 1776, 144.

²⁸ L. Smirnov, L'argenterie Orientale 23, 28, 29, 30, 32 táblákon közölt ezüst edényeken és Sarre-Herzfeld által publikált sziklareliefeken, továbbá Le Coq, Bilderatlas zur Kunst- u. Kulturgeschichte Mittelasiens, 1925, Abb. 107.

²⁹ B. Laufer: Chinese Clay Figures. 22 tábla, L. Binyon, Painting in the Far East² 1913, 8 tábla után.

tatja (A. v. Le Coq, Bilderatlas, Abb. 108, l. még 114). A hazai példányok egykori birtokosainak ethnikai meghatározásához döntő, hogy a Sebestyén által felismert avar íjak (pl. Újfehértó B. 73 vagy B. 88) a két végső csontlemezpárnál ugyanazt a hosszúsági különbséget mutatják, mint a fenti, 100—300 évvel idősebb példányok. Hunkori íjalkatrészeink szoros rokonsága egy türk népnek (az avaroknak) íjával szintén arra késztet, hogy ezt a kiváló fegyvert (a simmeringi, carnuntumi és volgai sirokban) a hunoknak tulajdonítsuk.³⁰ Ez a *Scythicus arcus*, azaz hun íj, mely egy egykorú poéta szerint a rómaiak legbecsesebb zsákmánya volt.³¹ Erre vallanak a történeti mérlegelések is. A bécsi harcosok kora, esetleg kiléte, a sirmellékleteikkel egyező car-

Zeit um 400 und an der Wolga den Hunnen zuschreiben.³⁰ Das ist der *Scythicus arcus*, der hunnische Bogen, der laut dem zeitgenössischen Hofdichter die begehrte Beute der Römer gewesen ist.³¹ Dem entsprechen auch die historischen Erwägungen. Die Nationalität der Wiener Krieger ist zunächst aus dem engen Zusammenhang ihrer Habe mit Carnuntiner Funden zu erschliessen, wie Polaschek³² am besten dargelegt hat: Die Bauten der letzten, nachvalentinianischen Bauperiode des dortigen Lagers, die eben in die hunnische Epoche fällt, enthielten die Keramik der Simmeringer Gräber, und die spätrömischen Waffenmagazine daselbst die dreiflügeligen Pfeilspitzen und die Beinversteifungen der Bogen. Eine organische Verbindung mit der Grenzver-

3. kép. Ezüsttál részlete. — Ausschnitt von einer Silberschüssel. Malczeva, Gouv. Perm (cca 1/1)

nuntumi leletek segítségével határozható meg, amit legügyesebben Polaschek³² bizonyított: az ottani tábor Valentinianus utáni utolsó időszakának épületeiben, amelyek épen a hun korszakra esnek, a simmeringi sirok keramiája fordul elő, az ottani későrómai fegyverraktárakban pedig a háromtollú nyilcsúcsok és az íjak csontlemezei. A későrómai határvédelemmel való szerves összefüggés tehát itt bizonyosra vehető. Polaschekkel együtt esetleg azt is feltételezhetjük, hogy „a bécsi sirok halottai is egy római tábor késői megszállói voltak, úgy, mint a carnuntumiak, ugyanazon időnek megfelelő azonos vagy hasonló funkcióval“ (242 lapon). A rásimított

teidigung der spätesten Römerzeit scheint also hier gesichert. Man könnte auch mit Polaschek annehmen, dass „auch die Toten der Wiener Gräber Nachbesiedler eines römischen Lagers waren mit einer der gleichen Zeitstellung entsprechenden gleichen oder ähnlichen Funktion“ (S 242). Die ihnen beigegebenen Henkelkrüge mit einglätteten Mustern spiegeln ein bodenständiges Element wieder, aber nicht nur bei den Ostgermanen, sondern auch bei den Sarmaten der ungarischen Tiefebene und Südrusslands waren sie verbreitet; sie sind jedoch allem Anschein nach auch noch in anderen Fällen mit den Hun-

³⁰ L. ehhez még Werner bizonyítását i. h. 48 skk.

³¹ Claud. Claudian. *Paneg. III. cons. Hon.* 25 skk

³² Wiener Prähist. Zeitschr. 19, 1932, 239 ff.

³⁰ Es sind dafür auch die Beweise von Werner, a.

a. O. 48 ff. nachzulesen.

³¹ Claud. Claudian. *Paneg. III. cons. Hon.* 25 sqq.

³² Wiener Prähist. Zeitschr. 19, 1932, 239 ff.

mintázatú füleskorsók sírjaikban a helyi elemet képviselik, de nemcsak a keleti germánoknál, hanem a Nagyalföld és Délország szarmatáinál is megtaláljuk őket, sőt minden valószínűség szerint a hunok is átvették ezeket, amint az alábbiakban látni fogjuk. A nomádok számára az edények nehezen szállíthatók és így a helyi készítmények átvétele egyáltalában nem tűnhet fel. A simmeringi csontvázak közül egyik koponyája mongoloid³³ és ez a keletázsiai típusú íjjal és nyilcsúcsokkal együtt nehezen volna másra magyarázható, mint hun voltukra. A hunoknak bizonyos fokú résztvételén a későrómai határvédelemben, ahol a katonaság nagy része barbár csapatokból állott, nem is lehetne csodálkozni. Míg az alánok itt (cca. 380—400 közt) csak csekély szerepet játszhattak,³⁴ a nyugati birodalomnak egész stratégiai koncepciója 400 után mindinkább a hun segédc csapatokon épül fel.³⁵ Külömbőség van azonban a két eset között. Azt, hogy a wien-simmeringi sírokba hun individuumokat temettek, biztosra vehetjük. De a hun új szereplése a carnuntumi tábor leletei közt másként is magyarázható, amint mindjárt ki fog tűnni. Most csak megegyeszer ki akarom emelni, hogy ijunknak előfordulása a volgavidéki halotthamvasztásos sírokban világosan tanuskodik a hun megoldás mellett. Ha itt már a későalán kamrasírokban feltűnik, nem szabad elfelejteni, hogy az alán temetési rítus, mint maguk az alánok is, legalább részben túlélték a hun mozgalmakat;

³³ L. Beninger i. h. 83 sk; Werner i. h. 56, A 43; Polaschek i. h. 243.

³⁴ Polascheknek élelméjű és a forrásoknak alapos ismeretével megírt fejtegetéseit (i. h. 243 skk) e pontban nem követhetem. Ha Zosimos azt mondja (V. 37, 1), hogy Alarich az ő sógorát a „legfelsőbb Pannoniából” magához hívta Itáliába, e kifejezésnek földrajzi meghatározása csak az akkori időnek nyelvhasználatából és Zosimosból magából magyarázható. Mint maga P. is tudja (240 lap) Zosimos ezt a kifejezést (V. 29, 1) *Emona* vidékére alkalmazza és ez egészen természetes, mert a rómaiak — hivatalosan és nem hivatalosan — egy szomszédos provinciának Rómához közelebb eső részét nevezték felsőnek (*superior-nak*). Szerintem az is téves, hogy Athaulf azon gótok vezére volt, akik 380-ban mint szövetségesek Pannoniába betelepültek; azt hiszem, hogy már régebben (Untergang der Römerherrschaft in Pannonien 2, 1926, 67. 7. mj.) sikerült kimutatnom, hogy ő Alarich nyugati gótfjai közé tartozott és csak mint annak hátvédje maradt vissza Pannoniában. Az *Ala nova* összekapcsolását Candac alán fejedelemmel Jordanes *Get.* 266. alapján (P.-nél 257 lap) erőltetettnek találom; további bizonyítékokat a wien—carnuntumi szakasz alán megszállóinak létezésére P.-nél nem látok.

³⁵ Itt utalhatok fejtegetéseimre, Untergang d. Römerherrschaft in Pannonien 2, 1926, 83 skk. E kérdések egész anyagára vissza fogok térni hun tanulmányaimban.

nen verknüpft, wie es noch unten ersichtlich sein wird. Die Gefässe sind für den Nomaden am schwersten mitzuschleppen und so kann die Übernahme der lokalen Erzeugnisse hier am wenigsten auffallen. Einer der Schädel der Simmeringer Skelette ist mongoloid³³ und dies ist im Verein mit dem ostasiatischen Bogen und Pfeilspitzen schwerlich auf etwas anderes, als auf Hunnen zu deuten. Eine Beteiligung der Hunnen an der spätromischen Grenzverteidigung, wo das Gros des Militärs aus barbarischen Truppen bestand, würde auch nicht wunder nehmen. Während die Alanen hier eine geringe Rolle (zwischen etwa 380 und 400) gespielt haben konnten,³⁴ ist die ganze strategische Konzeption des Westreichs seit etwa 400 immer mehr auf die Verwendung hunnischer Hilfstruppen aufgebaut.³⁵ Während aber in den Kriegergräbern von Wien-Simmering sicher hunnische Individuen begraben worden sind, ist das Erscheinen der hunnischen Waffe in Carnuntum auch anders zu erklären, wie es gleich zu ersehen sein wird. Bevor ich aber dies darlege, soll es nochmals betont werden, dass das Vorhandensein unseres Bogens in den Brandgräbern der hunnischen Zeit im Wolgagebiet deutlich genug für seine hunnische Herkunft spricht. Wenn er hier schon in den spätalani-

³³ S. Beninger a. a. O. 83; Werner a. a. O. 56, A. 43; Polaschek a. a. O. 243.

³⁴ Den scharfsinnigen und mit einer genauen Kenntnis der Quellen geschriebenen Ausführungen von Polaschek (a. a. O. 243 ff.) kann ich in diesem Punkte nicht folgen. Wenn Zosimos V 37, 1 behauptet, dass Alarich seinen Schwager „aus dem obersten Pannonien“ zu sich nach Italien rief, so ist die geographische Bestimmung dieser Benennung nur aus dem Sprachgebrauch der Zeit und aus Zosimos selbst zu entnehmen. Wie P. (S. 244) selbst weiss, verwendet Zosimos eben diesen Ausdruck (V 29, 1) auf die Gegend von *Emona* und das ist auch ganz natürlich, da die Römer — privatim wie offiziell —, den zu Italien näher liegenden Teil einer Nachbarprovinz 'oberen' (*superior*) genannt haben. Das kann man nicht weginterpretieren. Auch ist es m. E. falsch, dass Athaulf der Führer jener Goten gewesen sei, die im J. 380 als Foederati in Pannonien angesiedelt worden sind; ich hoffe in meinem Buche der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien 2, 1926, 67 Anm. 7. bewiesen zu haben, dass er zu den Westgoten von Alarich gehörte und nur als dessen Nachhut in Pannonien zurückblieb. Die Verbindung von *Ala nova* mit dem Alanenfürsten Candac auf Grund von Jord. *Get.* 266 (S. 257 bei P.) finde ich gezwungen; weitere Beweisgründe für alanische Besatzungen der Strecke Wien—Carnuntum sehe ich bei P. nicht.

³⁵ Ich kann hier auf meine Ausführungen Untergang d. Römerherrschaft in Pannonien 2, 1926, 83 ff. verweisen. Auf den ganzen Komplex dieser Fragen komme ich in meinen „Hunnenstudien“ zurück.

másrészt már a késői császársor sirjaiban fel-
lépnek itt kínai és belsőázsiai befolyások (hosszú
kardok, e kardoknak kínai jadeit függesző-fülei,
kínai tükrök stb.), amelyekkel együtt még 375
előtt átkerülhetett hozzájuk a hun íjtípus is —
amint azt Werner is kifejtette.³⁶

A carnuntumi íjcsontok megítéléséhez igen
fontos új támpontokat szolgáltatnak a Caerleon-
ban (Wales) felfedezett római tábor ásatai,
amelyek publikációjára (V. E. Nash-Williams, *The
Roman Legionary Fortress at Caerleon in Mon-
mouthshire*, Part I 1931 és Part II 1932; k.-ny.
az *Archaeologia Cambrensis* 1931 és 1932 évi
köteteiből) Neeb professzor (Mainz) hívta fel a
figyelmemet. Már Mainzban (Werner, id. h.) és
angliai lelőhelyeken is (Sir George Macdonald,
Proc. Soc. Ant. Scotland 40, 1905—6, 523 ff. és
Nash-Williams id. m. II 51 sk.) előfordultak
olyan csont íjvégek, mint a mieink, de most
Caerleonban vagy 50 darabot lelt Nash-Williams
(u. ott és 42. kép nála) a tábor késői periodu-
sának fegyvertárában, ahol, ha igaz, az a há-
romlű nyilcsúcs is előkerülhetett, mely u. ott
II., 22. kép, 18 sz. alatt van ábrázolva. Fontos
megfigyelés, hogy az íjcsontok közül valahány
még nem volt készen, amikor az épület elpusztult
és hogy további íjvégek faragására szolgáló
csontanyag is elő volt itt készítve. Nash-
Williams (u. o., I 39) azt hiszi, hogy e pusztít-
ás a IV. sz. közepére esett. De II. Constantinus
pénze, melyet az égési rétegből felszedtek,
csak *terminus post quem*-et jelent és mivel a
caerleoni erődben még Arcadius pénze is for-
gott, könnyen lehetséges, hogy e katasztrófa a Kr.
u. V. sz. elején következett be, amikor az egész
britanniai római védrendszer tönkrement. Míg
Carnuntumban könnyen elképzelhető hun har-
cosok jelenléte, egy angliai táborban majdnem
teljesen ki van zárva ilyesmi. De jogosan gon-
dolhatunk a hun íjtípusnak (és a hozzátartozó
háromtollú nyilcsúcsoknak) a rómaiak által va-
ló átvételére, annál is inkább, mert ilyen köl-
csönzés feltételezésére más okunk is van. Azt,
hogy surlódó nagyhatalmak mennyire igyekez-
nek egymás hadiszereit utánozni, ma is láthat-
juk. Azt is tudjuk régtől, hogy a rómaiak meny-
nyire igyekeztek ellenfeleik haditechnikáját a
saját javukra hasznosítani; a késői császársor-

schen Nischengräbern auftaucht, so vergesse man
nicht, dass der alanische Begräbnisritus, so wie
die Alanen selbst, wenigstens zum Teil den Hun-
nensturm überlebt haben mussten; andererseits
begegnen schon in den Gräbern Südrusslands
in der späteren Kaiserzeit chinesische und in-
nerasiatische Einflüsse (Langschwerter, die chi-
nesischen Jadeit-Tragbügel dieser Schwerter, chi-
nesische Spiegel u. s. w.), mit denen auch der
hunnische Bogentypus noch vor 375 rezipiert
worden sein konnte, — wie es schon Werner
ausgeführt hat.³⁶

Neues Licht für die Beurteilung der Car-
nuntiner Bogenfunde brachten zuletzt die Aus-
grabungen im Römerlager zu Caerleon, auf de-
ren Publikation (V. E. Nash-Williams, *The Ro-
man Legionary Fortress at Caerleon in Monmo-
uthshire*, Part I 1931 und Part II 1932; S.-A. aus
Archaeologia Cambrensis 1931 und 1932) mich
Prof. Neeb-Mainz aufmerksam macht. Knöcherne
Bogenenden, den von uns behandelten ähnlich
kamen schon in Mainz (Werner a. a. O.) und
in englischen Fundorten (Sir George Macdonald,
Proc. Soc. Ant. Scotland 40, 1905—6, 523 ff und
Nash-Williams a. a. O. II 51 f.) vor, aber in Caer-
leon fand Nash-Williams (a. a. O. II 51 f. und
Fig. 42) etwa 50 Stück in einem Waffenmagazin
der Spätzeit, wo anscheinend auch die dreikan-
tige Pfelspitze ans Licht kam, die a. a. O. II, Fig.
22 unter Nr. 18 abgebildet wurde. Wichtig ist
es, dass eine Anzahl dieser Knochenplatten noch
nicht ganz fertig war, als eine Verwüstung die
Festung traf und dass auch weiteres Rohmate-
rial für die Anfertigung solcher Bogenversteifun-
gen sich daselbst vorfand. Nash-Williams glaubt
(a. a. O. I, 39), dass die Zerstörung in die Mitte
des IV. Jh. fällt. Die Münze des Constantinus II.,
die in der Brandschicht aufgelesen wurde, be-
deutet jedoch nur einen *terminus post quem*.
Da in demselben Lager auch eine Münze von
Arcadius gefunden wurde, kann die Katastrophe
sehr wohl in die Zeit des allgemeinen Unter-
gangs des römischen Festungssystems in Eng-
land, Anfang des V. Jh. fallen. Während in Car-
nuntum eine hunnische Besatzung möglich ist,
ist eine solche in England kaum vorstellbar.
Nichts hindert uns aber, an eine Übernahme
des hunnischen Bogentypus (und der zugehöri-

³⁶ Új ázsiai elemeknek fölléptéről az alán kulturá-
ban l. A. M. Tallgren, *Zur osteuropäischen Archäologie*
29, 1 megj. — Egyébként Tallgren is (ESA 7, 1932, 198)
íjformánknak a hunokhoz való kapcsolása mellett foglal
állást.

³⁶ Über das Auftreten neuer asiatischer Elemente
in der alanischen Kultur vgl. A. M. Tallgren, *Zur osteu-
ropäischen Archäologie* 29. Anm. 1. — Übrigens tritt auch
Tallgren ESA 7, 1932, 198 für die Zuweisung unserer Bo-
genform an die Hunnen ein.

ban pedig, amint ismeretes, az idegen elemek egyenesen kiszorítják az eredeti római hadifelszerelést. A római írók őszinte csodálata a hun nyilazó-művészet iránt (p. o. Olympiodoros FHG frg. 18; Amm. XXXI 2, 8—9; Zosim IV 20, 4; Sidon. Apoll. Carm. II 266 sqq. stb.) mutatja, hogy mennyire szerették volna ezt tőlük elsajátítani. Claudianus helyét ismerjük már, amelyből kitűnik, mily nagyon értékelték a hun íjat a birodalomban. Vegetius (I 20) azt mondja, hogy az ő idejében (az V. sz. elején) ... *exemplo Gothorum et Alanorum Hunnorumque equitum arma profecerint*. Az *equitum arma* alatt első sorban az íjat kell értenünk, mert a lovasság túlsúlya már a III. sz. folyamán megszületett és az említett újítás a hun betörés korában csak abból állhatott, hogy a lovastaktikát az új ellenfél harcászatahoz idomították. Már a perzsa birodalommal való surlódás állandósulása óta szükségessé vált lovas íjászrezdek (*equites sagittarii*) szervezése (Grosse, Röm. Militärgesch., 1920, 335); ezeknek felszerelését és kiképzését kellett tehát csak „modernizálni” most. Aëtius, aki *eques promptissimus*, *sagittarum iactu peritus* a hunoknál való túszsága alatt lett, már saját harcmódorukat tudta ellenük fordítani. Később még csak nőtt a hun módra való lovasnyilazás szerepe a rómaiaknál. Prokopios szerint (bell. Got. I 27, 27, v. ö. bell. Pers. I 1, 14) Belisar épen azért tudta legyőzni a gótokat, mert ezeknek csak gyalogos íjászaik voltak, míg a kelet-római katonaság csaknem a maga egészében jó lovasnyilazó volt, — „úgy mint a vele szövetes hunok is.”

c.) Pikkelydíszes pléhlemezek és kannelirozott szegélyeik. A hun leletek legjellegzetesebb darabjai közé tartoznak a pikkely- vagy hálószerűen poncolt (arany, aranyozott bronz vagy ezüst) fémborítások. Ezek különböző tárgyak díszítésére szolgáltak. Például többször ismétlődnek a párosával előforduló háromszögletű lemezek, melyeknek rövidebb oldalai egyenlőtlenek és sarkai kerekítettek. A következő példányokat ismerem:

1. Novogrigorjevka, 8. kurgán; két darab, az egyik közölve: Minajeva, Pogreb. IV. tábla 26. E darabok 14 cm. hosszúak és 7,5 cm. a legnagyobb szélességük (Minajeva i. h. 97, 21 sz.).

2. U. o. 9. kurgán; két teljesen ugyanolyan háromszög halaványaranyból (Minajeva u. o. 98, 8 szám).

3. Minajeva szerint (i. h. 94, megj.) a šipovoi 3. kurgánból napvilágra került két aranylemez körszeletalakban, levágott végekkel, hasonló

gen dreikantigen Pfeilspitzen) durch die Römer zu denken, zumal auch andere Gründe für eine solche Entlehnung sprechen. Wie sehr die Kampfmittel der Gegner die Bewaffnung der Heere von sich reibenden Grossmächten beeinflussen, können wir heute beobachten. Die Bereitwilligkeit der Römer zu solchen Nachahmungen ist längst erkannt worden. Ebenso bekannt ist es, dass in der späten Kaiserzeit die fremden Waffengattungen die eigene Taktik verdrängten. Die aufrichtige Bewunderung, mit der die römischen Zeitgenossen die Virtuosität der Hunnen im Bogenschiessen beschreiben (z. B. Olympiodor FHG. frg. 18; Ammian. XXXI 2, 8—9; Zosim, IV 20, 4; Sidon. Apoll. carm. II 266 sqq. und sonst), ist nicht etwa eine platonische Schwärmerei gewesen. Die Stelle des Claudianus, aus welcher die grosse Wertschätzung des hunnischen Bogens hervorgeht, zitierten wir schon oben. Vegetius (I 20) sagt, dass in seiner Zeit (Anf. V. Jh.) *exemplo Gothorum et Alanorum Hunnorumque equitum arma profecerint*. Mit *equitum arma* muss m. E. vor allem der Bogen gemeint sein, da die Reiterei selbst schon im III. Jh. in den Vordergrund trat und die Neuerung, die seit dem Hunneneinbruch eingeführt wurde, muss eben in der Anpassung an die Taktik des neuen Feindes bestanden haben. Schon die ständige Reibung mit dem Perserreiche machte die Aufstellung zahlreicher Regimenter von *equites sagittarii* nötig (R. Grosse, Röm. Militärgesch., 1920, 335); man brauchte also nur deren Ausrüstung und Ausbildung modernisieren. Aëtius, der als Geisel bei den Hunnen ein *eques promptissimus*, *sagittarum iactu peritus* werden konnte, vermochte schon dieses Volk mit den eigenen Waffen zu schlagen. Später wuchs die grosse Rolle des Bogenschiessens vom Pferde nach hunnische Art nur noch mehr. Nach Prokopios (bell. Got. I 27, 27, vgl. bell. Pers. I 1, 14) konnte Belisar die Goten eben darum besiegen, weil diese nur Fussvolk als Bogenschützen hatten, während fast alle oströmischen Soldaten, „so wie auch ihre Verbündeten, die Hunnen“, gute berittene Bogenschützen gewesen sind.

c.) Die geschuppten Blechüberzüge und ihre kannelierten Saumbänder. Zu den markantesten Bestandteilen der hunnischen Funde gehören Bleche mit punktiertem Schuppen- oder Netzmuster, das von unten oder von oben getrieben ist. Sie wurden für die Verzierung von verschiedenen Gegenständen verwendet. Ständig kehren z. B. dreieckige Bleche paarweise wieder, mit

formájú, ami azonban a képen nem vehető ki (ESA 4, 1929, 204, Abb. 31). Ezek ugyancsak pikkelyes ornamentikát mutatnak és „vasszegély-lyel voltak befoglalva, amelyet bronzszegek erősítettek a nyereghez.”

4—6. A kannelirozott bronzszalagok, amelyek ilyen lemezek befoglalására szolgáltak, a következő helyeken fordultak elő: Novogrigorjevka, 8. kurgán (Minajeva, Pogreb. 3. tábla 19), Pokrovsk, 18. kurgán (itt XXIV. tábla 8), Seelmann, a Volga mellett (ESA 7, 1932, 47, 9. kép Rau után). — L. még Musliumova (Perm), Pósta Béla: Arch. tanulm. 223. kép 15.

7. Két egészen hasonló háromszögű, tűzben aranyozott bronzlemez töredéke, kannelirozott bronzszalaggal szegélyezve, fordul elő a lévai leletben (XIII. tábla 4—17). A bronzszegek, amelyek a szegélyző szalagon átmennek 1'9, 1'55, 1'50, 0'94, 0'90 cm. hosszúak, bizonyára fára voltak szegezve tehát.

8. A pécsüszögi leletben (IV. tábla 14. és V. tábla 7—8) a háromszögpár ugyanabban az alakban, aranylevélből poncolt hálómustrával és sima szegéllyel fordul elő (A IV. t. 14 darab a legjobban megmaradt helyen 16 cm. hosszú és 7 cm. széles). Ehhez tartozik valószínűen még a 20'5 cm. hosszú, ugyanolyan díszítésű aranylevél, amely itt V. t. 5 képünkön látható. A kannelúrás keskeny szegélyek (I. tábla 27—31) itt sem hiányoznak, csak ezüstből vannak. A lyukak elrendezése hasonló, mint az utolsó esetben; a töredékek 13, 14 és 15 cm. hosszúak.

9. A nagyszéksői hamvasztásos sirban is voltak ilyen darabok. A XVI. tábla 20 sz. rekonstrukció ugyan nem kifogástalan, a darab azonban minden bizonnyal háromszögalakú volt. Ugyanolyan poncolt mintázata van, valamint más töredékeknek is (a XVI. tábla 8—12 sz. daraboknál ez még meglehetősen jól felismerhető). Egy aranylevéldarabnál, mely a halotthamvasztásnál összegöngyölödött, ugyancsak pikkelymintázat fordul elő más egyszerű minták mellett és megvan rajta a kannelúrás arany szegélyszalag is, rövid aranyszeggel hozzáerősítve (a XVI. tábla 22 kép sajnos ezeket a részleteket nem mutatja.)

10. Talán a concestii leletnek aranylevél-töredékei is (XX. tábla a—b.) ilyen formájúak voltak.

A volgamenti hun halotthamvasztásos sírok és a magyarországi leletek megfelelő csoportjának ezt a szoros egyezését a továbbiakban is meg fogjuk találni. Minajeva azon elgondolását, hogy ezek a lemezek a nyergen voltak

ungleichen Schmalseiten und abgerundeten Ecken. Ich kenne bisher folgende Beispiele:

1. Novogrigorjevka, Kurgan 8. Zwei Stücke; eines abgebildet bei Minajeva, Pogreb. Taf. IV 26. Sie sind 14 cm. lang und 7'5 cm. an der breitesten Stelle (Nach Minajeva a. a. O. 97, Nr. 21).

2. Ebendort, Kurgan 9. Zwei ebensolche Dreiecke aus Blassgold. (Minajeva ebendort, 98, Nr. 8).

3. Nach Minajeva (a. a. O. 94, A. 1.) sind auch die zwei Goldplatten „von segmentarischer Form mit abgeschnittenen Ecken“, die im 3. Kurgan von Šipovo ans Licht kamen (ESA 4, 1929, 204, Abb. 31.), von identischer Form, was aus der Abb. nicht ersichtlich ist. Sie weisen ebenfalls das Schuppenornament auf und „waren mit einem . . . Eisenstreifen eingefasst, der mit Bronze-stiften an dem Sattel befestigt war.“

4—6. Die kannelierten Bronzebänder, die zur Einsäumung solcher Bleche gehören, sind in Novogrigorjevka, Kurgan 8 (Minajeva, Pogreb., Taf. 3, 19), Pokrovsk, Kurgan 18 (Taf. XXIV 8. hier), Seelmann a. d. Wolga (ESA 7, 1932, 47, Abb. 9 nach Rau) vorgekommen (vgl. auch Musliumova [Perm] bei B. Pósta, Arch. Studien, Abb. 223, 15).

7. Die Bruchstücke zwei solcher ganz gleicher Dreiecke aus feuervergoldeter Bronze und mit einem kannelierten Bronzeband eingesäumt, enthält der Fund von Léva, Taf. XIII 4—17. Die Bronzestifte, die durch den Bandsaum gehen, sind 1'9, 1'55, 1'50, 0'94, 0'90 cm. lang, waren also sicher auf Holz montiert.

8. In dem Funde von Pécsüszög (Taf. IV 14 und V 7—8) ist das Dreieckpaar wieder von derselben Gestalt, aus Goldfolie mit punktiertem Netzmuster und einem glatten Saum. (Taf. IV 14 ist an der, am besten erhaltenen Stelle 7 cm. hoch und 16 cm. lang). Es gehört zu ihm wahrscheinlich noch die 20'5 cm. lange Goldfolie mit derselben Verzierung, die wir auf Taf. V 5 abbildeten. Die kannelierten schmalen Saumbänder (Taf. I 27—31) fehlen auch hier nicht, nur sind sie aus Silber. Die Anordnung der Löcher ähnlich, wie zuletzt; die Bruchstücke sind 13, 14 und 15 cm. lang.

9. In dem Brandgrab (s. u.) von Nagyszéksós waren auch solche Stücke. Taf. XVI 20 ist zwar nicht einwandfrei rekonstruiert, jedoch war das Stück sicher dreieckförmig. Es trägt das gepunzte Schuppenmuster, wie auch andere Bruchstücke (auf Tafel XVI 8—12 ist es noch ziemlich gut zu erkennen). An einem (beim Leichen-

alkalmazva, én nem tartom elfogadhatónak. Talán az ijtegez alsó csúcsának két oldalára voltak felszegezve; a novogrigorjevskai 8. kurgánban a halotthamvasztáskor a vasnyílcsúcsok ilyen arany levelekkel olvadtak össze.³⁷ Emellett Tallgren közölt egy bronz miniatűr ijtegezt Keletoroszország hellenisztikus idejéből,³⁸ amely ugyancsak pikkelyekkel van reliefszerűen díszítve. Említésre méltó, hogy a Don és Volga vidékének minket érdeklő kurgánjaiban az aranylevelek gyakran halaványaranyból készültek (Minajeva, Pogreb. 97, 99, 102), mint a nagyszéksósi lelet egyes darabjai.

Ezek az orosz leletek azt mutatják, hogy ilyen pikkelyes aranylemezekkel fafogantyúk és törhüvelyek, kardhüvelyek, nyereg stb. is voltak borítva.³⁹ Nagyon tanulságos ránk nézve a kiskunhalasi ref. főgimnázium ezüst kard(?) hüvelyverete, (XXXIII. tábla), amelyről Höllriegl Aladár szíves közlése alapján szereztem tudomást és amely kétségtelenül a város környékéről származik. Részletes leírására, amely munkám végén található, csak utalok, mindössze azt emelem ki, hogy az ezüstlemez poncolása, a kannelúrás szegélyezőszalag és ennek felerősítésmódja a főntebb ismertetett háromszögalakú lemezekének pontosan megfelel. Ezen fölül is azonban maga a hüvely torkolatverete és a hüvelyvég olyan kardformával ismertet meg bennünket, amelyet minden valószínűséggel a hunoknak kell tulajdonítanunk.⁴⁰ Ugyanis a felső veretnek baloldali ezüstszegei rövidek és visszahajlítottak, míg a jobboldaliak a keskeny szalag mentén nagyon hosszúak (1,7 cm). Amint Höllriegl megjegyezte, a rövid szegkek bőrre voltak erősítve, a hosszúak fára; tehát egyélű karddal van dolgunk, mely-

brand) zsammengerollten Stück von Goldfolie, die auch Schuppenmuster nebst anderen einfachen Mustern aufweist, ist das kannelierte Saumband aus Gold und mit einem kurzen Goldstift angeheftet worden (Taf. XVI 22 zeigt leider diese Details nicht).

10. Vielleicht waren die Bruchstücke von Goldfolien aus dem Funde von Concesti Taf. XX a—b. von ähnlicher Form.

Diese schlagende Übereinstimmung zwischen der hunnischen Brandgräbergruppe an der Wolga und den ungarländischen Funden wird uns nunmehr immer wieder begegnen. An dem Sattel, worauf Minajeva diese dreieckige Goldfolien versetzt, kann ich sie nicht unterbringen, vielleicht aus eigener Schuld. Vielleicht waren sie am spitzen unteren Teil des Bogenköchers beiderseits aufgenagelt; im 8. Kurgan von Nowogrigorjewka waren durch das Leichenfeuer eiserne Pfeilspitzen mit solchen Goldfolien verschmolzen.³⁷ Dann hat Tallgren ein bronzenes Miniaturbogenfutteral der hellenistischen Zeit aus Ost-russland publiziert,³⁸ das ebenfalls mit (erhabenen) Schuppen ornamentiert ist. Es verdient Erwähnung, dass in den uns interessierenden Kurganen der Don- und Wolgagegenden die Folien oft aus mattem Golde hergestellt sind (Minajeva Pogreb. 97, 99, 102), wie einige von Nagyszéksós.

Diese russischen Funde bezeugen es, dass mit solchen geschuppten Goldblechen auch hölzerne Griffe und die Scheiden von Dolchen, die Schwertscheiden, der Sattel u. s. w. beschlagen wurden.³⁹ Sehr aufschlussreich für uns ist der silberne Schwertbeschlag der Altertumssammlung des ref. Obergymnasiums aus Kiskunhalas, Taf. XXXIII, dessen Kenntnis ich der Freundschaft von Aladár Höllriegl verdanke und der zweifellos aus der Umgebung der genannten Stadt her stammt. Um der genauen Beschreibung am Ende dieser Arbeit nicht vorzugreifen, genügt es hier zu betonen, dass die Punzierung des Silberbleches, das kannelierte Saumband und dessen Montierung haargenau den oben geschilderten Dreieck-Blechen entsprechen. Darüber hinaus machen uns diese Beschlagstücke der Scheidemündung und Endhülse mit einer Schwertform

³⁷ Minajeva, Pogreb. 95 és 101.

³⁸ A. M. Tallgren, Miniaturbogenfutteral aus Ost-russland (S.-A.), 6. kép.

³⁹ D. Samokvasov, Osnovaniya chronologičeskoj klassifikacij i katalog kollekcij drevnostej Prof. D. Ja. Samokvasova, 1892, XXX sk, Minajeva ESA 4, 1929, 201, 204, 17, 30. és 31. kép.

⁴⁰ Minajeva. Pogreb. 109 áttekintést ad a bennünket érdeklő kardformák változásairól és fejlődéséről. A császárkori belsőázsiai hosszúkardok elterjedéséről és azoknak kínai jadeit-hordozófüleiről legutóbb: Rostowzew, Orient et Byzance 4, 1930, 337 skk; Ginters, Das Schwert der Skythen 67 skk; J. Werner ESA 7, 1932, 55, A. 26. Igen érdekes, hogy ezen hordozófülek későrómai császár-szobrok kardábrázolásain is feltalálhatók, l. R. Debrueck, Porphywerke 1932, 89, 105, 113 és a 31, 47, 50 táblákon. — Egy kerdmarkolatborítás, olyanféle mint a mienk, de aranyból, előfordul a musliumovai (Perm) leletben is. — L. Pósta B. Rég. tan. 223. kép.

³⁷ Minajeva, Pogreb. 95 und 101.

³⁸ A. M. Tallgren, Miniaturbogenfutteral aus Ostrussland (S.-A.), Abb. 6.

³⁹ D. Samokvasov, Osnovaniya chronologičeskoj klassifikacij i katalog kollekcij drevnostej Prof. D. Ja. Samokvasova, 1892, S. XXX f. Minajeva, ESA 4, 1929, 201, 204, Abb. 17, 30 und 31.

nek a hosszú hüvelyvég miatt egyenesnek kellett lennie. Ez a tényállás megfelel a Volga-csoportban tapasztaltaknak és egyezik a császárkorban Belsőázsiaiából előnyomuló kardtipussal. Ezzel a hosszú karddal együtt rendszerint még egy tört vagy rövidkardot is viseltek⁴¹; ennek felelhet meg esetleg a simmeringi példány (Beninger, D. westg.-alan. Zug, 34. kép).

Ez a kardtípus azonban nem áll egyedül a mi leletanyagunkban. Amint Horváth Tibor előttem már megfigyelte, a torkolatveret kicsipkézett hosszúkás lemezének megfelel két bronzdarab a körösladányi szórványos leletekből, amelyeket Fettich (ESA 5, 1930, 52 skk.) publikált (itt XXXIII. tábla, jobbra). A kardnak, amelyről legalább is az egyik bronzlemez származik, ugyanolyan díszítőelemeinek kellett lenni, mint a kiskunhalasinak; a rövidebbik bronzlemez nem párja a hosszabbiknak, talán a törhüvelyen volt alkalmazva. Nemcsak a felerősítés módja és a kicsipkézés azonos a kiskunhalasival, hanem a csipkézés profilálása is. Ezek a kardveretek — melyeknek meghatározása a fönti összefüggésből vált világossá — Fettich szerint (56. lapon) az avar temetőn kívül eső helyen találtattak, murgai típusú nagy korsóval együtt (u. o. 5. kép 1) és a munkások állítása szerint csontvázak sírban. A további szórványos leletek között volt egy „szablya” is, melynek elkallódása nagy kár. Ez szintén sírban találtatott egy Honorius-arannyal együtt (XXXIII. tábla, jobbra), ugyancsak az avar temetőn kívül (l. 4. kép u. o.). A korsóra még alább visszatérek.

Bármely világos is ezen kardveretek technikai stb. összefüggése a biztosan hun háromszögű pléhekkal, olyan vezértípusokkal is összefüggének másrészt, amelyek a germán népek közt szélteben el voltak terjedve. Olyan derékszögű sáv, mint a halasi torkolatborításon van, előfordul a Childerich frank király sírjában talált kardon is (gránáttechnikával), még pedig ugyanolyan íjalakúan ívelt formában, mint a körösladányi darabokon. (V. ö. még egy alamann késtök ilyen ívelt veretét W. Veeck új művében, Die Alamannen in Württemberg, 1931, O. tábla 3. Lásd még a P. Raunál, Die Hügelgräber röm. Zeit 50, 78 B. képen közölt volgai példányt!)

Kardhüvelyvég félgömbölyűen végződő e-züstpléh szegélye, mint a kiskunhalasi leletben, ott van egy komáromi leletben is (XXXII. tábla),

bekannt, die wir allem Anschein nach den Hunnen zuschreiben müssen.⁴⁰ Denn die silbernen Nägel auf der linken Seite des oberen Beschlages sind kurz und zurückgebogen, während sie rechts, entlang der schmalen Saumleiste sehr lang (17 cm) sind. Wie schon Höllriegl bemerkte, sassen die kurzen Nieten auf Leder, die langen im Holz, wir haben es also mit einem einschneidigen Schwert zu tun, das wegen des langen Scheidenende gerade sein musste. Dieser Befund entspricht dem Schwert der Wolgagruppe und dem in der Kaiserzeit aus Innerasien vordringenden Schwerttypus. Mit diesem Langschwert wurde regelmässig noch ein Dolch oder Kurzsword getragen;⁴¹ dem könnte eventuell das Simmeringer Exemplar (Beninger, D. westg.-alan. Zug Abb. 34.) entsprechen.

Aber dieser Schwerttypus steht in unserem Fundmaterial nicht allein. Wie mein Schüler T. Horváth schon vor mir beobachtete, entsprechen dem ausgezackten Saumstreifen des Mundstückes die zwei bronzenen Stücke der Funde von Körösladány (Taf. XXXIII rechts), die Fettich ESA 5, 1930, 52 ff. publiziert hat, gänzlich. Das Schwert, von dem wenigstens das eine von ihnen her stammt, hat auch eine solche Schmuckplatte getragen, wie das von Kiskunhalas an der Mündung der Scheide; der kürzere Streifen passt mit dem längeren nicht zusammen und war vielleicht auf der Dolchscheide angebracht. Nicht nur die Art der Applikation und die Auszackung der Bronzebänder gleichen dem Silberband von Kiskunhalas völlig, sondern auch die Profilierung der Zacken. Diese Schwertbeschläge — deren Bestimmung erst durch obigen Zusammenhang klar wird — lagen nach Fettich (S. 56) an einer ausserhalb des avarischen Gräberfeldes liegenden Stelle mit einem grossen Krug (Abb. 5, 1 ebd.) vom Typus des Kruges von Murga, u. zwar nach den Behauptungen der Arbeiter (die sie noch vor der fachmännischen Grabung aufge-

⁴⁰ Minajeva, Pogreb. 109 gibt eine Übersicht über Wechsel und Entwicklung der Schwertformen. Über die Verbreitung der mittelasiatischen Langschwerter der Kaiserzeit und deren chinesischen Jadeit-Tragschlaufen zuletzt Rostowzew, Orient et Byzance 4. 1930, 337 ff. Ginters, Das Schwert der Skythen 67 ff.; J. Werner ESA 7, 1932, 55, A. 26. — Sehr interessant ist es, dass diese Tragschlaufen auch auf den Schwertern von spätrömischen Kaiserstatuen auftreten, vgl. R. Delbrueck, Porphywerke, 1932, 89, 105, 113 und Taf. 31, 47, 50. — Ein Goldblechbeschlag der Scheidemündung, wie in unserem Falle, enthält auch der Fund von Musliumova (Perm), s. B. Pósta, Arch. Studien, Abb. 223.

⁴¹ Rostowzew, Mon. Piot. 26, 1923, 135.

¹ Rostowzew, Mon. Piot. 26, 1923, 135.

melyet a maga teljességében a Tompa Ferenc által Londonból megszerzett és Fettich Nándor szívésségéből rendelkezésemre bocsátott fényképről ismerek. (Jelenleg Captain George Pitt-Rivers gyűjteményében vannak e veretek.) Pulszky (Arch. Ért. 1881, 148 ff.) és Hampel (Alt. d. frühen Mittelalt. 1. 187 sk., 2. 46 k., 3., 40 t.) csak a gazdagon díszített hüvelyvég-veretet és az arany csatot írták le e tárgyak közül. Az utóbbi vereten (XXXII. t. balról) megmaradt a sima ezüstpléh-betét is a szegély közén, úgy, mint a kiskunhalasi példányon. Azonban mindkét komáromi kardnak igen széles pengéje volt (mint p. o. a bezenye-papréti vagy fenéki példányoknak) és így inkább germán fegyvereknek látszanak.

E csoporthoz tartozik még az az érmihályfalvai kard is (Debrecentől 40 km-re keletre fekszik e falu, megszállt területen), amelyet újabban Roska Márton (Arch. Ért. 1930, 229 skk. II. és 148. kép) publikált. A markolatgombja nagy borostyángyöngy volt ennek (l. id. h. 148 kép. 7) és megvan a hüvelytorkolat ezüstpléh verete is (u. o. 148. kép. 6) ékrovásos mustrával és stilizált állatfejekkel díszítve. A hüvelyvég verete (u. o. 148. kép. 3) teljes egészében egyezik a díszesebb komáromi példánnyal. (Ez túl keskeny a széles kardpenge számára és talán a szintén előkerült törön volt.) Ezt a kardot II. Theodosius egy aranyának vele talált utánzata datálja; a prototípus Kr. u. 444-ből való; az utánzat se lehet sokkal későbbi. További analógiákat a würtembergi alamann sírmezőkről ismerünk; ezek szintén az V. századból valók még és W. Veeck imént citált szép új összeállításában könnyen hozzáférhetők (87 s. kk. II. és 68, 69, N. táblák). E gazdag anyag mutatja meg legvilágosabban ezen spathák alakját és díszek felszerelését. Markolatuk fából volt s aranypléhhel beborítva, borostyán- vagy kristályból való gombbal. A hüvelytorkolat itt bordás ezüstpléhhel van borítva. Mintegy tenyérnyi szélességben e szegély alatt — ott ahol a belsőázsiai kardhüvelyek jadeit függesztőfüle felerősítve szokott lenni — két szíj-hordozó fül van. Már Veeck is megjegyzi, hogy e k. b. 90 cm. hosszú és széles kétélű kardok hüvelyveretei és gombos hüvelyvég-szorítóik tökéletesen megegyeznek a komáromi — és érmihályfalvai — példányokkal (lásd id. m. N. tábla 1—7). Megvannak itt a hüvelyt be- szegő egyenes hengeres pléhek és a keskeny kannelúrás pléh szalagocskák is (u. o. N. tábla 6 és O. t. 3), ami számunkra különösen érdekes.

funden haben), in einem Skelettgrabe. Von den weiteren Streufunden, die dort gemacht wurden, ist besonders der Verlust eines „Säbels“ zu beklagen, der mit einem Goldstück des Honorius (Taf. XXXIII) in einem Grabe (ebenfalls nicht in Zusammenhang mit den Avarengräbern, vgl. Skizze 4. ebda) lag. Auf den Krug kommen wir noch zu sprechen.

So klar auch ihre technische Ausführung diese Beschläge mit den sicher hunnischen dreieckigen Blechen verbindet, vertreten sie solche Typen, die sich auch in der germanischen Welt verbreitet haben. Ein Zierstreifen, der einmal die Scheidemündung wagerecht einsäumt, dann rechtwinklig abbiegend die rechte Seite des Mundstückes bildet, wie in Kiskunhalas, kommt auch am Schwerte von Childerich (in Granattechnik umgesetzt) vor, u. zw. in der selben geschweiften Form, wie in Kőrösladány. (Vgl. auch den geschweiften Beschlag einer Messerscheide bei W. Veeck, Die Alamannen in Württemberg, Taf. O. 3. Vgl. auch P. Rau, Die Hügelgräber röm. Zeit, 50, Abb. 78 B.)

Die Einfassung des Endbeschlags der Scheide durch einen halbrunden Saum aus Silberblech, wie im Funde von Kiskunhalas, ferner auch weitere gerade Saumstücke derselben Art sind auch zwischen Fundstücken von Komárom vorhanden, deren Kenntnis, wie auch ihre (durch F. v. Tompa aus London erworbene) Photographie (Taf. XXXII) ich N. Fettich verdanke. (Der Fund befindet sich jetzt in der Sammlung von George Pitt-Rivers). Pulszky (Arch. Ért. 1881, 148 ff.) und Hampel (Alt. d. frühen Mittelalt. 1, 187 f., 2, 46 f. und 3, Taf. 40) haben nämlich nur das granatverzierte silberne Ortband (Taf. XXXII links) und die goldene Schnalle aus diesem Funde beschrieben. Das letztere Ortband enthält unten auch einen Überzug aus Silberblech, wie das von Kiskunhalas; doch hatten beide Schwerter von Komárom mächtig breite Klingen (wie die von Bezenye-Papréti oder von Fenék) und so sind sie vielleicht eher Germanen zuzuschreiben, als Hunnen.

Ein weiteres Glied dieser Gruppe bietet das Schwert von einem Grabfund aus Érmihályfalva (40 Km. östlich von Debrecen, jetzt rumänisch), das neuerdings M. Roska (Arch. Ért. 1930, 229 ff. und Abb. 148) publizierte. Es hat eine grosse Bernsteinperle als Knauf (a. a. O., Abb. 148, 7) und einen Silberbeschlag von der Scheidemündung (ebdort, Abb. 148, 6), der mit Keilschnittornamenten und stilisierten Tierköpfen verziert ist. Das Ortband (ebdort, Abb. 148, 3), das im ganzen Aufbau genau dem prunk-

Ezenkívül Rheinhessenben is találtak ilyen típusú kardot (Flonheim, id. m. 79), valamint Mecklenburgban (Teterow; I. Präh. Zeitschr. 1, 1909, 383 s. k. l.), Mainz-Kostheimben (Behrens, Mainzer Zeitschr. 14, 1. tábla 2.) és Csehországban (H. Preidel, Die germ. Kulturen in Böhmen 1, 1930, 230 kép) is felbukkannak ilyenféle veretek; sőt a híres nydami (Schleswig-Holstein) leletben is van egész sereg ilyen hüvelyvégveret és hengeres szegély. A Veeck 68 A tábláján 2–3 sz. a. látható szép alamann példányok a gültlingeni sírmezőn kerültek elő, ugyanott tehát, ahol a nagyszéksósi cabochon-ok (XV. t. 65 s. kk. sz.) párpai. Kétségtelen, hogy a veretek nyugati elterjedése azon számos keleti hatás közé tartozik, amelyek csatornája a barbár népek összefogása volt a hun uralom alatt.

Valószínűen kardhüvely verete gyanánt szolgáltak a II. tábla 1–2 aranylevelek, amelyek összeállítva 45.4 cm-t tesznek ki és 6–6.3 cm. szélesek, ugyanúgy mint pl. a gurzufi (tauriai korm.) hüvelyveret, vagy az egykorú orenburgi és kareisai hüvelyek aranylevelei és mások.⁴² — A többi, nagyobbára alakatlan aranyleveleknek alkalmazása pontos leletadatok nélkül nem állapítható meg. De mégis jelentőségteljes a volgai sírokkal való állandó párhuzamuk. Ilyenek például a kétfelé ágazó aranylevelek a pécsüszögi leletből (VI. tábla 1–4), amelyek analógiája a novogrigorjevskai 8. kurgánban fordul elő (Minajeva, Pogreb. 34. kép).

Ezen aranylevelek hálómintázata a déloroszországi császárkori fémművesség produktumaiban is kimutatható,⁴³ valamint a pikkelyornamentika is, amely a mi sírjainkkal körülbelül egyidős kercsi (Gospitalnaja ul.) sírokban szintén képviselve van.⁴⁴ A lemezborításnak ezt a módját azonban megtaláljuk Perm vidékén is (Musliumova),⁴⁵ a mi Don- és Volga — csoportunkban, azután körülbelül egykorú sírokban messze a turkesztáni Talas folyó völgyében,⁴⁶ továbbá Szibériában, ahol a Berel-steppe aranypléhjei

hafteren Exemplar des Komorner Fundes entspricht, ist für die breite Schwertklinge zu schmal (innen nur 12.8 cm breit) und war vielleicht an der Scheide des mitgefundenen Kurzschwertes angebracht. Dieser Fund ist durch eine, wohl nicht viel spätere, barbaristische Nachahmung eines Solidus von Theodosius II. gut datiert, dessen Vorbild aus dem Jahre 444 n. Chr. stammt. Weitere genaue Analogien finden wir in alamannischen Funden von Württemberg, die ebenfalls auf das V. Jh. datiert sind; sie sind jetzt in der trefflichen Zusammenfassung von W. Veeck (a. a. O. 77 ff. und Taf. 68–69, Taf. N.) bequem zugänglich. Da können wir die Form und Dekoration dieser Spathen und ihrer Scheiden am besten erfassen. Ihr Holzgriff war mit Goldblech überkleidet und hatte eine grosse Bernstein- oder Krystallperle als Knauf. Das Mundstück der Scheide erscheint hier mit einem quergestreiftem Silberstreifen umgeben; etwa handbreit unter demselben, — also an der Stelle, wo die Jadeit-Tragbügel der innerasiatischen Schwertscheiden sassen, — sind zwei Silberbügel für das Wehrgehänge angeheftet. Die silbernen Ortbänder dieser geraden, zweischneidigen, etwa 90 cm langen Schwerter und ihre, mit einem länglichen Knopf versehenen und auf den Belag der Scheide hinaufgreifenden Zwingen (ebenda Taf. N. 1–7) entsprechen — wie es schon Veeck (S. 79) bemerkte — gänzlich dem reicher ausgestatteten Komorner Stück und dem von Érmihályfalva. Es sind hier auch die Reste der silbernen Schienen vorhanden, die die Scheide in ihrer ganzen Länge umfassten, wiewohl auch die kannelierten Saumbänder (ebenda Taf. N. 6 und O. 3), die uns diesmal besonders angehen. Auch in Rheinhessen (Flonheim, a. a. O. 79) und in Mecklenburg (Teterow, Präh. Zeitschr. 1, 1909, 383 f.) hat man diesen Schwerttypus konstatiert. Auch in dem Kriegergrab von Mainz-Kostheim (Behrens, Mainzer Zeitschr. 14, 1–2), ferner in Podbaba (Preidel, Die germ. Kulturen in Böhmen, 1, 1930, Fig. 270) und in dem berühmten Schatze von Nydam findet man ebenfalls eine ganze Reihe der halbrunden Ortbänder und der zugehörigen geraden Silberschiene. Die schönen alamannischen Schwerter Taf. 68 A 2–3 bei Veeck stammen aus dem Gräberfelde von Gültlingen, wo auch die kleinen Cabochons von Nagyszéksós (Taf. XV 65 ff.) ihre genauen Gegenstücke besitzen. Wir sehen also, dass diese Beschläge im germanischen Westen zu den zahlreichen Wirkungen des Orients gehören, denen die Zusam-

⁴² Ginters, Das Schwert stb. 1928, 64, 65 II. és 27 tábla e (Gurzuf), 31. tábla f (Kercsi).

⁴³ Antiq. du Bosphore Cimmérien, 4. tábla 1, stb.

⁴⁴ Tallgren, Zur osteurop. Archaeologie 35. — A. Sčerbataja kotlovina (Dnepr-vidék) leletnek 35 aranylevele a leletösszetétel alapján ugyancsak a mi hun csoportunkhoz sorolható.

⁴⁵ Pósta B. Rég. tan. 223. kép.

⁴⁶ H. J. Heikel: Altertümer aus dem Tale der Talas in Turkestan I. 28. l. Ugyanebben a sírban voltak granulációval és kőberakással díszített tárgyak is.

még az állatstílus formaadását tükrözik,⁴⁷ — tehát Belsőázsiaiában, ahonnan később az avarak is elhozták ezt a díszítési divatot Magyarországra.⁴⁸ — Említésre méltó még, hogy a nagyszéksői pikkelyes mintájú aranylapon (XV. tábla 63.) még rekeszekben foglalt kőlapok is ültek. Ez az igazi barbár díszítés nyert alkalmazást a Laa a. d. Thaya-ban és Ókéren előkerült germán leleteknek aranyozott lemezből készült csatveretein is.⁴⁹

d.) A lószerszám veretei és a szíjgarnitúra. Az előforduló formáknak egyszerű statisztikája, amelyent már Minajeva összeállított — legjobban illusztrálja nemcsak a mi hun csoportunk egységességét, hanem az alapul szolgáló viselet és lószerszámdísz típusának azonosságát is. Olyan díszítményekről van szó, amelyek többnyire aranylemezéből készültek és gyakran még egy alátett lemezzel vannak bélelve és trébelt, egyszerű geometrikus mintákkal díszítve. És pedig :

1. Félholdalakú lemezveretek, közepükön fölül nyulvánnyal : Pécsüszög, IV. tábla 8—11, VII. tábla 8, 4 darab Sčerbataja kotlovina, Dnjepr-vidék, tauriai korm. 5 db. XXV. tábla 2 (Otčet 1905. 100, 133. kép 2). Zdvizensk, novogrigorjevi ker., stravropoli korm. XXV. tábla 12 (Pósta B., Rég. tan. 271 kép = Otčet 1890, 122). Novogrigorjevka, a Don mentén, 7—9. kurgán, XXII. tábla 16.⁵⁰ — Félholdalakú veretek nyulvány nélkül : Achtaniszovka Stanica (Otčet 1900, 108, 219. kép.). Novogrigorjevka, 9. kurgán (Minajeva, Pogreb. 42. kép). Musliumova, šadrinski ker. permi korm. (Pósta B., Rég. tan. 223. kép). Kaukázus, Uvarov gyűjt. (Mat. po arch. Kavkasa 8-102. tábla 3—4, vörös kőberakással.)

2. Rombusalakú aranylemezek, rendszerint rovátkolt széllel befoglalva : Pécsüszög, IV. tábla 4. Nagyszéksós, XVI. tábla 29—30. Novogrigorjevka, XXII. tábla 6. — Hasonló díszítmény három egybefoglalt rombus alakjában : Novo-

menfassung der Barbarenvölker durch die Hunnen den Weg nach dem Westen bahnte.

Wahrscheinlich als Belag von Schwertscheiden dienten die Goldfolien von Pécsüszög Taf. II 1—2, die zusammengelegt 45·4 cm. lang sind und eine Breite von 6—6·3 cm. haben, ganz ähnlich wie z. B. auf der Scheide von Gurzuf (Gouv. Taurien), oder wie die einseitig verwendeten Folien auf den Schwertern von Orenburg und Kareiša u. a. m.⁴² Bei anderen, meist unförmigen Goldfolien ist die Verwendung mangels genauer Fundangaben nicht zu ersehen. Bedeutungsvoll ist trotzdem die ständige Verknüpfung mit den Gräbern der Wolgagruppe. Man vgl. die zweigeteilten, oben nach beiden Seiten ausgebogenen Folien von Pécsüszög Taf. VI 1—4 mit dem identischen Exemplar von Novogrigorjevka, Kurgan 8 (Minajeva, Abb. 34).

Das Gittermuster dieser Folien ist mit ähnlichen Produkten der kaiserzeitlichen Metallindustrie in Südrussland zu belegen,⁴³ wie auch die Schuppenornamente in den ungefähr mit den unserigen gleichaltrigen Gräbern an der Hospitalstrasse in Kertsch vertreten sind.⁴⁴ Wir finden diese Mode des Blättchenbelages jedoch auch in Perm (Musliumova),⁴⁵ in unserer Don- u. Wolgagruppe, dann weit in den etwa gleichaltrigen Gräbern im Tale der Talas in Turkestan,⁴⁶ oder in Sibirien, wo die Goldfolien aus dem Funde der Berel-Steppe noch den Tierstil aufweisen,⁴⁷ also in Innerasien, woher später auch die Avaren diese Art Dekoration nach Ungarn brachten.⁴⁸ — Zu erwähnen ist nur noch, dass

⁴² Ginters, Das Schwert u. s. w. 1928, 64, 65 und Taf. 27 e (Gurzuf), Taf. 31 f. (Kertsch.)

⁴³ Antiq. du Bosphore Cimmérien Taf. 4, 1.

⁴⁴ Tallgren, Zur osteurop. Archaeologie 35. — Die 35 Goldfolien des Fundes von Sčerbataja kotlovina im Dniepergebiet zählen nach dem Fundinventar zu unserer hunnischen Gruppe.

⁴⁵ B. Pósta. Archaeol. Studien Abb. 223.

⁴⁶ H. J. Heikel, Altertümer aus dem Tale der Talas in Turkestan S. 1: 28. In demselben Grabe waren Gegenstände mit Granulation und Steinbelag.

⁴⁷ Zakharov, ESA 3, 1928, 135, Abb. 12.

⁴⁸ Vgl. Ujfehértó, Grab B 82 (mit einer Münze des Constantinus Pogonatus datiert, dann ebendort, Gr. B 61, 78, 81 (Mus. Szeged). — Ich glaube, dass die Schuppenmuster der Wangenklappen der weströmisch-germanischen Spangenhelme (Baldenheim [R. Henning, Der Helm v. Baldenheim Taf. 9, 3], Vid [Jhb. d. k. k. Zentralkomm. N. F. 1, 1903, Taf. 4] und das neue Stück im Museum zu Halle a. S.) aus derselben Quelle stammen. Der nach rückwärts seinen Pfeil abschießende Reiter an dem Stirnband des Spangenhelmes im Zeughaus zu Berlin zeigt, dass eine Nachahmung der Hunnen in diesem Kreise schon möglich ist.

⁴⁷ Zakharov, ESA 3, 1928, 135, 12 kép.

⁴⁸ V. ö. az ujfehértói B 82. sírt (Constantinus Pogonatus egy érmével datálva, valamint u. o. a B 61. 78. és 81. sírok leleteit a szegedi múzeumban. — Azt hiszem, hogy a nyugatrómai-germán sisakoknak pikkelyes mintázata az arcvédő lemezen (Baldenheim [R. Henning, Der Helm v. Baldenheim 9. tábla] és a hallei múzeum új darabján) ugyanabból a forrásból származnak. A berlini Zeughaus sisakjának homlokszalagján látható hátrafelé nyilazó lovas ábrázolása tanúsítja, hogy a hunok utánzása e körben lehetséges.

⁴⁹ Beninger, D. westg.—alan. Zug, 34 és 10 kép; v. ö. ugyanattól : Eiszeit u. Urgesch. 6, 1929. 17. tábla.

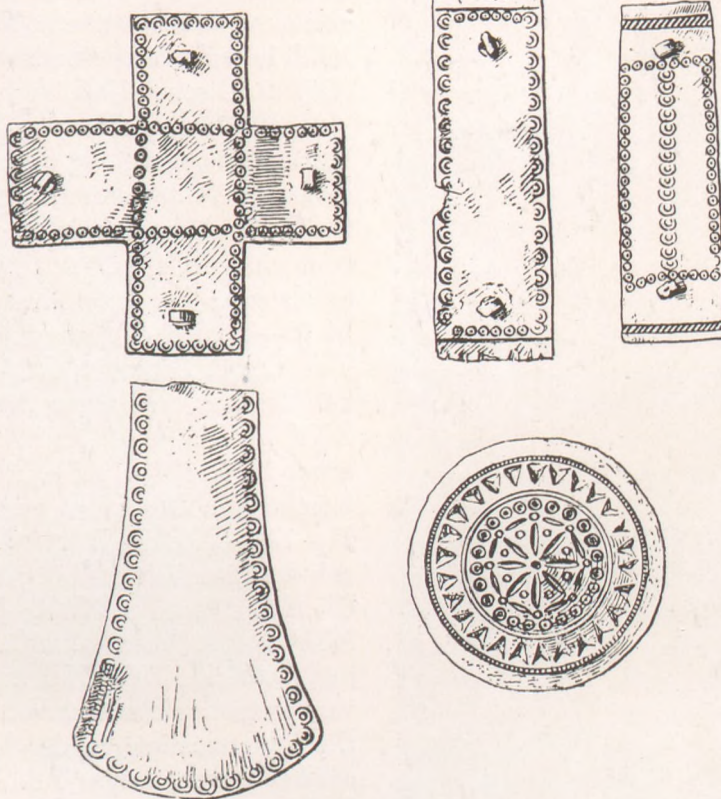
⁵⁰ Minajeva, Pogreb. 99, 14. szám; 100, 3. szám.

grigorjevka, XXII. tábla 1, lásd még Ščerbataja kotlovina, XXV. tábla 9 (Otčet 1905, 133. kép 9).

3. Lemezes szíjvégek, rovátkolt szegéllyel, közepen kiemelkedő sima vonallal és felső végüknél rovátkolt négyszöggel, melyben egy szeg vagy rekesz ült kőberakással. A következő leletekben fordul elő: Pécsüszög, III. tábla 19—20, VII. 3—4. Novogrigorjevka, 8. kurgán, XXII. tábla 2. Šipovo (ESA IV. 1929, 201). Saga Alešek mellett, Dnjeper-vidék, tauriai korm., XXV. tábla 29 (Pósta B. Rég. tan. 272. kép = Otčet 1899, 127 sk. 250. kép) — (L. a pécsüszögi⁵¹ hozzátartozó vereteket III. tábla 11—17). — Hasonló

auf dem geschuppten Blech von Nagyszéksós Taf. XV 63 noch in Zellen gefasste Steine sassen. Dieser echt barbarische Prunk ist zur Verzierung der Schnallenkappen aus vergoldetem Blech in den germanischen Funden von Laa a. d. Thaya und Ökér verwandt, auf denen solche Cabochons sitzen.⁴⁹

d.) Beschläge des Zaumzeuges und der Riemengarnitur. Eine einfache Statistik der vorkommenden Formen — wie sie schon Minajeva aufgestellt hat — illustriert am besten nicht nur die Einheitlichkeit unserer hunnischen Fundgruppe, sondern auch die Identität der zu Grun-

4. Gundremmingen, Bayern.

szíjvégek kígyózó vonallal a közepen: Pécsüszög, III. tábla 21. Höckricht, XIX. tábla 4—5. Zdvizensk, XXV. tábla 14 (Pósta B. i. h. 372. kép). Nižnjaja Dobrinka, XXIII. tábla 4. L. még a csornai diadém szelének díszítését a VIII. táblán. — A középső hullámvonalból a lévai lelet veretein (XIV. tábla 1—14) cikkcakk — vonal lett.⁵²

⁵¹ L. még rokon leleteket Kercsből Póstánál i. h. 269. kép.

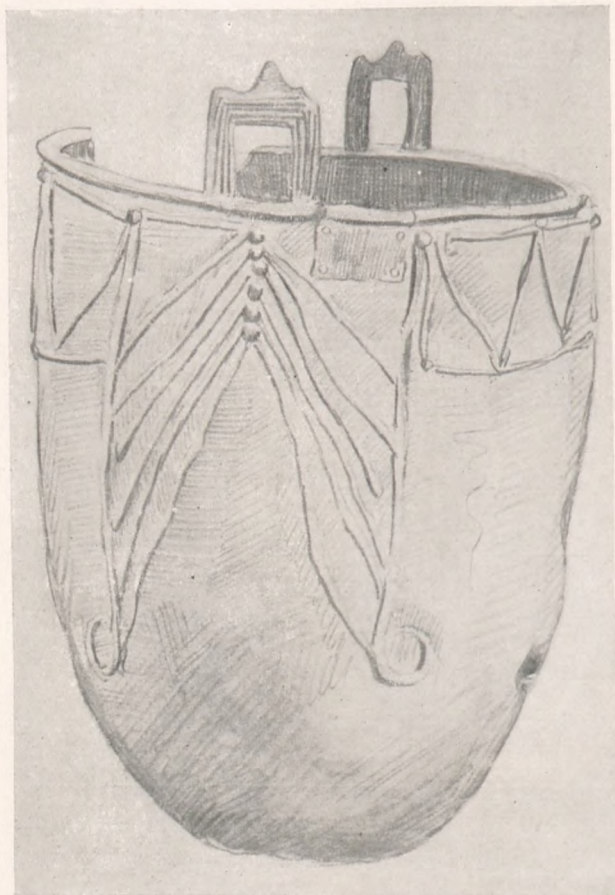
⁵² A kettős szíjvégek a lévai leletben (XIV. tábla 15, 17—18) megfelelnek a nagyszéksói lelet rekeszes technikában készült darabjainak (XV, 49—51). Véleményem szerint ez a forma azokra a kettős szíjvégekre megy vissza, melyekből újabb egyet Nyugatoroszországból (Feltich. Se-

de liegenden Tracht und des Typus' des Pferdegeschirrs. Es handelt sich um Zierstücke, die zumeist aus Goldblech verfertigt, oft mit einer Unterlage plattiert und mit getriebenen, einfachen geometrischen Ornamenten versehen sind, u. zw.:

1. Blechbeschläge in Form eines gestielten Halbmondes: Pécsüszög Taf. IV 8—11, VII 8), 4 Stücke. Ščerbataja kotlovina, Bez. Dnieper, Gouv. Taurien, 5 Stück Taf. XXV 2 (Otšet 1905, 100, Abb. 133, 2.). Zdvizensk, Bez. Nowogrigorjew, Gouv. Stravropol Taf. XXV

⁴⁹ Beninger, Westg.-alan. Zug 34 und Abb. 10; ds., Eiszeit u. Urgesch. 6, 1929, Taf. 17, 3.

4. Hasonló kivitelű keskeny szalaglemezek gyöngyös vagy fonott foglalattal és rendszerint egyesével álló ékköves rekeszekkel. A kövek azonkívül gyöngysoros négyzetekbe, körökbe vagy koszorúforma keretbe vannak helyezve; néha az olcsó üvegutánzatok csak fel voltak ragasztva és többnyire leváltak. Pécsüszög, III. tábla 5—10, IV. 1—3, VII. 3—5. Nagyszéksós, XV. tábla 73—75. Concesti, XXI. tábla 5 c—f. Novogrigorjevka, XXII. tábla 5, 7, 9, 10. Nižnjaja Dobrinka, XXIII. tábla 5—6. Saga Alešek mellett XXV. tábla 21—24 (Pósta B. i. h. 272. kép).

5. kép. Gouv. Perm (?) (cca. 1/6)

Sčerbataja kotlovina XXV. tábla 4. kép (Otschet 1905, 100, 33. kép 4). Krim (Pósta B. i. h. 270. kép). Rutchka a Kaukázusban (Mat. po arch. Kavk. 8, 102. tábla 5—6).

5. Szíjveretek durva szövés mintával és ferdén rovátkolt szegéllyel előfordulnak Novogrigorjevka, XXII. tábla 11, továbbá Pokrovskban, 17. kurgan, XXIV. tábla 5 és Šipovoban (ESA 4, 1929, 201). Ezek lószerszámdíszhez tartoztak.

minarium Kondakovianum 2, 15 tábla 1—2) és egyet pedig Belgrádból (Beninger D. westg.-alan. Zug Mannus — Bibl. 51, 21. kép 1.) ismertünk meg.

12 (B. Pósta, Arch. Stud. Abb. 271 — Otschet 1890, 122). Nowogrigorjevka am Don, Kurgan 7-9 Taf. XXII 16.⁵⁰ — Halbmondförmige Beschläge ohne den Stielansatz: Achtanisovka Stanitz (Otschet 1900, 108, Abb. 219). Nowogrigorjevka, Kurg. 9 (Minajeva, Pogreb. Abb. 42). Musliumova, Bez. Schadrinsk, Gouv. Perm. (B. Pósta, Arch. Studien Abb. 223). Kaukasus, Samml. Uwarow, Mat. po arch. Kawkasa 8, Taf. 102, 3—4, mit rotem Steinbelag.

2. Rhombusförmige Goldbleche, meist mit einer quergeriefelten Linie eingefasst: Pécsüszög Taf. IV 4. Nagyszéksós, Taf. XVI 29—30. Nowogrigorjevka Taf. XXII 6. — Ähnliches Zierstück aus drei Rhomben: Nowogrigorjevka, Taf. XXII 1, vgl. Stscherbatinskaja Kotlovina, Taf. XXV 9 (Otschet 1905, Abb. 133, 9).

3. Riemenenden aus Blech, mit geriefelter Bordüre eingefasst, in der sich eine glatte Linie längs der Mitte hinzieht und mit einem geriefelten Quadrat am oberen Ende, in dem ein Nagel oder eine Zelle mit Steineinlage sass. Sie sind in folgenden Funden vorhanden: Pécsüszög, Taf. III 19—21, VII 4. Nowogrigorjevka, Kurgan 8., Taf. XXII 2. Schipovo (ESA 4, 1929, 201). Saga bei Aleschek, Dnieprover Bez., Gouv. Taurien Taf. XXV 29 (B. Pósta, Arch. Stud., Abb. 272 = Otschet 1899, 127 f., Abb. 250.) — (Vgl. auch die zugehörigen Beschläge aus Pécsüszög,⁵¹ Taf. III 11—17). — Gleiche Riemenenden mit sich schlängelnder Linie in der Mitte: Pécsüszög, Taf. III 21 (?). Höckricht, Taf. XIX 4—5. Zdwischensk, Taf. XXV 14 (B. Pósta, a. a. O., Abb. 372). Nischnjaja Dobrinka, Taf. XXIII 4. Vgl. auch die Randverzierung des Diadems von Csorna, Taf. VIII. — Die Schlangenlinie in der Mitte ist auf den Beschlägen von Léva Taf. XIV 1—14 zu einer Zickzacklinie umgestaltet worden.⁵²

4. Ähnlich ausgeführte schmale Blechbänder mit geperlter oder geflochtener Einfassungslinie und zumeist mit in Einzelzellen gefassten Steinen verziert. Die Steine sind ausserdem in geperlte Quadrate, Kreise oder kränzförmige Rah-

⁵⁰ Minajeva, Pogreb. 99, Nr. 14; 100, Nr. 3.

⁵¹ Vgl. auch den verwandten Fund von Kertsch bei B. Pósta a. a. O., Abb. 269.

⁵² Die doppelten Riemenzungen von Léva in derselben Manier, Taf. XIV 15, 17—18 entsprechen den in Zellentechnik ausgeführten Stücken aus Nagyszéksós, Taf. XV 49—51. M. E. geht diese Form auf die doppelten Riemenzungen zurück, von denen uns neuerdings zwei Stücke aus Westrussland und Belgrad bekannt worden sind. Vgl. Fettich, Seminarium Kondakovianum 2, Taf. 15, 1—2 und Beninger. D. westgot.-alan, Zug 51, Abb. 21, 1.

6. Hasonló kivitelben készültek a šipovoi négyszögletes veretek kiemelkedő piramisalakú középpel (ESA 4, 1929, 204, 26 kép). Azonosak velük formára az untersiebenbrunniak (Jahrb. f. Altertumsk. 5, 1911, 4. tábla 2—3), amint már Beninger is megállapította, csak más technikában készültek. Fontos párhuzam ehhez az esethez a következő megfelelés. Az untersiebenbrunni lószerszámdíszel technika és díszítés tekintetében azonosak a gundremmingeni veretek (4. kép). Az itt előforduló keresztalakú darab gyakran megismétlődik a fenti lemeztechnikában készítve, és pedig: Novogrigorjevka, XXII. tábla 17, Zdvizhensk, XXV. tábla 15., Rutcha, i. h. 102. tábla 10. A Déloroszországgal való kapcsolat itt különösen erősen érezhető. L. még a krimi leletet

6. kép. Dunapentele.

Póstánál i. m. 271. kép, azonkívül az „arany-maszkos királynő” sírjából származó lószerszámdísz Kercsből (Ant. Bosph. Cimm. 27. tábla), és több mást. Az utóbbiakkal függnek össze a szívalakú szíjvégek is, mint Novogrigorjevka XXII. tábla 8, Nižnjaja Dobrinka XXXIII. tábla 3. Valószínűen az V. tábla 1—4 és VII. tábla 6 pécsüszögi aranylapok is erre az alapformára mennek vissza. (A mintára nézve l. Concesti, XX. tábla, balra fent).

A dél-oroszországi fémműveséggel való szemmel látható kapcsolat ellenére is, van a pontusi s a most tárgyalt garnitúrák között határozott különbség. A hun csoportban a technikai készség jóval gyengébb és a motívum-anyag elszegényedett: a dél-oroszországi centrum gyen-

men gesetzt; manchmal waren die billigen Glas-Nachahmungen nur aufgeklebt und sind längst herausgefallen. Pécsüszög Taf. III 5—10, IV 1—3, VII 3—5. Nagyszéksós, Taf. XV 73—75. Concesti, Taf. XXI 5 c—f. Nowogrigorjevka, Taf. XXII 5, 7, 9, 10. Nischnjaja Dobrinka, Taf. XXIII 5—6. Saga bei Aleschek, Taf. XXV 21—24 (B. Pósta, a. a. O. Abb. 272.) Schtscherbataja kotlovina, Taf. XXV 4 (Otschet 1905, 100, Abb. 133, 4). Krim (B. Pósta, a. a. O., Abb. 270). Rutcha im Kaukasus (Mat. po arch. Kawk. 8, Taf. 102, 5-6).

5. Riemenbeschläge mit grobem Webmuster und mit schräggeriefelten Randleisten kommen in Nowogrigorjevka, Taf. XXII 11, ferner in Pokrowsk, Kurgan 17, Taf. XXIV 5, Schipovo (ESA 4, 1929, 201) vor. Sie bildeten Bestandteile des Zaumzeuges.

6. In ganz ähnlicher Ausführung, wie die letzteren, sind die quadratischen Beschläge mit erhabener, pyramidenförmiger Mitte von Schipovo (ESA 4, 1929, 204, Abb. 26) hergestellt. Mit ihnen identisch in der Form sind die von Untersiebenbrunn (Jahrb. f. Altertumsk. 5, 1911, Taf. 4, 2—3), wie schon Beninger erhärtete; nur sind sie in einer anderen Technik ausgeführt. Eine wichtige Parallele zur diesem Fall bietet die folgende Entsprechung. Mit dem Zaumzeug von Untersiebenbrunn in Technik und Ornamentierung identisch sind die Beschläge von Gundremmingen, Abb. 4. Das kreuzförmige Stück kommt dann wieder oft in unserer hunnischen Gruppe vor, in der obigen Blechtechnik ausgeführt; u. zw.: Nowogrigorjevka Taf. XXII 17, Zdvizhensk Taf. XXV 15, Rutcha (a. a. O. Taf. 102, 10). Die Verbindung mit Südrussland ist da besonders stark zu fühlen. Vgl. den Krim-Fund bei Pósta a. a. O., Abb. 271, aber auch das Pferdegeschirr des Grabes der „Königin mit der Goldmaske“ (Ant. Bosph. Cimm. Taf. 27) aus Kertsch u. a. m. Mit dem letzteren hängen auch die herzförmigen Riemenenden zusammen, wie Nowogrigorjevka Taf. XXII 8, Nischnjaja Dobrinka Taf. XXIII 3. Wahrscheinlich gehen auch die Goldblätter Taf. V 1, 4 und VII 6 von Pécsüszög auf diese Grundform zurück. (Für das Muster vgl. Concesti, Taf. XX, links oben).

Trotz der offensichtlichen Verbindung dieses Komplexes von Metallornamenten mit der südrussischen Metallindustrie ist doch ein Unterschied da. Wir haben in der hunnischen Gruppe mit einem Abnehmen der technischen Fertigkeit und einem Versiegen des Motivschatzes zu tun: wir stehen eben nur dem Abglanz des

gülő sugárzása ez, egy távoli határvidéken, melyet csak a nagy népmozgalom sodort e műipar törzsterületére.

e.) A hun üstök. Főntebb láttuk, hogy a höckrichti (Felsőszilézia) leletnek szíjvégei, XIX. tábla 4—5, jellegzetes tartozékát alkotják a mi hun leletsoportunknak. Alább látni fogjuk még a XIX. tábla 1—3 diadémdarabokkal és XIX. tábla 6—8 csatokkal kapcsolatban, hogy azok is ugyanezen lelettípushoz tartoznak. A diadém ugyan a hunoknak iráni-germán alattvalóira jellemző, de ez a höckrichti példány nem eredeti hordozóinál maradt meg, hanem szétdarabolva övcsatok veretévé alakították át. Hogy a lelet tényleg a hunokkal hozandó kapcsolatba, azt kétségtelené teszi a belsőázsiai eredetű üst, (XIX. tábla 9), amely benne előfordul. Hampel⁵³ ismerte fel, hogy a „szkita“ régiségek között van a helye és pedig nemcsak a vele rokon kaposvölgyi (XVIII. tábla 1), és törteli (XVIII. 2), hanem az Altai-vidéki (Biisk u. o. 13. kép), Szimbirszk kormányzósági (Otoka és Zagarina között, 14. kép u. o.) és a wologdai kerületből származó (Verchny konjec, u. o. 15) példányokat is besorozta ebbe az összefüggésbe. Ehhez járul még egy példány a permi kormányzóságból, amelyet Fettich N. a permi múzeumban rajzolt le (5. kép; l. Takács Zoltánnál is, Arch. Ért. 1927, 146). Magyarországon Dunapentelén került elő ujabban egy töredék (6. kép), amelyet Hekler⁵⁴ ásott ki az intercisai római tábor egyik épületében; a korábbi faragványoknak felhasználása az épület falában már magában véve is mutatja, hogy itt egy késői épülettel van dolgunk. A pontos leletkörülmények hiányzanak, de így is érdekes, hogy az egyik szomszédos helyiségben egész sereg római vasszak volt felhalmozva, tehát valószínűen ismét egy olyanféle későrómai fegyverraktár, mint Carnuntumban! Említést érdemel ebben az összefüggésben, hogy e lelőhelyen előfordul ugyanaz a rásimított díszű korsótípus is, amelyet Körösladányból már ismerünk (l. lent).

südrussischen Zentrums in einem fernen Randgebiet gegenüber, der nur durch den Vorstoss seiner Träger nach dem Süden hierher versetzt wurde.

e.) Die hunnischen Kessel. Wir sahen oben, dass die Riemenzungen des Fundes von Höckricht in Oberschlesien, Taf. XIX 4—5, ein bezeichnendes Zubehör unserer hunnischen Fundgruppe bilden. Unten werden wir noch von den Diademstücken Taf. XIX 1—3 und den Schnallen Taf. XIX 6—8 desselben Fundes erfahren, dass sie zum Bestand des gleichzeitigen Fundinventars gehören. Das Diadem gehörte freilich vor allem zur Habe der iranisch-germanischen Untertanen der Hunnen, aber dieses Exemplar ist nicht bei seinen wirklichen Trägern verblieben, da es zerstückelt und zu Beschlagplatten von Gürtelschnallen umgestaltet wurde. Dass der Fund in der Tat den Hunnen zuzuteilen ist, beweist endgültig der Kessel innerasiatischer Herkunft (Taf. XIX 9), der sich darin befand. Hampel⁵³ hat ihn schon in den Bereich der „skythischen“ Altertümer gezogen und ihn nicht nur zu den nahe verwandten Kesseln aus dem Tale des Kaposflusses, Taf. XVIII 1 und von Törtel, Taf. XVIII 2 gesellt, sondern gleichzeitig die Parallelen aus dem Altaigebiet (Biisk, ebd. Abb. 13), aus dem Gouv. Simbirsk (im Sande eines Flusses zwischen den Gemeinden Otoka und Zagarina gefunden, ebd. Abb. 14) und aus dem Bezirk Wologda (Verchny konjetz, ebd. 15) in diesen Zusammenhang eingliedert. Dazu kommt jetzt noch ein Beispiel aus dem Gouv. Perm, das N. Fettich im Mus. von Perm skizzierte (Abb. 5; s. Z. v. Takács, Arch. Ért. 1927, 146). In Ungarn kam neuerdings das Bruchstück von Dunapentele, Abb. 6 zu diesen Bronzegefäßen, das Hekler⁵⁴ im römischen Lager von Intercisa in einem Gebäude ausgegraben hatte; die zweite Verwendung früherer Skulpturen als Mauermaterial zeigt schon an sich, dass wir hier mit einem Bau der Spätzeit zu tun haben. Genaue Fundumstände fehlen, aber auch so ist es sehr interessant, dass in einem

⁵³ J. Hampel, Skythische Denkmäler aus Ungarn (különleny., Ethnol. Mitt. aus Ungarn, 4, 1895), 12 és 15. L. még Posta B. Rég. tan. 523 skk. G. v. Merhart, Die Bronzezeit am Jenissei, 1926, 149.

⁵⁴ Hekler A., Arch. Ért. 1910, 32; Márton Lajos, Praeh. Zeitschr. 4, 1912, 185; M. Ebert u. o. 453. 3. kép és 454. A lelőhely pontos meghatározása Paulovics István térképéről derült csak ki: A dunapentelei római telep. Arch. Hung. II, 1927, 24. 6. kép (lenn D), ahonnan látható, hogy az illető épület magában a táborban állott.

⁵³ J. Hampel, Skythische Denkmäler aus Ungarn (S. A. aus d. Zeitschr. „Ethnol. Mitt. aus Ungarn“, 4, 1895.) 12 und 15 Vgl. noch B. Posta, Arch. Studien 523 ff. und G. v. Merhart, Die Bronzezeit am Jenissei, 1926, 149.

⁵⁴ A. Hekler, Arch. Ért. 1910, 32. L. v. Márton, Praeh. Zeitschr. 4, 1912, 185. M. Ebert, ebda 453, Abb. 3 und 454. Die genaue Stelle des Fundes ist erst jetzt aus der Karte von Stephan Paulovics, Die röm. Ansiedlung von Dunapentele, 1927, 24. Abb. 6. (unter D) zu sehen, wo sich ergibt, dass der ausgegrabene Bau sich im Lager selbst befand.

Már Reinecke⁵⁵ élesen elválasztotta ezeket a magas hengeres bronzüstöket a régebbi dél-oroszországi szkíta típusoktól és a höckrichti üst kísérő leletei által meghatározta korukat, a népvándorlás korai szakába téve őket. Amint már Max Ebert⁵⁶ megjegyezte, az új dunapentelei töredék is megerősíti ezt a datálást. Ezen megállapítások készítették elő annak felismerését, hogy ezeket az üstöket a hunok hozták. Mert a korai népvándorlás idején egy belső-ázsiai tárgyi típus elsősorban az ő révükön kerülhetett ide. Ezt Takács Zoltán ismerte fel, akinek már feltűnt a höckrichti üst kísérőleleteinek egyezése is az zdviženski és sagai leletekkel.⁵⁷

Még egy szót szeretnék arról szólni, hogy hogyan kerülhetett egy hun lelet Sziléziába. Modern historikusok, akik nem ismerték a nomád állam valódi strukturáját, kétségbe vonták az Attila birodalmának óriási kiterjedésére vonatkozó adatok helyességét. Nem ismerték fel t. i., hogy a lovasnomádoknak Belsőáziában egymást felváltó nagy államalkotásai egész másféle szervezetek voltak, mint az európai birodalomalkotások. Míg a földművelő állam kohéziós ereje inkább a mélységbe hatol, a földbe gyökerezik és így nehezen terjeszkedik szélességben, addig a lovasnépeknél fordítva van a dolog. Ezeknek nem egy határozott darab föld nyújtja a megélhetést, hanem barmaik; és hatalomvágyuk is arra irányul, hogy *népek* fölé kerekedjenek és ezeknek kihasználásával gyümölcsöztessék uralmukat. Ez a fölülrétegződés úgy történt, hogy a leigázott földművelők falvait az uralkodó törzs kis kozákcsoportjai tartották kezükben. Ilyen kis hun csoportok Attila idejében a Kaukázustól egészen a Rajnáig mindenütt el lehettek szórva és ilyenféle emberek nyoma lehet a höckrichti lelet is.

A XVIII. tábla 3. sz. a. még az ószönyi üstöt⁵⁸ is bemutatjuk, amely ugyan még a régi szkíta kerekded formát mutatja. De mivel ez az alak is sokáig élt,⁵⁹ úgy, hogy elérje a császár-

benachbarten Raum eine ganze Menge römischer Eisenhelme aufgehäuft war, also möglicherweise wieder ein Fund im röm. Waffenmagazin der Spätzeit, wie in Carnuntum! Eine Erwähnung verdient es in diesem Zusammenhang, dass ebenda auch ein Krug mit eingeglättetem Ornament vorkommt, wie wir einen aus Körösladány kennen gelernt haben (s. u.).

Schon Reinecke⁵⁵ hat diese Gruppe der hohen, cylindrischen Bronzekessel von den älteren südrussisch-skythischen Typen scharf getrennt und ihre Datierung durch die Begleitfunde von Höckricht festgelegt, was nunmehr durch den mitgeteilten Befund von Dunapentele ergänzt wird, — wie schon M. Ebert⁵⁶ bemerkt hat. Dadurch war schon der Weg zur Erkenntnis der hunnischen Provenienz dieser Kessel gewiesen, denn ein neuer innerasiatischer Typus konnte in der frühen Völkerwanderungszeit nur durch die Hunnen nach Europa verschleppt worden sein. Diesen Weg hat auch Z. v. Takács beschritten, der auch schon auf die unverkennbare Analogie der Begleitfunde von Höckricht mit Saga bei Aleschek und Zdwischensk (Taf. XXV) hingewiesen hat.⁵⁷

Noch ein Wort darüber, wie ein hunnischer Fund nach Schlesien verschlagen worden sein kann. Historiker, die die innere Struktur der Nomadenreiche nicht gekannt haben, zogen die verlässlichen Angaben über die riesige Ausdehnung des Reiches von Attila in Zweifel. Sie verkannten, dass die noch viel grösseren Nomadenreiche, die in Innerasien einander abgelöst haben, nach ganz anderen Gesetzen entstanden sind, wie die Staatsgründungen europäischer Völker. Während die Reiche von Ackerbauern, die sich in die Erde selbst verankern, sozusagen mehr in die Tiefe gehen und schwerer eine grosse Ausdehnung in der Breite aufnehmen, ist es bei den Reitervölkern umgekehrt. Nicht in der Erde selbst ist ihre Lebensart verwurzelt, sondern es geht ihr Machtwille auf eine Übersichtung der angesiedelten Völker aus und diese Übersichtung geschah immer durch Verpflanzung kleiner „Kossacken“-Gruppen in die Gebiete der unterjochten

⁵⁵ Zeitschr. f. Eth. 1896, 12 sk; l. még u. o. 3.

⁵⁶ Az u. o. talált sisakokat a IV. sz. elejére datálja. (i. h.).

⁵⁷ Felvinczi Takács Zoltán, Bulletin de l'Inst. Archéol. Bulgare 3, 1925, 205 skk. Az a kísérlete, hogy kínai áldozati edényekből és azok alapformáiból kínai írás képelelelemből vezesse le üstjeinek származását, természetesen hibás.

⁵⁸ Hampel, i. h. 12. 11. kép.

⁵⁹ Tallgren, Zur osteuropäische Archäologie, 30.

⁵⁵ Zeitsch. f. Ethnol. 1896, 12 f., auch ebd., 3.

⁵⁶ Er datiert (a. a. O.) die mitgefundenen Helme in den Anfang des IV. Jh.-s.

⁵⁷ Z. v. Takács, Bulletin de l'Institut Archéol. Bulgare 3, 1925, 205 ff. Sein Versuch einer Beweisführung durch Heranziehung chinesischer Opfergefässe und derer Grundformen in den Bildzeichen der chines. Schrift ist freilich verfehlt.

kor későbbi idejét, lehetséges, hogy ez is a korai népvándorlás idejében került hozzánk.⁶⁰

Ackerbauer. Solche Vertreter der hunnischen Staatsgewalt mussten unter Attila vom Rhein bis zum Kaukasus überall verstreut gewesen sein und der Fund von Höckricht kann die Spuren dieser Leute enthalten.

Wir reproduzieren noch auf Taf. XVIII 3a-b den Kessel von Ószőny.⁵⁸ Er weist noch die altskythische, kugelige Form auf; aber da auch diese Form weit bis in die Kaiserzeit hinein lebt,⁵⁹ bleibt auch die Möglichkeit eines so späten Zeitansatzes offen.⁶⁰

3. A hun, alán és germán emlékanyag közös elemei

E háromféle népelem régészeti hagyatékának sajátos vonásai csak akkor fognak kibontakozhatni előttünk, hogy ha először kultúráik közös vonásait megállapítjuk. Ezt természetesen csak unalmas, de szükséges mechanikus felsorolások által eszközölhetjük, amint alább néhány esetben megfogjuk kísérni, — nem azért, hogy a problémát kimerítsük, hanem csupán abból a célból, hogy ennek a kulturális összefonódásnak a természetét megvilágítsuk.

Itt új nagy nehézségünk van. T. i. míg a hunok hagyatéka lassanként kirajzolódik előttünk, addig az alánokat még sehogy sem tudjuk megkülönböztetni. Biztos az, hogy a polychrom diszítóstílus megvolt náluk, azonban megvolt a germánoknál is, akiktől nem tudjuk még elválasztani őket. Vegyük pl. az untersiebenbrunni⁶¹ kincsleletet, amelyet Rostowzew⁶² szarmatának (alánnak) nevez. Ennek a kincsek pontos datálását illetően nagyon fontosak a bajorországi Gundremmingenben talált, formájukra és technikájukra nézve teljesen megfelelő szíjveretek. Ezeket Gerhard Bersu⁶³ ásta ki egy későrómai erőd romjaiból, amely tűzkatasztrófa

3. Das gemeinsame Element im hunnischen, alanischen und germanischen Denkmälermaterial

Die Besonderheiten der archaeologischen Hinterlassenschaft dieser drei Volkselemente werden sich vor uns nur dann abheben, wenn wir das gemeinsame Kulturgut bei ihnen festlegen. Dies kann freilich nur durch langweilige, doch unerlässliche mechanische Aufzählungen geschehen, wie unten einige Male gegeben werden, — nicht um das Problem auszuschöpfen, sondern mehr um die Beschaffenheit dieser kulturellen Verflechtung anzudeuten.

Da begegnen wir gleich einer neuen, grossen Schwierigkeit: während der Anteil der Hunnen sich allmählich greifbar machen lässt, sind die Alanen noch nicht zu fassen. Dass bei diesem Volk der polychrome Stil verwurzelt war, ist gesichert, aber wir können ihn von den Germanen noch nicht trennen. Nehmen wir z. B. das Beispiel des Schatzfundes von Untersiebenbrunn,⁶¹ welchen Rostowzew⁶² als sarmatisch (alanisch) bezeichnet. Für die genaue Datierung dieses Schatzes sehr wichtig sind die, mit den Beschlügen des Siebenbrunner Zaumzeugs technisch und der Form nach streng zusammengehörenden Fundstücke aus Gundremmingen in Bayern, Abb. 4. Nach G. Bersu,⁶³ der sie in den Über-

⁶⁰ V. ö. Wilke, Reallex. d. Vorgesch. 12, 68 B tábla és 234 lap.

⁶¹ W. Kubitschek, Jahrb. f. Altertumskunde, 5, 1911, 32 skk.

⁶² Iranians and Greeks in South Russia, 1922, 187. Mon. Piot. 26, 1923, 149. — Az irániaknak a polychrom stílus kialakításában vitt szerepére Rostowzew szellemében már Nagy Géza is utalt, Budapest Régiségei. 7, 1900, 73.

⁶³ G. Bersu, Arch. Anz, 1926, 286 sk., 288. A rajz szíves átengedését és a leletkörülmények szóbeli közlését neki köszönhetem.

⁵⁸ Hampel, a. a. O. 12, Abb. 11.

⁵⁹ Tallgren, Zur osteuropäischen Archäologie 30.

⁶⁰ Vgl. Wilke, Reallex. d. Vorgesch. XII, Taf. 68 b. u. S. 234.

⁶¹ W. Kubitschek, Jahrb. f. Altertumskunde 5, 1911, 32 ff.

⁶² Iranians and Greeks in South Russia 1922, 187; Mon. Piot. 26, 1923, 149. — Die Rolle der Iranier in der Ausgestaltung des polychromen Stiles im Sinne von Rostowzew hat schon unser genialer Autodidakt Géza Nagy betont, Budapest Régiségei 7, 1900, 73.

⁶³ G. Bersu, Arch. Anz. 1926, 286 f., 288. Ich verdanke ihm die Zeichnung und die mündliche Mitteilung der genauen Fundumstände.

által ment tönkre. Ennek égési rétegében összesen 10 aquileiai veretű és azonos emisszióból származó rézpénz találtatott, a Kr. u. 383 és 386 közti évekből.⁶⁴ Ezen az égési rétegben feküdtek az említett veretek, amelyek tehát valószínűleg maguktól a feldúló barbároktól származnak. Más, az alsó ausztriai Kronbergből⁶⁵ származó, egészen azonos veretek bizonyítják, hogy nem valami véletlenül idevetődött néptöredék hagyatékaik e dolgok, hanem állandóbb lakosságé. Az untersiebenbrunni lelet gránátosfibuláinak párja a szilágysomlyói leletben, amely szintén a 400 körüli évekből való, biztosan keleti-germán hagyatéka. Ugyanígy áll a dolog bizonyára az itt publikált (X. tábla) rábapordányi lelet azonos gránátfibuláival. Ennek a leletnek a toalettgarnitúrája, amely fülkanálból, szőr-
csíptetőből és körömpucolóból áll, meg van Siebenbrunnban is (id. m. 5. tábla, 2. 7. és 8.) és előfordul egyéb germán leletekben is, mint Bácsordason, Gáván stb. stb. A X. táblán látható baltaformájú csüngőket szintén jól ismerjük germán temetőkből, u. m. Maroszentannáról,⁶⁶ Hasslebenből Weimar mellett⁶⁷ stb.; de ismereteseke Déloroszországból⁶⁸ is, valamint a Nagyalföld jazyg-szarmata leleteiből. Ugyancsak közös vonása ezen nagy területeknek a polyaedrikus gyöngyök (X. tábla), a fölcsavart végű ezüst hajgyűrűk és a borostyángyöngyök előfordulása is. Az utóbbiak állandóan szerepelnek e korszak germán sírjaiban,⁶⁹ de Déloroszországban is és innen északkeletre szintén meg-

resten einer spätrömischen Festung ausgrub, die durch eine grosse Brandkatastrophe zu grunde ging, wurden im Brandschutt „im ganzen 10 in Aquileia geprägte Münzen gleicher Emission, gefunden „die aus der Zeit zwischen 383 und 386⁶⁴ stammen“. Auf diesem Brandschutt lagen nun die erwähnten Beschlagstücke, die also vielleicht von den Zerstörern selbst herrühren. Weitere, aus Kronberg in Niederösterreich stammende, genau entsprechende Beschläge⁶⁵ beweisen, dass wir es hier nicht mit einem zufällig in diese Gegend verirrtten Volkssplitter zu tun haben. Die Schwesterstücke der Granatfibel dieses Fundes sind in dem grossen Schatz von Szilágysomlyó, dessen Datierung um 400 jetzt ebenfalls ganz feststeht,^{65a} sicher ostgermanisch. Nicht anders wird es mit den gleichen Granatfibeln des hier publizierten Fundes von Rábapordány Taf. X. stehen. Das Toilette-Besteck (Taf. X), das aus Ohrlöfchelchen, Haarzange und Nagelputzer besteht, ist in Siebenbrunn ebenfalls da (a. a. O. Taf. 5, 2 und 7—8) und kommt auch in anderen germanischen Funden (wie Bácsordas u. a. m.) oft vor. Die beilförmigen Anhänger (Taf. X) sind aus germanischen Gräberfeldern gut belegt, so aus Maroszentanna,⁶⁶ Hassleben (Weimar)⁶⁷ u. s. w., kommen aber auch in Südrussland⁶⁸ und in den jazygisch-sarmatischen Funden der Theiss-ebene oft vor. Ebenso gemeinsam diesen Gebieten sind die polyädrischen Perlen (Taf. X), dann die Silberringe mit aufgewickelten Enden (vgl. Taf. XXXV 57) und die Bernsteinperlen. Letztere wiederholen sich ständig in den ger-

⁶⁴ Haezekre az általam meghatározott érmekre jól emlékszem, úgy e két évszám helyesen adja a pontos időhatárokat. 385 és 389 alkalmasint sajtóhibák.

⁶⁵ L. Franz, *Germania*, 11, 1927, 33 skk.

^{65a} Fettich Nándor: A szilágysomlyói második kincs, 1932. 58. 69 sk. Alföldi András: *Num. Közl.* 28/29, 1930/31.

⁶⁶ Kovács István, *Dolgozatok* 3, 1912, 293, 56 kép 1, 2, 6. Marosvásárhely: u. a., *Dolgozatok* (1915, 291).

⁶⁷ D. Museum f. Urgeschichte zu Weimar, 1928, 107, 86, kép.

⁶⁸ Pósta, *Rég. tanulm.* 285. kép, 22—23. (A kievi egyet. gyűjt.-ben.) — Nagyön gyakran kerülnek elő baltaformájú amulettek a késő-illyr pannoni leletekben, így pl. Jezerinében 278. sír (Sarajevo). Ilyen borostyánkőbalta-csákák megtalálhatók a rucawai (Lettország) leletben is, váltakozva azzal a baltaformával, amely a rábapordányi karperecen csüngőként szerepel (XI. tábla). (Balodis, *ESA* 1, 1927, 118, 4. kép).

⁶⁹ Maroszentanna: Kovács, i. h. 271, 25. kép 5; 276, 32. kép 4; 307, 78. kép 8. Gáva: *Múz. és könyvt. Ért.* 4, 1910, 229. Laa a. d. Thaya: Beninger, *Eiszeit u. Urgesch.* 6, 1929, 146, 18. tábla; Belgrád: Beninger, *D. westgot.-alan.* Zug, 50 és 22. kép 6 és 8. Czeke: u. a., *Annalen d. Naturhist. Mus in Wien* 45, 1931, 193

⁶⁴ Wenn ich mich richtig auf diese, von mir bestimmten Münzen erinnere, geben diese zwei Zahlen die genauen Zeitgrenzen ab; 385 und 389 scheinen Druckfehler zu sein.

⁶⁵ L. Franz, *Germania* 11, 1927, 33 ff.

^{65a} N. Fettich, *Der zweite Schatz von Szilágysomlyó*, 1932, 58, 69 f. A. Alföldi, *Numismatikai Közlemény* 28/29, 1930/31.

⁶⁶ Stephan Kovács, *Dolgozatok* 3, 1912, 293, Abb. 56, Nr. 1, 2, 6. Marosvásárhely: Derselbe, *Dolgozatok* 6, 1915, 291, Abb. 50, 7.

⁶⁷ D. Museum f. Urgeschichte zu Weimar, 1928, 107, Abb. 83.

⁶⁸ Pósta, *Arch. Studien* 513, Abb. 285, 22—23 (Universitätsammlung, Kiew). — Sehr häufig sind beilförmige Amulette aus Bernstein in den spätilyrisch-pannonischen Funden, so z. B. Jezerine Grab 278 (Sarajevo). Solche Bernsteinbeilchen kommen z. B. in einem Depotfunde von Rucava (Lettland) abwechselnd mit der merkwürdigen Beilform vor, die die Anhänger das Armbandes von Rábapordány Taf. XI. aufweisen (Balodis, *ESA* 1, 1927, 118, Abb. 4).

leljük őket.⁷⁰ A XI. táblán bemutatott rábapordányi, egymás fölé csavart vagy spirálissá tekert végű ezüst karikák elterjedési területe pedig éppenséggel bámulatosan nagy: az illyr-kelta leletek tömegeiben, a keleti-germán császárkori anyagban és a korai népvándorlás idejéből való sírok leltárában egyaránt megvannak, — a dunai országokban éppen úgy, mint Oroszországban.⁷¹ A rábapordányi dróttal befont karperec mása a szilágysomlyói leletben van meg (Fettich, A szilágysomlyói második kincs, 1932, 27. tábla); a rajta lógó csüngők pedig az untersiebenbrunni szíjveretek technikájával készültek. Ugyanilyen kapcsolatokat mutat a X. táblán látható szőlőlevélforma aranypléhcsüngők szemlélete. Az egyes leveleket elválasztó kis bordás csövecskék gyakran előfordulnak jazyg-szarmata leleteiben (v. ö. XXXV. t. 15—19 és 55—56), de ismerünk ilyent p. o. Kercsből, vagy egy granadai nyugatigót leletből (Aberg, Franken und Westgoten, 207, 302. kép). A szőlőlevelek kivitele és montirozása újra Délország felé mutat, v. ö. Mon. Piot. 26, 1923, 115. fig. 10. Egy hasonló préselt aranylevél előfordul Untersiebenbrunnban is, de elvándorol ez a kis díszítés egészen a dániai Fünen szigetére, Brangstrupba,⁷² keresztül az egész germánságon. A szilágysomlyói első kincs nagy láncán masszív alakban találjuk meg ezeket a szőlőleveleket, beponcolt ornamentikával, úgymint a XI. tábla karperecének csüngőin. Mindebből világos, hogy a rábapordányi és untersiebenbrunni kincseket a germán leletek nagy osztályából kitépnünk nem lehet, dacára annak, hogy Délországgal a legszorosabb kapcsolatokat mutatják. És mivel az alánok Magyarországon a Kr. u. IV. század két utolsó évtizedétől eltekintve alig játszottak szerepet, nagyon nehéz lesz archaeologiai nyomaikat nálunk lelteni meg.

(24—26. kép). L. még W. Veeck, Die Alamannen in Württ. 1931, 34. tábla. H. Preidel, Die german. Kulturen in Böhmen u. ihre Träger I, 1930, 325.

⁷⁰ Kara—Agač (Akmolinsk korm.); A. V. Schmidt, ESA 1, 1927, 44, 33. kép. Berjozovka: Minajeva, ESA 4, 1929, 206; Prochorovka (Jekaterinoslav korm.): Pósta, Rég. tanulm. 449 sk.

⁷¹ Illyr példák: Wiss. Mitt. aus Bosnien—Hercegovina 1, 1893, 136, 192; 3, 61, 62, 88, 175; 4, 160; 5, 12; 7, 29; 12, 143, 150. Jahrb. f. Altert. 4, 1910, 89. Orosz példák: Ebert, Präh. Zeitschr. 5, 1913, 95. Mat. po Arch. Kavk. 8, Taf. 120, 5—6, Taf. 125, 2. Realllex. d. Vorgesch. 13, Taf. 43A d. Ant. du Bosphore Cimm. Taf. 14, 5, Taf. 24, 3—4. Pósta, Rég. tanulm. 245. kép 4 és 247, 1.

⁷² Aarbøger for nordisk oldkyngikhed 1866. Taff. 4.

manischen Gräbern unserer Epoche,⁶⁹ kommen jedoch in Südrussland und nordöstlich davon ebenso vor.⁷⁰ Die Verbreitung der Knotenringe Taf. XI. von Rábapordány mit übereinandergreifenden, aufgewickelten oder zu Spiralen aufgerollten Enden ist geradezu verblüffend gross: in den illyrisch-keltischen Fundmassen, im jazygischen und ostgermanischen Material der Kaiserzeit und der frühen Völkerwanderung (Belgrad, Laa a. d. Thaya) in den Donauländern sind sie ebenso heimisch, wie in Russland.⁷¹ Der mit Drahtgeflecht überzogene Armreif von Rábapordány hat in Szilágysomlyó ein gutes Gegenstück (Fettich, D. zweite Schatz von Sz., 1932, Taf. 27); seine Anhängsel sind wieder in der Technik des Zaumzeugs von Untersiebenbrunn (a. a. O. Taf. 3—4) gemacht. Dieselbe Verkettung kann man aus der Prüfung der weinblattförmigen Goldblechanhänger, Taf. X beobachten. Die kleinen quergrippten Röhrchen, die die einzelnen Blätter trennen, kommen oft in unseren jazygisch-sarmatischen Funden (vgl. Taf. XXXV 15—19 und 55—56, u. a.) vor, — doch auch in Kertsch und in einem westgotischen Funde aus Granada (Aberg, Franken u. Westg. 207 und Abb. 302). Die Herstellungsart und Montierung der Weinblätter selbst weist nach Südrussland, vgl. Mon. Piot. 26, 1923, 115, Fig. 10. Ein ähnlich gestanztes, noch mehr verkümmertes Blatt aus Goldblech ist in Untersiebenbrunn (a. a. O. Taf. 5, 14) enthalten, doch wanderte das Motiv bis Brangstrup (Insel Fünen)⁷² durch die germanische Welt; auf der grossen Kette von Szilágysomlyó (1. Schatz) treten solche Blätter in massiverer

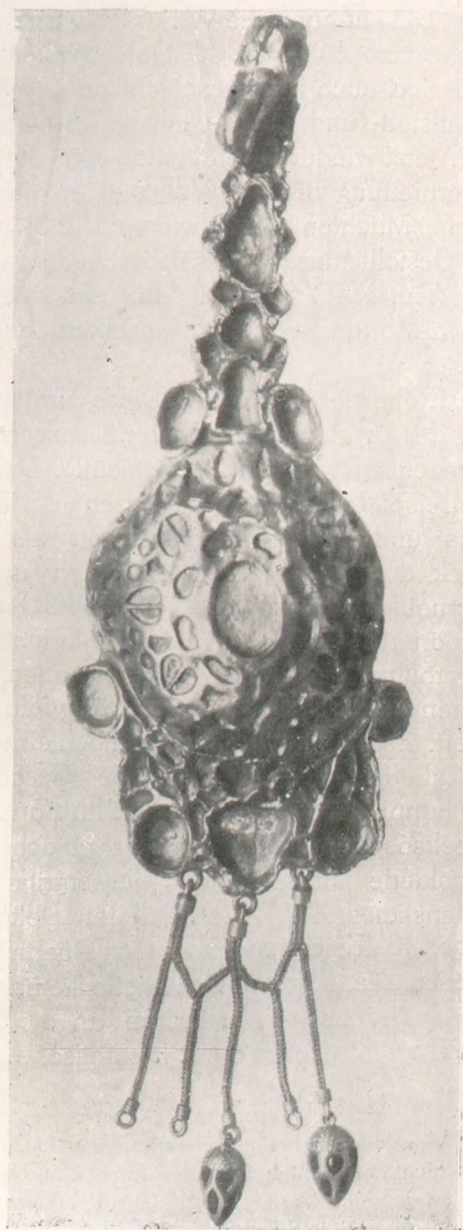
⁶⁹ Marosszentanna; Kovács, a. a. O. 271, Abb. 25, 5; 276, Abb. 32, 4; 307, Abb. 78, 8. Gáva: Múzeumi és Könyvtári Értesítő 4, 1910, 229. Laa a. d. Thaya: Beninger, Eiszeit u. Urgesch. 6, 1929, 146, Taf. 18. Belgrad: Beninger, D. westgot.-alan. Zug. 50 und Abb. 22, 6 u. 8. Czeke: Ders., Annalen d. Naturhist. Mus. in Wien 45, 1931, 193 (Abb. 24—26). S. noch Veeck, Die Alamannen i. Württ., 1931, Taf. 34. H. Preidel, Die german. Kulturen in Böhmen u. ihre Träger. 1, 1930, 325.

⁷⁰ Kara-Agač (Gouv. Akmolinsk): A. V. Schmidt, ESA 1, 1927, 44, Abb. 33. Berjozovka: Minajeva ESA 4, 1929, 206. Prochorovka (Gouv. Jekaterinoslav): Pósta, Arch. Stud. 449 f.

⁷¹ Illyrische Beispiele: Wiss. Mitt. aus Bosnien—Hercegovina 1, 1893, 136, 192; 3, 61, 62, 88, 175; 4, 160; 5, 12; 7, 29; 12, 143, 150. Jahrb. f. Altert. 4, 1910, 89. Russische Beispiele: Ebert, Präh. Zeitschr. 5, 1913, 95. Mat. po arch. Kavk. 8, Taf. 120, 5—6, Taf. 125, 2. Realllex. d. Vorgesch. 13, Taf. 43A d. Ant. du Bosphore Cimm. Taf. 14, 5, Taf. 24, 3—4. Pósta, Arch. Studien Abb. 245, 4 und 247, 1.

⁷² Aarbøger for nordisk oldkyndighed 1866, Taf. 4.

A germán és szarmata elemeknek ez az összekeveredése nem lephet meg. Már a bastarnákról mondja Tacitus: *connubiis mixti nonnihil in Sarmatarum habitum foedantur*. A germán quadokról és a szarmata jazygokról azt mondja Ammianus (XVII 12, 1), hogy *vicinitate et similitudine morum armaturaeque concordēs*. Tény az, hogy a germánok átveszik még a koponyatorzítás⁷³ undorító szokását is iráni szomszédaiktól. Másrészt pedig a délorosz ipari centrumok befolyása egyformán elér a germán-

7. kép. Petrossa

Form, mit der eingetieften Ornamentik der Anhänger des Armreifes Taf. XI auf. — Wie man also sieht, ist es unmöglich Ráabapordány und Untersiebenbrunn aus der germanischen Gemeinschaft herauszureissen, obwohl sie mit Südrussland innigst verknüpft sind. Und da die Alanen ausser den beiden letzten Jahrzehnten des IV. Jh.-s in Ungarn fast keine Rolle gespielt haben, wird es hier schwer fallen, sie archaeologisch zu fassen.

Die enge Verknüpfung der germanischen Elemente mit den Sarmaten darf nicht überraschen. Schon von den Bastarnen heisst es bei Tacitus (Germ. 46): *connubiis mixti nonnihil in Sarmatarum habitum foedantur*. Von den germanischen Quaden und den sarmatischen Jazygen heisst es bei Ammianus (XVII 12, 1): *vicinitate et similitudine morum armaturaeque concordēs*. Und in der Tat übernehmen die Germanen sogar die abscheuliche Sitte der Schädeldeformation von den iranischen Nachbarn.⁷³ Andererseits überdeckt der südrussische Einfluss gleichsam die Germanen und Sarmaten-Alanen, ja er geht auch auf die Nordvölker über, wie wir schon erwähnten.⁷⁴ Jedoch sind auch noch ganz andere Fäden in diese Beziehungen verflochten und es empfiehlt sich, von den hauptsächlichsten dieser Faktoren kurze Beispiele anzuführen.

a) Die hunnische Einwirkung. Wie ich anderswo⁷⁵ dargetan habe, bewahrt das Paar von Adlerfibeln aus dem Schatze von Petrossa (Abb. 7) die Form der alten innerasiatischen Hakenschnallen. Sie stellen also das Überlebsel einer Formgebung dar, die fast nur durch die Hunnen dem Westen vermittelt werden konnte. Wie fremd diese Form für die südrussisch-donauländische Umgebung war, habe ich mit der Applikation von spätrömischen Armbrustfibeln an ihrer Rückseite illustrieren können.⁷⁶

⁷³ Aus vielen Beispielen genügt es, die oben herangezogenen Gräber von Laa a. d. Thaya zu erwähnen.

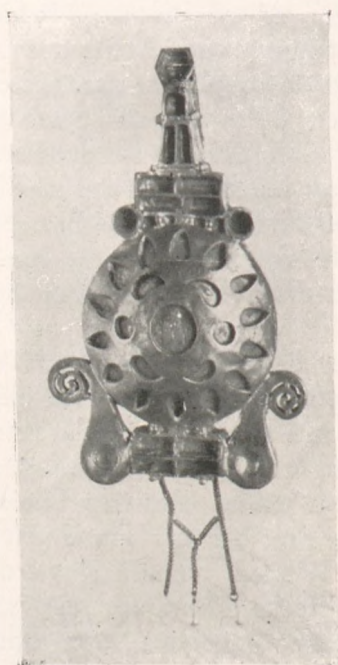
⁷⁴ Minajeva, Pogreb. 110 ff behandelte schon die letzteren Beziehungen.

⁷⁵ Germania 16, 1932, 135 ff. — Den orientalischen Charakter dieser Adlerfibeln und ihre stilistische Verbindung mit Sibirien hat schon M. Rostowzew betont. Mon. Piot. 26, 1923, 148. Auch über die Hakenschnalle bei den asiatischen Hunnen sprach er schon. The Animal Style in South Russia and China, 1919, 95 f. — Für die Hängeschnallen dieser Fibel vgl. die römischen Kaiserfibeln, aber auch Ebert, Reallex d. Vorgeschichte, 13, Taf 41 F (nach Izw. Arch. Komm. 29, 1909, 37).

⁷⁶ A számos példából elég a fentebb már felhozott Laa a. d. Thayan kiásott sírokra hivatkoznom.

nokhoz és a szarmatákhoz — alánokhoz, sőt rajtuk túl még északabbi népekhez is, amint említettem már.⁷⁴ De ezen hatásokon kívül még egész más szájak is szövődnek leletcsoportunkba és ajánlatos ezekről is példákat felsorolni.

a) A hun behatás. Amint már máshol⁷⁵ előadtam, a petrosszai kincs sasfibulái (7. kép) ősrégi belsőázsiai horogkapcsoknak a formáját őrzik. Úgy látszik, hogy e távolkeleti elavult típust csakis a hunok őrizhették meg és közvetíthették nyugat felé. Azt, hogy e forma milyen idegen volt a déloroszországi — dunai környezetben, azt avval illusztrálhattam, hogy e sasok hátlapjára római típusu számszeríjas fibulát applikáltak, egyszerű tűszerkezet helyett.⁷⁶ A 8. ábrán látható kis fibula, ugyanebből a leletből, megmutatja, hogy ez az idegen zoomorf dekoráció milyen hamar átalakul az itteni stilusérzék kívá-

8. kép. Petrossa

⁷⁴ Minajeva, Pogreb. 110 skk. tárgyalta már az utóbbi kapcsolatokat.

⁷⁵ Germania 16, 1932, 135 skk. — Ennek a sasfibulának keleti jellegét és stilusbeli kapcsolatát Szibériával már M. Rostowzew hangoztatta, Mon. Piot 26, 1923, 148. Az ázsiai hunok horogcsatjairól is szól The Animal Style in South Russia and China, 1929, 95 sk. — Ennek a fibulának a csüngődíszre i. Ebert, Reallex. d. Vorgeschichte 13, Taf. 41D (nach Izv. Arch. Komm. 29, 1909, 37).

⁷⁶ Hasonló, nem kevésbé érdekes keveredést mutat a keleti germánok ezüstlemezes fibulájának a palmeltája egy késő római típusú számszeríjas-fibulának a kengyelén a St. Germain-en-Laye-ban (Belaev, Semin. Kondakovianum 3, 1929, 15. tábla 11.)

Die kleine Fibel Abb. 8 aus demselben Schatze bezeugt es, dass diese fremde Tierdekoration schon sehr bald im Sinne des lokalen Stilgefühls umgestaltet wurde: die Tierform wurde geometrisiert, über und unter dem ovalen Körper hat man viereckige Zellen ganz unorganisch angebracht und die zwei seitlichen Schwanzfedern des Vogels in der geschwungenen Linienführung des keltisch-provinzialen Geschmacks umkomponiert, mit durchbrochenen Voluten. (Vgl. man mit diesen Voluten z. B. die Verzierung der Wiener Silberfibel⁷⁷ Abb. 9.)

b) Die germanische Wirkung. Die gewaltige politische Expansion des Ostgotenreiches im IV. Jh. hat sich auch kunstgeschichtlich ausgewirkt. Alte hallstatt- und latène-zeitliche Kunstmotive werden jetzt wieder lebendig und spiegeln durch ihre Verbreitung bis ins Wolgagebiet diese germanische Machtentfaltung wieder. Die bienenförmigen Gesichtsmasken des Beschlages von Pokrowsk Taf. XXIV 7 bilden dafür ein gutes Beispiel, wie anderswo⁷⁸ im Einzelnen dargetan wurde.

c) Römische Einflüsse. — Diese sind vor allem in der germanischen Hinterlassenschaft der Hunnenzeit zahlreich und vielschichtig. Das markante Beispiel der grossen römischen Goldmedaillons und ihrer Nachahmungen als Halschmuck der Ostgermanen habe ich unlängst (Numismatikai Közlöny 28/29, 1930/31) eingehend geörtert. Über die Wirkung der Industrie der Donauprovinzen werden wir gleich unten durch die neuen Funde des Burgus von Leányfalú etwas orientiert. Es empfiehlt sich nur noch einen Fall herauszuheben, wo der römische Geschmack auf die hunnische Habe übergreift. Im Funde von Nagyszéksós befindet sich die sehr schlecht erhaltene goldene Hülse eines Messergriffes oder Peitschenstieles, Taf. XVI 23, deren Dekoration auf Abb. 10 (Zeichnung von N. Fettich) rekonstruiert ist. Die Form der Palmette gemahnt an typisch spätrömische Muster, so an die Silberschüssel bei Matzulewitsch, Byzantische Antike

⁷⁶ Vgl. dagegen Fettich, Germania 16, 1932, 300 ff., dem ich nicht beipflichten kann. — Eine ähnliche, nicht minder interessante Vermischung stellt die Palmette der ostgermanischen Silberblechfibel an dem Bügelansatz einer Armbrustfibel von spätröm. Typus in St. Germain-en-Laye (Belaev, Semin. Kondakovianum 3, 1929, Taf. 15. 11.) vor.

⁷⁷ Fr. Kenner, Jhb. d. k. k. Zentralkommission 3, 1905, Sp. 192, Abb. 348.

⁷⁸ Numismatikai Közlöny 28/29, 1930/31.

nalmai szerint. Az állat testét geometrizálják és az ovális törzs fölött és alatt szervetlenül négyszögű drágakőfoglatokat iktatnak be; a madár két szélső farktollából a kelta — provinciális izlés szerint áttört volutákat csinálnak, u. m. az p. o. egy bécsi ezüst fibulán (9. kép) is megvan.⁷⁷

b) A germán hatás. A keleti gótok birodalmának hatalmas expanziója a IV. század folyamán nemcsak politikailag, hanem műtörténetileg is hatott természetesen. Régi hallstatt- és latènkori művészeti motívumok élemednek most meg és tanúsítják a Volgáig való elterjedésüket e germán birodalom hatalmát és virágzását. A XXIV. tábla 7. sz. pokrovski szíjveret

Taf. 30, oder an Silbergefäßen englischer Funde.⁷⁹

d) Vertreter des donauländisch-barbarischen Elementes: Die Keramik.

Aus freier Hand geformte, schlecht gebrannte Gefäße sind im Inventar des 2. Grabes von Straže (ung. Vágör bei Pöstyén) in der Slowakei enthalten, die J. Neustupny eben publiziert hat,⁸⁰ und wo ein Skelett mit mongoloidem Schädel vorlag. Diese rohe Ware ist auch für die Avarengräber in Ungarn charakteristisch, aber darum eine direkte Verbindung zwischen den beiden Denkmälergruppen zu konstruieren, geht nicht an. Denn im ostgermanischen Fund von Untersiebenbrunn ist diese Keramik ebenfalls da (gutes Bild bei Beninger, Der west-

9. kép. Wien

körteforma álarcai jó példát nyújtanak erre, amit már máshol kifejtettem.⁷⁸

c) Római befolyások. Első sorban természetesen a hunkori leletsoport germán részében számosak és sokrétűek ezek. Markáns példa erre a nagy római aranymedaillonok és utánzataiknak esete a keleti germánok körében, amelyről nemrég (Numizmatikai Közlöny 28—29, 1930—31) részletesen értekeztem. A dunai tartományok római iparának hatásáról mindjárt alább a leányfalusi leletekkel kapcsolatban tájékozódhatunk. Most még csak egy olyan esetet akarok érinteni, amikor egy hun leletben ütközik ki

got.-alan. Zug. Abb. 39) und regelmässig erscheint sie in der westgotischen Nekropole von Maroszentanna.⁸¹

Die grauen einhenkeligen Krüge mit eingeglätteter Verzierung müssen wir eingehend besprechen.⁸²

⁷⁹ A. O. Curle, The Treasure of Traprain, 1923, 60, Abb. 38. Walters, Catal. of the Bronzes 23, Taf. 14 (Nr. 87). A Guide to the Antiquities of Roman Britain, Br. Mus. 1922, 74 (links unten).

⁸⁰ J. Neustupny, Obzor praehistoricki 9, 1931, 11 ff. bes. 18. Abb. 4—5. Vgl. auch E. Beninger, Der westgot.-alan. Zug 90.

⁸¹ St. Kovács, Dolgozatok, 3, 1912, 270, 299, 320 (Abb. 24, 1; 33, 7; 63; 99).

⁸² Schade, dass die Verzierung der Henkelkrüge bei Rykov, Suslovskij kurg. Abb. 49, 52, 55, 56, 57 aus den schlechten Bildern nicht zu entnehmen ist. Ein solcher

⁷⁷ Fr. Kenner, Jhb. d. k. k. Zentralkommission 3, 1905, Sp. 192, 348. kép.

⁷⁸ Numizm. Közl. 28/29, 1930/31.

a római ízlés nyoma. T. i. a nagyszéksósi tárgyak között fordul elő a XVI. tábla 23. sz. aranypléhből való hengeres hüvely, amely késnyelet vagy ostornyelet borított valamikor. Díszítő mintáját a 10. ábrán Fettich Nándor rekonstruálta. A palmetta formája tipikus későrómai és előfordul ebben a körben sokszor, pl. a Matzulewitsch művében (Byzantinische Antike) 30. táblán ábrázolt ezüsttálon, vagy angliai leletek ezüst edényein⁷⁹ stb.

d) A dunai-barbár elemek hatása: A kerámia.

A strázsa-vágőri (Pöstyén mellett) második sírban, amelyet J. Neustupny nemrég publikált,⁸⁰ előfordultak szabad kézzel formált, rosszul égett edények, egy mongol koponyájú csontvázal. Ez a durva edényfajta jellemző a magyarhoni avar leletekre, de azért korántsem kell eb-

Es hat sich schon oben herausgestellt, dass mit der uns bechäftigenden Fundgruppe auch solche Krüge vergesellschaftet sind. Diese fest verankerten Exemplare müssen also den Ausgangspunkt für die Untersuchung der Keramik abgeben.⁸³ Durch Heranziehung der erreichbaren Analogien lassen sich die an der mittleren Donau gefundenen Beispiele in zwei typologisch und geographisch deutlich umgrenzte Sondergruppen einreihen. Zwischen ihnen liegt eine Fundstelle, deren reiche Materialien eine sekundäre Mischung der Besonderheiten von beiden Gruppen aufweisen.

Die erste Gruppe, deren Belegstücke Beninger gesammelt hat, besteht aus den Krügen von Wien—Simmering (Abb. 12 a—b), Laa an der Thaya (Abb. 12 c), Carnuntum (Beninger, Mater. z. Urg. Österr. 4, 1930, Taf. 15, 9—10 und

10. kép. Nagyszéksósi késnyél-borítás mintázata (rekonstrukció)

Rekonstruktion des Palmettenmusters auf dem Goldbelag eines Messergriffes, Nagyszéksós

ből az egyezésből e két heterogén emlékcsoport összefüggésére következtetni. Mert hiszen a keleti germán untersiebenbrunni leletben is van egy ilyen csupor (jó képe található Beningernél, Der westgotisch-alan. Zug, 39. kép) és rendszeresen előfordul a maroszentannai nyugati gót temetőben.⁸¹

A besimított díszű egyfülű szürke korsók.⁸² Már föntebb láttuk, hogy az idetartozó leletek-

Taf. 16, 1—4). Auch die Scherben mit Netzmuster in Glättungstechnik von der vorgeschobenen römischen Station am Oberleiserberg (E. Nischer—Falkenhof und H. Mitscha—Märheim, Mitt. d. Prähist. Komm. d. Akad. d. Wiss. II. Bd. No 6, 1931, Taf. 7, 1 vgl. 3) gehören hierher; sie stammen von bauchigen Urnen in der selben Aus-

⁷⁹ A. O. Curle, Treasure of Traprain, 1923, 60, 38. kép. Walters, Catal. of the Bronzes 23, Taf. 14 (Nr. 87). A Guide to the Antiquities of Roman Britain, Br. Mus., 1922, 74 (balra lent).

⁸⁰ J. Neustupny, Obzor praehistoricky 9, 1931, 11 skk. különösen 18, 4—5. kép.

⁸¹ Kovács István, Dolgozatok 3, 1912, 270, 299, 320 (24. kép 1; 33, 7; 63; 99).

⁸² Kár, hogy a Rykow, Suslovski kurg. 49, 52, 55, 56, 57. képek füleskorsóinak a díszítése a rossz képeken

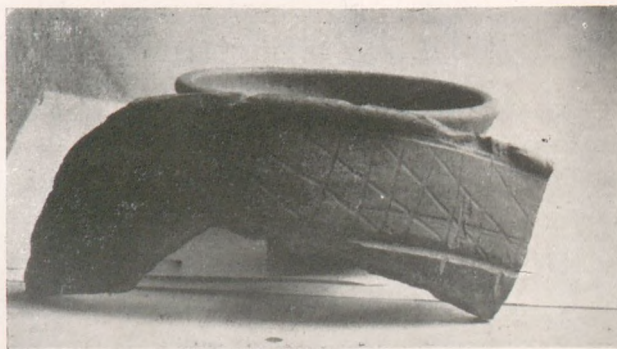
Krug mit Schmucksachen im polychromen Stil ist auch in Turkestan gefunden. Vgl. H. J. Heikel, a. a. O. Taf. 11, 3. Literatur bei W. Schulz, Jahresschrift f. die Vorgesch. d. sächsisch—thüring. Länder 17, 1929, 58 ff. Ferner: Beninger, D. westgot.-alan. Zug 102 ff.; Mater. 2. Urgesch. Österr. 4, 1930, 57. Werner, ESA 7, 1932, 56, A. 44.

⁸³ Durch das hier vorgelegte neue Material wird die durchgehende Zuteilung dieser Keramik an die Westgoten, die Beninger vornahm, ohne weiteres ausgeschlossen. Wie viel Nutzen aber seine diesbezüglichen Arbeiten stiften, wird — wie ich hoffe — durch mein häufiges Zitieren in dieser Studie zur Genüge bewiesen.

ben ilyen korsók is foglaltatnak. Ezek a biztos leletösszefüggések által csoportunkhoz kötött példányok szolgálhatnak a kerámia vizsgálatánál kiinduló pontul.⁸³ Az elérhető analógiák összegyűjtése után a hazai és szomszédos anyag két tipológiai és földrajzi szempontból világosan körülhatárolható csoportba igazodik. E két csoport között fekszik egy gazdag leletnek a helye, amelyben mindkettő sajátosságai keverednek.

Az első csoport, amelynek adatait Beninger már összegyűjtötte, a wien—simmeringi (12. kép a és b) laa — an der thayai (12. c kép) és carnuntumi (Beninger, *Mater. z. Urg. Österr.* 4, 1930., Taf. 15, 9—10, 16. tábla 1—4) korsókból áll. Az oberleiserbergi hálomustrás, besimitott díszű edénytöredékek (E. Nischer—Falkenhof és H. Mitscha — Märheim, *Mitt. d. Prähist. Komm. d. Akad. d. Wiss. II. Bd. Nr. 6. 1931, Taf. 7, 1, v. ö. 3*) is idetartoznak; ezek hasas urnákból valók, mint amilyeneket Carnuntumban is talál-

fűhring, die auch in Carnuntum (Beninger a. a. O. Taf. 16, 2) mit diesen Krügen zusammengeht. Der hier in die Erscheinung tretende Krügentypus hat einen ovalen Gefäßkörper, der von der geradflächig-konischen Schulter und dem eckig umgebrochenen Bauteil der zweiten Gruppe sich scharf abhebt. Der Hals trägt oft einen einfachen oder doppelten Wulstring. Der Henkel geht aber nicht aus diesem Ring aus, wie bei der folgenden Gattung, sondern ist an dem Mundsäum befestigt. Er endet einmal (Abb. 12 b) in je einem rollenförmigen Ausläufer an beiden Enden. Die Mündung ist zumeist geschweift oder kleeblattförmig. Auch die eingeglättete Verzierung zeigt eine von dem zweiten Typus abweichende Musterung, die konstant wiederkehrt. Sie besteht aus eingeschabten senkrechten Linien am Halse, ober- und unterhalb des Wulstringes, denen ein durch wagerechte Rillen eingefasster Streifen mit Gittermuster an dem Schulterteil folgt.

11. kép. Hódmezővásárhely

tak (Beninger i. m. 16. tábla 2) korsóinkkal együtt. Ennek a korsótípusnak következők a sajátosságai. Ovális a teste, úgy hogy a másik csoportnak kónikus vállrészétől és töréssel elhatárolt hasrészétől teljesen elüt. A nyakon egyszerű vagy kettős párna fut körül. De a fül nem ebből a párnagyűrűből indul ki, mint a másik csoportnál, hanem a korsószáj szélén van megerősítve. Egy esetben a fülnek mind a két vé-

nem vehető ki. Hasonló korsót polychrom stílusú ékszerekkel Turkesztánban is találtak. V. ö. H. J. Heikel, i. h. 11. tábla 3.

⁸³ Irodalom. W. Schulz-nál, *Jahresschrift f. die Vorgesch. d. sächsisch-thüring. Länder* 17, 1929, 58. skk. Továbbá Beninger, *D. westgot.-alan. Zug*, 102. skk; *Mater. z. Urgesch. Österr.* 4, 1930, 57. Werner, *ESA*, 7, 1932, 56, A. 44. — Az itt közölt új anyag kizárja azt a felületes megállapítást, hogy ez a kerámia a nyugati gótoké lett volna, amint azt Beninger hitte. Munkáinak hasznosságát azonban, úgy remélem, gyakori idézésükkel is bebizonyíthatom.

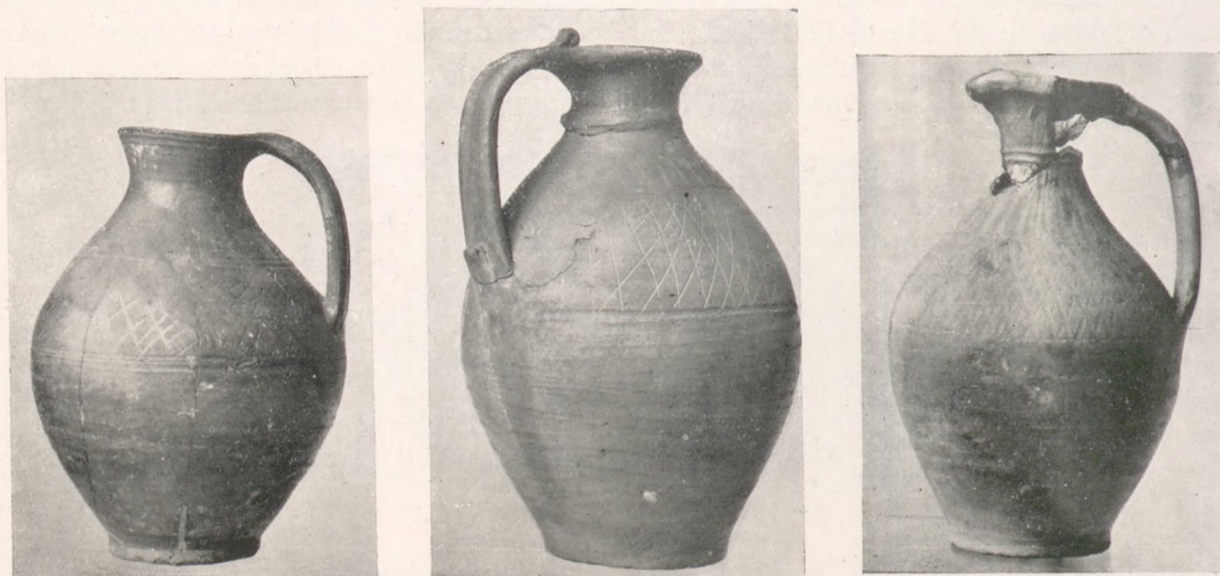
Für die Bestimmung der ethnischen Zugehörigkeit dieser Krüge haben wir einige Anhaltspunkte. Die Verzierung mit eingeglättetem Gittermuster war in dieser Epoche bei den sarmatischen und germanischen Völkern weithin verbreitet. Die Tscherniachov—Romaschki—Maslova—Gruppe,⁸⁴ wo sie uns zuerst fassbar wird, wird als spezifisch ostgermanisch aufgefasst. Da jedoch die Gefäße mit schrägen und senkrechten Kanneluren, die für diese südrussische Keramik ebenfalls charakteristisch sind, nicht nur in der westgotischen Nekropole von Marosszentanna (Dolgozatok [Klausenburg] 3, 1912, 296 Abb. 60, 7, ; 306, Abb. 77, 8; 318, Abb. 95, 1; vgl.

⁸⁴ Collection Khanenko IV., Taf. 20. Reinecke, *Mainzer Zeitschr.* 1, 1906, 45 (Abb. 3) P. Smoličev, *C.-R. du Comm. Archéol. d'Ukraine*, an 1926, 154 ff (franz. Auszug 237 f.). K. Tackenberg, *Mannus* 22, 1930, 292 f. Beninger, *D. westgot.-alan. Zug*, 12 f. Ebert, *Reallex.* 13, Taf. 44A.

gén tekercs-forma kinövés van. A szájniylás többnyire ívelt vagy lóherelevél-forma. A besímított díszítés is más, mint a következő csoportban; mégpedig a nyakon egyenes függőleges vonalak vannak bebarázdálva, amelyekre két vízszintes barázda közé foglalt sáv következik a vállon. Ebben a sávban a besímított hálómustra foglal helyet.

Van valami támpontunk arra nézve, hogy mely népektől származhatnak ezek a korsók. A besímított hálómustra ebben a korszakban a germán és szarmata népek között rendkívül el volt terjedve. A Černiachov—Romaški—Maslova vezérletekről elnevezett leletcsoportban⁸⁴ tűnik fel először, ahol sajátosan keleti germánnak szokták tartani. Azonban ezen déloroszországi ke-

325, Abb. 106, 3 = VII. Ber. d. R.—G.—K. 268), sondern auch in den kaiserzeitlichen jazygisch-sarmatischen Funden der Theissgegend⁸⁵ vorhanden sind, kann auch die erwähnte einglätteste Verzierung auch ursprünglich nicht auf die Ostgermanen beschränkt gewesen sein.⁸⁶ (Da die Gegenwart dieser kannelierten Dekoration in Ungarn für die Frage der ethnischen Zuweisung der obigen Denkmälerklasse sehr wichtig ist und andererseits fast das ganze Beweismaterial unpubliziert ist, habe ich auf Taf. XXVIII. davon eine Anzahl abgebildet. Am wichtigsten sind die Bruchstücke von Szentes—Fábián, wo zugleich auch die Glätmuster vertreten sind.) Die einglättesten Gittermuster sind nicht nur bei den Westgoten in Siebenbürgen⁸⁷ beliebt gewesen,

12. kép. a—b: Wien—Simmering; c: Laa a. d. Thaya (1/4)

rámianak a besímított díszítésű edények mellett legjellemzőbb típusai, a rézsútos vagy függélyes kannelurákkal díszített edények, nemcsak a marosszentannai nyugati gót nekropolisban (Dolgozatok, [Kolozsvar], 3, 1912, 296, 60. kép 7; 306, 77, 8; 318, 95, 1; v. ö. 325, 106. kép, 3 = VII. Ber. d. R. — G. — K. 268.) fordulnak elő, hanem a Tisza-vidéknek jazyg-szarmata leleteiben is,⁸⁵ így tehát ez a rácsmustra nem le-

⁸⁴ Collection Khanenko IV. tábla 20. Reinecke, Mainzer Zeitschr. 1, 1906, 45 (3. kép). P. Smoličev, C. R. du Comm. Archéol. d'Ukraine, an 1926, 154 skk (francia kivonat 237. skk). K. Tackenberg, Mannus 22, 1930, 292. sk. Beninger, D. westgot. alan. Zug. 12. sk. Ebert, Reallex, 13, 44A kép.

⁸⁵ Pontos datálását l. a XXVIII. tábla magyarázatánál. Egy jellemző példa kimaradt, az adai tál a szegedi múzeumban (lemeze i. h. 333—334). L. még Arch. Ért. 1895, 7., Hatvan—Boldog. A császárkori szarmata jellegű

sondern verbreiteten sich von Südrussland und dem Donaugebiet bis nach Mitteldeutschland hinein.⁸⁸ Für die ungarische Tiefebene bieten unsere Abbildungen 11 (Hódmezővásárhely) und

⁸⁸ Genaue Daten s. in der Erklärung der Tafel. XXVIII. Ein bezeichnendes Beispiel ist ausgeblieben: eine Schüssel aus Ada, Mus. Szeged (Platte: a. a. O. 333—334). Vgl. noch Arch. Ért. 1895, 7: Hatvan—Boldog. — Auf einglätteste Muster der Gefässe des kaiserzeitlich—sarmatischen Gräberfeldes in Ust—Labinskaja (Kaukasus) macht Werner ESA 7, 1932, 56, A. 44 aufmerksam. Vgl. auch Preidel, Die germ. Kulturen in Böhmen u. ihre Träger 1, 1930, Abb. 120, 129, 130.

⁸⁶ Ähnlich Werner, a. a. O. 57.

⁸⁷ Marosszentanna (a. a. O. 308, Abb. 80). Auch Mezöbánd: Kovács, Dolgozatok (Kolozsvar), 4, 1913, 342, Abb. 62, 4 und 8; Abb. 74, 6.

⁸⁸ Vgl. M. Jahn, Präh. Zeitschr. 13—14. 1921—22, 128 und Taf. 7, 4 u. 14. W. Schulz, Jahresschr. f. d.

hetett eredetileg sem kizárólagos germán saját-ság.⁸⁶ (Mivel az említett kannelurás edényeknek jelenléte a magyarországi leletekben igen fontos kerámiánk ethnikai meghatározására és mivel az egész anyag idáig publikálatlan, a XXVIII. táblán bemutatok belőle néhány jellemző példányt. Legfontosabbak talán a szentes—fábiáni töredékek, ahol az üvegtechnikát utánzó példányokkal együtt a simított díszűek is megvannak.) A besimított ferde rács mustrája nemcsak az erdélyi nyugati gótoknál⁸⁷ volt népszerű, hanem Déloroszországból és a Duna mellől eljutott egészen Középnémetországba.⁸⁸ A magyar Alföldre vonatkozólag 11. (Hódmezővásárhely) és 13. a) (Békéscsaba), valamint XXVIII. t. 4 (Malajdok) képeink szolgáltatnak példákat, amelyeket könnyen lehetne szaporítani⁸⁹; majd látunk még mindjárt ilyeneket Aquincumból és a dunai limes mellől.

Amíg korszóinknak rácsmustraiban csak egy szelvényben elterjedt barbár divat nyilvánulásait láthatjuk, vannak arra is jelek, hogy formájukra a római civilizáció kisugárzásának területén kellett kialakulni. Mert az ívelt szájrész⁹⁰ és a löherelevél-formájú kiöntő római befolyásra valóban, úgy mint a fül két végén levő akasztófülszerű szemölcsök is az egyik simmeringi kor-

13a (Békéscsaba) und Taf. XXVIII 4 (Malajdok) Beispiele, die leicht zu vermehren wären;⁸⁹ von dem pannonischen Limes um Aquincum werden noch unten solche aufgeführt.

Während wir so in dem eingeglätteten Netzmuster der von uns untersuchten Krüge nur eine über viele Völker verbreitete barbarische Mode erblicken können, sprechen andere Merkmale dafür, dass diese Krüge nur in dem Ausstrahlungsgebiete der römischen Zivilisation entstehen konnten. Denn die geschweifte Mundpartie,⁹⁰ und noch mehr die kleeblattförmige Mündung verraten die römische Beeinflussung. Auch die ösenartigen Zutaten an den Enden des Henkels an einem Simmeringer Krüge kommen aus dieser Quelle: in Nachahmung von Bronze- und Glasgefässen werden sie in der Kaiserzeit schon ziemlich früh auf die Keramik übertragen⁹¹ und die Warze des glasierten Kruges Taf. XXX 1 (vgl. XXXI 6) bietet uns ein Beispiel dafür aus

Ust-Labinskaja-ban (Kaukázus) felásolt temető edényeinek simított mintáira Werner ESA 7, 1932, 56 A 44 lett figyelmes. L. még Preidel, Die germ. Kulturen in Böhmen u. ihre Träger 1, 1930, 120, 129, 130 képek.

⁸⁶ Hasonlóképpen Werner, i. h. 57.

⁸⁷ Marosszentanna (i. h. 308, 80. kép). Mezőbándon is: Kovács: Dolgozatok (Kolozsvár), 4, 1913. 342, 62 kép 4 és 8, 74. kép 6.

⁸⁸ L. még M. Jahn, Präh. Zeitschr. 13—14, 1921—22, 128 és 7 tábla 4 és 14. W. Schulz. Jahresschr. f. d. Vorgesch. d. sächs.-turing. Länder, 17. 1929, 58. skk., különösen 12. tábla 1 (Trebitz). B. v. Richthofen, Altschlesien 1, 1926, 22. tábla 4. (Tarnau in Schlesien) és u. o. 194, A. 2. (Carnuntum és Mauer—Öhling). U. ö, Mannus, Erg. — Bd. 6, 1928, 81 (4. kép c) 91. Beninger, D. westg.-alan. Zug 97, 106 és Mannus 24, 175. J. Werner ESA 7, 1932, 57. sk. és A. 44 (Kercs stb.). — Mitscha—Nischer, Der Oberleiserberg (Mitt. d. Präh. Komm. d. Akad. Wien, Bd. 2, 5) 1929, 404 és 9. tábla. 8, 24, 25. — Kérdés, hogy vajon a Rau-nál közölt Hügelgr. d. röm. Zeit a. d. unt. Volga, 23. kép, edények nem ide tartoznak-e.

⁸⁹ Pl. egy bikónikus urna Kiszomborról (Szegedi Múz.) Lemeze: a budapesti egyetemi Régészeti és Éremtani Intézetben, 351 sz.: hasonló darab került elő egy gepida sírból Gorzsán, Hódmezővásárhely mellett (a hódmezővásárhelyi Városi Múzeumban). Lemeze i. h. 390.

⁹¹ Hasonló kiöntőszáj a Volgavidék egyik korszóján: Rau, Hügelgräber d. röm. Zeit stb. 42. kép. A római hatás még e vidéken érezhető. Az ust-labinskajai korszónak is hasonló torkolata van.

Vorgesch. d. sächs.-turing. Länder, 17. 1929, 58 ff., bes. Taf. 12. 1 (Trebitz), B. v. Richthofen, Altschlesien 1, 1926, Taf. 22, 4, (Tarnau in Schlesien) und ebdort 194, A. 2 (Carnuntum und Mauer—Öhling). Ders., Mannus., Erg.-Bd. 6, 1928, 81 (Abb. 4 c), 91. Beninger, Der westgot.-alan. Zug. 97, 106 und Mannus 24, 175. J. Werner, ESA 7, 1932, 57 f. und A. 44 (Kertsch u. s. w.) — Mitscha—Nischer, Der Oberleiserberg. (Mitt. d. Präh. Komm. d. Akad. Wien, Bd. 2. 5) 1929, 404 und Taf. 9, 8, 24, 25. — Es fragt sich, ob nicht auch die Rautenmuster auf den Gefässen bei Rau, Hügelgr. d. röm. Zeit. a. d. unt. Volga Abb. 23, nicht hierher gehören.

⁸⁹ Z. B.: eine bikonische Urne aus Kiszombor (Mus. Szeged). Platte: Inst. für Münzkunde u. Altertumswiss. d. Univ. Budapest, Nr. 351); eine ähnliche Urne aus einem gepidischen Grabe von Gorzsa bei Hódmezővásárhely (Hódm.-vásárhely. Städt. Museum. Platte: a. a. O. Nr. 390).

⁹⁰ Ähnliche Ausgussfalte auf einem Krug des Wolgabietes: Rau, Hügelgräber d. röm. Zeit u. s. w. Abb. 42. Der römische Einfluss ist da auch sonst fühlbar. Auch der Krug von Ust Labinskaia (s. o.) hat eine solche Mündung.

⁹¹ Ich verdanke hier Ludwig Nagy reiche Belehrung; ausser vielen Beispielen im Museum von Aquincum weist er mich noch auf Vjesnik hrv. arh. društva n. s. 5, 1901, 147, Abb. 98 und auf W. Unverzagt, Die Keramik des Kastells Alzei (Mater. z. röm.-germ. Keramik 2, 1916) Abb. 14, 1 hin. Sehr wichtig ist in diesem Zusammenhang die entsprechende Henkelbildung des Kruges aus Podbaba in Böhmen bei Preidel, Die germ. Kulturen in Böhmen 1, 1930, 162, Abb. 175. — Beninger, D. westgot.-alan. Zug 76 zitiert als Analogie den Krug eines spätkaiserzeitlichen Alanengrabes an der Wolga (bei ihm Abb. 50, Fig. 9). Da ist jedoch nur eine Verbreiterung des Henkelkniees vorhanden, um es für die Aufnahme des hier angebrachten Loches tragfähiger zu machen. Die Warze am Henkel des Gefässes bei Ebert, Reallex, 13, Taf. 40 B, Fig. 1, das er ebenfalls anführt, bietet auch nichts Entsprechendes.

són : bronz és üvegedények utánzata ez, amely már a császárkor korábbi szakában átültetődött⁹¹ a kerámiába. A XXX. tábla 1 (v. ö. XXXI. tábla 6) leányfalusi korsó füle éppen olyan, korszakunkból való, későrómai példát szolgáltat, amely besímitott díszű kerámiával együtt került elő. Az edény testének ovális alakját is római mintaképekre szeretném visszavezetni.

Az a benyomásunk ebből, hogy a limes előterepén keletkezett edényfajtaival van itten dolgunk, abból az időből, amikor a díszítést már a barbárok ízlése diktálja. A citált csehországi példány mutatja, hogy még északabbra is el volt terjedve ez a forma. És amikor ezek a korsók a dunai erődökbe bejutnak, az nem lehet más, mint a népvándorlás első hullámának — habár egyelőre bizonytalan — visszfénye. A wien-simmeringi leletekben kimondottan hun tárgyakkal, mongolfejű ember mellett fordul elő ilyen korsó, Laa an der Thayaban egy germán jellegű sírban találták.⁹² A kétféle népelem keveredése kerámiájukat is összekeverte.

A hunkori szürke korsóknak második csoportja fejlődéstörténetileg jobban megfogható. Gyökereit ugyanott találjuk meg, ahol a legtöbb darab előkerült, a Nagyalföldön, ahol az itteni laténekorszak tradíciójára nyúlnak vissza gyökerei⁹³, a következő kapcsolatok bizonyossága szerint.⁹⁴ A gyulai múzeum XXVII. tábla 3. számú, jó római formájú tányérjának becsiszolt háromszögei ismétlődnek azon a kétfülű szőregi amphorán, amelyet XXVII. t. 4. sz. alatt mutatunk be s amelynek a formája is régi bennszülött hagyományból való. Ugyanezek a háromszögek

⁹¹ Itt is köszönetet mondok Nagy Lajosnak fontos felvilágosításaiért. Ő az Aquincumi Múzeum nagyszámú példái kivül még utalt a Vjestnik hrv. arch. društva n. s. 5, 1901, 147. 98. kép és W. Unverzagt, Die Keramik des Kastells Allzei (Mater. z. röm.-germ. Keramik 2, 1916) 14, 1. példákra is. — Nagyon fontos ebben az összefüggésben a podbába-i korsó megfelelő fülképzése is: Preidel Die germ. Kulturen in Böhmen 1, 1930, 162. kép. Beninger, D. westgot.-alan. Zug, 76 idézi, mint analógiát, egy volgamelléki későcsászárkori alán sír korsóját (nála 50. kép 9). A fülgomb itt azért szélesedik meg, hogy a keresztül fűrt lyuk által a korsó könnyebben hordható legyen. Az Ebertnél, Reallex. 13 Taf. 40 B, 1. idézett példa sem megfelelő.

⁹² E. Beninger, Eiszeit und Urgeschichte, 6, 1929, 143. skk. a XVII—XIX. táblákkal.

⁹³ A simítás technikája mindenütt ugyanebben a korszakban gyökerezik. L. pl. Beninger, Eiszeit u. Urgesch. 6, 1929, 152. Tackenberg, Mannus 22, 1930, 287 stb. A jazyg területek népességének illyr-pannon rétegéről l. megjegyzésem: Numizmatikai Közlöny 28/29.

⁹⁴ Közelebbit l. a XXVII. tábla magyarázatánál.

der Keramik, die eben mit eingeglätter Ware der Hunnenzeit zusammen gelegen ist (s. u.). Auch die ovale Form des Gefässkörpers wird auf römische Vorbilder zurückzuführen sein.

Wir gewinnen also den Eindruck einer im Limesvorland entstandenen Gefässgattung einer Zeit, in der die Verzierung schon von der barbarischen Welt diktiert wird; das zitierte Exemplar von Podbaba weist auf eine Ausdehnung des Verbreitungsbereiches dieser Form nach dem Norden hin. Die Einbürgerung dieser eingeglätteten Krüge in den Donaufestungen stellt zweifellos eine — wenn auch unbestimmte — Spielung der ersten Welle der Völkerwanderung dar. In Wien-Simmering kommt einer mit ausgesprochen hunnischen Fundobjekten, in Laa a. d. Thaya mit entschieden germanischen Grabbeigaben aus unserer Epoche⁹² vor. Dies wird auch durch die tatsächliche Vermischung beider Völkeramente bedingt sein.

Die zweite Gruppe der grauen Henkelkrüge der Hunnenzeit kann entwicklungsgeschichtlich besser erfasst werden. Ihre Wurzel liegen — wenigstens zum Teil — in ihrem engeren Verbreitungsgebiete selbst und greift auf die Tradition der hiesigen La Tène-Zeit zurück,⁹³ wie dies folgende Verknüpfungen beweisen.⁹⁴ Die eingeglätteten Dreiecke des Tellers gut römischer Form im Städtischen Museum von Gyula Taf. XXVII 3 wiederholen sich auf der zweihenkeligen Amphora aus Szőreg Taf. XXVII 4, wobei auch diese Gefässform alteinheimisch ist. Diese Dreiecke kommen weiterhin auf dem ganz entsprechenden Ornamentstreifen des Hódmezővásárhelyer Kruges Taf. XXVII 5 vor. Die Ausführung ist hier derber geworden, die feine Glättung macht der flüchtigeren Schabung Platz. Diese bikonische Krugform mit ziemlich tief liegendem Umbruch, die auch in der Tscherniachov-Gruppe beliebt war,⁹⁵ bildet die Vorstufe des Profils der von uns zu besprechenden, etwas

⁹² E. Beninger, Eiszeit und Urgeschichte 6, 1929, 143 ff mit Taf. XVII—XIX.

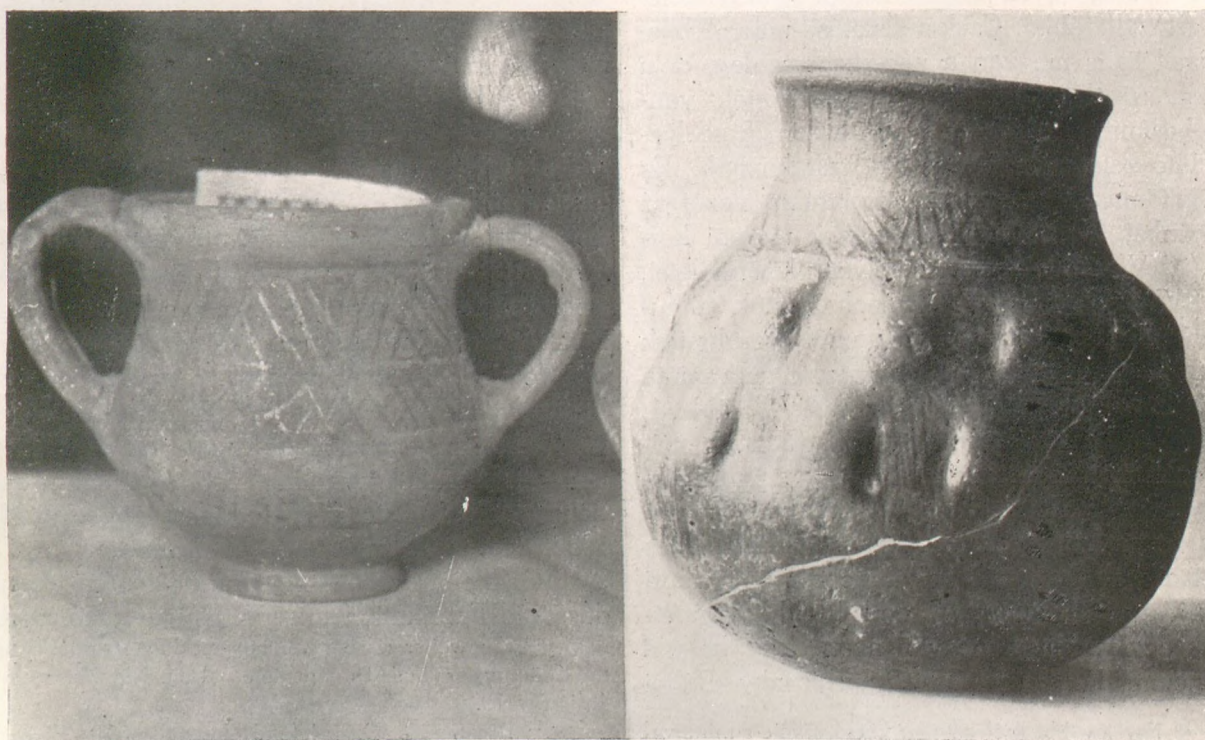
⁹³ Die Technik der Glättung wurzelt überall in der nämlichen Epoche. Vgl. z. B. Beninger, Eiszeit u. Urgesch. 6, 1929, 152 Tackenberg, Mannus 22, 1930, 287, u. s. w. — Über die illyrisch-pannonische Schichte d. Bevölkerung in dem jazygischen Gebiet vgl. meine Bemerkungen, Numizmatikai Közlöny 28/29.

⁹⁴ Nähere Angaben s. in der Erklärung der Tafel XXVII.

⁹⁵ Mainzer Zeitschr. 1, 1906, 45 Abb. 3, 2 = Reallex. d. Vorgesch. 13, Taf. 44A, h und k; Coll. Chanenko 4, Taf. 20. Compt.-rendu du Com. Archéol. d'Ukraine, an 1926, Taf. 33 (Maslova).

előfordulnak a XXVII. tábla 5. számú hódmezővásárhelyi korsó megfelelő díszítoszalagján is. Ennek a kivitele nyers már és a finom becsizolás helyett fölületes vakarással készült. A bikónikus korsóforma mélyenülő hastörésével az említett černiachovi csoportban is otthonos⁹⁵; ez a mi kissé karcsú hunkori korsóinknak közvetlen elődje. A hódmezővásárhelyi példány vállán található függőleges barázdák már megadják a közvetlen összeköttetést a mi csoportunkkal. Legközelebb egy kassai példány áll hozzája (Beninger, Der westgotisch-alanische Zug, 104. és 48. kép), amely a vele volt ezüst pléhfibula tanúsága szerint a 400 körüli időből származik. A

schlankeren Krüge. Die senkrechten Furchen auf der Schulter des Exemplars von Hódmezővásárhely verbinden dieses schon unmittelbar mit unserer Gattung. Ihr am nächsten steht der Krug von Kassa (Beninger, D. westgot.-alan. Zug 104 und Abb. 48), den die mitgefundene Silberblechfibel in die Zeit um 400 datiert. Der Umbruch liegt hier höher, sonst entspricht der nach aussen gestülpte Rand und der Halswulst dem obigen Krug; unter der Zone mit eingeschabter senkrechter Schraffierung an der Schulter, folgt ein Streifen mit einer Zickzack-Verzierung zwischen zwei horizontalen Linien. Der Henkel greift hier oben in den Halswulst ein. Er ist stark gebo-

13. kép. a: Békéscsaba (2/3); b: Hódmezővásárhely (cca 2/3)

has és vállrész közötti törés itt magasabban fekszik, különben a kifelé hajlott perem és a nyak párnája megfelelnek a föntebbi korsónak; a függőleges barázdákkal takart váll alatt két vízszintes vonal közé foglalt cikkcakkdísz következik itt is. A korsó füle a nyakgyűrűbe kapaszkodik e válfajnál. A fül erősen ívelt és külső oldalán besimított hullámvonalakkal van díszítve. Szorosan rokon vele egy kőrösladányi korsó (Fet-

gen und ist auf der Aussenseite mit eingegläteten Wellenlinien geschmückt. Eng verwandt mit diesem ist der Krug von Kőrösladány (Fetich, ESA 5, 1930, 57, Abb. 5), der zusammen mit den Schwert- und Dolchscheidebeschlägen Taf. XXXIII (rechts) ausgegraben wurde. In Form und Verzierung schliesst sich hier ein Krug von Gyula an, Taf. XXVII 6. Abweichend auf ihm ist nur der runde Henkel und die verschiedene Bildung des Halses. Anstatt des Wulstes sitzt hier ein Ring auf der trichterförmigen Halspartie. Sehr wichtig ist es, dass das Dekorationsschema dieser Krüge schon in derselben kaiserzeit-

⁹⁵ Mainzer Zeitschr. 1, 1906, 45, 3. kép 2 = Reallex d. Vorgesch. 13, Taf. 44A, h és k; Coll. Khanenko, 4, Taf. 20. C.-R. du Comm. Archéol. d'Ukraine, an 1926, 33. tábla (Maslova).

tich ESA 5, 1930, 57, 5. kép), amelyet a XXXIII. táblánkon ábrázolt kard- és törhüvelyveretekkel egy sírból ástak ki. Formában és díszítésben csatlakozik itt egy gyulai korsó (XXVII. tábla 6. sz.), csak kerek füle eltérő és nyakának másféle a képzése. A párna helyett gyűrű övezi itt a tölcserforma nyakrészt. Fontos dolog, hogy ezeknek a korsóknak díszítősémája már ugyanabban a nagyalföldi császárkori kerámiában is megvan, amelyből származásukat levezettük; példa erre a XXVIII. tábla 2. sz. edény. Az is lényeges, hogy ezek az ismérvek a debreceni nagy császárkori temetőben hiányzanak és Marosszentannán csak éppen hogy felcsillannak.

Van egy ilyen formájú korsó Dunapenteléről⁹⁶ (XXXII. tábla). Csak a díszítése más. A has-törésnél itt is megvan a zeg-zugos szalag, de a nyakgyűrű alatt és fölött függélyes zónák vannak besímitva, amelyek a vállrészen függélyesen futó zeg-zugos mustrával váltakoznak. Ez a díszítőmustra további kapcsolatokra vezet rá bennünket. Ez előfordul ugyanis a murgai korsón (XXVI. tábla 1. sz.), amelynek kísérőleletei, a XXVI. tábla 2—5 sz. ábrázolt csatok, a hunok által mozgatott néphullámmal kerülhettek csak Magyarországra.⁹⁷ De megvan ez a minta másfajta edényeken is. Így a XXVII. tábla 1. számú kis bögrén, meg a XXVII. tábla 2. számú szélesnyakú korsón; mind a kettő Békéscsabáról való. Ez az utóbbi edényforma ugyanilyen anyagból és kivittel, csak függőleges barázdákkal díszítve a vállán, rendkívül gyakori ezeken a vidékeken.⁹⁸ Az említett díszítőmustrának egy variánsa megvan azon a kis kétfülű aquincumi korsón is, amit Kuzsinszky Bálint

lichen Keramik der ungarischen Tiefebene zu belegen ist, aus der wir ihre Abstammung herleiten; dies wird durch Taf. XXVIII 2 illustriert. Man nehme noch dazu, dass diese Merkmale in den grossen spätkaiserzeitlichen Grabfeldern in Debrecen fehlen und in Marosszentanna nur schwache Anklänge aufweisen.

Identisch mit obigen Krügen ist die Form eines solchen von Dunapentele⁹⁶ Taf. XXXII. Nur die Dekoration ändert sich auf diesem Stück ausser der Zickzacklinie am Bauchumbruch. Über und unter dem Halsring sind hier vertikale Streifen eingeglättet, die an der Schulter mit lotrecht laufendem Zickzackmuster wechseln. Dieses Dekorationsmotiv führt uns bedeutend weiter. Es begegnet zunächst auf dem Krug von Murga Taf. XXVI 1, dessen Begleitfunde, die Schnallen Taf. XXVI 2—5, durch diejenige Welle der Völkerwanderung nach Ungarn gelangten, die die Hunnen bewegten.⁹⁷ Dann ist es auch auf Gefässen anderer Art anzutreffen. So auf dem kleinen Napf Taf. XXVII 1 und auf dem weithalsigen Krug Taf. XXVII 2, beide in Békéscsaba. Letztere Form ist von nähnlichem Material und Ausführung, aber nur mit senkrechten Furchen an dem Schulterteil verziert, ausserordentlich häufig in diesen Gegenden.⁹⁸ Eine Variante dieses Verzierungsmusters ist auch auf dem kleinen, zweihenkeligen Krug von Aquincum da, den Prof. V. Kuzsinszky (Budapest régiségei 11, 1932, 348, Abb. 357) eben publizierte.

Es bleibt noch übrig, darauf hinzuweisen, dass die Fabrikation unserer Krüge auch nach

⁹⁶ Ein weiterer, aber weithalsiger dunkelgrauer Krug mit Glättmuster aus Dunapentele: Ung. Nat.-Mus. Inv. 48/1907, 179.

⁹⁷ Pósta, a. a. O. 494 (und Hampel, s. die Bemerkungen zur Taf. XXVI. unten) glaubte, dass der Fund wegen der Fibel Taf. XXVI 6 nicht später als das 3. Jh. n. Chr. sein kann. Es ist aber besonders aus den Grabungen von Rau und Rykov an der Wolga bekannt (vgl. auch Ebert Reallex. d. Vorg. 13, 102), dass diese Fibelform bei den Völkern Russlands viel länger lebte. Vgl. jedoch auch den Fund von Belgrad bei Beninger, D. westgot.-alan. Zug Abb. 21, 3 und S. 50, 125, Ferner: E. Behrens, Mainzer Zeitschr. 17—19, 73 (Wolfsheim.)

⁹⁸ In dem Museum von Gyula sind besonders viele Exemplare (Inv. 1455—1458, 1463, 1435, 1403, 1466, 1396, 1409, 1402, zumeist aus dem Komitat Békés), dann habe ich auch in Békéscsaba, Szeged, Kecskemét und Orosháza eine Anzahl verzeichnet (Photogr. Platten im Institut f. Altertums- u. Münzwiss. d. Univ. Budapest, Nr. 312, 343, 379, 384, 474—476, 478—9, 486, 489, 540, 635). Auch in den spätkaiserzeitlichen Grabhügeln von Debrecen Hortobágy (Mus. Debrecen) sind sie oft vertreten. So Hügelgruppe 1, Grab 11; Gruppe 2, Gr. 21, 30; Gruppe 4, Gr. 10, Gruppe 9, Gr. 1.

⁹⁶ Egy további szélesnyakú korsó simított mintával Dunapenteléről: M. Nemz. Múz. L. sz. 48/1907, 179.

⁹⁷ Pósta, i. h. 494 (és Hampel is. l. a XXVI. táblához fűzött megjegyzéseket) azt hitte, hogy a lelet a fibula miatt (XXVI. tábla 6) nem későbbi a Kr. u. III—IV. századnál. De ma már Rau és Rykov ásatásainak eredményei alapján biztos (l. még Ebert, Reallex. d. Vorg. 13, 102), hogy ez a fibulaforma az Oroszország lakóinál még élt igen sokáig. L. még a belgrádi leletet is Beningernél, D. westgot.-alan. Zug. 21. kép és 50. lap 125. Továbbá: E. Behrens, Mainzer Zeitschr. 17—19, 73 (Wolfsheim).

⁹⁸ A gyulai múzeumban különösen sok példány van (Lelt sz.: 1455—1458, 1463, 1435, 1403, 1466, 1396, 1400—1402, többnyire Békés megyéből), azonkívül Békéscsabán, Szegeden, Kecskeméten és Orosházán sokat feljegyeztem. (Fényképlemezek a budapesti egyetem Régészeti és Éremtani Int.-ben: 312, 343, 379, 384, 474—476, 478—79, 486, 489, 540, 635). sz. a. A debrecen—hortobágyi késő császárkori sírdombok leleteiben is gyakran fellépnek (a debreceni Múzeumban); p. o.: 1. sírdombcsoport 11; 2. csoport 21, 30; 4. csoport 10. sír, 9. csoport 1. sír.

most publikált a Budapest Régiségeiben (11, 1932, 348, 357. kép). Most még rá kell utalnunk arra, hogy ezeknek a korsóknak a gyártása nem marad akkor sem abba, amikor a hunok elvonul-

dem Abzug der Hunnen nicht abbricht, sondern einer langsamen Umwandlung unterliegt. Es zeugt dafür zunächst der Fund von Beregszász Abb. 14.⁹⁹ Die Vererbung der eingeglätteten Ware auf

14. kép. Beregszászi lelet — Fund von Beregszász

nak erről a vidékről. További átalakulásról tanuskodik pl. a 14. képen látható beregszászi leletnek⁹⁹ a korsója. 13. képünk is azt illusztrálja, hogy ez a besímitott díszítésű kerámia hogyan öröklődik át a következő korszakra. A hun

die folgende Epoche illustriert noch Abb. 13, wo der Übergang eines anderen beliebten Motivs der Hunnenzeit, des Musters mit gegenteilig schraffierten Dreiecken (Abb. 13a) auf der ger-

⁹⁹ Jelentés a M. Nemz. Múzeum 1906. évi állapotáról 40. sk. és 7. kép. A korsó sajnos eltűnt, míg a többi tárgyak a Magy. Nemzeti Múzeumba kerültek.

⁹⁹ Jelentés a M. Nemz. Múzeum 1906. évi állapotáról, 40. f. und Abb. 7. Der Krug ist leider verschollen, während die übrigen Gegenstände in das Ung. Nationalmuseum gelangt sind.

korszak egy másik kedvelt motívuma t. i. a változtatott irányban ferdén sraffirozott háromszög minta — (13. kép a), a következő kor germán edényein (13. kép, b.) is megvan; ilyenfajta átöröklést még sok példán szemléltethetnénk.¹⁰⁰

Azt látjuk tehát mindebből, hogy már a hunok előtti időben kifejlődött ez az edényfajta a magyar síkság szarmata-lakosságánál és még a hun horszak után is tovább élt. Más szóval a régi lakosság megmaradt az új uralkodó réteg alatt is és hódítóitól legföljebb az új, barbár ízlés divatos mustráit vehette csak. De másfelől nem szabad elfelejtenünk, hogy ezek a lokális jelenségek egyuttal a barbár kerámiának általános fejlődését is tükrözik. Sajnos, anyagerismeretünk nem elegendő arra, hogy valódi betekintést nyerhessünk e fejlődés menetébe. De már fentebb megjegyeztük, hogy korsóink formája összefügg a černiachovi kultúra egyik főtípusával, és ez nem is csudálatos, mert a jazygok és a roxolánok között rendszeres érintkezés folyt, amint Dio Cassiustól tudjuk (71, 19, 2 = 3. kötet, 274. lap Boissevainnál) a Kr. u. II. századra nézve. Azonkívül úgylátszik, hogy korsóink díszítése nagy területeket ölelt fel. Mert Richthofen egy megjegyzése szerint (Mannus 6. kieg. köt., 1928, 92) a murgai korsó díszítő-sablonja egy Posenből való szélesnyakú agyagkantán is megvan (Breslauer Museum; Altschlesien 2, 308, 14. kép). E. Petersen figyelmeztet a murgai típussal (különösen a XXVII. tábla 6, és XXXII. tábla) szorosan összefüggő zeissholzi korsóra (Jahresh. d. Anthrop. Ges. d. Preuss. Oberlausitz, 3, 1929, 211. s. köv. lapok); nagyon fontos volna ennek a példánynak a genetikáját ismerni. A gerbstedti korsó (W. Schulz id. m. 11. 1) nyakán látható függélyes szalagok és a XXXI. tábla 5. számú leányfalusi korsó ilyen vertikális zónái között firkálásokkal, már a magyarországi hatást illusztrálják. — Fontos mindenesetre, hogy azon a magyarországi vidéken van Attila alatt a hun hatalom centruma, amelyen korsótípusunk kifejlődését nyomon követhettük. E korsónak befészkelődése a határmenti római erődökben és Pannoniában csakis a barbárság foglalásával, talán magával a hun hódítással egyidejűleg történhetett meg, — úgy, mint az első csoport esetében is.

manischen Keramik der Folgezeit (13b) ersichtlich ist; diese Tatsache könnte noch vielfach belegt werden.¹⁰⁰

Der Sachverhalt, der eben festgehalten wurde, besagt also, dass diese Gattung von Krügen in der vorhunnischen Zeit bei der sarmatischen Bevölkerung der ungarischen Tiefebene entstanden ist und auch nach der hunnischen Epoche sich weiter entfaltet. Ihre Blüte geht folglich von der bodenständigen Unterschichte der Bevölkerung aus und von den neuen Eroberern konnte sie nur höchstens den Anstrich der neuen barbarischen Verzierungsmode erhalten haben. Nicht zu vergessen ist andererseits, dass diese lokalen Erscheinungen zugleich auch eine allgemeinere Entwicklung der barbarischen Keramik und ihrer Ornamentation spiegeln. Leider genügt das bekannte Material noch absolut nicht, um aus ihm eine wirkliche statistische Übersicht zu gewinnen. Wir haben jedoch schon oben bemerkt, dass das Profil unserer Henkelkrüge mit einer Leitform von Tscherniachow zusammengeht. Und das nimmt nicht wunder: ein regelrechter Verkehr zwischen den Jazygen und Roxolanen ist uns durch Cassius Dio (71, 19, 2 = t. 3, p. 274 Boissevain) für das 2. Jh. n. Chr. gut bezeugt. Ausserdem muss auch die Ornamentation unserer Krüge ein grosses Areal umspannt haben. Denn aus einer Bemerkung von Richthofen (Mannus Erg. Bd. 6, 1928, 92) geht es hervor, dass eingeglättete Muster „aus senkrechten Wellenliniengruppen derselben Art wie bei dem Stück aus einem Grabe . . . in Murga“ sogar auf einer weithalsigen Kanne von Posen (Mus. Breslau; Altschlesien 2, 308, Abb. 14) wiederkehren. E. Petersen macht mich auf den, dem Murgaer Typus (bes. Taf. XXVII 6 und XXXII) eng verwandten Krug von Zeissholz (Jahresh. d. Anthrop. Ges. d. Preuss. Oberlausitz 3, 1929, 211 ff.) aufmerksam. Die Genetik dieses wichtigen Stückes zu untersuchen wäre sehr lohnend. Die eingeglätteten lotrechten Bänder am Hals des Kruges von Gerbstedt (Schulz, a. a. O., Taf. 11, 1) und dieselben mit flüchtigen Kritzeleien in den Zwischenfeldern an dem Exemplar von Leányfalu Taf. XXXI 5 illustrieren dagegen schon sicher die weithin wirkenden Ausstrahlungen aus Ungarn. — Jedenfalls ist es wichtig, dass das ostungarische Gebiet, wo wir die Entfaltung die-

¹⁰⁰ Á. J. Wernertől felhozott példákhoz (ESA 7, 1932, 56, A. 44) csatlakozik egy új fontos germán lelet Kápolnásnyékről a Nemzeti Múzeumban (Lelt. sz. N. 37/1931).

¹⁰⁰ Zu den von J. Werner, ESA 7, 1932, 56, A. 44 herangezogen Beispielen kommt ein wichtiger neuer germanischer Fund aus Kápolnásnyék im Ung. Nationalmuseum (Inv. N 37/1931).

Ezekből a tipológiai és stilsztikai mérlegelésekből ki kellett zárunk eddig egy nagy leletet, amely éppen kerámiánk másodlagos pannóniai elterjedését illetőleg alapvető fontosságú. Az idáig publikálatlan leányfalusi leletekre gondolok, amelyeket Kuzsinszky Bálint egy késő-római erődnek a romjaiból ásott ki *Ulcisia Castra* — Szentendre — és *Solva*—Esztergom között.¹⁰¹ Föltűnik itt mindjárt, hogy mennyi gyártási hiba és deformáció fordul elő ezeken az edényeken, ami tisztán mutatja, hogy helyben kellett készülniök. A nem messze levő pilismaróti késő-római castellumban Finály Gábor¹⁰² valóban meg is találta a zöldzománcos korsók készítése helyét; itt is kellett ilyennek lenni. Leányfalu esetében különösen fontos ez, mert itt a római típusú edények mellett barbár profilok, díszítő mustrák és technikák lépnek fel — elsősorban éppen a most tárgyalt két korsócsoporthoz különféle sajátosságai.

Hogy ez a két heterogén elem egymással miképpen érintkezik, azt a legjellemzőbb darabok rövid felsorolása és a XXIX.—XXXI. táblákon látható képeik magyarázhatják meg. A közönséges késő-római konyhaedényektől eltekintve egész sor különböző kerámiai csoport található itt, éspedig:

1. Szürke és vörös edények besímitott hálómustrával.¹⁰³ Néhány példány a símitás előtt füstölve volt, mások nem. Először is egy hasas szürke fazekat kell említenünk, meredeken felnyúló vállrészszel és vízszintesen kihajtott nyakkal. Ez kimondottan latène forma, XXIX. t. 3. sz. Tele volt kölessel, mikor találták. Ugyancsak latène formája van egy kicsi urnának, melynek mélyen lőtt a hasán van a törése, meredek a válla és korsó forma a nyaka, XXIX. tábla 1. A becsiszolt hálómustra a vállrészt takarja itt, míg a nyakrészen függőleges vonalak vannak becsiszolva. Egy nagy és vastagfalú szürke fazéknak egész meglevő része be van ilyen hálómintával fedve; XXIX. t. 7. sz. alatt látható egy része. A XXIX. tábla 2. számú világosszürke korsónyakon is ilyen a díszítés; sajnos, nem tudjuk a formáját pontosan rekonstruálni. Ugyanez a díszítése négy edény töredékeinek

ser Gattung von Krügen verfolgen konnten, mit den Gegenden zusammenfällt, in denen das Zentrum der hunnischen Macht unter Attila sich befand und daher ihre, allem Anschein nach sekundäre Einbürgerung in den Limesfestungen und in Pannonien im Verein mit dem Übergreifen des Barbarentums, vielleicht der hunnischen Macht selbst, auf das rechte Donauufer vor sich gegangen sein muss; also ähnlich, wie im ersten Falle.

Aus diesen typologisch-stilistischen Erwägungen haben wir ein grosses Fundkomplex bisher absichtlich ausgeschlossen, das eben für das Verständnis dieser sekundären Verbreitung unserer Keramik von ausschlaggebender Bedeutung ist. Ich meine das bis jetzt unpublizierte Gefässmaterial des spätrömischen Burgus von Leányfalu (zwischen *Ulcisia castra*-Szentendre und *Solva*-Gran oberhalb Budapest), den V. Kuzsinszky i. J. 1915 ausgrub.¹⁰¹ Es fallen zwischen den Gefässen aus dieser Festung zunächst viele fehlerhafte und deformierte Stücke auf, was auf eine Produktion an Ort und Stelle weist; in dem nicht weit donauaufwärts liegenden spätrömischen Kastell von Pilismarót hat G. Finály¹⁰² in der Tat die Werkstätte festgelegt, wo die grünglasierte Ware der Spätzeit verfertigt wurde. Für Leányfalu ist die Tatsache der lokalen Fabrikation besonders wichtig, weil da neben den römischen Gefässtypen auch barbarische Profile, Dekorationsarten und technische Eigenheiten auftreten, in erster Reihe gerade die kennzeichnenden Merkmale der zwei Gattungen von eingelatteten Krügen, die wir eben besprochen haben.

Über dieses Ineinandergreifen der genannten heterogenen Elemente kann am Besten eine kurze Übersicht dieses Materials (und ihre Illustration auf den Tafeln XXIX—XXXI) orientieren. Von dem gewöhnlichen spätrömischen Küchengeschirr abgesehen, ist hier eine ganze Anzahl von verschiedenen keramischen Gruppen vertreten, und zwar:

1. Graue, aber auch rote Ware mit eingelattetem Netzmuster.¹⁰³ Einige Exemplare sind vor der Glättung geräuchert, viele aber nicht. Es ist da zuerst ein grauer, bauchiger Topf mit steil

¹⁰¹ A publikálás megengedéseért nagyon le vagyok kötelezve Kuzsinszky professzor úrnak, de Nagy Lajos szíves segítségével is hálás vagyok. E leletek teljes publikációja e két kutatótól a közeljövőben várható.

¹⁰² Finály Gábor, Arch. Ért. 1907. 52. sk.

¹⁰³ A közölt edények legfontosabb adatait l. a táblák magyarázatánál.

¹⁰¹ Für die Erlaubnis der Publikation bin ich Prof. Kuzsinszky sehr verpflichtet: auch der lebenswürdigen Hilfsbereitschaft von Ludwig Nagy verdanke ich viel. Eine vollständige Veröffentlichung der Funde ist von diesen Forschern in Bälde zu erwarten.

¹⁰² G. Finály, Arch. Ért. 1907. 52 f.

¹⁰³ Die wichtigsten Angaben der abgebildeten Gefässe s. in der Erklärung der Tafel.

(XXIX. tábla 4, 5: XXX. t. 7), melyek szürkék és feketék; a XXIX. t. 10. sz. töredék világos vörös. Összesen tehát 11 ilyen díszítésű edény volt itt; az egész leletkomplexumnak tekintélyes része ez. Van még négy olyan edényről való töredék, amelyeken függőleges vagy rézsútos becsiszolt vonaldísz is van, mint pl. a XXIX. tábla 6. számú darabon; ezek részben megvoltak füstölve a simítás előtt. Azt, hogy a simmeringi korsótípus megvolt-e itt, nem tudjuk; csak a fül végein levő szemölcsök térnek vissza gyakrabban. Így pl. a XXX. tábla 1. számú zöldmázás korsó vagy pedig a XXXI. t. 6. számú szintén glazúros elferdült korsófülön és még egyszer egy korsószáj töredékén vannak meg.

2. A második korsótípusunkból a leányfalusi leletek között három töredéket találunk. Ezek közül az első erősen hangsúlyozott nyakpárnájú (mint a murgai példány, XXVI. t. 1. sz.), megmaradt nyakrészén besimított függőleges zónák vannak. A második töredék egy nagy példánynak nyakából maradt meg szintén és ugyancsak ujjnyi széles vertikális szalagokkal van díszítve, ugyanazon technikával. A harmadik darab, XXIX. tábla 9. sz. egy hatalmas nagy korsóról való. Nyakán besimított függőleges vonalak vannak húzgálva, amelyek alatt a vállrésznek besimított mustrájából is látszik valami kevés. Ezenkívül a XXXI. tábla 5. sz. kis korsó nyakán is rajta van a murgai korsónak díszítéséhez hasonló besimított rajz.

3. Van egy egész csomó későrómai edény, zöld mázasok, azután szürkére és téglavörösre égetett fajtájúak, amelyeken jellegzetes díszítés foglal helyet. Ennek a dísznek főeleme a hullámvonal, mégpedig rendesen nem egyszerű hullám, mint a régebbi provinciális kerámiában volt használatos, hanem többnyire kétszeres vagy háromszoros hullámvonal, amelyet fésűforma eszközzel mélyítettek be égetés előtt az edény testébe. A zöldmázás példányokra legjellemzőbb példák a XXX. tábla 1 és 2. számú edények; ugyanitt a 3, 4 és 6 számúak, valamint a XXXI. tábla 4. sz. szürkék, a XXX. tábla 8. számú töredék pedig téglaszínű. Ezek közül két darabbal különösebben is kell foglalkoznunk.

A XXX. tábla 4. számú különös alakú edény úgy néz ki, mintha egy fordított füstölőcsészét és egy ú. n. ráncospoharat illesztettek volna össze. Minden valószínűség szerint ez egy speciális illyrikumi, esetleg csupán pannóniai forma és ezért nagyon fontos, hogy egy

ansteigender Schulter und wagerecht auskragendem Hals, also mit einem ausgesprochenen La Tène-Profil, Taf. XXIX 3, zu erwähnen, der mit Hirse gefüllt gefunden wurde. Auf dieselbe prähistorische Epoche weist die kleine Urne mit tiefsitzendem Bauchumbruch, steil aufgerichtetem Schulterteil und trichterförmigem Hals, Taf. XXIX 1, zurück. Das eingeglättete Netz verdeckt hier den Schulterteil, während der Hals mit senkrechten Linien in derselben Technik verziert ist. Ganz bis zur Standfläche herunter mit dem Netzmuster bedeckt war das grosse, dickwandige graue Vorratsgefäss, von dem ein Bruchteil Taf. XXIX 7 abgebildet ist. Dieses Dekor trägt auch der lichtgraue Krughals Taf. XXIX 2, dessen Form wir leider nicht rekonstruieren können, dann graue und schwarze Bruchstücke von vier Gefässen (Taf. XXIX 4, 5; XXX 7) und auch ein lichtroter Bruchstück Taf. XXIX 10. Das sind Reste von insgesamt elf Gefässen: ein ziemlich bedeutender Prozentsatz der Fundstücke. Ausserdem müssen hier noch die Scherben von vier Gefässen gebucht werden, die eine schräg oder senkrecht eingeglättete Schraffierung aufweisen, wie Taf. XXIX 6; diese waren zum Teil geräuchert. — Ob die Form der Krüge von Simmering hier vertreten war, kann man nicht feststellen. Aber die maschenförmigen Knubben des Kruges Abb. 12b kehren hier des öfteren zurück. So auf dem glasierten Krug Taf. XXX 1, auf dem deformierten glasierten Henkel Taf. XXXI 6 und nochmals auf dem Randstück eines Kruges.

2. Die zweite Gattung der grauen Krüge mit eingeglättetem Ornament, deren Vorgeschichte wir in der ungarischen Tiefebene zurückverfolgen konnten, ist in Leányfalu durch drei Bruchstücke vertreten. Das erste, mit starkem Halswulst (vgl. Murga, Taf. XXVI 1), hat eingeglättete, senkrechte Zonen am erhaltenen Halsstück. Das zweite Fragment bildete ebenfalls einen Teil des Halses von einem grossen Exemplar und hat wieder fingerbreite vertikale Bänder am Hals, in derselben Technik. Das dritte Stück, Taf. XXIX 9, stammt von einem noch viel grösseren Krüge mit geglätteten senkrechten Linien am Halsteil, worunter noch etwas von dem ebenfalls geglätteten Muster des Schulterteiles erhalten geblieben ist. Ausserdem ist auf dem Hals des kleinen Kruges Taf. XXXI 5 das uns vertraute Muster von lotrechten Bändern und flüchtigen Zeichnungen zwischen ihnen vorhanden.

3. Eine grössere Zahl von Gefässen spät-römischen Characters, teils grünglasiert, teils grau

rokon példány a sziléziai Graduschwitzban került elő (publikálta M. Jahn, *Altschlesien* 1, 1926, 237, 7. kép). T. i. evvel a különös edényformával együtt a későrómai-pannoniai hullámdíszítés is átplántálódott Sziléziába, ahol ebben a korszakban sűrűn előfordul. Ezen tényállás által végleg bebizonyosult a br. Richthofen Bolko által vallott nézet, hogy Kr. u. 400. körül gazdagon virágzó hullámvonalas díszítés Sziléziában a dunai tartományokból származik. Richthofen cikkeiben¹⁰⁴ megtalálható azon északmagyarországi, galíciai, lengyelországi és sziléziai leleteknek jegyzéke is, melyek e kisugárzás útját és természetét megvilágítják. Így érthetjük azt is, hogy az egyszerű későrómai ráncos agyagkelyhek hogy jutnak el Sziléziába.¹⁰⁵ Ilyen kelyhek előfordulnak már Magyarországon is, — ha ugyan tényleg a pusztabakodi leletből való a Hampelnél lerajzolt két példány.^{105a} Az egyiken e kor barbár kerámiájának kedvelt díszítése,¹⁰⁶ az ágmustra szerepel. Ez a díszítés a XXXI. tábla 4. sz. leányfalusi szürke korsón is visszatér, egy kettős cikk-cakkvonal közeibe foglalva és három körből álló mustrával, meg kereszttekkel váltakozik. Ezek a kereszttek olyan erősen ki vannak emelve és másrészt ezen ornamentika sablonjaitól annyira eltérnek, hogy csakis tartalmi, szimbolikus okokból tehették őket ide. Már Nagy Lajos észrevette előttem, hogy az edény készítője keresztény hitét dokumentálja velük; neki köszönhetem a korsónk nyakán levő díszítésnek, a 20. képen látható, pontos (kiterített) mását is.

4. A római-keresztény és a barbár elemek különös vegyülése, amit ezen a korsón látunk,

¹⁰⁴ B. v. Richthofen, *Altschlesien* 1, 1926, 192. és 22. tábla 8. U. a. *Mitt. d. Anthrop. Ges. in Wien*, 1926—27, 82. U. a. *Arch. Ért.* 1923—26, 142 és 308. U. a. *Arch. Ért.* 1931, 348 sk. (különösen 345 skk.) Legfontosabb az a cikke, melyben a sziléziai „Krausen” áttekintését nyújtja; Mannus, *Erg. Bd.* 6, 1928, 72 skk. L. még Grempler, *Der 1. Fund v. Sakrau*, 2. tábla 2 és u. a., *Der 2. und 3. Fund von Sakrau* 4. tábla 8. Preidel, *Die germ. Kulturen in Böhmen und ihre Träger*, 1, 1930, 182 B. kép. M. Jahn, Mannus, *Erg.-Bd.* 4, 1925, 152, 15—17. táblák. H. Mitscha v. Märheim und E. Nischer v. Falkenhof, *Der Oberleiserberg* (*Mitt. d. Prähist. Komm. d. Akad. Wien*, 2. kötet, 5) 1929, 403 sk. és 9. tábla 3. 6, 7, 10.

¹⁰⁵ V. ö. pl. M. Jahn, *Altschlesien* 1, 1926, 31. tábla 7—10; 273, 7. kép; 243, 19—20. kép.

^{105a} Beninger szerint, *Sudeta* 8, 1932, 69, ez a 2 edény más leletből származik.

¹⁰⁶ Elegendő ha itt megemlítjük, hogy ez a motivum távolabbi keleten a Volgánál is előfordul; Rau, *Die Hügelgräber d. röm. Zeit* 17. kép.

oder ziegelrot gebrannt und ohne Überzug, trägt eine charakteristische Dekoration. Das Hauptmotiv dieser Verzierungsart ist die Wellenlinie, und zwar nicht die einfache Schlangenlinie, wie in der älteren provinziellen Keramik üblich, sondern zumeist eine zwei- oder mehrfache Welle, mit einem kammartigen Instrument vor dem Brennen eingegraben. Für die mit grüner Glasur versehene Exemplare führen wir die Beispiele Taf. XXX 1—2 an; Taf. XXX 3, 4, 6 und XXXI 4 sind grau, XXX 8 ziegelfarbig. Zwei Stücke erfordern hier unser besonderes Interesse.

Als die Vereinigung eines umgekehrten Räucherkelches und eines Faltenbechers mutet das sonderbare Gefäß Taf. XXX 4 an. Es muss eine donauländische, vielleicht sogar pannonische Sonderform darstellen und daher ist es sehr wichtig, dass eine verwandte Flasche in Graduschwitz (Schlesien) ans Licht kam, die M. Jahn (*Altschlesien* 1, 1926, 237, Abb. 7) publizierte. Denn zusammen mit der Verpflanzung dieser speziellen Gefäßbildung wurde auch das spätrömisch-pannonische Wellendekor nach Schlesien übertragen, wo es in dieser Epoche reichlich verwendet wird. Dies ist eine endgültige Bestätigung der Auffassung schlesischer Forscher über die Herkunft der genannten schlesischen Wellenornamente, vor allem von Bolko v. Richthofen, der die Belegstücke dafür auf Grund umfassender Sammlungen aus Nordungarn und der Slowakei, Galizien, Polen und Schlesien zusammenbrachte.¹⁰⁴ Auch die Mode der einfachen spätrömischen Faltenbecher in Schlesien¹⁰⁵ kommt aus dieser Quelle. Solche Faltenbecher sind anscheinend schon in ungarländischen Germanenfunden zu belegen, so Pusztabakod (Hampel, a. a. O. Taf. 4).^{105a} Die zweigförmige Verzierung auf den Bechern des letztgenannten Fundes, ein

¹⁰⁴ B. von Richthofen, *Altschlesien* 1, 1926, 192 und Taf. 22, 8. Ders., *Mitt. d. Anthrop. Ges. in Wien*, 1926—1927, 82. Ders., *Arch. Ért.* 40, 1923—26, 142 und 308. Ders., *Arch. Ért.* 1931, 348 ff. (bes. 354 ff.). Sein wichtigster Beitrag ist die Übersicht der schlesischen „Krausen“, Mannus, *Erg.-Bd.* 6, 1928, 72 ff. Vgl. noch Grempler, *Der Fund von Sakrau*, Taf. 2, 2 und ders., *Der 2. und 3. Fund von Sakrau*, Taf. 4, 8. Preidel, *Die germ. Kulturen in Böhmen und ihre Träger* 1, 1930, Abb. 182 B. M. Jahn, Mannus, *Erg.-Bd.* 4, 1925, 152, Taf. 15—17. H. Mitscha v. Märheim und E. Nischer v. Falkenhof, *Der Oberleiserberg* (*Mitt. d. Prähist. Komm. d. Akad. Wien*, Bd. 2., 5) 1929, 403 f. und Taf. 9, 3, 6, 7, 10.

¹⁰⁵ Vgl. z. B. Jahn, *Altschlesien* 1, 1926, Taf. 31, 7—10; 237, Abb. 7; 243, Abb. 19—20.

^{105a} Nach Beninger, *Sudeta* 8, 1932, 69 soll dieser Faltenbecher aus einem anderen Funde stammen!

nem áll egyedül ebben a kerámiában. Van két cserépünk is, amelyeken egyszerre lép fel a későrómai formákon megszokott hullámdíszítés, melyet az égetés előtt karcoltak be, és a barbar besimítás. A XXX. tábla 6. sz. (= XXIX. 8.) töredékaz egyik, amely egy szürkés-fekete korsónak a darabja. A nyakán besimított függélyes szalagok vannak, ezekre a vállrészen következnek az égetés előtt bemélyített kigyózó vonalak s ezek alatt újra besimított függélyesek jönnek. E két technikának azonos összekötését már az Oberleiserberg ásatásainál¹⁰⁷ előkerült és nemrég publikált cserépen is megfigyelték. A leányfalusi anyagban a római és barbar elemeknek ilyen összevegyülését mutatja még a XXIX. tábla 12. sz. cserép, amely egy jó római profilú világosvörös csészéről való. Itt újra a besimított díszítés — mégpedig rézsútosan húzgált vonalak — váltakoznak a későrómai, égetés előtt beszürkált (v. ö. XXX. tábla 8. sz.) ornamentikával. Kevésbé jellemző, de mégis említésre méltó, hogy egy római formájú sötétszürke tál szélén (XXXI. t. 3. szám) a rendes hullámvonal helyett besimított zegzugos vonal van; a XXIX. tábla 10. sz. bordázott töredék is római formával egyesíti a besimított rajzot.

5. A XXXI. t. 1. és 2. számú egészen durva főzőedények a provinciális fazekak között is előfordulhatnak, de itt nem ilyenekről van szó, hanem egy primitív, prehisztorikus stílusban készült agyagművességnek friss megjelenéséről. Hasonló durva kerámia ismeretes a császárkorból Felsőmagyarországról s Sziléziából,¹⁰⁸ ahol az edény pereme alatt körülfutó, ujjal becsipett díszítés (mint a XXXI t. 2. sz.), valamint az edények alsó részén durván barázdált vonalak is megvannak; de a Volga vidékén is¹⁰⁹ vannak hasonló formájú kézzel csinált bögrék, ilyenféle dekorációval, — hogy ezuttal csak az ethnikus interpretáció szempontjából legfontosabb két lehetőséget említsem. Kézzel vannak formálva a XXX. t. 5. számú edénynek töredékei is. Nagy

beliebtes Muster barbarischen Keramik dieser Zeit,¹⁰⁶ kehrt auch auf dem grauen Krüge Taf. XXXI 4 von Leányfalú wieder. Und zwar wechseln in den Zwickeln einer doppelten Zickzacklinie am Schulterteil umgekehrte Zweigmuster, drei Kreise und Kreuze. Die Kreuze sind stark betont und da sie ornamental gänzlich aus der Schablone herausfallen, müssen sie aus inhaltlich-symbolischen Gründen angebracht worden sein. L. Nagy bemerkte schon vor mir, dass hier die Dokumentation des christlichen Glaubens durch den Verfertiger vorliegen muss; ihm habe ich auch die hier als Abb. 20 abgebildete mechanische Kopie dieses Musters zu verdanken.

4. Der eben erwähnte Fall einer sonderbaren Vermischung von römisch-christlichen und barbarischen Elementen in dieser Keramik steht nicht allein. Zwei Scherben weisen die bei den spätrömischen Formen übliche Wellenverzierung vor dem Brennen und die barbarische Einglätung zu gleicher Zeit auf. Taf. XXX 6 (= XXIX 8), das Bruchstück eines grauschwarzen Kruges hat auf dem Halse eingeglättete senkrechte Bänder, darunter folgen auf der Schulter die vor dem Brennen eingetieften, sich schlängelnden Furchen, unter denen wieder vertikale Linien eingeglättet sind. Dieselbe Verbindung dieser zwei Techniken ist schon an Scherben vom Oberleiserberg aufgezeigt worden.¹⁰⁷ Das zweite Beispiel einer solchen Vereinigung römischer und barbarischer Elemente bietet Taf. XXIX 12, der Bruchteil einer hellroten Schale von gut römischem Profil. Da wechselt die spätrömische Stichverzierung (vgl. Taf. XXX 8) mit den gegen ständigen schrägen Schraffierungen in Glättungstechnik. Minder charakteristisch, doch erwähnenswert ist es, dass der Rand einer dunkelgrauen Schüssel römischer Form, Taf. XXXI 3, statt der üblichen eingegraben Wellen eingeglättete Zickzackbänder trägt; auch das gerippte Bruchstück Taf. XXIX 10 vereinigt römische Form mit eingeglätteter Musterung.

5. Die ganz rohen, aschgrauen, handgemachten Schalen Taf. XXXI 1—2 vertreten am reinsten das barbarische Element. Es handelt sich hier nicht einfach um ganz grobes Küchenschirr, das auch in der römischen Provinz nicht weiter auffällt, sondern um einen primitiven,

¹⁰⁷ H. Mitscha v. Märheim és E. Nischer v. Falkenhof, Der Oberleiserberg, 405.

¹⁰⁸ Pl.: M. Jahn. Präh. Zeitschr. 13—14, 1921—22, 128 sk. és 7. tábla, 1, 7, 10. U. a. Altschlesien 1, 1926, 243. 21 kép. B. v. Richthofen, Mannus, Erg.-Bd. 6. 1928, 87. — V. ö. még H. Mitscha v. Märheim — E. Nischer v. Falkenhof, Die röm. Station bei Niederleis (Mitt. d. Präh. Komm. d. Akad. Wien, 2. kötet 6), 1931, 453, és 7. tábla 5.

¹⁰⁹ P. Rau, Prähist. Ausgrabungen a. d. Steppenseite d. Deutschen Wolgagebietes im J. 1926, 25, 15. kép és 58, 50. U. a., Hügelgräber d. röm. Zeit, 9. kép.

¹⁰⁶ Es genügt das östlichste Vorkommen des Motivs an der Wolga anzumerken: Rau, Die Hügelgräber röm. Zeit, Abb. 17.

¹⁰⁷ H. Mitscha v. Märheim und E. Nischer v. Falkenhof, Der Oberleiserberg, 405.

Lajos szivességének köszönhetem azon szintén világosvörös és ilyen rézsútos gerezdere tagolt római provinciális edényeknek ismeretét, amelyek nagyon kétségessé teszik, hogy a hasonló németországi, csehországi stb. edényanyag rokonságban áll-e evvel a leányfalusi töredékkel, amely így római portéka utánzata is lehetne.

Ha most még egyszer összefoglaljuk az előttünk kibontakozott tényállást, némiképen kirajzolódhat előttünk ennek történeti háttere. Látjuk, hogy ezeken a szerény ipari produktumokon nagyszabású hatások tükröződnek, úgy formaadásban, mint dekorációt illetően. Ezen hatásoknak inteztetését nemcsak nagy elterjedésük szemlélteti, hanem az a tény is, hogy hunoknál, germánoknál és a romanizált lakosság maradványainál egyaránt előfordulnak Magyarországon. Mivel ugyanekkor az aranyművesség körében is hasonlóan nagyszabású összefüggéseket látunk, amelyek magyarázatául egyáltalában nem elég a keleti-germán népek nyugatra való vándorlását és birodalomalkotásait felhozni, világos, hogy ezen hatások mögött csakis a barbár népeknek nagy összefogása állhat az új hun birodalom keretében. Ez az új szervezet hozta kelet és nyugat nagy összeköttetését, amely által oly kereskedelmi kapcsolatok létesültek, mint az északázsiai nomád birodalmak területén, ahol ilyen kapcsolatok vittek el számtalan művészeti, szellemtörténeti stb. hatást Khináig és hoztak onnan ugyanannyit vissza.

Azt, hogy tényleg a hunoknak nyugatnyomulása idézte elő első sorban ennek a kerámiának elterjedését, azt a datálás is igazolhatja. Erre nézve első sorban a római területen való fellépésének időpontja fontos.

Elvileg nem volna éppenséggel meglepő, hogy ha a barbár elem a limesmenti erődök leletei között már a korábbi időből megvolna. Mert hiszen tudjuk, hogy a IV. század folyamán milyen rohamosan barbárosodott el a katonaság és azt is, hogy milyen sűrű összeköttetés keletkezett ekkor a duna-balparti barbár népek és a határmenti római lakosság között. Jellemző pl., hogy I. Valentiniánus alatt legszigorubban meg kellett tiltani a provinciálisok és a birodalmon kívül lakó barbárok közötti házasságot. (Cod. Theod. III. 14, 2.) Ezenkívül igazolni tudjuk, pl. a pompás eskütéri későrómai sisak¹¹⁰ és más rokon fém-

prähistorischen Stil. Eine ähnliche, rohe Keramik ist uns z. B. im wandalischen Schlesien und Oberungarn der Kaiserzeit bekannt, wo die unter dem Gefässrande laufenden Fingertupfen (wie bei Taf. XXXI 2), wie auch die roh eingerissenen Furchen am Unterteil der Gefässe erscheinen;¹⁰⁸ auch an der Wolga findet man ganz rohe, handgemachte Schalen ähnlicher Form, wie auch die Tupfenverzierung¹⁰⁹ — um nur diese zwei, für die ethnische Interpretation wichtigsten Möglichkeiten zu erwähnen. — Auch die hellroten Bruchstücke der Schale Taf. XXX 5 sind handgemacht. Da mir L. Nagy (freilich viel feiner ausgeführte) spätromisch-pannonische Beispiele derselben Farbe für diese schräge Faltenverzierung aufwies, kann den Entsprechungen in dem deutschen, böhmischen u. s. w. Material nicht die Priorität für die Formgebung des Gefässes von Leányfalu eingeräumt werden; auch ein Zusammenhang mit ihnen ist nicht zu erweisen.

Fassen wir jetzt den vorgelegten Sachverhalt nochmals zusammen, um ihn historisch auswerten zu können. Auf den besprochenen bescheidenen Industrieprodukten sahen wir den Abglanz grosszügiger Wirkungen in Formgebung und Dekoration. Die Intensität dieser Wirkungen äusserte sich in der grossen Verbreitung von Formen und Verzierungsmustern und ihre umfassende Geltung in Ungarn spiegelt sich im gleichmässigen Vorkommen dieser Töpferwaren bei Hunnen, Germanen und Romanen. Da gleichzeitig auch in der Goldschmiedekunst und sonst ähnliche Erscheinungen auftreten, deren Erklärung mit der Westwanderung von Germanenstämmen und ihren Reichsgründungen garnicht erschöpft werden kann, muss hinter diesen Effekten die grosse Zusammenfassung des Barbarentums durch die Hunnen stehen, die Verbindungen zwischen Ost und West stabilisierte, die früher nicht existierten. Die weltumspannenden Handelsverbindungen der nordasiatischen Nomadenreiche, die das Vehikel einer Legion

¹⁰⁸ Z. B.: M. Jahn, Präh. Zeitschr. 13—14, 1921—22, 128, f. und Taf. 7, 1, 7, 10. Ders., Altschlesien 1, 1926, 243, Abb. 21. B. v. Richthofen, Mannus, Erg.-Bd. 6, 1928, 87. — Vgl. auch H. Mitscha v. Märheim — E. Nischer v. Falkenhof, Die röm. Station bei Niederleis (Mitt. d. Prähist. Komm. d. Akad. Wien Bd. 2. 6), 1931, 453 und Taf. 7, 5.

¹⁰⁹ P. Rau, Prähist. Ausgrabungen a. d. Steppenseite d. Deutschen Wolgabietes. i. J. 1926, 25, Abb. 15 und 58, Abb. 50. Ders., Hügelgräber d. römischen Zeit. Abb. 9.

¹¹⁰ Utoljára Fettich Nándor, Acta Archaeologica 1, 1930 221 skk. Legközelebb a sisak felirati maradványai-

munkák példájával, hogy ugyanebben az időben a prehisztórikus gyökerű germán ornamentumok bekerülnek a nagy állami fegyvergyárak által készített tárgyak díszítései közé.

Azonban éppen I. Valentinianus alatt nagy változás áll itten be. A barbárokkal való kereskedelmi összeköttetést alig egy-két határmenti erődre korlátozzák¹¹¹ és az egész Duna-vonal erődjait óriási építkezések által valóságos khinai fallá változtatják. A leányfalusi kerámia, amelyben nemcsak barbár díszítő motívumok, hanem barbár edényformák és primitív készítmódok (XXIX. t. 1, 3 és XXXI. t. 1, 2) is feltűnnek, későbbi időből való,¹¹² amint ezt következő körülmények igazolják. Őt leletnek pozitív összefüggései (Wien-Simmering, Laa an d. Thaya, Murga, Körösladány, Kassa) bizonyítják, hogy ez az agyagművesség a népvándorlás első hullámával időben és etnikum tekintetében teljesen összetartozik; az a tény, hogy a római tartományban az új barbároknak holmijával együtt tűnik fel (Murga és Simmering), tisztán mutatja eredetét. Ezenkívül Eduard Nowotny pompás carnuntumi ásatásaiból¹¹³ kiderült, hogy az itt talált rács-mintás, besimított díszű edények a római tábornak utolsó építési periódusával függenek össze, amikor csak felületesen kitoldozták a régi építkezéseket. Világos itten az V. század elejére való datálás.

Történeti szempontból nagyon fontos volna, hogy ha annak a mustrának fejlődéstörténetét tudnánk visszafelé követni, amely a XXVI. t. 1—2 sz. (Murga), XXVII. t. 1—2 sz. (Békescsaba), XXXI. t. 5. sz. (Leányfalu), XXXII t. (Dunapentele) edényeken látható; úgy hiszem, hogy az oroszországi és lengyelországi anyag

nak kiegészítésével be fogom bizonyítani, hogy ez a sisak egy állami műhelyben egy gárdacsapat (véleményem szerint a *schola armaturarum seniorum* vagy *iuniorum* számára) készült.

¹¹¹ L. Schmidt, *Gesch. d. deutschen Stämme* 1, 1910, 89, Themistius or. X (p. 161, 32 Dind.) alapján. Hogy ez nem csupán a Valens fennhatósága alatti területekre, hanem a pannoniai határon is előfordult, teljesen biztosra vehető. A hunokkal szemben Moesiában valamivel később ugyanez a helyzet áll fenn.

¹¹² Hogy a burgus több periódust ért-e meg, nem volt megállapítható. Sajnos, az előkerült téglabélyegeket nem tudjuk datálni, míg a befalazott régebbi felírások csak általánosságban utalnak a késői korra. A legkésőbbi érmek I. Valentinianus idejéből származók, ami sokat nem jelent. Mindenesetre csak az utolsó periódusból való darabokat hoztak felszínre, ami jelen esetben igen kedvező.

¹¹³ E. Novotny, *Bericht d. Vereins f. Carnuntum* f. d. J. 1908—11, Sp. 120 skk. 191, 32 képpel, 261 sk.

von künstlerischen, geistesgeschichtlichen u. s. w. Wirkungen zwischen Ostasien und Europa geworden sind, bilden dafür eine gute Analogie.

Dass der Hunnensturm den Hauptanteil an der Verbreitung dieser Keramik gehabt hat, zeigt auch die Zeitbestimmung, die besonders für ihr Auftreten im reichsrömischen Gebiet wichtig ist.

Prinzipiell wäre ein früheres Auftreten von barbarischen Elementen im Fundinventar der Limesfestungen gar nicht auffallend. Die Barbarisierung des Militärs im 4. Jh. ist allgemein bekannt und die Verbindungen zwischen den Barbaren am linken Ufer und der römischen Bevölkerung in den Limesfestungen wurde so stark, dass z. B. unter Valentinianus I. schon die Heirat zwischen Provinzialen und reichsfremden Barbaren verboten werden musste (Cod. Theod. III. 14, 2). Und wir können z. B. durch die Ornamentik des spätrömischen Helmes von Budapest¹¹⁰ und der verwandten Exemplare erweisen, dass spätestens zu der selben Zeit aus prähistorischen Wurzeln fliessende germanische Dekorationsmotive auf Erzeugnissen der grossen staatlichen Waffenfabriken auftauchen.

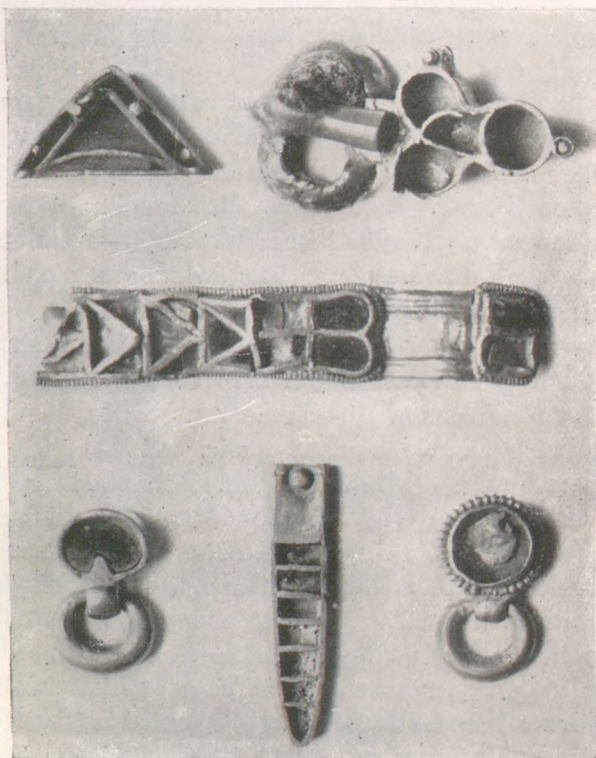
Aber eben unter Valentinianus I. tritt hier eine grosse Änderung ein. Die Handelsverbindung mit den Barbaren wurde an der Donau auf einige wenige Punkte beschränkt¹¹¹ und die Grenzlinie wurde durch eine ganz kolossale Bautätigkeit in eine chinesische Mauer umgewandelt. Die Keramik von Leányfalu, die nicht nur die Ziermotive, sondern auch die Gefässformen (Taf. XXIX 1, 3) und die primitive Handfertigkeit (Taf. XXXI 1—2) der Barbaren enthält, gehört in eine spätere Epoche,¹¹² wie fol-

¹¹⁰ Zuletzt darüber N. Fettich, *Acta Archaeologica* 1, 1930, 221 ff. Ich werde demnächst durch die Ergänzung der Inschriftreste des Helmes den Nachweis erbringen, dass dieser Helm in einer staatlichen Fabrik für eine Gardetruppe (nach meinem Vorschlag für die *schola armaturarum seniorum* oder *iuniorum*) hergestellt wurde.

¹¹¹ L. Schmidt, *Gesch. d. deutschen Stämme* 1, 1910, 89, auf Grund von Themistius or. X. (p. 161, 32 Dind.). Dass dies nicht nur in dem Reichsteil von Valens, sondern auch an der pannonischen Grenze so war, ist mit Sicherheit anzunehmen. Denselben Zustand sehen wir etwas später in Moesien den Hunnen gegenüber.

¹¹² Ob der Burgus mehrere Bauperioden durchmachte, konnte bei der Grabung nicht festgestellt werden. Leider können wir auch den mitgefundenen Ziegelstempel nicht datieren; die als Mauerwerk verwendeten Inschriften deuten nur im Allgemeinen auf die Spätzeit hin. Die letzten Münzen stammen von Valentinianus I.; was nicht viel zu sagen hat. — Jedenfalls wurde nur die letzte Periode ausgegraben, was diesmal günstig ist.

ismeretével hamarosan gyökereihez juthatnánk. De már így is felismerhetjük valamennyire annak a keletről nyugatra törő folyamnak az álmásait, amely kerámiánkat magával hozta. Azt láttuk már, hogy a gyökereket Oroszországban kell keresni. Úgy látszik, hogy a további fejlődésben nagy szerepe volt a Duna-medence középső részének, ahol az új hun birodalom középpontja volt. Már W. Schulz is föltelezte, hogy a besimított díszítés és a velejáró edényformák Középnémetországban mitőlünk származnak. Nézetét megerősíti az általunk ki-

15. kép. Fleissig-gyűjtemény
(Sammlung Fleissig, Budapest)

adott új anyag. A leunai (id. m. 12. t. 2) talpas csésze a XXIX. t. 3. számú leányfalusi példánnyal egyezik meg,¹¹⁴ a gerbstedti korsó (u. o. 11. t. 1) besimított vertikális zónájának s az alattuk levő zezzugos szalagnak rokonságát a murgai korsóval már Schulz is felismerte; ehhez járulnak most az új analógiák. A trebitzi rácsmustrás gömbölyű edény (u. o. 12, 1) a mi malajdoki (XXVIII. t. 4.) fazekunkkal rokon, stb.

A szóbanforgó kerámia összeszövődése a

¹¹⁴ V. ö. Schultz i. h. 63. A debrecen—hortobágyi halomsírokban, melyeknek publikációját Zoltai L. már régen előkészítette, ez a forma már többször is előfordul; p. o. 4. halomcsoport 11. sír; 7. halomcsoport 12. sír, 10. halomcsoport 7. sír. (V. ö. 2. halomcsoport 16. sír).

gende Umstände beweisen. Die Fundzusammenhänge beglaubigen in fünf Fällen (Wien-Simmering, Laa a. d. Thaya, Murga, Körösladány, Kassa), dass diese Töpferei mit dem Durchbruch der Völkerwanderungszeitlich und auch ethnisch eng zusammengehört; ihr Auftauchen in der Provinz, zusammen mit der Habe der neuen Barbaren (Murga u. Simmering) spricht dafür deutlich genug. In der Tat hatten die vorbildlichen Grabungen von E. Nowotny ein solches Gefäß mit eingeglättetem Schräggitter in einem Gebäude der letzten, dürftigen Bauperiode des Lagers von Carnuntum ans Licht gebracht¹¹³ und so diese Datierung über alle Zweifel gehoben.

Historisch sehr belangreich wäre es, wenn wir die Entstehungsgeschichte des eingeglätteten Musters der Gefässe Taf. XXVI 1 (Murga) XXVII 1—2 (Békéscsaba), XXXI 5 (Leányfalu), XXXII (Dunapentele) und die Etappen seiner Ausbreitung genau erfassen könnten; die Kenntnis des russischen und polnischen Materials könnte die Sache schnell klären. Die Phasen der ost-westlichen Strömung, die unsere Keramik trug, lassen sich schon jetzt einigermaßen erkennen. Wir sahen schon, dass die Wurzeln nach Russland zurückreichen; es scheint, dass in der weiteren Entwicklung das mittlere Donau-becken, also das Zentrum des neuen Hunnenreiches, eine entscheidende Bedeutung besass. Schon W. Schulz hat (a. a. O.) angenommen, dass die eingeglättete Dekoration und die sie tragenden Gefäßformen in Mitteldeutschland aus dem Donaugebiet stammen. Unser neues Material bestätigt diese Ansicht mit weiteren Parallelen. Die Fusschale von Leuna (a. a. O. Taf. 12, 2) entspricht in Form derjenigen von Leányfalu Taf. XXIX 3,¹¹⁴ der Krug von Gerbstedt (a. a. O. Taf. 11, 1) mit eingeglätteten, vertikalen Zonen am Hals und Zickzackband darunter, wurde schon durch Schulz mit dem Krug von Murga verglichen, wozu jetzt die neuen Analogien treten; das kugelige Gefäß von Trebitz mit Gittermuster (a. a. O. Taf. 12, 1) ist mit unserem Exemplar von Malajdok (Taf. XXVIII 4) verwandt, u. s. w.

¹¹³ E. Nowotny, Bericht d. Vereins f. Carnuntum f. d. J. 1908—11, Sp. 120 ff., 191 mit Abb. 32, 261 f.

¹¹⁴ Vgl. Schulz a. a. O. 63. Auch in den Hügelgräbern von Debrecen—Hortobágy (Publikation durch L. Zoltai längst vorbereitet) kommt diese Form öfters vor; so Hügelgruppe 4, Gr. 11, Hügelgruppe 7, Gr. 12, Hügelgruppe 10, Gr. 7 (vgl. Hügelgruppe 2, Gr. 16)

későrómai edénművességgel, amelyet a leányfalusi burgus leleteiben figyelhattunk meg, a romanizált lakosság érdekes életjeleit szolgáltatja a Kr. u. V. század elejéről. Aki a *vita sancti Severini*-t olvasta, fogalmat alkothat magának ezen szerencsétlen emberek szenvedéseiről.

e) Déloroszország alapvető jelentősége a hunkorszak leleteinek tipológiáját és ornamentikáját illetőleg közismert dolog, de csak a germán hagyatéokra nézve. Előbbiekből tudjuk már azonban, hogy ez a befolyás a hunokat is érintette. Ezuttal csak néhány példával akarjuk megmutatni általános érvényét.¹¹⁵

1. A drágakövekkel díszített rekeszes ötvösmunkákról annyit irtak már, hogy csak kevés szót kell rájuk vesztegetnünk. A három kerek drágakőrekesz összefogásából álló díszítőmotívum, amelyet a nagyszéksósi leletben találunk (XV. t. 65—66), a gültlingeni alamann temetők leleteiben is előfordul (Veeck, Die Alamannen, 31. t. 6. sz.). Ugyanez a motívum, csakhogy a körítő gyöngydrót nélkül, megvan a pécsüszögi tárgyak közt is (IV. t. 13), azonkívül az egyik szilágy-somlyói fibulapáron is (Fettich, A szilágy-somlyói második kincs stb. XX. t.), meg a 19. képünkön ábrázolt gávai félholdas csüngőn is. Nagyszéksóson előfordult ennek egy domború kövekkel ékesített változata (XV. t. 69—70), amelynek utánzatát untersiebenbrunni aranyflittereken látjuk (id. m. 47. lap, 13. kép).¹¹⁶ A nagyszéksósi drágaköves szíjvégek (XV. t. 49—51, 61, 71—72 és 15. kép)¹¹⁷ fecskefarkalakú befejezése a germán leletekben sokszor visszatér. A kis nagyszéksósi szíjvégek (XV. t. 40—44) párját Kerécsben és a Kaukázusban stb. találjuk meg.¹¹⁸ Olyan külön rekeszbe foglalt egyes drágaköveket, amelyeket a rekesz hátán ülő szöggel különböző anyagra erősítettek fel, mint amilyenek p. o. Nagyszéksóson is előfordulnak (XV. t. 67) Novogrigorjev-káról (XXII. t. 18) is ismerünk, de Gültlingenben (Veeck id. m. 31 t. 5. sz.), Laa a. d. Thayaban vagy Ókérén (Beninger, Der westgo-

Die Verbindung der in Rede stehenden Keramik mit der spätrömischen in Leányfalu ergibt uns einen erwünschten Beleg für das Leben des Romanentums dieser Gegenden am Anfang des 5. Jh.-s. Wer die *vita sancti Severini* des Eugippius gelesen hat, wird diese Verhältnisse gut begreifen können.

e.) Die zentrale Bedeutung von Südrussland für die Typologie und Ornamentik der Denkmäler der hunnischen Epoche ist allbekannt, soweit sie die Germanen betrifft; wir wissen jedoch schon, dass auch die Hunnen diesem Einfluss unterlagen. Es sollen hier nur wenige Beispiele von der allgemeinen Geltung dieser Wirkung einen Begriff geben.¹¹⁵

1.) Wenig Worte muss man über die mit Steinbelag verzierten Goldschmiedearbeiten verlieren. Das aus drei, in runden Zellen sitzenden roten Steinen bestehende Ornamentmotiv des Fundes von Nagyszéksós Taf. XV 65—66, ebenso mit Perlendraht umsäumt, wiederholt sich bei den Alamannen in Gültlingen (Veeck, Die Alamannen, Taf. 31, 6); dasselbe ohne den Perlensaum ist in Pécsüszög (Taf. IV 13) vertreten, aber auch auf einem Fibelpaar von Szilágy-somlyó (Fettich, D. zweite Schatz u.s.w. Taf. XX) und auf dem Anhänger von Gáva, Abb. 19 erscheint es; die Variante von Nagyszéksós mit runden Steinen (Taf. XV 69—70) ahmen Goldflitter in Untersiebenbrunn (a. a. O., S. 47, Abb. 13) nach.¹¹⁶ Das Schwalbenschwanzmotiv der Riemenenden von Nagyszéksós (Taf. XV 49—51, 61, 71—72 und Abb. 15)¹¹⁷ ist in den germanischen Funden gut vertreten. Die kleinen Riemenzungen von Nagyszéksós (Taf. XV 40—44) haben ihre Gegenstücke in Kertsch, im Kaukasien u. s. w.¹¹⁸ Die einzelnen Steine in Fassungen, die mit Nägeln auf verschiedenen Materialien montiert waren, sind in Nagyszéksós (Taf. XV 67) und Nowogrigorjewka (Taf. XXII 18) ebenso vorhanden, wie in Gültlingen (Veeck, a. a. O. Taf. 31, 4), Laa a. d. Thaya oder Ókér (Beninger, D. westg.-alan. Zug, Abb. 10) bei den Germanen.

¹¹⁵ A valódi görög aranylevelek a *concestii* császárkori koszorún (XX. tábla jobbra lent) inkább rabolt eredetűek.

¹¹⁶ V. ö. még az aurschetzi függőket Preidel-nél, Die germ. Kulturen in Böhmen stb. 1, 310, Fig. 355 d.

¹¹⁷ Felsorolásuk megtalálható Götzenél, Die altturingischen Funde v. Weimar, 1912, 23. V. ö. M. Jahn, Sudeta, 7, 1931, 41 és 44. V. ö. Beninger, Sudeta, 8, 1932, 70.

¹¹⁸ V. ö. Le Baron de Baye, Mém. Soc. Nat. des Antiq. de France, 67, 1908, k. ny. 11, 4. kép. Mat. po arch. Kavk. 8. Taf. 123, 28, stb. V. ö. Pécsüszög, III. tábla 2 és Untersiebenbrunn, i. h. 1. tábla 8.

¹¹⁵ Die echt griechischen Goldblätter von einem kaiserzeitlichen Kranze im Funde von Concesti (Taf. XX. rechts unten) werden eher geraubtes Gut gewesen sein.

¹¹⁶ Vgl. auch den Anhänger von Aurschütz bei Preidel, Die germ. Kulturen in Böhmen u.s.w. 1, 310, Fig. 355 d.

¹¹⁷ Eine Aufzählung findet sich bei Götze, Die altturingischen Funde v. Weimar 1912, 23. Vgl. M. Jahn Sudeta 7, 1931, 41 und 44 und Beninger, Sudeta, 8, 1932, 70.

¹¹⁸ Vgl. Le Baron de Baye, Mém. Soc. nat. des Antiq. de France 67, 1908; extrait 11, Abb. 4. Mat. po arch. Kavk. 8, Taf. 123, 28., u.s.w. Vgl. Pécsüszög, Taf. III 2 und Untersiebenbrunn, a. a. O., Taf. 1, 8.

tisch-alanische Zug, 10. kép) is előfordulnak; tehát keleti nem-germán és nyugati germán körben egyaránt. A XV. tábla 54 és 55 számú drágaköves diszítőtagok szélén domború kövek ülnek, úgymint a nagymihályi csüngőn, (Riegl, Die spätröm. Kunstindustrie 12, 4. t.), amellyel megegyezik formájuk és egyéb kivitelük is. De már elég a példákból. A csornai (VIII. t.), kercsi (VII. t. közepén), tiliguli (VII. tábla lent) és höckrichti (XIX. t. 1—3) diadémoknak és a velük összefüggő pécsüszozi (III, t. 1) és concestii (XX. t. jobbra fönt) aranyzalagoknak analízisét sem kell adnunk, mivel A. Götze elvégezte már előttünk.¹¹⁹ Szerinte ezek a példányok a rajtuk levő kövek alakja és csiszolása szerint, valamint a rekeszeknek kivitelét illetően külön csoportot alkotnak, amelyhez még néhány dél-oroszországi és kaukázusi leletből származó tárgyat, azután a szilágysomlyói, untersiebenbrunni, airani (Normandia), varesei leletek egyes darabjait sorolja, Déloroszországban jelölve meg

16. kép. Papkeszi (Veszprém m.)

gyártásuk centrumát. Ujabban előfordultak ilyen diadémok olyan messzefekvő vidékeken, amelyeknek népei fibulát nem viseltek. Az Ural folyó vidékén fekvő Šipovoban kiásott 2. kurgán (ESA 4, 1929, 196, 2. kép) diadémája olyan formájú, mint a VII. táblán látható kercsi példány, míg a berjozovkai (u. o. 206 és k. lap, 32. kép) diadém formája és díszítése a csornaihoz áll közelebb.¹²⁰

2. Azok a kis aranyflitterek, amelyeket a halotti leplekre volt szokás felvarrni, szélénben elterjedt dél-oroszországi divatnak maradványai. Ez nemcsak a tiszavidéki jazygoknál volt otthonos (XXXV. t. 4—14, 20—45-ig és 51—54-ig), hanem másféle népeknél is. A nagyszéksósi leletben levő garnitúra (XV. t. 1—30) legközelebbi analógiáit abban a karthágói leletben találjuk meg, amelyet Rostowzew (id. m. 151, 23. kép) publikált,¹²¹ fölhíva a figyelmet e jelenték-

Die dreieckigen Zierstücke Taf. XV 54—55 sind mit ihren gewölbten Steinen an den Rändern ganz so, wie der Anhänger von Nagymihály (Riegl, Die spätröm. Kunstindustrie 12, Taf. 4) ausgeführt. Es sind jedoch schon diese Beispiele genügend. Auch einer eingehenden Erörterung des Verwandtschaftsverhältnisses der Diademe von Csorna (Taf. VIII), Kertsch (Taf. VII. in der Mitte), Tiligul (Taf. VII unten) und Höckricht (Taf. XIX 1—3), die mit Schmuckstücken aus Pécsüszozi (Taf. III 1) und Concesti (Taf. XX, r. oben) zusammengehen, enthebt uns die Analyse von A. Götze.¹¹⁹ Nach der Beweisführung von ihm bilden die obigen Exemplare nach der Gestalt und der Oberflächenbehandlung der Steine und nach der Zellenbildung eine kleine Sondergruppe unter den Schmucksachen im „Einzelzellenstil,“ zusammen mit Goldschmiedearbeiten aus einigen Funden von Südrussland, von Rutchka im Kaukasien, von Szilágysomlyó, Untersiebenbrunn, Airan (Normandie), Varese, — deren Fabrikationszentrum er auf Südrussland zurückführt. Neue Funde aus Gebieten, wo zur Kleidung die Fibel nicht benützt wurde, haben uns auch Diademe dieser Art geliefert. Das aus dem 2. Kurgan von Schipovo im Uralgebiet (ESA 4, 1929, 196, Abb. 2) stammende Stück hat die Form des Kertscher Exemplares, während ein anderes aus Berjozowka (ebd. 206 f., Abb. 32) sich mehr dem Csornaer in Form und Dekoration nähert.¹²⁰

2.) Eine weit verbreitete sarmatische Mode in Südrussland, wie auch bei den Jazygen der Theissebene (vgl. Taf. XXXV 4—14, 20—45, 51—54) bilden die unzähligen kleinen Goldflitter, mit denen die Totenkleider benäht waren und auf die vor allem Rostowzew¹²¹ die Aufmerksamkeit der Forscher hingelenkt hatte. Die Verbreitung dieser Mode hat jedoch die Stammesgrenzen nicht respektiert. Unsere Garnitur von Nagyszéksós (Taf. XV 1—30) hat die nächsten Analogien in dem von Rostowzew besprochenen Funde von Karthago (a. a. O. 151, Abb. 23), der von einem christlichen Alanen oder Wandalen herrührt; doch sind auch zwei solche Stücke (und zwei mit rundem, geriefeltem Mittelstück) im Funde von Pusztapakod vorhanden.¹²²

¹¹⁹ A. Götze, Bezenberger-Festschrift, 1921, 57 f.

¹²⁰ In diesem Zusammenhang schon durch Beninger, D. westgot.-alan. Zug. 86 f. vermerkt.

¹²¹ M. Rostowzew, Mon. Piot, 26, 1923, 115 f., 140 155. Iranians and Greeks in South Russia, 131.

¹²² Hampel, Alterth. d. frühen Mitt. 3, 1905, Taf. 1—4 hat sie leider nicht abgebildet und auch nicht erwähnt;

¹¹⁹ A. Götze, Bezenberger—Festschrift, 1921, 57 sk.

¹²⁰ Ezt az összefüggést már Beninger is megemlítette, D. westgot.-alan. Zug, 86 sk.

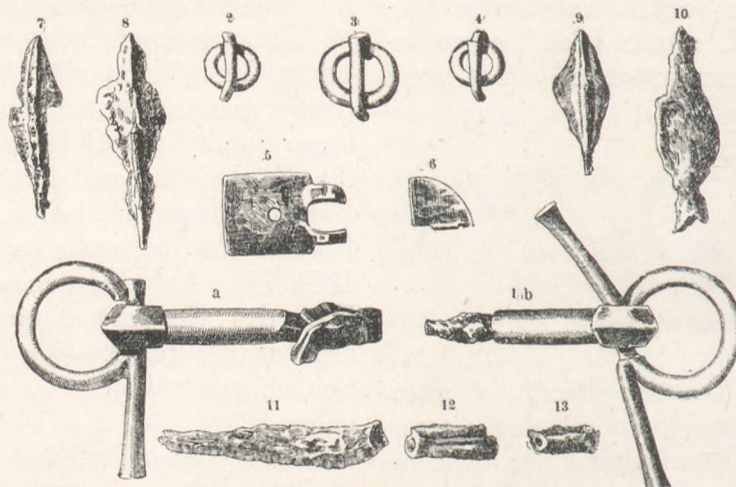
¹²¹ M. Rostowzew, Mon. Piot, 26, 1923, 115 sk. 140, 155. Iranians and Greeks in South Russia, 131.

telen kinézésű pléhdíszecskék fontosságára. Ez a karthagói lelet keresztény alán vagy vandál emberé volt, míg a pusztabakodi leletben volt¹²² négy példány (XXXV. t. 63—68) megint más germán törzs hagyatéka. Untersiebenbrunnban is van egy egész sor ilyen (id. m. 5. t.). A šipovoi rombikus aranypléhek (id. m. 199. lap 15. kép) a cékei vandál leletben¹²³ ismétlődnek meg! A 16. képünkön látható papkeszi-i flitterek¹²⁴ (veszprémi múzeum) népi származása nem világos; a velük talált függők gyakoriak a germán leletanyagban.

3. A zablák. A pécsüszögi (I. t. 5. sz.), lévai (XIII. t. 1. sz.), nišnjaja dobrinkai (XXIII. t.), keszthely—gáthidombi (17. kép), untersiebenbrunni (id. m. III. t.), stb. zablák közös típushoz tartoznak, úgy a konstrukciójukat, mint a zablagyűrűk profilálását illetően. Összeköti

(T. XXXV 63—68). Auch Untersiebenbrunn enthält eine Reihe (a. a. O. Taf. 5) und die rhombischen Goldbleche von einem Totenhemde von Schipovo (a. a. O. 199, Abb. 15) wiederholen sich in dem vandalischen Funde von Czéke!¹²³ Keinen Anhaltspunkt für die ethnische Zuteilung bietet der kleine Fund von Papkeszi im Museum von Veszprém, Abb. 16; die Ohrgehängen der hier vorkommenden Form sind im germanischen Fundmaterial nicht selten.¹²⁴

3.) Die Trensén. Die Trensén von Pécs-üszög (Taf. I 5), Léva (XIII 1), Nischnjaja Dobrinka (XXIII), Keszthely-Gáthi domb (Abb. 17), Untersiebenbrunn (a. a. O. Taf. 3) u.s.w. gehören zu dem selben Typus und weisen in der Konstruktion wie in der Profilierung der Ringe eine enge Verwandtschaft auf. Es verbindet sie auch ein sonderbares Verfahren, das wir bei diesem

17. kép. Keszthely — Gáthi domb.

még őket egy egészen különös eljárás, amelyet mindenütt megtalálunk, ahol ez a típus felbukkan. Az u. n. aranyasztalos királynő sírjában, Kercsben pl. egy ilyen zabla úgy van elkészítve, hogy aranyból való az egész, de a rúdja rossz ezüstműből van. Untersiebenbrunnban két zabla ezüstműből való, de a közepén vasmag van alkalmazva, vagy pedig az egész középrész vasműből van; van itten még két bronzból való oldalrúd, ezüstkarikákkal. Nišnjaja Dobrinkában (XXIII. t. 2) a gyűrűk bronzból vannak, a zablarúd vasműből és a szíjvereten rekeszbe foglalt

Typus durchwegs beobachten können. U. zw. ist eine solche Trense von dem Kertscher Grabe der „Königin mit der Maske“ aus Gold, mit einer Gebiss-Stange aus legiertem Silber. In Untersiebenbrunn ist das Material bei zwei Trensén Silber, ihr Mittelteil hat einen eisernen Kern oder ein eisernes Mittelstück; zwei Seitenstangen sind aus Bronze und mit silbernen Riemenzwingen versehen. In Nischnjaja Dobrinka (Taf. XXIII 2) sind die Ringe aus Bronze, die Gebiss-Stange aus Eisen, mit in Zellen gefassten Steinen am Riemenbeschlag. In Pécsüszög ist das Material der Trense durchwegs Eisen, nur die Seitenstangen

¹²² Hampel, *Alterth. d. frühen Mitt.* 3, 1905, Taf. 1—4, sajnos, nincsenek ábrázolva, sőt említve sem. Viszont megvannak Arnet első leírásában: *Mitt. d. k. k. Zentralkomm.* 1860. 104.

¹²³ Beninger, *Annalen d. Naturhist. Mus. in Wien.* 45, 1931, 7. tábla és u. a., *D. westgot.-alan.* Zug, 87.

¹²⁴ Rhé Gyula, *Veszprém vármegyei avar emlékek*, 1924, 72 és 4. tábla 10—12.

sie sind jedoch in dem Fundbericht von Arnet (*Mitt. d. Zentralkomm.* 1860, 104) aufgezählt.

¹²³ Beninger, *Annalen d. Naturhist. Mus. in Wien.* 45, 1931, Taf. 7 und ds., *D. westgot.-alan.* Zug, 87.

¹²⁴ Julius Rhé, *Veszprém vármegyei avar emlékek*, 1924, 72 und Taf. 4, 10—12.

kövek ülnek. A pécsüszögi zabla vasból van egészen, de az oldalrudak fazettált aranypléhhel vannak bevonva. Novogrigorjevskában meg fazettált bronzpléhhel voltak borítva ezek az oldalrudacskák. A suslai 51. kurgánban¹²⁵ bronz gyűrűi voltak a vaszablának ugyanúgy, mint a keszthely—gáthidombi leletben (17. kép), amelynek háromtollú nyílcsúcsai hun származásra mutatnak.¹²⁶ Rostowzew¹²⁷ ennek a zablatípusnak hazáját Belsőázsiaiban keresi; azt hiszem, joggal.

4. A csatok. Leletsoportunk túlnyomó részében az a csattípus az uralkodó, amely a VIII. táblán, azután a XVI. t. 24—28, a XIX. t. 6—7, XXII. t. 19—25, XXV. t. 3, 25—27, XXVI. t. 2—5, XXXIV. t. 1—11 képeinken láthatók. Ezt Aberg és Beninger¹²⁸ még legujabban is gótnak, illetve nyugati gótnak nevezték, tévesen. Ezeknek a csatoknak kerek átmetszetű és kerek formájú a karikája, amely felső részén rendesen megvastagodik. A csattüske alja simán le van vágva, és a hegye meghajolva ráfekszik a csatkarikára. Az aranyból való és kerek, vagy ovális alakú drágaköves veretű példányok Magyarországon és környékén igen el voltak terjedve. Pannoniából és szomszédságából való példák az untersiebenbrunniak (id. m. 1. tábla 5. szám), a fertőmedgyesi csatok¹²⁹ (18. kép), azután szintén a Fertő mellől egy mőnchhofi¹³⁰ példány, egy pedig Soborról került a soproni múzeumba. Azután Szombathelyen van egy ilyen Bozsokról, Zich-ről (Somogy megye) a Nemzeti Múzeumban (lelt. 121/1907), Tolnárol¹³¹ pedig a British Museumban. A Nemzeti Múzeumnak a szerémségi Nestinből is van egy példánya (lelt. 42/1908). Az erdélyi leletekből felhozhatunk egy brassói példányt¹³² és ezeken kívül sok van még különféle gyűjteményekben, amelyeknek nem ismerjük a pontos lelhelyét.¹³³ Gyakran előfordul ez a típus Dél-országra, de a novogrigorjevskai leletek között (XXII. 19) is

sind mit fazettiertem Goldbech überzogen; in Nowogrigorjewka waren die Zwingen mit fazettiertem Bronzeblech plattiert. In Susla, Kurgan 51, hat die eiserne Trense bronzene Ringe gehabt¹²⁵ und ebenso steht die Sache mit der Trense von Keszthely—Gáthi domb (Abb. 17), die mit dreiflügeligen Pfeilspitzen einem Hunnen gehört haben muss.¹²⁶ Die Herstellung aus zwei Metallen kann auf abergläubische Gründe zurückgehen. Rostowzew¹²⁷ sucht die Heimat dieses „sarmatischen“ Zaumzeuges in Innerasien; wahrscheinlich mit Recht.

4. Die Schnallen. Der überwiegende Teil unserer Fundgruppe enthält einen Schnallentypus (Taf. VIII; XVI 24—28, XIX 6—7, XXII 19—25, XXV 3, 25—57, XXVI 2—5, XXXIV 1—12), der noch jüngst durch Aberg und Beninger¹²⁸ als gotisch bzw. westgotisch bezeichnet worden ist. Das sind Schnallen mit ringförmigem Bügel, der sich nach die Dornspitze hin verdickt; die Dornbasis ist rückwärts glatt abgeschnitten und die lange Dornspitze liegt gekrümmt auf dem Bügelring. Die kleineren Exemplare aus Gold, mit runder oder ovaler und mit Steinbelag geschmückter Schmuckkapsel, waren in Ungarn und in seiner Nachbarschaft sehr verbreitet. Beispiele dafür aus dem Bereich von Pannonien sind zwei Exemplare aus Untersiebenbrunn (a. a. O. Taf. 1, 5), Fertőmedgyes¹²⁹ (Abb. 18), eines aus Mönchhof¹³⁰ am Neusiedlersee, eines von Sobor (Mus. Sopron); eines besitzt das Mus. von Steinamanger aus Bozsok. Auch in Zich (Kom. Somogy, Ung. Nat.-Mus. Inv. Nr. 121/1907) und in Tolna¹³¹ sind solche Schnallen gefunden worden. Aus Sirmien stammt das Stück von Nestin (Ung. Nat.-Mus. Inv. Nr. 42/1908). Von Siebenbürgen ist eines aus Brassó publiziert¹³² und ohne genauere Fundangaben liegen noch manche in den öffentlichen Sammlungen vor.¹³³ Häufig trifft sich dieser Typus in Südrussland, aber

¹²⁵ P. Rykov, Suslovski kurg. 46.

¹²⁶ Hampel, Arch. Ért. 1900, 110 és Alterth. d. frühen Mitt. 1, 244 valamint 1, 813 tévesen szerepel az avar-korban. Leletleírás: Hampel u. o. 2, 367 sk.

¹²⁷ Mon. Piot, 26, 1923, 137.

¹²⁸ N. Aberg, Die Franken u. Westgoten, 1922, 58. sk. Beninger, D. westgot.-alan. Zug, 32, sk.

¹²⁹ Arch. Ért. 1906, 189 sk. (Soproni Múzeum.)

¹³⁰ Beninger, D. westgot.-alan. Zug, 32. sk. 9. kép.

¹³¹ A Guide to Anglo-Saxon Antiq. 1923, 15. tábla és 152, 155.

¹³² U. o. 8. kép.

¹³³ Hampel, Alterth. 3, 1905, 41 tábla és 9. v. ö. 53 tábla 4. L. még a XXXIV. táblán.

¹²⁵ P. Rykov, Suslovski kurg. 46.

¹²⁶ Hampel, Arch. Ért. 1900, 110 und Alterth. d. frühen Mitt. 1, 244 wie 1, 813, 849 setzt diesen Fund irrthümlich in die Avarzeit. Fundbeschreibung: Hampel, ebd. 2. 367 f.

¹²⁷ Mon. Piot, 26, 1923, 137.

¹²⁸ N. Aberg, Die Franken u. Westgoten, 1922, 58 f. Beninger, D. westgot.-alan. Zug, 32 f.

¹²⁹ Arch. Ért. 1906, 189 f. (Mus. Sopron).

¹³⁰ Beninger, D. westgot.-alan. Zug, 32 f., Abb. 9.

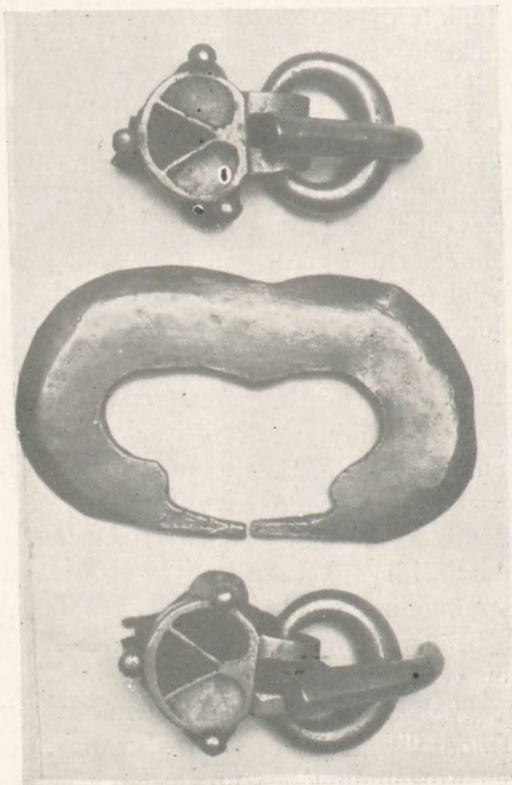
¹³¹ A Guide to Anglo-Saxon Antiq. in the Br. Mus. 1923, Taf. 15 und S. 152, 155.

¹³² Ebd., Abb. 8.

¹³³ Hampel: Alterth., 3, 1905, Taf. 41, 8 und 9, vgl. Taf. 53, 4 und hier, Taf. XXXV.

megvan. Nyugati előfordulását illetőleg elég néhány jellemző lelhelyet említeni. Ilyenek Laa an d. Thaya,¹³⁴ Fürst (Bajorország)¹³⁵, Wolfsheim (Reinhessen),¹³⁶ Beja (Spanyolországban),¹³⁷ Bologna (Riegl, Jhb. d. k. k. Zentralkomm., N. F. 1, 1903, 229), végül az említett karthagói lelet.¹³⁸ — Valamivel ritkább az a variáns, amelyenél az ékkődiszes veret négyszögletes, de ez is együttjár az előbbi formával (Nagyszéksós XVI. t. 28, Höckricht, XIX. t. 7, Novogrigorjevka XXII.

wir haben ihn auch in Nowogrigorjewka (Taf. XXII 19). Von seinem Vorkommen im Westen genügt es die charakteristischen Fundorte Bologna (Riegl, Jhb. d. Z.-K. n. F. 1, 1903, 229), Laa a. d. Thaya,¹³⁴ Fürst (Bayern),¹³⁵ den berühmten Fund von Wolfsheim in Rheinhessen,¹³⁶ den von Beja in Spanien¹³⁷ und den schon angeführten von Karthago¹³⁸ zu erwähnen. — Die Variante mit quadratischer Schmuckplatte, die etwas seltener ist, folgt überall der Vorhe-

18. kép. Fertőmedgyes

t. 20, stb.). Ezekhez jönnek az aranypléhhel tarkart és külön foglalt kövekkel díszített veretű csatok, mint a murgai (XXVI. t. 2—5) és a novogrigorjevukai (XXII. t. 25) darabok.

Ha már mostan ezen drága anyagból készült s ezért ritkán található csatoktól eltekintünk és az olcsóbb ezüst példányok elterjedését vesszük szemügyre, akkor azonnal kivüláglik, hogy e csatforma nemcsak a keleti-germán-

rigen (Nagyszéksós Taf. XVI 28, Höckricht Taf. XIX 7, Nowogrigorjewka Taf. XXII 20, u. a. m.) und die mit Goldblech plattierten und mit Steinen in Einzelzellen verzierten Schnallen, wie die von Murga (Taf. XXVI 2—5), treten auch bei den Reiternomaden in Nowogrigorjewka (Taf. XXII 25) in Erscheinung. Und wenn wir uns von diesen, aus kostbarem Material hergestellten Sorten zu den billigeren silbernen Exemplaren wenden, dann wird es vollends klar, dass diese Schnallenform

¹³⁴ Beninger, Eiszeit u. Urgesch. 6, 1929, 19. tábla 26 és 29.

¹³⁵ Katal. d. Bayr. Nat. Mus. 4, 1892, 194 és 24 tábla 9.

¹³⁶ Behrens, Mainzer Zeitschrift, 17, 19, 73, 2. kép és 74.

¹³⁷ Aberg, Franken u. Westgoten, 298. kép.

¹³⁸ Rostowzew, Mon. Piot, 26, 1923, 151, 23. kép.

¹³⁴ Beninger, Eiszeit u. Urgesch. 6, 1929, Taf. 19, 26 und 29.

¹³⁵ Katal. d. Bayr. Nat.-Mus. 4, 1892, 194 und Taf. 24, 9.

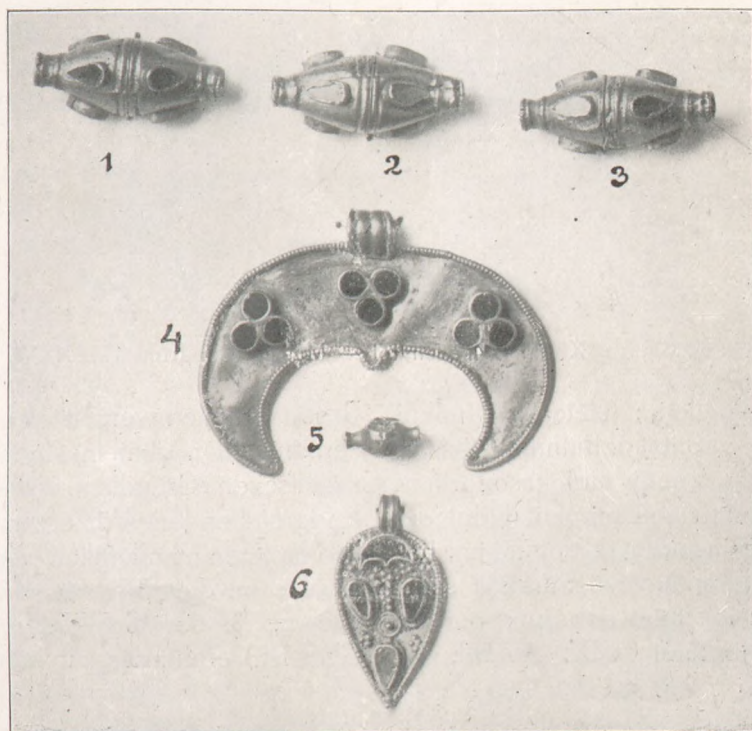
¹³⁶ Behrens, Mainzer Zeitschr. 17—19, 73, Abb. 2 und 74.

¹³⁷ Aberg, Franken u. Westgoten, Abb. 298.

¹³⁸ Rostowzew, Mon. Piot, 26, 1923, 151, Abb. 23.

noknál van meg, hanem elterjedt messze kelet és észak felé Oroszországba, behatolva egészen Szibériába¹³⁹; annál érdekesebb, hogy nyugaton az alamannoknál már hiányzik.¹⁴⁰ Ugy gondolom, hogy nem lesz nehéz összegyűjteni a statisztikai adatokat arra nézve, hogy meddig jut el ez a csattípus és meddig tart az élete; egy ilyen összeállítás pontosabban meg fogja mutatni azt a népcsoportot is, amelyre viselete kiterjedt. — Előfordul néha egy másforma csat is, homorú kerettel, így Nagyszék-

nicht nur bei den Ostgermanen, sondern weit nach dem Norden und Osten von Russland bis nach Sibirien hinein vordrang;¹³⁹ desto bedeutsamer ist ihr Fehlen bei den Alamannen in Württemberg.¹⁴⁰ Die positiven Verbreitungsgrenzen, die Wege der Verbreitung und die genaue Lebenszeit dieses Schnallentypus können sicher genau herausgearbeitet werden und damit wird auch die grosse Völkergruppe, die ihn trug, fassbarer sein. — Gelegentlich kommt auch ein anderer Typus mit konkavem Bügelrahmen vor,

19. kép. Gáva

sóson (XVI. t. 27 és 15. kép), Laa a. d. Thaya-ban (id. m. 19. tábla 27), Fertőmedgyesen (18. kép); a keret ezeknél néha keresztben bordázott, az ékrovás stílusában (Csorna, VIII. tábla; Šipovo id. m. 196. lap, 9. kép). Ez is annyira

so Nagyszéksós (Taf. XVI 27 und Abb. 15), Laa a. d. Thaya (a. a. O. Taf. 19, 27), Fertőmedgyes (Abb. 18); der Rahmen ist manchmal im Keilschnittstil quer geriefelt (Csorna, Taf. VIII., Šipovo, a. a. O. 196, Abb. 9). Er ist geogra-

¹³⁹ Néhány példa: Untersiebenbrunn (i. h. 3. tábla), Maroszentanna (Kovács, Dolgozatok 3, 1912, 86. kép 107.), Keszthely, Gáthi domb (17. kép), Csorna (VIII. t.), Höckricht (XIX. tábla 6), Ščerbataja kotlovina (u. o. 133 kép, 3), Novogrigorjevka (XXII. tábla, 21—22 és Minajeva Pogreb. 36. kép.), Verchne-Kurmojarszkaja sztanica (Don mellett, Očtet 1905, 135. kép), Seelmann a. d. Volga (Werner, ESA 7 1932, 47), Saga Alesek mellett (Pósta, i. h. 272 kép), Fedorovka, szamarai kormányzóság (Tallgren, Zur osteurop. Arch. 30. kép.), Mertvyja Soli, orenburgi kormányzóság (ESA 1, 1927, 41, 30. kép.) és több helyen még Oroszországban; Airan, Normandia (Beninger, D. westgot.-alan. Zug, 16. kép.) stb.

¹⁴⁰ Ahogy ez Veeck említett könyvében látható.

¹³⁹ Einige Beispiele: Untersiebenbrunn (a. a. O. Taf. 3), Maroszentanna (Kovács, Dolgozatok 3, 1912, Abb. 86. 107.), Keszthely-Cáthi domb (Abb. 15), Csorna (Taf. VIII.), Höckricht (Taf. XIX 6), Šchtscherbataja kotlovina (Taf. XXV 3), Novogrigorjevka (Taf. XXII 21—22 und Minajeva, Pogreb. Abb. 36), Verchne-Kurmojarszkaja Stanitzka (am Don, Otschet 1905, Abb. 135), Seelmann a. d. Wolga (Werner, ESA 7, 1932, 47.), Saga bei Aleschek (Taf. XXV 25—27), Fedorovka, Gouv. Samara (Tallgren, Zur osteur. Arch., Abb. 30), Mertvyja Soli, Gouv. Orenburg (ESA 1, 1927, 41, Abb. 30) und oft in Südrussland; Airan, Normandie (Beninger, D. westg.-alan. Zug, Abb. 16) u. s. w.

¹⁴⁰ Wie es aus dem angeführten Werke von Veeck ersichtlich ist,

mú lemez sárgább, olvadás nyomaival. A 45. lemez hossza: 3'25 cm, a 46. lemez hossza: 5'4 cm.

XV. t. 47—48. A XV. t. 45—46 sz.-nak teljesen azonos darabjai nagyobb méretben: a 47 sz. töredékes, hossza 2'9 cm, a szélessége 2'6 cm. A 48 sz. hossza 5'2 cm, szélessége 2'2 cm. A kövek anyaga almandin, a felerősítésük megfelel 31—39. daraboknak, a kövek alatti szegekkel.

XV. t. 49—51. Arany dísztagok gránát (almandin, pyrop) kövekkel. A magas cellákban (5 mm.) a köveket valamilyen, ma már poralakban lévő anyaggal támasztották fel. A hátlapjukon az égetésnek erős olvadási nyomai vannak, ami miatt nem lehet biztosan megállapítani a felerősítés módját, ami valószínűleg szegekkel történt. A 49, 51. darabok hossza 2 cm, szélessége 1'4 cm. E két darab a rekeszek számában különbözik. Az 50 sz. 3 cm hosszú, 1 cm széles.

XV. t. 52—53. Háromszögalakú aranydísztagok, gránát (almandin, pyrop) kövekkel. A legfelső három kő alatt bronzszegek.

XV. t. 54—55. Háromszögalakú aranydísztagok, gránát (almandin, pyrop) kövekkel. A szélső kövek az 55 sz. alsó kő kivételével domborúak, a középső kő lapos. A foglalat alsó lemezének két szélén kis kiálló fülecskék vannak. Ugyancsak belül a két-két kis rekesz (a csücsoknál) szintén kiálló. Három bronz szeggel erősítették fel. Az oldalak hossza 17 cm. (Teljesen azonos db. a Fleissig-gyűjt.-ben).

XV. t. 56—58. Arany díszítőtagok gránát kövekkel. A cellák fala igen vastag (1 mm-nél több), míg a kövek hátsó oldalát a cellákban igen vékony aranylemez borította. Az arany szögek nagyon hosszúak. A tárgyak hátsó oldalán égési nyomokkal ráolvadt ezüst rögök. Az 57. darab hátsó oldalán nagyobb ezüst darab, amelyen keresztül mennek a felerősítő szegek. A darabok hossza 2'5 cm.

XV. t. 59—60. Négyes beosztású arany díszítőtag, gránát kővel (almandin). A négy kerék cellát külön rakták fel az alaplemezre, majd a szögek berakása után a köveket még valami anyaggal feltámasztották. A kövek félgömbölké alakúak. A cella falát fölül a kőre hajlították. A középső négyszögletes mezőbe nem tettek követ. A rovátkolt gyöngysort (Perlendraht) külön tették fel.

A leletben még van egy ilyen négyes dísztagnak egy tagból álló töredéke, amely a táblákon nincs közölve.

XV 44 ist ein Bruchstück. Die Länge des Stückes No 40 beträgt 3, von No 41 und 43: 2'2—2'3, von No 42: 1'7, von No 44: 2'5 cm.

Taf. XV 45—46. Goldbleche von einer Breite von 1'5 cm. An den Rand wurde das Perlendraht nachträglich angelötet. Die Technik der Zellen ist dieselbe, wie an den Stücken Taf. XV 31—39. Die Steine sind Almandine. Das Stück No 46 wurde durch Bronzenägeln (unter den vier Steinen in den Ecken) befestigt, so wie dies auch an den Stücken XV 31—39 ersichtlich ist. Das Blech No 45 ist etwas gelber, mit Schmelzspuren. Seine Länge beträgt 3'25, die von No 46: 5'4 cm.

Taf. XV 47—48. Sie entsprechen den Stücken Taf. XV 45—46 ganz, bloß sind sie etwas grösser. No 47 ist ein Bruchstück, 2'9 cm lang und 2'6 cm breit. Länge von No 48: 5'2, Breite 2'2 cm. Die Steine sind Almandine, ihre Befestigung, wie an den Steinen 31 bis 39, geschah durch Nietnägeln.

Taf. XV 49—51. Goldene Zierglieder mit Granatsteinen (Almandin und Pyrop). Die Steine wurden in den hohen Zellen (5 mm) durch ein, heute schon verstautes Material aufgestützt. Kräftige Brandspuren an der Rückseite. Die Befestigungsart kann deswegen nicht genau festgestellt werden. (Vielleicht mit Nietnägeln.) Länge der Stücke 49 und 51: 2 cm, Breite 1'4 cm. Diese zwei Stücke unterscheiden sich nur in der Zahl der Zellen. Das Stück No 50 ist 3 cm lang, 1 cm breit.

Taf. XV 52—53. Dreieckige Goldzierglieder mit Granatsteinen (Almandin, Pyrop); unter den drei, zu äusserst liegenden Steinen Bronzenägeln.

Taf. XV 54—55. Dreieckige Goldzierglieder mit Granatsteinen (Almandin, Pyrop). Die länglichen Steine, die das Mittelstück einsäumen (eine Steinplatte des Stückes No 55 ausgenommen), sind alle gewölbt, der mittlere Stein ist flach. Kleine hervorstehende Ösen am Rand der unteren Zellenplatte. Für die Befestigung dienten drei Bronzenägeln. Die Seitenlänge: 1'7 cm. (Ganz dasselbe Stück in der Sammlung Fleissig.)

Taf. XV 56—58. Zierstücke aus Gold mit Granatsteinen. Die Zellenwand ist sehr dick, während die Rückseite der Steine durch ein ganz dünnes Goldblech bedeckt ist. Die Goldnägeln sind verhältnismässig sehr lang. An der Rückseite der Gegenstände Brandspuren und angeschmolzene Silberstücke. An der Rückseite des Stückes No 57 ein grösseres Silberstück. Durch dasselbe gehen die Befestigungsnägeln. Die Stücke sind 2'5 cm lang.

XV. t. 61, 71, 72. Gránáttal (almandin) díszített arany dísztagok, amelyeket a szokásos módon aranszegekkel erősítettek fel. A gyöngysor technikája ugyanaz, mint XV. 59—60. daraboknál. A kövek alá a 61. és 72. darabokban még rácsmintájú fémlamezkét (aranytartalmú ezüst) is tettek. A 71, 72. darabok töredékek. A 61 sz.-ból is hiányzik egy rész, mutatja az egyik végén lévő kis aranszalag töredék, amely viszont azt bizonyítja, hogy a vége úgy volt képezve, mint a Fleissig gyűjt.-ben levő darabnak (15. kép). A 61 sz. hossza 8'6 cm, a szélessége 1'1 cm, a 71 sz. hossza 2'7 cm, a szélessége 1'2 cm, a 72 sz. hossza 4'2 cm, szélessége 1'2 cm. A 72 sz. darabon égés által ráforrott ezüstcsöppek.

XV. t. 62, 64. aranydísztagok gránát (almandin) kövekkel, melyeket aranszegekkel erősítettek fel. A köveknek hátsó oldala vékony aranylemezbe van burkolva, mint az 56—58. darabokon. A gyöngysor rovátkolt, akár a 61, 71, 72. daraboké. Hosszúság: 2'2 cm, a legnagyobb szélességük 1'2 cm.

XV. t. 63. Gránátköves (almandin) dísztag, mely aranylemezre van felerősítve. Ez utóbb, valószínűleg hálómintás poncolással volt díszítve. A gyöngysor, mely körülfogja, rovátkolt drótból való, mint a 62. és 64. daraboknál, a kövek aranylemezbe vannak burkolva a rekeszekben, mint az 56—58, 62. és 64. daraboknál. A lemezen a negatív oldal ezen felül. Három ezüst szeggel erősítették fel. Hossza 1'9 cm; szélessége 1 cm. A hátsó oldalán erős égési nyomokkal.

XV. t. 65—66. Almandinköves arany díszítőboglár, három köralakú foglalat összetételéből. A gyöngysora rovátkolt, mint a 63. stb. daraboké. A hátsó oldalán erős égési nyomokkal, amilehetetlenné teszi a kő alapozásának megállapítását.

XV. t. 67, 68. Arany dísztagok gránát (almandin) kövel szívalakú rekeszben. A gyöngysorának gömböcskéi rovátkoltak, mint a 65—66. stb. daraboké. A kő alatt sima aranylemez, akár az 56—58, 63 sz. daraboknál. A cella falának magassága 0'5 cm. A 68 sz.-nál 3 mm vastag ezüstszege, hossza 1'3 cm visszakalapált véggel.

XV. t. 69—70. Hármasszegeztésű gránát (almandin) berakásos aranydísztag. A gyöngysora rovátkolt, mint a 67, 68. stb. daraboknál. A kövek félgömbalakúak, egy kivételével, amelyik majdnem kúpalakú. A kövek alá nem tettek semmiféle lemezt, mindegyik alatt azonban ezüstszege.

XV. t. 73—75. Sárgaszínű aranyból készí-

Taf. XV 59-60. Goldenes Zierstück mit Granatsteinen in Vierpassform. Die vier runden Zellen wurden einzeln auf der Grundplatte befestigt; nachdem die Nägel schon eingelegt waren, hat man die Zellen noch mit einem Material ausgefüllt, um eine feste Unterlage für die Steine zu schaffen. Die Zellenwand wurde oben auf den Stein gebogen. In das viereckige Mittelfeld wurde kein Stein gesetzt. Der Perlendraht ist auch separat angebracht worden. Im Fund kommt noch ein Bruchstück eines solchen Ziergliedes vor, das auf den Tafeln nicht abgebildet wurde.

Taf. XV 61, 71, 72. Granatverzierte Zierstücke aus Gold, die in gewohnter Weise durch Goldnietnägel befestigt wurden. Unter den Steinen, die Almandine sind, sind an den Stücken 61 und 72 auch kleine Metallplättchen (aus goldgehaltigem Silber, mit Gittermuster) angebracht. No 71 und 72 sind Bruchstücke, aus dem Stücke 61 fehlt auch ein Teil, wie das Goldstreifenfragment an einem Ende bezeugt. Es scheint, dass das Ende ähnlich ausgestaltet wurde, wie bei dem, in der Sammlung Fleissig befindlichen Stückes (Abb. 15). Länge von No 61: 8'6, Breite 1'1 cm; Länge von No 71: 2'7, Breite 1'2 cm; Länge von No 72: 4'2, Breite: 1'2 cm. Am St. No 72 als Brandmale angeschmolzene Silbertröpfchen.

Taf. XV 62, 64. Goldzierglieder mit Granatsteinen (Almandin). Die Glieder wurden durch Goldnägeln an einem Gegenstand befestigt. Die Rückseite der Steine ist mit Goldblech bedeckt, wie an den Stücken No 56—58. Die Perlenschnur besteht aus gekerbtem Draht, wie die der Stücke 59, 60, 61, 71, 72. Die Länge beträgt bei allen 2'2 cm, Maximalbreite 1'2 cm.

Taf. XV 63. Zierglied mit Almandinen, das an einer Goldplatte angebracht war, die wahrscheinlich in Netzmuster punziert wurde. Mit gekerbtem Draht eingesäumt, wie an den Stücken 62 und 64. Die Steine wurden in den einzelnen Zellen mit Goldblech verkleidet, wie an Stücken 56—58, 62 und 64. Auf dem Plättchen ist die negative Musterung nach oben gerichtet. Es wurde durch drei Silbernägel befestigt. Länge 1'9, Breite 1 cm. Brandspuren an der Rückseite.

Taf. XV 65—66. Goldzierstück mit Almandinen, aus drei runden Zellen zusammengesetzt. Die Perlenschnur, die das Zierstück umfasst, ist gekerbt, wie bei den Stücken 63 u. s. w. Starke Brandspuren an der Rückseite, so dass die Bestimmung von weiteren technischen Details ganz unmöglich ist.

tett lemezek opál (közönséges), quarz (fehér és átlátszó) kövekkel. A kövek félgömbalakúak. A felerősítés módja a szokásos szegezés. A gyöngysor durvább technikájú, külön forrasztották fel. A lemezek 1'4 cm szélesek, a 73 sz. töredék, hossza 3'2 cm; a 74, 75 sz. darabok hossza 4'6 cm.

XVI. t. 1. Sárgaszínű aranylemeztöredék, párhuzamos vonal és pikkelyes poncolással. Szélessége 2'5 cm, hossza: 3 cm.

XVI. t. 2. Sárgaszínű aranylemeztöredék, párhuzamos vonaldísz poncolással. Szélessége 1'7 cm, hossza 3'4 cm.

XVI. t. 3—7. Sárgaszínű aranylemeztöredékek, minden díszítés nélkül, 2—2'5 cm szélességben.

XVI. t. 8—12. Fehérszínű aranylemeztöredékek, jobbra pikkelyes poncolással.

XVI. t. 13. Sárgaszínű aranylemeztöredék, pikkelymintás-poncolással.

XVI. t. 14. Fehérszínű aranylemeztöredék, hálómintás poncolással.

XVI. t. 15. Sárgaszínű aranylemeztöredék, négyzetes és vonalas mustájú poncolással.

XVI. t. 16. Fehérszínű aranylemeztöredék, pikkelyponcolással.

XVI. t. 17. Sárgaszínű aranylemeztöredék, négyzetesre osztott mezőkkel, amelyek változva függőleges és vízszintes vonalakkal gyengén vésettek.

XVI. t. 18. Sárgászínű aranylemeztöredék, változó vonaladísszel, amely rombuszalakú mintákban található, utána sűrű poncolású mező következik, amelyet poncolt pikkelyminta vált fel. A két sima szalag közé foglalt pikkelymustra után sűrűn pontozott szegély.

XVI. t. 19. Sárgaszínű aranylemeztöredék, díszítése mint a 17. töredéké.

XVI. t. 20. Sárgaszínű aranylemeztöredékek rekonstrukció-kísérlete az égetés nyomaival. A lemezek pikkelyponcolással vannak díszítve, a széleiken mintegy 3 mm sima szalagot hagyva.

XVI. t. 21. Kannelírozott, 1'5 cm széles körbefutó aranszalag, amely valamilyen fogón vagy token lehetett alkalmazva. Hossza kiterítve kb. 5'5 cm. Egyik helyen sűrűn, keresztben, átluggatva.

XVI. t. 22. Poncolás-mintájában a XVI. 18 sz.-val azonos aranylemez, amelynek szegélye a tűzben véletlenül összeforrott ezüströgök által. Nem tokborítás volt, hanem nagyobb felületet borított. Valószínűleg a XVI. 17. és 19. darabok is

Taf. XV 67—68. Goldzierglieder mit Granateinlagen (Almandin) in der herzförmigen Zelle. Die Kügelchen der Perlenschnur sind durch gekerbten Draht ersetzt, wie an den Stücken 65—66 usw. Unter den Steinen sitzen flache Goldplättchen, wie bei den Stücken No 56—58, 63 ebda. Zellenwandhöhe: 0'5 cm. Bei dem Stücke No 68 ein 3 mm dicker Silbernagel, von der Länge von 1'3 cm.

Taf. XV 69—70. Goldzierglied in Dreipassform, mit eingelegten Granatsteinen (Almandinen). Die Perlenschnur gekerbt, wie bei den Stücken 67, 68 usw. Die Steine sind halbkugelförmig, mit Ausnahme eines, der beinahe kegelförmig ist. Unter den Steinen wurden keine Plättchen gelegt, dafür aber sind unter jedem die Köpfe von Silbernägeln angebracht.

Taf. XV 73—75. Goldbleche aus gelbem Golde, mit gewöhnlichem Opal und mit weissen, durchsichtigen Quarzsteinen verziert. Die Steine sind gewölbt. Die Befestigung hat man durch Nietnägeln vorgenommen, wie sonst. Die Perlenschnur ist technisch weniger fein bearbeitet und ward extra aufgelötet. Die Breite der Plättchen beträgt 1'4 cm. Das Bruchstück 73 ist 3'2 cm lang, die Länge der Stücke 74 und 75 ist 4'6 cm.

Taf. XVI 1. Gelbes Goldblechfragment mit Punzierung, die Schuppen und Parallellinien darstellt, Breite 2'5 cm, Länge 3 cm.

Taf. XVI 2. Goldblechfragment aus gelbem Gold mit Punzierung. Das Muster zeigt Parallellinien. Breite 1'7 cm, Länge 3'4 cm.

Taf. XVI 3—7. Goldblechfragmente aus gelbem Gold, ohne irgendwelche Verzierungen, in der Breite von 2—2'5 cm.

Taf. XVI 8—12. Goldblechfragmente aus Weissgold, zumeist mit Punzierung in der Form von Schuppen.

Taf. XVI 13. Gelbe Goldblechfragmente, mit Punzierung in der Form von Schuppen.

Taf. XVI 14. Goldblechfragment aus weissem Gold mit Punzierung in Netzform.

Taf. XVI 15. Gelbes Goldblechfragment mit Punzierung in der Form von Parallellinien und Vierecken.

Taf. XVI 16. Weisses Goldblechfragment mit Punzierung in der Form von Schuppen.

Taf. XVI 17. Gelbes Goldblechfragment, verziert mit viereckigen Feldern, in die abwechselnd wagerechte und senkrechte Linien eingraviert wurden.

Taf. XVI 18. Gelbes Goldblechfragment mit

hozzá tartozhattak. A peremén körbefutó szalag kannelirozott. Erős égési nyomok. A szegély a mustrákra keresztben fut, rá merőlegesen szegecselés nyomai a lemez egyenes szélén. A darab hossza 9·2 cm, kiterített szélessége kb. 6·3 cm.

XVI. t. 23. és 33. Késnek vagy ostornak nyeléről való aranylemez-borítás. A 33. sz. darab a nyél végén volt alkalmazva, a 23. sz. a fogantyú felső részének maradványa. Az egyiknek alsó, a másiknak felső részére kannelirozott lemez (mint a 22.-nél) és rovátkolt gyöngydrót vannak forrasztva. A mustra palmetták sorából áll, amelyeknek pontozott háttere van; e vékony szalaggal lezárt mezőt ugyanilyen, de szembeállított palmettasor követi (10. kép). A 23.-on e két mező fölött még rovátkolt félkörívű mustra töredéke. A 33 számú darabon külön felforrasztott rovátkolt drót, köralakú lyukas szegélyen, melyben esetleg kő ülhetett. A 33 sz. használatban nagyon elkopott; a 23 sz.-nál olvadt ezüst rögök mutatják, hogy tűzben ment tönkre.

XVI. t. 24—28. Aranycsatok gránátkövekkel (pyrop). A csatok tömör karikája a 27. kivételével ovális és kör-átmetszetű. A 27. karikája vastag homorú lemez. A hosszú csatpecek a kereten túl érnek s rá vannak hajlítva. A 28 sz. peckének vége kétszeresen vonalazott. A 25, 26 sz. kövei hátsó oldala aranylemezbe van foglalva, mint a 61, 72. stb. daraboké. A 27. sz. kövfoglalásainak technikáját nem lehet megállapítani, mert a kövek közben kihullhattak. A 28. kövei alá nem tettek aranylemezt, az egyik követ üveg-lap helyettesíti. A csatok felerősítési technikája a következő: három aranszeggel erősítették a szíjra (a 28 sz. szögei a kövek alatt), amelyek még a szíj alatt a testnek megfelelő nagyságú és a csatrestre ráhajló aranylemezt is átütötték. A csat-pecek messze előre nyúlik a karikán túl, a tövén kissé megduzzad, egyenesen levágva. A csatok méretei: 24: a karika átm. 2·3 cm, szélessége 3·1 cm, a legvastagabb átmérője 0·8 cm, a nyelv 3·6 cm hosszú. A 25 sz. 2·3 cm hosszú, a 26: 4·2 cm hosszú, a 27: 4·4 cm hosszú, a 28: 3 cm hosszú.

XVI. t. 29, 30. Két darab rombusz-alakú aranylemez, amelyek valami fára vagy bőrre lehettek felszögezve. A 29 sz. sárgaszínű, jobb felső részén erős olvadási nyomok, összehajlítása újabb keletű: mindkét csúcsánál aranszegekre olvadva. A lemez igen vékony, a szegélyén gömbsor. A 30 sz. sárgaszínű, szintén igen vékony, szegélyén poncolt gömbsorral, három szöghellyel.

abwechselnder Linienverzierung, die in rautenförmigen Mustern zusammenläuft. Es folgt darauf ein dicht punziertes Feld, dann das Schuppenmuster.

Taf. XVI 19. Gelbes Goldplattenfragment; Verzierung, wie bei No 17.

Taf. XVI 20. Gelbe Goldblechfragmente (Rekonstruktionsversuch) mit Brandspuren. Mit Schuppenpunzierung verziert, an dessen Saum sich ein Streifen von 3 mm Breite hinzieht.

Taf. XVI 21. Goldring in Bandform mit Kanneluren. 1·5 cm breit; er war vermutlich auf einem Griff angebracht. Seine Länge beträgt ausgebreitet etwa 5·5 cm.

Taf. XVI 22. Ein Goldblech, punziert mit derselben Musterung, wie das Stück Taf. XVI. 18; der Saum ist im Feuer zufällig durch kleinen Silberklumpen zusammengeschmolzen und so nahm es nur dadurch die Form eines runden Griffbelages auf. Es diente für die Verkleidung einer grösseren Fläche. Die Stücke XVI 17 und 19 gehörten wahrscheinlich mit diesem zusammen. Am Rand ein rund umlaufender, kannelierter Streifen. Starke Brandspuren. Der Saum läuft quer auf die Muster. Senkrecht dazu Spuren einer Vernietung. Am Rand ist das Stück 9·2 cm lang. Ganz ausgebreitet misst es beiläufig 6·3 cm.

Taf. XVI 23 und 33. Goldbelag vom Griff einer Peitsche oder einer Messerscheide. Das Stück No 33 war am unteren Ende des Griffes angebracht. Das andere Stück (No 23) ist ein Überbleibsel des oberen Griffteiles. Auf den Unterteil des einen und an den Oberteil des anderen Stückes hat man einen kannelierten Bandsaum (wie beim Stück 22) und einen gekerbten Perlendraht angelötet. Das Muster besteht aus einer Reihe von Palmettenblättern, deren Hintergrund punktiert ist; auf diesem, mit einem dünnen Streifen abgeschlossenen Feld folgt eine gegenteilig gestellte Palmettenreihe (Abb. 10); am Stück 23 oberhalb der zwei Feldern noch ein Fragment eines gekerbten, halbkreisbögigen Musters. Am Stück 33 ein extra angelöteter, gekerbter Draht, das ein rundes Loch umsäumt, in dem vielleicht ein Stein sass. Das Stück No 33 ist im Gebrauch stark abgenutzt worden; No 23 trägt daraufgeschmolzene Silberklumpen, die bei dem Leichenbrand dorthin gelangen mussten. Die zerschmolzene Silberkrumpseln am Stück 23 erweisen wohl, dass sie im Feuer zugrunde gingen.

Taf. XVI 24—28. Goldschnallen mit Granatverzierung (Pyrop). Der massive Schnallenring

XVI. t. 31. Aranyhengerecske, sárgaszínű vékony aranylemezről, a végein kannelirozott, hossza 3'3 cm.

XVI. t. 32. 0'8 cm széles és 4'8 cm hosszú aranylemez, kannelirozott aranszegéllyel, melyet, mint a XVI. 22, 23 sz. daraboknál látuk, külön erősítettek fel. A lemez valami 6 mm vastag tárgyra volt három szeggel rászegve; két szeg a lemez visszahajló részén is keresztülmegy.

XVI. t. 34. Aranycellában kerek hegyikristály, mely nagyobb szalagnak egy rekesze volt. A cella oldalainál igen vékony aranszalag töredékei. A kő foglalási technikáját nem lehet megvizsgálni, mert e db. igen rossz fenntartású. A kő magasán domboruló.

XVI. t. 35, 36. Aranyba foglalt quarckövek. A cellák szélén egyszerű gömbsor. A kövek domborúlok. A cellák bronzszegekkel voltak felerősítve.

XVI. t. 37—39. Aranylemez-töredékek, cellákkal. A 39 sz. erős égési nyomokkal. A töredékek egybe tartozhattak, együtt a következő méretet adják: 4x3 cm. A lemezek szegélyein egyszerű gömbsor, külön felrakva. A felerősítésnek technikáját a darab töredékes volta miatt nem lehet megállapítani.

XVII. t. 1—19. Sárgaszínű aranylemez-töredék, részben pikkelyek módjára poncolva (1—8).

XVII. t. 20. Nyakpereg, tömör aranszálból, hossza kb. 56 cm, a kapcsoló-fejek nélkül 52 cm. A fejek felé vékonyodó, átmérője 9—5'5 mm. A kapcsolószerkezet középső szálában a pereg drótja folytatódik, azt vették körül még egy ugyanolyan vastag szállal, majd e hármas szálát kannelirozott aranylemezzel zárták le. A darabon égetési nyomok. Súly 450 gr.

A közölt táblákon *hiányzanak* a következő darabok: ovális aranycella, nagysága: 2'1x1'7 cm, a cella 7 mm. magas, szélein rovátkolt gyöngysorral, mint a 61, 72 stb. daraboknál. A cellát széles fejű ezüst szegekkel erősítették fel, ezeket keskeny bőr alatt kerek bronz lemez fogta be. Különböző, tűzben erősen megrongálódott aranylemez és fém (ezüst) darabok.

Kétségtelenül a lelethez tartoznak a 15. képen látható darabok, melyek Fleissig József gyűjteményében vannak (Budapest) s kereskedelemről kerültek hozzá. Nemcsak a tárgyi formák azonosak a nagyszéksői példányokkal, hanem összekötik őket utóbbiakkal az erős égési nyomok is. A publikáció megengedéseért hálás köszönetet mondok.

ist — mit Ausnahme des Stückes 27 — oval, von kreisrundem Querschnitt. Der Dorn ist lang und auf dem Ring gebogen; er ist an der Basis breiter. Der Schnallenring von No 27 ist eine dicke, konkave Platte. Die Basis des Dornes bei No 28 ist mit einer zweifachen Gliederung abgeschlossen. Die Rückseiten der Steine bei No 25 und 26 sind in Goldblech gefasst, wie die der Stücke 61, 72. Die Einfassungstechnik der Steine No 27 ist nicht festzustellen, da die Steine einmal schon vielleicht herausfielen. Unter den Steinen des Stückes No 28 wurden keine Goldplättchen angebracht; ein Stein wurde durch Glaspaste ersetzt. Die Schnallen waren folgenderweise montiert. Sie wurden durch drei Goldnägeln an den Riemen geheftet (die Nägel sind unter den Steinen bei No 28), die unter dem Riemen auch durch das Goldblech gingen, das die Grösse des Schnallenkörpers hat und auf denselben gebogen wurde. Der Schnallendorn ragt über den Schnallenring weit hinaus, an der Basis ist sie angeschwollen und unten scharf abgeschnitten.

Taf. XVI 29, 30. Zwei rautenförmige Goldbleche, die auf irgendeinem Riemen oder auf Holz aufmontiert gewesen sein mussten. No 29 ist gelb, rechts oben weist es starke Schmelzspuren auf, seine Zusammenbiegung ist sekundär; an beiden Spitzen angeschmolzene Goldnägeln. Das Blech ist sehr dünn; am Rand befindet sich eine punzierte Perlenreihe. Länge 1'5 cm. Das Stück No 30 ist gelb, ebenfalls mit einer dünnen, am Rand punzierten Perlenreihe, mit drei Nagellöchern.

Taf. XVI 31. Ein kleiner Goldtubus aus dünnem, gelbem Goldblech, an den Enden mehrfach kanneliert. Länge 3'3 cm.

Taf. XVI 32. Goldstreifen, 0'8 cm breit und 4'8 cm lang, mit kanneliertem Rand (wie bei den Stücken XVI. 22, 23), welcher angelötet ist. Der Streifen wurde an irgendeinem, 6 mm dicken, Gegenstand durch drei Nägel befestigt. Von den drei Nägeln gehen zweie auch durch den zurückgebogenen Teil.

Taf. XVI 34. Rundes Bergkristall in einer Goldzelle. Es war der Teil eines grösseren Zierstückes; bei den Zellenwänden Bruchstücke eines dünnen Goldstreifens. Das Stück selbst befindet sich in sehr schlechtem Zustand, so dass die Einfassungstechnik des Steines nicht festzustellen ist. Der Stein ist hochgewölbt.

Taf. XVI 35, 36. Quarzsteine in Gold gefasst. Einfache Perlenreihe an der Basis der Zellen. Die Steine gewölbt. Die Zellen wurden durch Bronzenägel befestigt.

Taf. XVI 37—39. Goldblechfragmente mit Zellen. Das Stück No 39 mit starken Brandspuren. Die Bruchstücke bildeten ursprünglich ein Ganzes, dessen Länge 4 cm, die Breite 3 cm betrug. Am Rand der Platten einfache Perlenreihe, extra befestigt. Die Technik der Montierung kann wegen der schlechten Erhaltung nicht festgestellt werden.

Taf. XVII 1—19. Gelbe Goldblechfragmente, zum Teil schuppenartig punziert (1—8).

Taf. XVII 20. Halsring, aus dickem, massivem Golddraht, beiläufig 56 cm lang, ohne die Köpfe 52 cm. Er verjüngt sich den Köpfen zu; Durchmesser 5,5 mm. Den mittleren Draht des Schliesshakens bildet der Ringkörper selbst, der mit einem ähnlich dicken, zurückgebogenen Draht von zwei Seiten umschlossen wurde. Dann wurde der dreifache Draht mit einem kannelierten Goldstreifen in der Querrichtung abgeschlossen. Brandspuren. Gewicht 450 gr. An den Tafeln sind folgende Stücke nicht abgebildet: Ovale Goldzelle in der Grösse von 2,1 x 1,7 cm, Zellenhöhe 7 mm, mit gekerbter Perlenreihe am Rand, wie an den Exemplaren 61, 72 usw. Die Zellen wurden durch breitköpfige Nägel befestigt, die wieder unter dem schmalen Riemenleder durch eine runde Bronzeplatte festgehalten wurden. Verschiedene Goldbleche (Silberklumpen) und Metallstücke, die im Feuer stark beschädigt wurden. Zweifellos zu demselben Funde gehören die Stücke auf der Abb. 15, die wir aus der Liebenswürdigkeit des Herrn J. Fleissig, Budapest, ihres Besitzers, publizieren dürfen. Nicht nur in Form und Technik entsprechen sie gänzlich den Objekten von Nagyszéksós, sondern auch die starken Brandspuren auf ihnen beweisen, dass sie zusammengehören.

2. Léva. M. Nemz. Múzeum Régészeti Osztálya Lelt. sz. 1/1924. Leletkörülmények nem ismeretesek, a tárgyak ajándékozás útján jutottak a múzeumba.

XIII. t. 1. Vaszabla, tönkrerozdásodva.

XIII. t. 2. Vasdarab, töredék.

XIII. t. 3. Használati tárgy maradványa, mely két részből áll: a felső ezüst hüvelyből, igen finom vésett díszítéssel és az alsó domború lemezből. Ezek együtt gömbölyű pálcát fogtak körül. A kettőt vastag bronzszegek tartják együtt, amelyek az alsó bronzlemezen túl, valami anyagba (fa, bőr?) is beleverettek. A szerkezet bal oldalán, egymástól 3,4 cm-nyire két bevágás van. A felső bevágás hosszabb (1,5

2. Der Fund von Léva. Archaeol. Abt. d. Ung. Nationalmuseums; Inventarnummer N 1/1924. Fundumstände unbekannt; die Objekte gelangten durch Geschenk ins genannte Museum.

Taf. XIII 1. Eiserne Pferdetrense, ganz verrostet.

Taf. XIII 2. Eisen. Bruchstück.

Taf. XIII 3. Überbleibsel einer Vorrichtung von einem Gebrauchsgegenstand, die aus zwei Teilen besteht: aus einer oberen Silberhülse mit Tremolierstich-Verzierung und aus deren unteren Fortsetzung aus Bronze, die zusammen einen runden Stab umfassten, so, dass nur der silberne Teil sichtbar gewesen ist. Die beiden Teile werden durch dicke Bronzenägel zusammengehal-

cm) és szélesebb, kb. 4 mm. Az alsó bevágás 1'2 cm hosszú és 3 mm széles. A lemezek 7'3 cm hosszúak, keresztmetszetük 1'3 mm.

XIII. t. 4—10. 4 mm széles kannelirozott bronzszalag töredékek, szeghellyel, a 6—10. darabok egyenesek, az 5. sz. meghajlított.

XIII. t. 11—16, 18. Egyik oldalukon tűzben aranyozott bronz lemezek poncolt pikkelydísztéssel, a lemezek szélén sima szegély, szeghelyekkel.

XIII. t. 17. Olyan technikájú lemeztöredékek, mint a 11—16, 18 sz., az 5—10 sz.-nak megfelelő bronzszalag-szegéllyel. A szegélyszalagos hossza 1'9 cm. Szegekkel erősítették a pikkelyes lemezekre és valami anyagra, valószínűleg fára.

XIV. t. 1—14, 19—20. Az egyik oldalukon tűzben aranyozott vékony bronz szíjveretek, többnyire töredékek, gyöngysort utánzó préselt díszítéssel. Felül és alul bronzkapoccsal voltak felerősítve. A lemezek méretei: hosszúság 5'5 cm, szélesség 1'8 cm.

XIV. t. 15, 17—18. Hasonló technikájú lemezek, részben töredékek, két párhuzamos mezővel. E lemezek csak egy helyen voltak kapoccsal felerősítve, ami mutatja, hogy szíjvégek voltak; 4'3 cm hosszúak.

XIV. t. 16, 21. Keskeny ezüstlemez-töredékek, bronzszeggel.

XIV. t. 22—24. Kerek, préselt díszítésű, az egyik oldalukon tűzben aranyozott díszek, részben töredékek, úgy gondolom az előbbiekkal együtt lószerszámról. Négy bronzkapoccsal voltak felerősítve. Átmérőjük 3'9 cm, magasság 0'7 cm.

XIV. t. 25—35. Hosszirányban domborodó ezüstlemez töredékek, a 33 sz. karimás szélű, szintén domborodó.

ten; die Bronzenägel wurden oben noch mit einer kleinen Bronzeplatte befestigt, sie sassen ausser dem Bronzeblech auch in irgendeinem anderen Material (Holz ? Leder ?). An der linken Seite dieser Verkleidung befinden sich zwei Einschnitte, 3'4 cm von einander entfernt, wohl Beschädigungsspuren. Der höher liegende Schnitt ist länger (1'5 cm) und auch breiter (cca 4 mm). Der untere Einschnitt ist 1'2 cm lang und 3 mm breit. Länge der Hülse 7'3 cm, der innere Durchmesser beträgt 1'3 cm.

Taf. XIII 4—10. 4 mm breite, kannelierte Bronzeband-Bruchstücke, mit Nagelloch; die Stücke 6—10 sind grad, das Stück 5 gebogen.

Taf. XIII 11—16, 18. Bronzeplatten, eine Seite feuervergoldet, mit punzierter Schuppenverzierung. Am Rand der Platten flacher Saum, mit Nagellöchern.

Taf. XIII 17. Bruchstücke von vergoldeten Bronzeblechen, so wie zuletzt mit einem kannelierten Bronzeband versehen, wie bei N° 5—10 auf derselben Tafel. Der Saumband wurde auf dem geschuppten Blech und auf irgendeinem anderen Material (vielleicht Holz) durch Nägel, deren Länge 1'9 cm betrug, befestigt.

Taf. XIV 1—14, 19—20. Dünne Bronzebeschläge von Riemen, an einer Seite feuervergoldet, zumeist Bruchstücke, mit einer, Perlenreihe nachahmenden, gepressten Verzierung. Sie waren oben und unten durch Bronzeschnallen angeheftet. Sie sind 5'5 cm lang, 1'8 cm breit.

Taf. XIV 15, 17—18. Schwalbenschwanzförmige Beschläge ähnlicher Technik. Es sind zum Teil Bruchstücke. Sie wurden nur an einer Stelle durch Schnallen angeheftet, also waren sie Riemenenden. 4'3 cm lang.

Taf. XIV 16, 21. Schmale Silberblechfragmente, mit Bronzenägel.

Taf. XIV 22—24. Runde feuervergoldete Zierstücke, wahrscheinlich vom Zaumzeug, mit gepresster Verzierung, wie auch die letzteren. Sie waren an dem Riemen mit vier Bronzestiften befestigt. Durchmesser 3'9 cm, Höhe 0'7 cm.

Taf. XIV 25—35. Silberblechfragmente, in der Längsrichtung gewölbt. Das Exemplar N° 33 mit erhabenem Rand, ebenfalls gewölbt.

3. Rábapordány. (Sopron m.). M. Nemz. Múz. Régészeti Osztálya; lelt. sz. N. 16/1926, 1—50. vásárlás útján került ide.

X. tábla. Fibulapár (N. 16/1926, 1—2). Mindkét fibula egyforma, sem technikai, sem stílusbeli eltérések nincsenek. Hosszúságuk 12'2,

3. Der Fund von Rábapordány (Kom. Sopron). Ung. Nationalmuseum; Inventarnummer N 16/1926, 1—50.

Taf. X. Ein Fibelpaar. (N 16/1926, 1—2). Beide Fibeln sind gleich, keine technische oder stilistische Abweichungen. Länge 12'5 und 12'7 cm.

ill. 12·7 cm. Az alábbi leírás mindkettőre egyaránt vonatkozik. A fejnek, kengyelnek és a lábnak magja ezüsből van. A láb egész hosszában erre fekszik még a tűtartó hüvelyt is magában foglaló ezüstlemez. Ezen második lemeznek a kengyelnél lévő széle 5 mm szélességben visszahajlik. A fejen lévő tűszerkezet spirálisa egy vasrudacskára van felerősítve, majd egy darabja a tűszerkezetet tartó kiálló függőleges lemeznek második lyukán is átmegy. A spirálisok vasrúdjaiknak végén egy-egy tűben aranyozott ezüstgomb. A fej függélyes lemezének kiálló végén hasonló gomb. A tű és spirálisa ezüsből. A fibula mindhárom tagját külön-külön aranylemez borítja, amelynek széle ráhajlik az alsó ezüstlemezre. A láb kettős ezüstlemezét a lehajló aranylemez tartja együtt. Az aranylemez szélére gyöngysort utánzó drótot forrasztottak. A cellákat, az aranygömböcskéket és aranyszálakat külön rakták fel az aranylemezre, majd tűz-fűvással forrasztották fel. A tulságos forrasztástól az egyes gömbök körül az arany annyira megolvadt, hogy úgy látszik, mintha a gömböcskék préselve volnának, amire Fettich Nándor figyelmeztetett. A gránátkövek alá bronzlemezket tettek. A kövek félgömb- és kúpalakúak, vagy laposak, néha csiszolva vannak. A cella körül ugyancsak gyöngysort utánzó drót van külön felforrasztva. — Három db. sokszögű ezüst gyöngy (N. 16/1926. 31—33). — Körömvájó, szőrcsíptető, fülpiszkáló ezüsből (N. 16/1932. 5—7). Mindhárom darabon felfüggesztésre alkalmas fül, amely a körömvájón és fülpiszkálón kannelirozva van. E két utóbbinak fogantyúján, mindkét oldalon, vésett cikk-cakk dísz. A körömvájó 9·2 cm hosszú, a szőrcsíptető 6 cm hosszú, a fülpiszkáló 8 cm hosszú. — Csüngődíszek ezüsből, balta alakúak (N. 16/1926, 8, 9) az egyik oldalukon poncolt cikk-cakk-vonalakkal. Valószínűleg nyakláncra voltak felfüggesztve. Hosszúságuk 3·5 cm. — Nyakláncdíszek (N. 16/1926, 4), levélalakú aranylemezek préselési kivitelben és keresztben bordázott arany hengerecskék. A lemezek hossza 2·3 cm, a hengerecskéké 1 cm.

XI. tábla. Ezüst szálakból fonott karperec (?) (N. 16/1926, 3). A vastag ezüst magot ezüstdrótokkal fonták be, majd hét szál külön is átfonja a karikát. Három helyen a kannelirozott szalagra függesztett karikákról poncolt csüngő-dísz lóg le. A hármas tagolású karika a rokon szilágysomlyói kincsben is meg van. A karika külső átmérője 9·5 cm. — Egymásba fonódó ezüst

Die folgende Beschreibung bezieht sich auf beide Exemplare. Der Kern der Kopfplatte, des Bügels und der Fussplatte ist aus Silber. In der Länge des Fusses wurde darauf ein Silberblech, das auch den Nadelhalter hielt, gelegt. Der beim Bügel liegende Rand dieser zweiten Platte ist in 5 mm Breite zurückgebogen. Der Spiral der Nadelkonstruktion an der Kopfplatte wurde an einer kleinen Eisenstange befestigt; der Draht ist dann auch durch ein Loch der senkrechten Leiste derselben Vorrichtung gezogen. An den Enden der Eisenstabe der Spirale je ein feuervergoldeter Silberknopf. Am Ende der senkrechten Leiste der Kopfplatte auch ein ähnlicher Knopf. Die Nadel und ihr Spiral sind aus Silber. Alle drei Teile der Fibel sind einzeln in Goldblech gekleidet worden; der Saum dieser Bleche wurde auf die untere Silberplatte gebogen. Die doppelte Silberplatte des Fusses wird durch das zurückgebogene Goldblech zusammengehalten. Auf den Rand der Goldplatte wurde ein geperlter Draht gelötet. Die Zellen, die kleinen Goldkugeln und die Golddrähte wurden an der Goldplatte einzeln befestigt und erst dann durch Anblasen des Feuers angeschweisst. Dieses Verfahren — wie mich Fettich aufmerksam macht, ist misslungen, und die Goldunterlage zerschmolz so sehr, dass es den Anschein hat, als ob die Kugeln in Presstechnik hergestellt wären. Unter den Steinen liegen kleine Bronzeplatten. Die Steine sind halbkugel- und kegelförmig, manchmal ganz flach, manchmal wieder geschliffen. Rundum der Zelle wurde ebenfalls ein Perlendraht angelötet. Drei polyaedrische Silberperlen (N 16/1926, 31—33), Zahnstocher, Pinzette und Ohrlöffel aus Silber (N 16/1932, 5—7). Alle drei tragen eine Öse. Am Zahnstocher und am Ohrlöffel ist die Öse kanneliert. Dieselben tragen am Griff (an beiden Seiten) noch gravierte Zick-Zack-Linien. Länge des Zahnstochers 9·2 cm, der Pinzette 6 cm, des Ohrlöffels 8 cm. Beilförmige Hängezierden aus Silber (Inv. N. 16/1926, 8, 9) an einer Seite von ihnen punzierte Tremolier-Stiche. Hängezierden von Halsketten (N 16/1926, 4); blattförmige Goldbleche in Presstechnik verziert, die an der Halskette selbst durch quergerippte Röhrchen von einander abgesondert wurden. — Länge der Blätter 2·3 cm, der Goldtuben 1 cm.

Taf. XI. Armband, aus Silberdrähten geflochten (Inv. N. 16/1926, 3). Der dicke Silberkern wurde durch Silberdrähte umwunden; dann hat man das Ganze nochmals mit sieben Drahtfäden

drót karikák, (21 db. és 3 db. töredék) (N. 16/1926, 10—30, 50). Két különböző típus: az egyiknél a végeiken egymásba csavart drótok simán kapcsolódnak, a másikon még spirálisba is csavarodnak. Mindkét esetben a drótok a végeik felé vékonyodnak. Átmérőjük kb. 2,6 cm. — Fehérszínű gyöngyök krétaszzerű anyagból (N. 16/1926, 47—49).

XII. tábla. Borostyánkő gyöngyök különböző nagyságban; vastagságuk a nagyságukkal növekszik. 13 db. (N. 16/1926, 34—46).

4. Kiskúnhalas. A város ref. főgimnáziumának régiségtárában. Lelőhely-megjelölés nincs, de bizonyosan környékbéli lelet lehet.

Kard (?) — hüvelydiszek ezüstlemezből. A felső darab, mely a hüvely száját övezte, 11,1 cm hosszú és 4,3 cm széles ezüstlemez, pikelyes díszítőmintával poncolva. A felső és jobb oldali szegélyén 1 cm széles, belső oldalán félkörívvel kicsipkézett, valamivel vastagabb ezüst lemez. A félkörívek találkozási helyén háromszöges bevágások. A bal és az alsó szélen 3 mm széles kannelirozott ezüstlemez. E szegélyző lemezek gömbölyűfejes szögekkel erősítettek az alsó lemezre és e lemezeket tartó anyagra. A szögek hossza a jobb oldalon 1,1 cm s többnyire görbék. A legfelső szögön kis ezüst lemez-töredék. A baloldalon a kannelirozott szegély alatt a szögek egyenesek, a hosszuk átlag 1,6 cm. A hüvelyvég tokja három részből áll. A vékony ezüstlemezen négy sor félkör van poncolva, melyek közül a középső kettő kissé ki-domborodik és a poncolt körök bekarcolt vonalakkal díszítettek. Ezen lemezre félhengeres ezüstlemez hajlott, fent pedig kannelirozott szalag szegélyezi félkörívesen. Fent e három részt összetartó szegpár, mely a félkör-alakban körül-futó lemez külső oldalán hajlik ki, valószínűleg a hüvely bőrányagán ment keresztül. A hüvelyvég alsó részén lévő szeg, a szegélyző ezüstlemez szélességének megfelelő hosszúságú és mindkét végén kis kannelirozott ezüstlemezzel van megerősítve. A darab 10 cm hosszú.

A többi leletek leírását l. a táblák magyarázatánál.

umwickelt. An drei Stellen hängen von dem Armband, wieder auf kannelierte Bänder gehängt, punzierte Hängezierden herab. Diese Dreiteilung wiederholt sich bezeichnenderweise auf dem verwandten Armring von Szilágysomlyó. Durchmesser des Armbandes aussen 9,5 cm. Silberne Drahtringe mit übereinandergreifenden, aufgewickelten Enden. (21 Stücke und 3 Bruchstücke.) Es gibt zwei Varianten: einmal sind die Enden der Drähte zu Spiralen aufgerollt, im anderen Falle glatt auf den Ringkörper gewickelt. In beiden Fällen verjüngen sich die Drähte ihren Endungen zu. Durchmesser cca 2,6 cm. Weisse Perlen aus kreidenartigem Material (Inv. N. 16/1926, 47—49).

Taf. XII. Perlen in verschiedener Grösse, aus Bernstein. Ihre Dicke wächst mit ihrer Grösse, 13 Stücke. (N. 16/1926, 34—46.)

4. Der Fund von Kiskunhalas. In der Antiquitätensammlung des Obergymnasiums der genannten Stadt. Ohne Fundangabe, jedoch sicher aus der Umgebung stammend.

Schwertscheideverzierungen (?) aus Silberblech. Die Verzierung der Mündung der Scheide ist 11,1 cm lang und 4,3 cm breit und ist ein schuppenartig verziertes Blech. Am oberen und rechten Saum ein 1 cm breites, etwas dickeres Silberblech, an der inneren Seite mit halbkreisförmigen Bögen ausgezackt. Beim Zusammentreffen der Habkreisbögen sind keilförmige Einschnitte. Am linken und am unteren Rand sitzt ein 3 mm breiter kannelierter Bandsaum aus Silberblech. Diese Saumstücke wurden mit dem Blechbelag und der darunter liegenden Scheide (aus Holz und Leder) durch rundköpfige Nägel zusammengehalten. Die Nägel auf der rechten Seite sind überwiegend krumm; ihre Länge ist 1,1 cm. Am höchstliegenden Nagel Bruchstück eines kleinen Silberblechs. An der linken Seite — unter dem kannelierten Saum — sind die Nägel gerade und 1,6 cm lang. Das Ortband besteht aus drei Teilen: 1) Dünnes Silberblech, mit Halbkreis-Punzierung. Von den vier Reihen der Halbkreis-Punzierung sind die zwei mittleren ein wenig höher gewölbt; als Verzierungen wurden noch eingravierte Linien verwendet. 2) Dieses Blech wurde unten durch einen Saum aus Silberblech von halbkreisförmigem Querschnitt und im Halbkreis gebogen, umfasst. 3) Ein kannelierter schmaler Bandstreifen umsäumte oben den Blechbelag. Das Nagelpaar, das die drei Teile zusammenhielt, wurde auf die Aussenseite des halb-

kreisförmig laufenden cylindrischen Saumes gebogen; es stiess wahrscheinlich den Lederbesatz der Scheide durch. Der Nagel, der unten sitzt, entspricht in der Länge der Breite des erwähnten gebogenen Saumes und wurde an beiden Endungen mit einer kleinen kannelierten Silberplatte befestigt. Das Ortband ist 10 cm lang.

Die Beschreibung aller übrigen Fundstücke bzw. die nötigen Angaben über sie vgl. man in der Erklärung der Tafeln!

III. A TÁBLÁK MAGYARÁZATA

I.—VI. tábla és VII. tábla 1—9 : Pécsüsüzögi lelet (26. sz. a leletképen). A pécsi városi múzeumban. Részletes leírása megvan Hampel nagy művében, (Die Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn, 1905), 2, 370. skk. (előzőleg Arch. Ért. 1900, 98. skk. II.). Hampel adatai néhány esetben revízióra szorulnak. Így az a rekonstrukció, melyet az I. t. 6, II. t. 8 és IV. t. 12 sz. darabok egyesítése által hajtott végre, nem helyes; t. i. a gránátos boglár hátlapjának képe, VII. t. 9 sz. megmutatja, hogy erre sem az I. t. 6 sz. korong, sem az I. t. 8 sz. nyél nem lehettek erősítve. Az I. t. 7 sz. csatt-karika profilált, úgy mint p. o. a XXVI t. 3. murgai példány. A III. t. 11 skk. aranyzalagok bronzbélelése csak egynél maradt meg. E technikai fogás alkalmazása fontos, mert a novogrigorjevskai, nižnjaja-dobrinskai, pokrovski, šipovói, berjozovskai, stb. leletekben is előfordul.

VII. tábla közepén : Diadém Kercsből (leletképen : 43). A berlini Staatliches Museum für Vor- und Frühgeschichte tulajdona. Alapos technikai leírását adta a rokon példányok elemzésével együtt A. Götze, Bezzenberger—Festschrift, 1921, 52. skk.

VII. tábla, lent : Diadém Tiligul-ból (A leletképen : 57); ugyanazon múzeumban. Leírása Götze említett cikkében található.

VIII. tábla : Csornai leletek (Leletkép. 3). A diadémá összképe balról van ábrázolva, utána természetes nagyságban a két felerésze következik. A csornai praemontrei apátság tulajdona, míg a mellette látható apróbb lelettárgyak Fleissig József úr (Budapest) tulajdonában vannak. Hampel id. művében (3, 13. tábla) a fülbevaló még épebb állapotban van lerajzolva; ugyanitt még néhány olyan kisebb tárgy (főleg gyöngy) képe látható, melyek azóta elveszhettek. Részletes leírás Hampelnél (id. m. 2, 12. skk.) és Götze citált cikkében.

IX. tábla : Pajzskeret a Sárvíz partjáról (Leletkép. 30). M. Nemz. Múzeum. Leírása Hampelnél van meg, id. m. 2, 46.

III. ERKLÄRUNG DER TAFELN

Tafel I—VI und Taf. VII 1—9 : Fund von Pécsüsüzög (Fundkarte 26). Städtisches Museum in Pécs (Fünfkirchen). Eine detaillierte Beschreibung findet man bei Hampel, Arch. Ért. 1900, 98 ff. und Alt. d. frühen Mittelalters in Ungarn III 2, 370 ff. Einiges müsste noch richtiggestellt werden. So z. B. ist die Rekonstruktion, die Hampel aus der Vereinigung der drei Stücke Taf. I 6, II 8 und IV 12 macht, nicht zutreffend. Vgl. dafür die Rückseite des runden, granatverzierten Schmuckstückes auf Taf. VII 9; man sieht, dass hier der Stift Taf. I 8 und die Scheibe Taf. I 6 nicht angebracht worden sein konnten. Der Schnallenring Taf. I 7 ist profiliert, ebenso, wie z. B. bei der grössten Schnalle von Murga, T. XXVI 3. — Die Plattierung der Goldleisten Taf. III 11 ff. mit Bronzeblech hat sich nur in einem einzigen Falle erhalten. Dieses technische Merkmal ist darum wichtig, weil es (auch auf ganz entsprechenden Zierstücken) in den Funden von Novogrigorjewka, Nischnjaja Dobrinka, Pokrowsk, Schipowo, Berjozowka, u. s. w. wiederkehrt.

Tafel VII, in der Mitte : Diadem von Kertsch. (Fundkarte 43). Staatl. Museum für Vor- und Frühgeschichte, Berlin. Grundlegend für die Beschreibung und Beurteilung des Stückes ist die Arbeit von A. Götze, Bezzenberger—Festschrift, 1921, 52 ff.

Tafel VII, unten : Diadem von Tiligul (Fundkarte 57). In demselben Museum; in der zitierten Arbeit von Götze eingehend besprochen.

Tafel VIII : Grabfund von Csorna (Fundkarte 3). Das Diadem (links : Gesamtansicht, rechts davon die zwei Hälften in nat. Gr.) befindet sich in der Abtei der Praemonstratenser zu Csorna, die übrigen Stücke bilden das Eigentum des Herrn J. Fleissig—Budapest. Bei Hampel, Alt. d. frühen Mitt. 3, Taf. 13 ist das Ohrgehänge (links unten) vollständiger und noch einige Fundstücke (hauptsächlich Perlen) abgebildet, die in der Zwischenzeit verschollen sind. Vgl. die Fundbeschreibung in demselben Werke 2, 12 ff. und die Analyse des Diadems bei Götze, a. a. O.

X.—XII. tábla: A rábapordányi sírlelet. (Lelettérk. 29). M. Nemz. Múzeum. Leírását főntebb adtuk.

XIII.—XIV. tábla: Lévai lelet (Lelettérk. 18). Magyar Nemzeti Múzeum. Publikációja ugyancsak főntebb található.

XV.—XVII. tábla: Nagyszéksósi lelet (Lelettérk. 22). Szeged, Városi Múzeum. Kétségtelesen hozzátartoztak még azok a tárgyak is, melyeket Fleissig József úr megszálit területéről szerzett s amelyeket 15. képünkön mutatunk be. Nagyon feltűnő (és kétségkívül nem magyarázható meg a lelet szétszóródása által) az a körülmény, hogy ily sok gránátdíszes ötvösmunka között egyetlen egy fibula sincs. Az oka ennek az, hogy itt nem germán lelettel van dolgunk, amelyben — gondoljunk a szilágyosomlyói kincsre — a drágaköves aranyholmik túlnyomó része éppen fibula. A nagyszéksósi gránátberakásos szíjboglárok egy része minden valószínűség szerint lószerszámról való; de azt, hogy melyik fajta dísznek mi volt a funkciója, csak pontos ásatások dönthetik el a jövőben. Említést érdemel, hogy olcsó üvegpaszták helyett csupa eredeti követ alkalmaztak ezen szíjvereteken, melyek előkelő úréi lehettek.

XVIII. tábla: Lovasnomádok üstjei magyar lelőhelyekről; mindhárom a Magyar Nemzeti Múzeumban. 1: A Kapos völgyéből (Térk. 11). 2: Törtel puszta (Térk. 28). Irodalmukat már főntebb közöltük. 3: Ószőny (Térk. 24). Találásának körülményeit nem ismerjük, formája pedig a régi szkíta üstökével függ össze. Azonban a típus oly sokáig él (l. Wilke, Reallex. d. Vorgesch. 12, 234 és P. Rau, Hügelgräber römischer Zeit an der unteren Wolga, Pokrowsk, 1927, 35, 46 és 49 A. képek), hogy a népvándorlási korba való átszármazásával számolnunk kell.

XIX. tábla: Höckrichti lelet (Felső-Szilézia, Térk. 42); a berlini Staatl. Museum für Vor- und Frühgeschichte gyűjteményében. Az üstökre vonatkozó fontosabb irodalmat l. a szövegben, a diadém-darabokról l. Götze id. művét. A lelet jó leírását E. Krause adta, Schlesiens Vorzeit in Schrift und Bild, új folyam 3, 1904, 46. skk.

XX.—XXI. tábla: A concestii (Térk. 39) kincs lovasnomád része. Pétervár, Ermitage. Ugyanezen sírdombból pompás későrómai edények is kerültek elő. E régi kincslelet első jó leírását Matzulevitsch, Die byzantinische Antike c. művében, 1929, 123. skk. kapjuk. Tőle vannak átvéve képeink.

Tafel IX: Schildrahmen, am Ufer des Flusses Sárvíz (Fundkarte 30) gefunden. Ung. Nationalmuseum, Budapest. Beschreibung: Hampel a. a. O. 2, 46.

Tafel X—XII: Grabfund von Rábapordány (Fundkarte 29). Ung. Nationalmuseum, Budapest. Die Beschreibung ist oben gegeben.

Tafel XIII—XIV: Fund von Léva (Fundkarte 18). Ung. Nat.-Mus., Budapest. Publikation: oben.

Tafel XV—XVII: Fund von Nagyszéksós (Fundkarte 22). Städtisches Museum, Szeged. Beschreibung: oben. Es gehören noch dazu sicher Stücke, die in die Sammlung Fleissig (Budapest) gelangt sind und die wir Abb. 15 reproduzieren. — Bei der grossen Anzahl der granatverzierten Stücke ist das Fehlen der Fibel sehr auffallend und sicher nicht durch die Zerstreuung des Fundes verursacht. Es handelt sich hier eben nicht um einen germanischen Fund (wie Szilágyosomlyó), wo die Fibeln vorherrschen. Die granatgeschmückten Riemenbeschläge gehören anscheinend zum Teil dem Pferdegeschirr an, aber nur gute Grabungen der Zukunft können die Funktion der einzelnen Beschlagtypen entscheiden. Zu beachten ist es, dass die Steine alle echt sind, nicht billige Nachahmungen in Glas.

Tafel XVIII: Nomadische Bronzekessel aus Ungarn; alle drei im Ung. National-Museum. Taf. XVIII 1: Kapostal (Fundkarte 11); 2: Pusztta Törtel (Fundkarte 28); 3: Ószőny (Fundkarte 24). Literatur s. oben. Das dritte Stück habe ich abbilden lassen, obzwar es eine andere, ältere Form hat; der Typus lebt so lange (vgl. Wilke, Reallex. d. Vorgesch. 12, 234 und vor allem P. Rau, Hügelgräber römischer Zeit an der unteren Wolga, Pokrowsk, 1927, 35, Abb. 46 und 49A), dass man auch mit einer Datierung in die frühe Völkerwanderungszeit rechnen muss.

Tafel XIX: Fund von Höckricht (Fundkarte 42); Staatl. Museum für Vor- und Frühgeschichte, Berlin. Wichtigste Literatur für die Kessel schon im Text verzeichnet, für das Diadem lese man Götze, a. a. O. Fundbeschreibung: E. Krause, Schlesiens Vorzeit in Schrift und Bild, N. F. 3, 1904, 46 ff.

Tafel XX—XXI: Fund von Concesti (Fundkarte 39). Petersburg, Ermitage. Aus einem Grabhügel, wo auch prächtiges spätantikes Silbergeschirr ans Licht kam. Die erste gute Beschreibung dieses alten Fundes befindet sich bei Matzulevitsch, Byzantinische Antike, 1929, 123 ff.; un-

XXII. tábla: Leletek a novogrigorjevkaikurgánokból (leletterk. 46.), Samokvasov, Osnovaniya chron. class. i katal. koll. drevn. Prof. Dr. Ja. Samokvasova, 1892, 4. tábla nyomán. Ennek leírásait (XXX. és k. l.) kiegészíti Minajeva, Pogreb. 97 s kk. Pétervár, Ermitage.

XXIII. tábla: Nižnjaja dobrinkai lelet (Térk. 45), a saratovi múzeumban. Minajeva, Pogreb. 103. s kk. II. adja leírását. 1: eredetileg aranypléhhel volt bevonva és arany cella-foglalatok voltak rajta. Egy ilyen rekeszben még megvan a sötétvörös üvegpaszta is. 2: a zabla karikája bronz, a középrése vas. Aranyozott bronzpléhszalag díszítette, amelyen még rajta van egy arany rekesz is. 3: szívalakú bronz szíjvég töredékei, rajta aranypléhbevonat és aranycellácskák maradványai. 4: két szíjvég; bronzlapok aranypléhbevonattal. 5: öt egyforma szalag. A mag itt is bronz, halványarany bevonattal. 6: hasonló kivitelű veret.

XXIV. tábla: Pokrovski kurgánleletek. (Térk. 49). 1—6: a tizenhetedik kurgánból; 7—16: a tizennyolcadik kurgánból. Pokrovski múzeum. Minajeva, 91. skk. A zabla (1) és a nyílhegyek (2 skk.) tűzben deformálódtak. Az 5 sz. veretekről l. a szövegben fent. A 6 sz. szembenéző maszk anyaga alul bronz, felül ezüstlemez; a 7 sz. alsó lemeze szintén bronz, de a felső arany (Minajeva, id. m. 93). Különben a 10 és 14 sz. csontból való íjalkatrészek a legfontosabbak itt.

XXV. tábla: Három hun jellegű lelet Oroszországból. Már az előszóban hangsúlyoztam, hogy az orosz anyagot nem tudtam teljesen kiaknázni; csak a legjellemzőbb példák közlésére szorítkozhatom. Meg szeretném jegyezni, hogy Minajeva (Pogreb. 104. skk., ESA 4, 207) összeállításából ítélve csak két fontosabb lelet maradt ki áttekintésünkben: Radensk (az itt közölt sagai lelet közeléből), melynek felsorolását Minajeva, Pogreb. 105. sk. nyújtja, azután Sulino (a Don vidékén), melyet Uvarov grófné publikált, Drevnosti, 19, 70 és kk.

1—9: Ščerbataja kotlovinai lelet (terk. 54). Publikációja: Otschet 1905, 101. l. Az ábrázolt aranypléh szíjdíszek közül a 4—6 sz.-akból hat darab volt a leletben, a 8 sz.-ból négy, a 9 sz.-ból nyolc, a 7 sz.-ból négy; a félholdakból öt volt és öt volt az ezüstcsatok száma is. Nem közölték képen a következő dolgokat: 35 drb. határozatlan alakú aranypléh. Zablaról való ezüstkarikák (2 db). Vas nyílcsúcsok. Törött vaskard. Kékes-zöld (római) üvegcsésze tö-

sere Abbildungen sind von seinem Buche übernommen.

Tafel XXII: Funde aus Kurganen bei Novogrigorjewka (Fundkarte 46), nach Samokvasov (Osnovaniya chron. klass. i katal. koll. drevn. Prof. Dr. Ja. Samokvasova, 1892, S. XXX f), dessen Fundbeschreibung durch Minajeva, Pogreb. 97 ff ergänzt und überholt wurde. Petersburg, Ermitage.

Tafel XXIII: Fund von Nischnjaja Dobrinka (Fundkarte 45), im Museum von Saratow. Beschrieben bei Minajeva, Pogreb. 103 ff. Nr. 1: ursprünglich mit Goldblech überzogen, worauf goldene Zellen sassen. In einer dieser Zellen ist noch eine dunkelrote Glaspaste erhalten geblieben. 2: Der Ring der Trense besteht aus Bronze, das Mittelstück aus Eisen; mit vergoldetem Bronzblech verziert, worauf noch eine goldene Zelle sitzt. 3: Bruchstück eines herzförmigen, bronzenen Riemenendes, mit den Resten des Goldblechbelags und von Zellen aus Goldblech. 4: Zwei Riemenenden, bronzene Platten mit Goldbelag. 5: Fünf gleiche Leisten. Die Grundplatte besteht aus Bronze, der Überzug aus Blassgold. 6: Ein Beschlag in ähnlicher Ausführung.

Tafel XXIV: Kurganfunde von Pokrowsk (1—6: Kurgan 17; 7—16: Kurgan 18. Fundkarte 49). Museum Pokrowsk. Beschrieben durch Minajeva, Pogreb. 91 ff. Die Trense (XXIV 1) und die Pfeilspitzen (XXIV 2 ff) sind im Feuer deformiert worden. Die Beschläge XXIV 5 sind im Text besprochen. Die Gesichtsmaske in Vorderansicht XXIV 6 besteht aus einer unteren Bronze- und einer oberen Silberplatte. Bei XXIV 7 ist die untere Platte ebenfalls Bronze, die obere Gold (Minajeva, a. a. O. 93). Sonst ist vor allem die Gegenwart der Bogenenden XXIV 10 und 14 hervorzuheben.

Tafel XXV: Drei Funde hunnischen Charakters aus Russland. Wie im Vorwort schon betont, konnten aus dem russischen Material nur die zugänglichen Beispiele verarbeitet werden. Nach der Zusammenstellung von Minajeva (Pogreb. 104 ff. und ESA 4, 207) scheinen nur zwei wichtigere Funde von uns nicht herangezogen zu sein: a) Radensk (nahe zu Aleschek, vgl. u.; besprochen von Minajeva, Pogreb. 105 f.), b) Sulino im Dongebiet (Gräfin Uvarova, Drevnosti 19, 70 ff.)

1—9: Schtscherbataja kotlowina (Fundkarte 54). Veröffentlicht: Otschet 1905, 101. Von den abgebildeten Goldblechbeschlägen enthält der Fund aus Nr. 4—6 sechs Stücke, aus Nr. 8 viere,

redékei. Végül egy nem pontosan kidolgozott, aranypálcából hajlított torques, kampóval és fejrészszel. Utóbbi a nagyszéksósi nyakpereg (XVII. t. 20) miatt érdekel első sorban bennünket, de azért is, mert leletcsoportunkban rendszeresen előfordulnak a torquesek. V. ö.: Musliumova (Pósta B., id. m. 223. ábra, 12), Concesti (XXI. t.), Untersiebenbrunn (Jahrb. f. Alt. 5, 1911, 41, 8 ábra), Šipovo (ESA 4, 196) stb.

10—15: Zdvizenski lelet (a térképen 58). Közölve: Otčet, 1890, 122; Pósta B., id. m. 492. és 271. kép; Minajeva, Pogreb. 104. s k. — Új itt a függő (?) formája, mely valószínűleg abból a típusból fejlődött, melyet (ESA 1, 1927, 37, 21. kép) Gusevkáról (saratovi korm.) stb. ismerünk.

16—37: Sagai lelet (Alešek mellett, térk.: 51). Otčet, 1899, 127. s k. Pósta B., id. m. 494, 272. kép. Minajeva, Pogreb. 105. Minden lényegesebb tárgy ábrázolva; egy lócsontváz is előkerült velük.

XXVI. tábla. 1—6a: Murgai lelet (21 a térképen). M. Nemz. Múzeum. Véletlenül került elő szőlőforgatásnál. Hampel publikálta, Arch. Ért. 1896, 95. sk. Azonban nem vette fel az Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn c. nagy gyűjteményes munkájába, mert túl korai időre datálta tévesen (L. id. m. 1, 134); e kérdésről, mely a fibula körül forog, szóltunk a szövegben.

1.) A csatok ezüstből valók és aranypléhekkkel vannak bevonva; a 3. sz.-nál a csattüske hegye és töve is bordázott aranypléhhel van díszítve. A csatveretek vastag ezüstlemezből valók, amelyre az aranybevonat egyszerűen rá van csak hajtvva. A fibula is ezüstből van. Nem kell külön kifejteni, hogy csoportunkkal stiláris és technikai szempontból mennyire összefügg e lelet.

7: Korsó, melyet Vágörön találtak (32 a térképen), ugyanazon a lelőhelyen, melyről Neustupny korszakunkba tartozó mellékletekkel mongol koponyájú csontvázat publikált. A korsó kiadatlan és a pöstyéni múzeumban van. 26 cm magas.

XXVII. tábla: Császárkori szarmata és a hun korszakból való edények. Mind kiadatlanok. Abból az anyagból választottam ki őket, amelyet Nagy Lajossal közösen gyűjtöttünk a Nagyalföld császárkori kerámiájáról írandó munkánk számára.

1: Egyfülű bögre szürke agyagból, feketére színezve. Füstölve és rásimított mintákkal díszítve. 5,6 cm magas, fent 5,8, lent 3,8 cm átmérőjű. Lelhelye Békéscsaba; ugyanott van a

aus Nr. 7 viere; ferner fünf Halbmonde (Nr. 2) und fünf Silberschnallen, wie Nr. 3. Nicht abgebildet worden sind: 35 St. Goldfolien unbestimmter Form, zwei Silberringe von einer Trense, zwei Pfeilspitzen aus Eisen, ein zerbrochenes Eisenschwert, Bruchstücke einer blaulich-grünen Glasschale, schliesslich ein Halsring, aus einem nicht genau ausgearbeiteten Goldstab verfertigt, mit Haken und Ringende (?). — Das letzte interessiert uns wegen dem Halsring von Nagyszéksós (Taf. XVII 20) und auch darum, weil die Halsreife regelmässig in dem Fundinventar unserer Gruppe wiederkehren. Vgl. Musliumova (Pósta, a. a. O. Abb. 223, 12), Concesti (Taf. XXI), Untersiebenbrunn (Jahrb. f. Alt. 5, 1911, 41, Fig. 8), Schipovo (ESA 4, 196), u. s. w.

10—15: Fund von Zdwischensk (Fundkarte 58). Literatur: Otschet 1890, 122, B. Pósta, a. a. O. 492 und Abb. 271. Minajeva, Pogreb. 104 f. Neu ist hier das Ohrgehänge (?), dessen Form vermutlich mit dem Typus von Guševka (Gouv. Saratow, ESA 1, 1927, 37, Abb. 21) zusammengeht.

16—37: Fund von Saga bei Aleschek (Fundkarte 51). Publiziert in der Otschet, 1899, 127 f. Vgl. noch B. Pósta, a. a. O. 494, Abb. 272 und Minajeva, Pogreb. 105. Alle wesentliche Fundgegenstände sind abgebildet; man hat mit den Objekten auch ein Pferdeskelett gefunden.

Tafel XXVI 1—6a: Fund von Murga (Fundkarte 21) im Ung. Nat.-Mus. Er kam bei Rigolieren zufällig ans Licht und wurde durch Hampel, Arch. Ért. 1896, 95 f. publiziert. Er nahm ihn aber nicht in sein grosses Sammelwerk über die Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn auf, weil er seine Datierung zu früh angesetzt hat (wie er a. a. O. 1, 134 auch bemerkt), s. darüber oben im Text. Die Schnallen sind aus Silber und mit Goldblech überzogen; bei Nr. 3 ist auch die Basis und die Spitze des Dornes mit einem quergestrichelten Band aus Goldblech umgeben. Das Goldblech ist einfach über die massive Grundplatte gebogen. Auch die Fibel ist aus Silber. Der technische und stilistische Zusammenhang mit unserer Fundgruppe ist ohne weiteres klar.

7: Krug von Straže—Vágör (Fundkarte 32). Im Museum von Bad Pöstyén. Unpubliziert. Aus der gleichen Fundstelle, wo ein mongoloider Schädel (Neustupny, a. a. O.) mit Beigaben unserer Periode ans Licht kam.

Tafel XXVII: Sarmatisch-kaiserzeitliche Gefässe und solche aus der Hunnenzeit. (Sie sind alle unpubliziert und sind ausgewählt aus den Materialien, die ich gemeinsam mit Ludwig Nagy

múzeumban. (Fényképlemez: a bp. egyetem Érem- és Régiségtani Intézetében, 384 és 632 sz.)

2: Egyfülű, szélesnyakú korsó hasonló kivitelben. Békéscsabai múzeum, lelt. R. 359 sz. 12'3 cm magas, fent 6'2, lent 4'8 cm átmérőjű. (Fényk.-lemez: u. o., 373 és 374 sz.)

3: Sötétszürke tál töredéke. A háromszög-mustra körvonalait rásimítással vonták meg; az álló háromszögeket polírozták. Lelhelye valószínűleg Gyula; u. ott van a múzeumban (lelt. 1439 sz.) — Formája római, a császárkor korábbi szakából (Draggendorf 18 vagy 31 sz.). (Lemez: u. o., 539 sz.)

4: Kétfülű váza szürke agyagból, zöldes-szürkére színezve, kerek fülekkel; 30'5 cm magas, fent 15'2, az alján 9'2 cm átmérőjű. Lelhelye Szőreg (Szeged mellett), az Iván-féle téglagyár területén. (Fényképlemez: u. ott, 526 és 534 sz.) — Úgy technikai szempontból, mint formáját és díszítését illetőleg is evvel a vázával függ össze az a szélesöblű, egyfülű kancsó, melyet Pestán leltek Csongrád mellett, s amelyet Beninger publikált (Der westgot.-alan. Zug, 103 l. és 47. kép). Ez az edényfajta e környéken gyakori, amire példának a szegedi múzeumban levő mórakalmi (lelt. 26/1906. c. lemeze id. h. 337 sz.), sövényházai (lemeze u. o. 336 sz.; kétfülű variáns), röszei (lelt. 146/1885; lemez róla u. o. 540 sz.) példányait idézem csak. Nyugati-gót kerámiáról tehát nem lehet itt szó.

5: Egyfülű korsó szürke agyagból; zöldes-feketére van színezve. Besimított mustrával díszített. Az álló háromszögeket csiszolás-simítás útján tették sötétebbé. A füle kerek. 15'3 cm magas, a szájánál 4'3, az alján 3'5 cm széles. Hódmezővásárhelyen találták 1864-ben, a katolikus pap földjén, a vasút építésekor. U. ott van a ref. főgimnázium régiséggyűjteményében. (Lemez a mondott helyen, 457 sz.)

6: Egyfülű korsó szürke agyagból, hasonló kivitelben. Magassága 16 cm, fent 7'3, lent 6'2 cm széles. Találták Gyulán; ugyanott van a múzeumban. (Lelt. 1470 sz., lemeze a mondott intézetben 483 sz. a.)

XXVIII. tábla: Szarmata kerámia a Nagyalföldről. (Nagy Lajossal való közös anyaggyűjtésünkből.)

1: Kétfülű, laposfenekű amphora szürke anyagból, fényesítve és füstölve. Vállán üvegtechnikát utánzó kannelurákkal. Feneke lapos. Szájátmérője 8'5 cm, fenékátm. 5'6 cm. Lelhelye Csongrád, feldult sirból. Szentesi Múzeum.

2: Egyfülű, szélesszájú kancsó, szürke

für eine Zusammenfassung der kaiserzeitlichen Keramik der ungarischen Tiefebene gesammelt habe.)

1: Einhenkeliger Napf aus grauem Ton, schwarz gefärbt; geräuchert und mit eingeglätteten Mustern verziert. 5'6 cm hoch, oben 5'8 breit, die Standfläche hat 3'8 Durchmesser. Fundort Békéscsaba; im Museum ebendort. (Platten: Nr. 384 u. 632 d. Instituts f. Münzkunde und Altertumswiss. d. Univ. Budapest).

2: Einhenkeliger, weithalsiger Krug von ähnlicher Ausführung. Museum Békéscsaba, Inv. R. 359. Höhe 12.3 cm, Durchm. oben 6'2, an der Standfläche 4'8 cm. (Platte: Nr. 373 u. 374 ebendort).

3: Bruchstück eines dunkelgrauen Tellers. Das Dreieckmuster eingeschabt, die aufwärts gerichteten Dreiecke poliert. Fundort wahrscheinlich Gyula (Kom. Békés); Museum ebendort (Inv. 1439). — Die Form ist römisch (Draggendorf 18 bzw. 31) und gehört eigentlich der früheren Kaiserzeit an. (Platte: ebendort, Nr. 539).

4: Doppelhenkelige Vase aus grauem Ton, grünlich-grau gefärbt, mit runden Henkeln. 30.5 cm hoch, Durchm. oben 15'2, unten 9'2 cm. Fundort: Szőreg bei Szeged, Ivánsche Ziegelfabrik. (Platte: Nr. 526 u. 534 a. a. O.) — Sowohl technisch, wie bezüglich der Formgebung und Dekoration gehört der weitmündige Krug aus Pesta bei Csongrád, den Beninger, Der westg.-alan. Zug., 103 und Abb. 47 publiziert hat, eng mit dieser Vase zusammen; vgl. auch Taf. XXVIII 2. Er ist in dieser Gegend beheimatet, vgl. die unpublizierten Stücke des Szegeder Museums aus Mórakalom (Inv. 26/1906. C.; Platte Nr. 337 a. a. O.), Sövényháza (Platte Nr. 336; zweihenkelig), Röske (Inv. 146/1885; Platte Nr. 540 a. a. O.) u. sonst. Westgotisch ist also diese Keramik nicht.

5: Einhenkeliger Krug aus grauem Ton; grünlich-schwarz gefärbt. Mit eingeglätteten Mustern. Die stehenden Dreiecke durch Glättung dunkler gemacht. Rundhenkel. 15.3 cm hoch, Mund 4'3, Standfläche 3'5 cm breit. Gefunden in Hódmezővásárhely, i. J. 1864, auf dem Ackerfelde des kath. Pfarrers, bei Tracierung der Eisenbahn. In der Altertumssammlung des ref. Obergymnasiums, ebendort. (Platte: Nr. 457, a. a. O.)

6: Einhenkeliger Krug aus grauem Ton, in ähnlicher Ausführung. 16 cm hoch, oben 7'3, unten 6'2 cm breit. Gefunden in Gyula; im Museum ebendort (Inv. 1470; Platte Nr. 483 a. a. O.)

Tafel XXVIII: Sarmatische Keramik aus

anyagból, zöldes-fekete behuzattal. Hosszú nyaka belesimított függélyes barázdákkal van borítva. Rövid vállán besimított zegzugos vonal. 19'9 cm magas. Szája 8'1, feneke 5 cm átmérőjű. Lelh. Szeged—Mórahalom, sírból. Szegedi Múzeum.

3: Világosvörös agyagból való tál, szépen simítva. Színezésnek nincs rajta semmi nyoma. Kónikusan kiálló vállán 15 kivágott kannelura. Szájátmérője 22'2 cm, a talpáé 8'5 cm, magassága 10'4 cm. Lelhely Dorozsma, 1930. IX. 28. Szegedi Múzeum.

4: Vékonyfalú, szürke anyagból készült gömbölyű edény. Fényesítve és zöldesre füstölve. Szájátmérője 9 cm, talpáé 5'5 cm, magassága 5'3 cm. Lelhelye Malajdok (Tápli rét); szórvány. Szegedi Múzeum.

5: Besimított díszű szürke töredék Fábiánról (Kitlinger tanya, 1930) Szentes, Városi Múzeumban.

6: Üvegtechnikát utánzó töredék, ugyanazon leletből, ugyanott, 11'5 cm széles, 11 cm magas.

7—8: Üvegtechnikát utánzó edény töredékei. Halványvörös, fényes felület, füstölés nyomával. Lelhelye Gyula, Kálvária-dűlő. Gyulai Múzeum.

9: Tál, jó szürke anyagból, sötétszürke bevonással. 13'8 cm magas, szájátmérője 21 cm, talpáé 10 cm Lelhelye Dorozsma, 1930; Szeged. Városi Múzeum.

10: Világosvörös anyagból való, világos egyfűlű korsó, besimított háromszöges dísszel. Szép korongmunka. Füle féldomború, talpa gyűrűs. 17'6 cm magas, szája 10'5, talpa 6'4 cm átmérőjű. Lelhelye Gyulavarsánd (?); Gyula, Városi Múzeum.

XXIX. tábla: A leányfalusi későrómai burgus keramiája (Aquincumi múzeum).

XXIX. 1: Kis bögre, szürke, keményre égetett anyag, az alsó része hiányzik; hasán rásimított háló-mustrával. A szájának átmérője kb. 7'7 cm, csönké magassága 5'5 cm.

2: Murgai típusú korsó nyakának töredéke, szürke, keményre égetett szemcsés anyag; az égetés előtt háló-mustrát simítottak rája. A belső oldalán a korong nyoma. Magassága 5'8 cm.

3: Világos szürkére égetett, kemény anyagból való, korongon készült kis agyagurna. Kiszélesedő kerek szájerem; a nyaknál törés, a perem és a törés között besimított hálómustra. Magassága 15'2 cm, szájának átmérője 14'9

der Theissgegend (aus meiner gemeinsamen Materialsammlung mit Ludwig Nagy).

1: Zweihenkelige Amphora mit glatter Standfläche aus grauem Material, geglättet und geräuchert, mit Kanneluren am Schulterteil, die Glasschliff nachahmen. Standfläche eben. Durchm. der Mündung 8'5 cm, der Standfläche 5'6 cm. Fundort: Csongrád, in einem aufgewühlten Grabe. Im Museum von Szentes.

2: Einhenkeliger, weithalsiger Krug aus grauem Material, mit grünlich-schwarzem Überzug. Der lange Halsteil mit eingeschabten, senkrechten Linien bedeckt. Auf der kurzen Schulter eingeglättete Zickzacklinie. 12'9 cm hoch, Durchm. d. Mundöffnung 8'1, der Standfläche 5 cm. Fundort: Szeged-Mórahalom; Städtisches Museum, Szeged.

3: Schüssel aus lichtrotem Ton, gut geglättet; ohne jegliche Spur eines Überzuges. Auf der konisch vorspringenden Schulter 15 herausgeschnittene, schräge Kanneluren. Mundöffnung 22'2 cm breit, Standfläche 8'5 cm, Höhe 10'4 cm. Fundort Dorozsma, 28, IX, 1930. Städtisches Museum, Szeged.

4: Kugeliges Gefäß aus grauem, dünnwandigem Material. Geglättet und grünlich geräuchert. Mundöffnung 9 cm breit, Standfläche 5'5 cm, Höhe 5'3 cm. Fundort Malajdok (Tápli-Wiese), Streufund. Städtisches Museum, Szeged.

5: Graues Bruchstück mit eingeglättetem Muster im Museum von Szentes. Fundort: Szentes-Fábián, Gutshof Kitlinger, 1930.

6: Ein Bruchstück mit ausgeschnittenem Ornament (Nachahmung des Glasschliffes), ebendort und vom selben Funde. 11'5 cm breit, 11 cm hoch.

7—8: Bruchstücke eines Gefäßes mit Glasschliff nachahmenden Dekoration. Lichtrot, mit glänzender Fläche; geräuchert. Fundort Gyula, Kálvária-dűlő. Städt. Museum, Gyula.

9: Schüssel aus einem guten, grauen Material, mit dunkelgrauem Überzug. 13'8 cm hoch. Durchmesser der Mundöffnung 21 cm, der Standfläche 10 cm. Fundort Dorozsma, 1930; Städt. Museum, Szeged.

10: Einhenkeliger Krug aus lichtrotem Material, mit eingeglätteten, gegenteilig schraffierten Dreiecken. Schöne Scheibenarbeit. Henkel halbrund, mit Standring, 17'6 cm hoch, Durchm. der Mundöffnung 10'5, des Standrings 6'4 cm. Fundort Gyulavarsánd (?), Städt. Museum, Gyula.

Tafel XXIX: Proben der Keramik des spätrömischen Burgus von Leányfalu (Museum von Aquincum).

cm, a lapos talp átmérője 9 cm, szélessége : 19 cm.

4: Korongon készült fekete korsó töredéke; szemcsés, késői római technikára valló jellegzetes anyag. Égetés után feketére füstölve. Rásimított technikájú négyzetmustrák és háromszögek a díszei. Magassága 8'2 cm.

5: Kis bögre töredéke, formája azonos a XXIX. t. 1. számúval. Keményre égetett szürke anyag, külső-belső felülete egyforma. (A töredék nem eredeti helyzetében áll képünkön, hanem függőlegesen.) A hasrészén 2 cm széles zóna elválasztva és ebben a glattoló technikát utánzó függőleges vonalak vannak húzgálva, melyeket töredékünkön egy-két rézsút menő vonal szakít meg. Hossza 5 cm.

6: (A képen fordítva). Kisebb, urna-féle edény töredéke. Korongon készült, külső felülete simítva, fele részben később füstölve, de mindenesetre még az égetés előtt. Az edény kónikusan meghajló, rajta függőleges, rendszertelen glattolás. Hossza : 6'5 cm.

7: Nagy fazék része, 6 darabból összeragasztva. Szürke, keményre égetett anyag (az edény falának átmérője 1 cm); a képen fordítva áll. A fenekéből kevés maradt meg: de látszik így is, hogy lapos volt. A kevés nyomból a korongolásra nem lehet következtetni. A belseje világos vörösre égetett, a külseje szürke. Kívül egész testét egy szerszámmal vakarták végig, mely apró párhuzamos vonalakat hagyott hátra rajta. Az edénynek megmaradt alsó felére szabálytalanul, ferdén, rácsmustrát simítottak, a megmaradt test felső részén néhány vízszintes vonal látható még. A megmaradt rész magassága : 21'8 cm.

8: Egyfülű korsó szájrésze, szürke, kőkeményre égetett anyag, korongon készült, a külső részén behúzott vonalak. A felső szájpere men felül félkörívben kihajló párna s ez alatt 5 cm széles, egyenes szájgyűrű. Erre éles töréssel keskenyebb nyakrész következik. A törésnél kezdődött a fül. A töredék is több db.-ból van összeragasztva. Belső oldalán a korongon való készülés jól látható. A korsó nyakán rendszertelen, függőleges, besimított vonalak. Az edény felső szájánál a korongolás után körbemenő simítás nyoma vehető észre. 8'2 cm a szájának átmérője, hossza 11 cm.

9. = XXX. t. 6. Nagyobb korsónak a nyakrészlete. Korongon készült, ismert későrómai szürke anyagból. Az edény nyakán (a hullámvonalak felett) füstölés után besimított zóna-

1: Kleine Urne aus grauem, hartgebranntem Ton, mit eingeglättetem Netzmuster am Schulterteil. Der Teil unter dem tiefsitzenden Bauchumbruch fehlt. Durchm. der Mündung 7'7 cm, Höhe 5'5 cm (unvollständig).

2: Bruchstück eines Kruges vom Typus unserer 2. Gruppe. Das hartgebrannte, körnige Material ist grau, mit eingeglättetem Netzmuster. Auf der Innenseite die Spuren der Drehscheibe sichtbar. Höhe 5'8 cm.

3: Kleine Tonurne aus hartem, lichtgrau gebranntem Material, Drehscheibenarbeit. Wagerrecht auskragende Mündung, steil aufsteigender Hals mit eingeglättetem Netzmuster, darunter scharf umbrochener, gewölbter Bauteil. Höhe 15'2 cm, Durchm. der Mündung 14'9 cm, Durchm. der ebenen Standfläche 9 cm, Breite 19 cm.

4: Bruchstück eines schwarzen Drehscheibengefäßes; das Material ist für die spätrömisch-provinziale Keramik charakteristisch. Nach dem Brennen schwarz geräuchert. Mit eingeglätteten drei- und viereckigen Zeichnungen verziert. 8'2 cm hoch.

5: Bruchstück eines kleinen Topfes (die Abbildung steht nicht in der ursprünglichen Lage, sondern hochkant). Auf dem Bauteil ist eine 2 cm breite Zone abgetrennt, mit eingeglätteten, senkrechten und schräglaufenden Linien. Länge 5 cm.

6: Bruchstück einer kleinen Urne (umgekehrt auf der Abb.). Drehscheibenarbeit, die sich konisch wölbende Aussenfläche geglättet. Vor dem Brennen geräuchert, mit unregelmässig eingeglätteten Linien. 6'5 cm lang.

7: Teil eines grossen, dickwandigen Topfes (auf dem Bilde umgekehrt). Abgebildet sind 6 zusammenpassende Stücke (Durchm. der Gefässwand 1 cm). Aus der ebenen Standfläche wenig erhalten; ob es Drehscheibenarbeit ist, kann man nicht entscheiden. Die Innenseite lichtrot gebrannt, die Aussenseite grau. Aussen wurde der ganze Gefässkörper mit einem Werkzeug abgezogen, das überall seine Spuren in Gestalt von kleinen parallelgehenden Furchen hinterliess. Auf dem erhaltenen Unterteil des Gefässes sieht man ein regellos eingeglättetes Netzmuster; am Oberteil, soweit erhalten, wagerechte Linien sichtbar. Höhe des erhaltenen Teiles 21'8 cm.

8: Bruchstück der Mundpartie eines grauen, sehr hart gebrannten grossen Kruges, aus mehreren Scherben zusammengesetzt. Die Mündung von einem Wulst umsäumt, darunter folgt die

dekoráció („murgai“ típus). A nyak alatti részen két, egymás után haladó, szabálytalanul húzott hullámvonal, égetés előtt bevájva; ez a részlet 1,7 cm széles. Ez alatt besimított vonalak háromszög alakban mennek egymás felé. A töredék 7 cm hosszú.

10: Kisebb, körülfutó vízszintes bordák által többszörösen tagolt tál-maradvány. Az edénytöredék magassága 7,4 cm, anyaga keményre égetett, kívül és belül is világos vörös rétegezett anyag. Külsején megmaradt két felső zónában besimított hullámos dísz.

11: Köcsög töredéke; magassága kb. 16 cm. Ismerős későrómai forma. Korongon készült, keményre égett, finom agyag. Színe szürkés az edény hasán. Az edény sima nyaka kettős vonallal elhatárolva a hasrésztől. A gyengén kiemelkedő szájperem alatt lévő rövid nyakon széles, függőleges, besimított zóna; a hasán besimított hálomustra. Hossza 7,2 cm.

12: Nagyobb tál töredéke, hossza 9,8 cm. Jellegzetes mandula-alakú római szájperem, függőleges nyakkal, mely alatt az edény teste kettős tagozással törik meg a sekély fenékrész előtt. A kiemelkedő megtörés élén nyers állapotban, formázó pálcikákkal behúzott vonaldíszítés látható, amely fölött a felső beugró sávban égetés előtt barázdált hullámvonal van. A perem alatt, a függőleges nyakon szögletesen menő besimított vonalak foglalnak helyet. Az edény kökeményre égetett, téglavörös színű.

XXX. tábla: A leányfalusi későrómai burgus kerámiájának folytatása.

1: Korsó, sötétzöld zománccal bevonva, elálló szájperemmel; az edény fülénél egy nyulvány, amely eredetileg át volt lyukasztva, de a zománcozásnál bedugult. A fül két osztású, közepén vályúval. A fül alsó részén az edénytest mereven megtörik. Az edényt zománcozás előtt nyersen díszítették. Kétszer durván húzott hullámos vonal van a vállon. Maga a test felső része két zónára van osztva, két-három bemélyített vonallal elválasztva, a felső sávban egy, az alsóban kettős hullámvonaldísz. Teljesen ép, a talpa sima, korongon készült. Szájátm. 5,7, a talpáé 7, magassága 19,6 cm.

2: Egyfülű, törött korsó, szája, füle és oldalának egyes darabjai hiányzanak. Világos veresre égetett kemény anyag, korongon készült, vékony falú (6 mm), csónka-magassága 29,5 cm. Talpának átmérője 10 cm, lapos talpú. Az edény testének alsó része kúpszerűen megtörik, eddig van csak zománcozva is. A

5 cm hohe, gerade Mundpartie und der kantig umbrochene, eingezogene Hals. An dem Umbruch war der Henkel befestigt. Die Spuren der Drehscheibe auf der Innenseite sichtbar, während aussen ist die Glättung der Oberfläche zu beobachten. Das eingeglättete Muster besteht aus regellosen, vertikalen Linien. Durchm. der Mündung 8,2 cm, Länge des Bruchstückes 11 cm.

9 = Taf. XXX 6: Halspartie eines grösseren grauen gedrehten Kruges. Das Material gleich, wie bei den spätrömisch-pannonischen Gefäßen. Auf dem Halse eingeglättete, senkrechte Zonen, darunter ein 1,7 cm breites Band mit zwei, vor dem Brennen eingefurchten Wellenlinien. Darunter wieder eingeglättete Ornamente: Liniengruppen, die dreieckförmig gegeneinander gerichtet gewesen sind. Das Bruchstück ist 7 cm lang.

10: Bruchstück einer Schüssel, die durch umlaufende, gerippte Zonen mehrfach gegliedert war. Material: hartgebrannter, innen und aussen gleich hellroter Ton. Auf den zwei obersten (erhaltenen) gerippten Zonen eingeglättete Wellenlinien. 7,4 cm hoch.

11: Bruchstück eines gedrehten Topfes; etwa 16 cm hoch. Die Form ist spätrömisch; der Hals durch eine Doppellinie vom Bauteil getrennt. Aus einem hartgebrannten, feinen Ton; am Bauteil ist die Farbe grau. Der Mund etwas ausladend, auf dem kurzen Hals breite eingeglättete Zone; auf dem Bauteil eingeglättetes Netzmuster. 7,2 cm lang.

12: Bruchstück einer grösseren Schüssel, 9,8 cm lang, aus einem hartgebrannten, ziegelroten Ton. Der Mundsau mit mandelförmigem Querschnitt, der senkrechte Hals und der doppelte Umbruch des Unterteiles charakterisieren ein bekanntes spätrömisches Profil. Auf der Kante des Bauchumbruches hat man vor dem Brennen mit einem Stäbchen schräge Rillen eingetieft. Gleich darüber, in der einwärts gehenden schmalen Zone vor dem Brennen gezogene Wellenlinie. Auf dem vertikalen Hals eingeglättete, gegenteilig gestellte, schräge Liniengruppen.

Tafel XXX: Weitere Proben der Keramik des spätrömischen Burgus von Leányfalu.

1: Krug, mit dunkelgrüner Glasur. Der Mundteil ausladend. Am oberen Ende des Henkels ein Fortsatz, der ursprünglich durchlöchert war, aber bei der Aufnahme der Glasur verstopft wurde. Der Henkel ist zweigeteilt mit einer Vertiefung längs der Mitte. Dort, wo das untere Ende des Henkels befestigt ist, kommt ein schar-

nyaktól kezdve a felső rész vízszintes vonalakkal felosztott zónákra oszlik, az első zónában halpikkelyszerű behúzás, a másodikban kettős hullámvonal, a harmadikban négyes hullámvonalsor.

3: Szürke színű, korongon készült, bordázott hasú edény. Az égetésnél az alsó rész behorpadt, hiányos, a vállánál még nyers állapotában behúzott hullámvonal. M. 15'7 cm. Szájátm. kb. 9 cm, a talpáé 6'5 cm. A füle kettős osztatú, közepén vályuval.

4: Egyfülű korsó, a füle hiányzik. Durva anyagból való, korongon készült, szürkészínű edény. A felülete erősen kopott. A nyaka háromszorosan tagolt, az alsótagolásnál rovátkolt díszítés fut körbe. A két felső zónát újbennyomással, még nyers állapotban, függőlegesen kiálló gerezdere és mélyedésekre osztották. Az edény válla és a két felső sáv hullámos vonalakkal volt díszítve. Magassága 23 cm, szájának átm. 5'3 cm, a talpáé 6'6 cm.

5: Lapos táltördék, magassága 9'1 cm, gyengén visszahajló pereme van. Kézzel gyártott, világos barna színű. Külsejét lesimították és utána kézzel ferdén húzott vonalakkal tagolták gerezdere az edény testét.

6 = XXIX. t. 8.

7: Tördék, valószínűleg kisebb tálé. Magassága 5'5 cm. Korongon készült, szürkésvörösre égetett kemény anyagból, felületén kívül becsimított hálómustra.

8: Bögre-tördék (a képen fordítva). Magassága 6'5 cm. Elálló peremmel, mely a szélén recézett. Közvetlen a nyak alatt kezdődik két beszúrkált, vízszintes pontsorok által beszegett zónában az egyszerű, égetés előtt bekarcolt hullámvonal. Kemény, szemcsés, durva anyag, külső-belső felülete érdes, színe téglavörös.

XXXI. tábla: A leányfalusi burgus kerámiájának folytatása.

1: Behajló szélű kis fazék, több db.-ból összeragasztva. Kézzel készült, feneke sima. Nyers állapotban simítva volt. A szájától kb. 2 cm távolságra, körbe menő beszúrt mélyedések sora. Ez alatt az egész edény teste egy szélesebb, több recéjű tárgyval élesen barázdálva. Durva, szürke anyag. Magassága 8'5 cm, szájátm. 11'2, a lapos fenék átm. 7'5 cm.

2: Szürkés-feketére égett, durva kemény anyagú, vastag falú edény. Behajló szélű, kézzel készült. Magassága 16'7 cm. Száj átm. 18 cm, a fenék (lapos) 10'5 cm. A behajló része lesimítva. Szája alatt kb. hat cm-re újbennyo-

fer Umbruch. Auf dem Gefässkörper hat man vor dem Brennen eine Wellenverzierung eingegraben; zwei Reihen von flüchtig gezogenen Wellen auf der Schulter und zwei Zonen (zwischen 2—3 wagerechten Furchen eingefasst) auf dem Bauchteil mit einer bzw. zwei Schlangelinien. Die Standfläche glatt, Scheibenarbeit; gänzlich unbeschädigt. Die Mundöffnung 5'7 cm breit, Durchm. der Standfläche 7, Höhe 19'6 cm.

2: Einhenkeliger, zerbrochener Krug; der Mundteil, der Henkel und einige Bruchteile des Gefässkörpers fehlen. Hartgebrannter, hellroter Ton, dünnwandige (6 mm) Scheibenarbeit. Erhaltene Höhe 29'5 cm; Durchm. der platten Standfläche 10 cm. Der Unterteil konisch umbrochen; unten schon nicht glasiert. Der Ober- teil ist vor dem Brennen durch horizontale Linien in Zonen aufgeteilt; in der ersten Zone schuppenartige Verzierung, in der zweiten zwei, in der dritten vier Reihen von Wellenlinien.

3: Grauer, weithalsiger Krug mit geripptem Bauchteil. Auf der Scheibe gedreht. Bei dem Brennen hat der untere Teil eine Einsenkung erhalten. Am Schulterteil eine, im rohen Zustand eingegrabene Wellenlinie, die zwischen zwei wagerechten Linien gefasst ist. 15'7 cm hoch, Durchm. der Mündung etwa 9 cm, der Standfläche 6'5 cm. Henkel zweigeteilt, mit einer Rille in der Mitte.

4: Einhenkeliger, grauer Krug; Henkel fehlt. Aus grobem Material, jedoch Scheibenarbeit; Oberfläche stark abgewetzt. Der Hals dreifach gegliedert, mit einer gekerbten Verzierung am untersten Glied. Am Gefässkörper laufen drei hervorstehende Ringe herum, die gekerbt waren. Die zwei oberen Zonen hat man durch Fingereindrücke mit Falten versehen. Ausserdem waren in diesen beiden Zonen, wie auch am Schulterteil, Wellenlinien vor dem Brennen eingeritzt. Höhe 23 cm, Mundöffnung 5'3 cm breit, Durchm. der Standfläche 6'6 cm.

5: Bruchstück einer Schüssel mit ein wenig zurückgebogenem Mundsäum. Höhe 9'1 cm. Handgemacht, von heller, rötlich-brauner Farbe. Die Aussenseite wurde geglättet und mit schrägen Falten versehen.

6 = Taf. XXIX 8.

7: Bruchstück, vermutlich von einer kleineren Schüssel. Höhe 5'5 cm. Scheibenarbeit, grau-rot gebrannter, harter Ton, mit eingeglättetem Netzmuster.

8: Bruchstück eines Napfes (umgekehrt auf dem Bilde). Höhe 6'5 cm. Mit auskragen-

mással előállított, körbe menő vonalakkal van érdessé téve.

3: Vízszintesen elálló szájú bögre töredéke. Hossza 7 cm. A perem szélessége 2·7 cm. Kemény, szürkére égett anyag, fekete színnel bevonva és besimított zeg-zugvonallal díszítve.

4 (a. b.): Kis füles korsó. Magassága 18 cm, talpának átm. 5·5 cm. Szája hiányzik. Feketére égett, durva szemcsés anyag, lapos fenék, korongon készült, a vállon égetés előtt belebarázdált díszítés: váltakozva kereszt, ág és három kör (l. a 20. képet), körbemenő zónában. Az edény nyakán függőleges lehúzás. A has bordázott, az edény füle kettős, közepén vályúval és a középső részén hullámvonalas besimítás.

5: Egyfülű korsó töredéke. Korongon készült, lapos fenekű, barázdás testű. A füle hiányzik, csonka nagysága 11·6 cm. Szájátmérő 5·5 cm. A fenék átmérője 5·7 cm. Füstölve volt a teste, a nyakánál függőleges zónában glatolás.

6: Nagyobb edényhez tartozó fül, hossza 20 cm, szürke kemény anyag, meleg zöldes-sárga zománccal bevonva, mindkét végén fölfűzésre szolgáló kis karika, az egyiknek a lyuka zománcozásnál betömődött.

XXXII. tábla, fent: szürke agyagkorsó Dunapenteléről (térk. 6 sz.) a Székesfehérvári múzeumban. Bővebbet a szövegben.

Lent: Komáromi lelet, melyet 1891-ben Egger D. régiségkereskedő révén George Pitt-Rivers angol kapitány szerzett meg. (Ennek Győr lelőhelyet mondtak). A kép sajnos nem mutatja tisztán a (balról levő) nagy hüvelyvég-tok és a két hosszabb hüvelyes szegély mindkét végén, valamint a kis szegélydarab alsó végén lévő bordázást.

XXXIII. tábla. Balról: egy kardhüvely vereitei a kiskunhalasi ref. gimnázium régiséggyűjteményében. Leírását l. fentebb, (kiadatlan volt).

Jobbról: hasonló veretek részei Körösladányból a M. Nemz. Múzeumban. Publikálta őket Fettich, ESA 5, 1930, 56. skk.; l. még fönt, 27. l. E hüvelyveretek szegélye belső oldalának kicsipkézése némileg emlékeztet a honfoglalás-kori szabályak szíjhordó kengyeleinek (p. o. Pósta, id. m. 126, 127, 129. képei, v. ö. a 40. képet) hasonló cakkozására, bár utóbbiak egészen másfajta hüvelytipushoz tartoznak.

XXXIV. tábla: Arany és ezüstcsatok a M. Nemz. Múzeumban. Eddig csak részben ismertek az irodalomból, de ezek publikációja is

dem Mundteil, auf der Kante gekerbt. Gleich darunter zwei, durch eingestochene Punktreihen getrennte Zonen mit einfacher, vor dem Brennen eingegrabener Wellenverzierung. Grobes, körniges und hartes Material mit rauher Oberfläche und von ziegelroter Farbe.

Tafel XXXI: Proben der Keramik des spät-römischen Burgus von Leányfalu (Fortsetzung).

1: Kleiner Topf, aus mehreren Stücken zusammengeklebt, mit einwärts gebogenem Rand und glatter Standfläche. Vor dem Brennen hat man ihn geglättet. Etwa 2 cm von dem Mundsaum ein umlaufender Ring von eingestochenen schrägen Vertiefungen. Darunter wurde der ganze Gefäßkörper mit einem scharfen, gezähnten Instrument abgezogen, das die Oberfläche mit Furchen füllte. Grobes, graues Material. 8·5 cm hoch, Durchm. der Mundöffnung 11·2 cm und der platten Standfläche 7·5 cm.

2: Grauschwarz gebrannter, dickwandiger Topf aus grobem, hartem Material. 16·7 cm hoch. Durchm. der Mundöffnung 18 cm, der glatten Standfläche 10·5 cm. Der sich einwärts wölbende Oberteil geglättet. Etwa 6 cm unter dem oberen Saum eine umlaufende Reihe von Fingertupfen. Darunter ist der grobe Gefäßkörper mit schrägen Linien gerauht.

3: Bruchstück einer Schale mit horizontal auskragendem Rand. (7 cm lang; in Durchm. der Rand 2·7 cm). Hartes, grau gebranntes Material mit schwarzem Überzug und mit eingeglätteten Zickzacklinien verziert.

4 (a—b): Kleiner, grauer Krug. 18 cm hoch, Durchm. der Standfläche 5·6 cm. Oben abgebrochen. Schwarz gebranntes, grobes und körniges Material, Scheibenarbeit. Auf der Schulter vor dem Brennen eingegrabene Verzierungen: Kreuz, Zweigmuster, drei Kreise abwechselnd (vgl. die Abb. 20). Der Bauchteil gerippt; der Henkel zweigliedrig, mit einer Rille in der Mitte und mit eingeglätteter Wellenlinie (wie z. B. auf dem Krüge von Kassa).

5: Bruchstück eines einhenkeligen Kruges. Scheibenarbeit. Glatte Standfläche; Henkel verloren. Erhaltene Höhe 11·6 cm, Durchm. der Mundöffnung 5·5 cm und der Standfläche 5·7 cm. Es war geräuchert und am Hals mit eingeglätteten Zonen verziert, zwischen denen wirre Linien sichtbar sind.

6: Henkel eines grösseren Gefäßes; 20 cm lang. Grauer, harter Ton, mit gelblich-grüner Glasur versehen. Auf beiden Enden ein rollenförmiger Fortsatz, für das Aufhängen des Gefäß-

legnagyobbára csak rossz rajzokból és rövid említésekkel állott.

a) Leletcsoportunk legjellemzőbb csattípusát ábrázolják a tábla 1—12 képei, amely típusnak következők a jellemző sajátosságai. A csatkarika kerek formájú és kerek átmérőjű; a felső felében rendszeren alaposan megvastagszik. A csattüske is kerek és jóval a karikán túl ér, úgy hogy hegye rá van hajtva erre. A tüske lefelé szélesülő talpát néha ékrovás-technikával (1), kannelurákkal (3), vagy oszlopláb-szerűen (8) tagolják, de ez másodlagos fejlődés lesz, csakúgy, mint a tüske hegyének díszítése is, amely még ritkább. Az ezüstpéldányokon rendszerint nincs drágakő-dísz, veretük hosszánegyszög alakú. Az aranyból valók pedig többnyire kisebbek és a szíjfogó veretük rendszeren kerek dobozforma, melyben laposra csiszolt és rekeszekbe foglalt gránátkövek ülnek. Utóbbiak néhány esetben cipő-csatoknak bizonyultak, míg az ezüsből valók gyakran a lószerszámhoz tartoznak. Ritkábbak az arannyal behúzott ezüst, ill. aranycsatok, melyeken egyes-foglalatokba zárt domború kövek vannak (XXII. t. 21, 22, 25; XXVI. 2—5).

1 : Ezüstcsat. Lelhelye bizonytalan, de kétségtelenül Magyarországból való. Masszív, négyszögletű verete a csatkarikaszorító két hurokban, majd a (letört) vékonyabb alsó veretben folytatódott. A tüske bázisa profilálva.

2 : Ezüstcsat. (Lelt. sz. 171/1906).

3 : A csatkarika és pecék ezüsből vannak, a drágaköves veret aranyból. Utóbbi 3 mm magas aranygyűrű fogja körül, alul-felül aranypléhhel befedve. Tetején még egy aranyzalag fut körül, melyben három szabálytalan kő foglalata; két kő még ott van rekeszében. A csatkarikát tartó aranypléh-szalagok a veseformájú alsó szíjtartó-lemezben folytatódnak. A csattüske bázisa profilálva.

4 : Aranycsat, Kárász Géza gyűjteményéből. Aranypléhből való verete vesealakú és ugyanilyen a vele egy pléhdarabból kivágott alsó szíjfogó lemez is. A (felső) vereten három, egyenként foglalt, szabálytalan piros kő. — Hampel id. m. 2, 49 és 43 t. 3.

5 : Aranycsat. Lelhelye Nestin, (Lelt. sz. 42/1908). Hét rekeszt 3½ mm magas gyűrű övezi, mely oly magas volt, hogy a vékony kis gránátlapok alját (minden hasonló darabnál egyaránt) valami masszával fel kellett tölteni. A két karikatartó pléhszalag-hurok a háromszögletű alsó szíjtartó-pléhben folytatódik. A veret-

ses bestimmt, aber bei der Glasierung verstopft.

Tafel XXXII : Oben : Grauer Tonkrug aus Dunapentele (Fundkarte 6) im Museum von Székesfehérvár. Beschreibung im Text.

Unten : Fund von Komárom (Fundkarte 16), der i. J. 1891 durch den Kaufmann D. Egger (mit der Fundangabe : Győr [Raab]) in die Sammlung von Captain George Pitt-Rivers gelangte. Die Reproduktion zeigt nicht klar genug die quergrippte Verzierung an den beiden oberen Enden des grossen Ortbandes (links) und auf beiden Enden der zwei längeren Silberschienen, wie am unteren Ende der kurzen Schiene (ganz rechts).

Tafel XXXIII. Links: Beschläge einer Schwertscheide in der Altertumssammlung des Ref. Ober-gymnasiums zu Kiskunhalas (Fundkarte 15); oben beschrieben.

Rechts : Teile ähnlicher Beschläge von Körösladány (Fundkarte 17) im Ung. Nat.-Mus. ; publiziert durch Fettich, ESA 5, 1930, 56 ff. ; vgl. dazu oben. — Die Auszackung des Innensaumes dieser Beschläge erinnert etwas auf die Auszackung der halbrunden Tragösen an den Schwertscheiden der ung. Landnahmezeit, (wie z. B. Pósta, a. a. O., Abb. 126—127 ; 129, 7—8, vgl. 40), obwohl es bei diesen um einen ganz anderen Typus von Schwertbeschlägen handelt.

Tafel XXXIV : Gold- und Silberschnallen im Ung. Nationalmuseum. Sie waren bisher nur zum Teil publiziert und auch die publizierten Stücke zumeist nur kurz erwähnt und schlecht abgebildet.

a) Den bezeichnendsten Typus dieser Fundgruppe stellen die Schnallen 1—12 unserer Tafel dar, mit folgenden charakteristischen Merkmalen : Der Bügel ist von kreisrunder Form und von kreisrundem Durchschnitt ; er verdickt sich gewöhnlich allmählich in seiner oberen Hälfte. Der Dorn ist auch kreisrund und überragt den Bügel weit ; seine Spitze ist auf den Bügel gebogen. Manchmal wird die sich nach unten zu verbreiternde Basis des Dornes mit Kerben (1), Kanneluren (3), oder Säulenbasis-artig (8) gegliedert, aber dies scheint eine sekundäre Entwicklung zu sein ; noch später und seltener ist die Verzierung der Dornspitze. Die silbernen Exemplare sind gewöhnlich ohne Steinbelag, zumeist mit oblong-viereckigem Beschlag ; die goldenen sind kleiner, gewöhnlich mit einer Schmuckkappe, besetzt mit plangeschliffenen Granaten. Letztere wurden einigemal als Schuhschnallen belegt ; die ersteren gehören oft zum Zaumzeug. Eine seltenere Variante bilden die Schnallen aus Silber mit Goldblechüberzug, oder aus Gold und

gyűrű külső oldalára három kis szegecs-tartó henger van forrasztva a háromszöges alsó lemez csúcsainak megfelelő helyen.

6: Aranycsat. Lelhelye: Magyarország. Hasonló felépítésű az előbbihez, de a csatkarikát tartó pléhszalagok nem folytatódnak a hátsó szíjtartó-pléhben, hanem vízszintes, rovátkolt végükkel rá vannak erre forrasztva. Ez az alsó lemez pedig kerek, éppen úgy, mint a gránát-rekeszeket magába foglaló dobozka. A gránátok alatt (a feltöltő massa tetején) vékony pléhlemez-kék rácsos mintával. A szíjtartó szegek itt magán a csatveret keretén mennek át. — Hampel id. m. 2, 48 és 41. tábla 9.

7: Aranycsat. Lelőhelye: Kispirit (Veszprém m.; lelt. sz. 38/1870). Ékköves veretének körgyűrűje kb. 6 mm magas, és 2 mm vastag. Szerelése olyan, mint az 5 sz.-nál, csak a karika fogó hurkok végződnek fönt csúcsban. Kövei kihullottak.

8: Aranycsat. Magyarországi, de bizonytalan lelhelyű. Hasonló az előbbihez. A szíj alatti pléhlemez kerek, de a három szeg tartó henger cske a veretgyűrű külső oldalára van applikálva. A karika fogó hurkok ugyanúgy vannak feltéve, mint a 6 sz.-nál, mintha ugyanabból a műhelyből valók lennének. A kövek alatt ezúttal is rácsozott fémlémezek. — Hampel id. m. 2, 48 és 41. t. 8 = 51. t. 4.

9: Aranycsat magyarországi lelőhelyről. A karikatartó hurkok applikációjának módja és a gránátok alá tett kis rácsozott fémlémezek a 6. és 8. sz. csatoknak felelnek meg. Az ékkö-foglalatókat körül fogó veretgyűrű 5 mm magas.

10: Aranycsat (62/1885 (?) sz.) Lelhelye ismeretlen. A karika fogó hurkok a szíj alatti háromszögletű pléhlemezben folytatódnak. A kövek mind a négy rekeszből hiányzanak.

11: Aranycsat magyarországi lelőhelyről. Technikai sajátságai a 7. sz.-val egyezők.

12: Aranycsat, elveszett gránátberakással. A karika fogó hurkok a hátsó oldalon kis négy-szöges pléhlapon folytatódnak, amely két szeggel tartotta a szíjat; két más szög a két alsó rekesz fenekén volt. — Hampel id. m., 718. kép.

b.) A 13—16 sz. csatok egy másik egykorú csattípust mutatnak be, amely — legalább is eddig ismert leleteinkben — nem kapcsolódik emlékcsoportunk hun részéhez. (Egy-két jellemző lelet e csatformával: Apahida, Hampel id. m., 36. t., Musliumova [Perm], Pósta id. m. 223. kép., stb.) E csatforma azon fekvő ovális csatkarikájú és ugyanilyen alakú veretes csatoknak tovább-

mit gewölbten Steinen in Einzelfassungen.

1: Silberschnalle. Fundort unbestimmt; sicher ungarländisch. Massive Beschlagplatte, die sich erst an den Schlaufen des Bügels, dann in der (abgebrochenen) dünneren Unterlage des Riemens fortgesetzt hatte. Dornbasis profiliert.

2: Silberschnalle, Inv. N. 171/1906.

3: Schnalle mit Bügel und Dorn aus Silber und mit goldener Schmuckkapsel. Fundort unbestimmt. (Inv. N. 232/1870.) Die Kapsel besteht aus einem 3 mm hohen Goldring, der beiderseits mit Goldblech bedeckt ist; oben ist dann noch ein Ringband draufgelötet, worauf drei unregelmäßige rote Steine in Einzelzellen sassen; zwei von ihnen sind noch erhalten. Die zwei Blechbänder, die den Bügelring halten, setzen sich in der nierenförmigen Unterlage für den Riemen fort. Die Dornbasis ist profiliert.

4: Goldschnalle, aus d. Sammlung von G. Kárász. Mit nierenförmigem Blechbeschlag, der sich unten in der selben Form wiederholt. Drei rote Steine verschiedener Gestalt, in Einzelfassungen, verzieren die Beschlagplatte. — Hampel, a. a. O. 2, 49 und Taf. 42, 3.

5: Goldschnalle. (Inv. N. 42/1908.) Fundort Nestin. Die sieben Zellen sind in einen $3\frac{1}{2}$ mm hohen Ring gefasst; die Unterlage der Steine bildete eine näher nicht bestimmte Masse. Die zwei Schenkel, die den Bügel einfassen, setzen sich in der dreieckigen Blechunterlage des Riemens fort. Ausserhalb des Kapselringes sind drei Tüllen angelötet, die mit je einem Stift den Riemen samt der dreieckigen Blechunterlage gehalten haben.

6: Goldschnalle. Fundort: Ungarn. Ähnlich, wie zuletzt, aber die Schlaufen, die den Bügel festhalten, gehören nicht mit der Blechunterlage zusammen, sondern sind mit ihrem gerippten Ende auf sie gelötet. Die Unterlage ist auch rund, wie die Kapsel, worin plangeschliffene Granaten sitzen; unter ihnen sind dünne Metallblättchen mit Gittermuster, die die Auffüllung der Zellen verdecken. Die Stifte sind hier am Kapselring selbst angebracht. — Hampel a. a. O. 2, 48 und Taf. 41, 9.

7: Goldschnalle. Fundort: Kispirit (Komitat Veszprém). (Inv. N. 38/1870.) Die Schmuckkapsel hat einen etwa 6 mm hohen und 2 mm breiten massiven Ring als Umfassung; die Montierung entspricht der von Nr. 5, nur vorne enden die Schlaufen, die den Bügel tragen, in einer Spitze. Steinbelag ausgefallen.

8: Goldschnalle. Ähnlich der Vorherigen.

fejlődése, melyek a Kr. u. IV. sz.-ban úgy a római birodalomban, mint a barbárság körében messze elterjedtek. E változat csatkarikája egész hosszában egyforma vastag; alul, a hurkok alatt persze itt is csak vékony rudacska köti össze a karika végeit. A csattüske átmetszete félkerek, vagy majdnem háromszögletű, — mindenik esetben alul lapos.

13: Aranycsat a mezőberényi leletből, amely későbbi a bennünket érdeklő korszaknál. — Hampel id. m. 36. tábla.

14: Aranycsat. Lelőhelye Magyarország (Lelt. sz. 107/1893, 4). A karikafogó hurkok ugyanabból a pléhből vannak kivágva, amelyből az ékköves veret fedőlapja; alul a veret-doboz háttára vannak forrasztva. — Hampel, id. m. 42. tábla 2 sz.

15: Aranycsat, magyarországi lelőhelyről (Lelt. sz. 107, 1893, 6). A csattüske helyén részsütös rovátkák. A szíjat fogó két szög feje az ékkövek alá volt rejtve. — Hampel id. m. 42. tábla 4 sz.

16: Aranycsat hasonló kivitelben. Fontos technikai sajátosság e csaton az a 2—2 pontkör, amely a két szívalakú gránátlapocskába bele van köszörülve. Götze, Die altturingischen Funde aus Weimar, 1912, 22. és k., 29. l. összeállította ennek példáit, melyek a petrossai kincsben, dél-oroszországi, itáliai és türingiai keleti-germán jellegű leletekben fordultak elő. Csak a szilágy-somlyói oroszlános fibulák (Fettich, A szilágy-somlyói második kincs, 1932, 2. tábla) polyaedrikus gombjainak ily díszű köveiről feledkezett meg.

XXXV. tábla: Jazyg-szarmata és germán leletek aranypléh-díszecskéikkel.

1—45: Jazyg lelet Eger környékéről a Magyar Nemzeti Múzeumban. Rövid leírása megvan Párducz Mihály hasznos új összeállításában: A Nagy Magyar Alföld római kori leletei. (K.-ny. a Dolgozatok 1931. évi 7. kötetéből), 51. sk. 177 sz.

46—62: Jazyg lelet Kiskunfélegyháza környékéről az ottani múzeumban. (K. b. 3 km.-nyire a várostól a Kecskemétre vezető út mentén találták.) Röviden említi Párducz id. m. 61. l., 221 sz. a. Mivel itt nincs mindenik tárgy felsorolva, leírását Fettich Nándor feljegyzéseivel kibővítjük kissé. 46: Aranyból, három kék domború üvegpasztával, melyek rekeszekbe vannak foglalva. A félholdat övező gyöngydrót és a kanclurás fül alatti gömböcsök fontos technikai ismervek a drágakő-foglalással együtt. (Hampel,

Fundort: Ungarn. Die Blechunterlage ist rund, die drei Stifte sitzen trotzdem ausserhalb der Schmuckkapsel. Die Montierung der Schlaufen entspricht genau der von Nr. 6; man möchte gerne die gleiche Fabrik annehmen. Unter den Granaten kleine Metallfolien mit Gittermuster. — Hampel, a. a. O. 2, 48 und Taf. 41, 8 = 51, 4.

9: Goldschnalle aus Ungarn. Die Montierung der Schlaufen und die Metallfolien mit Gittermuster unter den Granaten entsprechen Nr. 6 und 8. Der Ring des Beschlages ist 5 mm hoch.

10: Goldschnalle. (Inv. Nr. 62/885 [?]) Fundort unbekannt. Die Schlaufen haben eine Fortsetzung auf der dreieckigen Goldblechunterlage des Riemens. Die Steine fehlen aus allen vier Zellen.

11: Goldschnalle. Fundort: Ungarn. Montierung, wie bei Nr. 7.

12: Goldschnalle mit ausgefallenem Granatbelag. Die Schlaufen setzen sich auf der Hinterseite in einem kleinen, viereckigen Gegenbeschlag fort, der mit zwei Stiften den Riemen festgehalten hat; zwei weitere Stiften waren am Grund der zwei unteren Zellen befestigt. — Hampel, a. a. O., Abb. 718.

b) Die Schnallen 13—16 geben Beispiele eines anderen, gleichzeitigen Schnallentypus, die — wenigstens bisher — mit dem hunnischen Anteil unserer Gruppe nicht verknüpft zu sein scheint. (Leitfunde für diesen Schallentypus: Apahida [Hampel, a. a. O. Taf. 36], Musliumova [Perm, Pósta, a. a. O. Abb. 223] u. s. w.) Diese Form geht auf die Schnallen mit querovalen Ring und querovalen Beschlag zurück, die im IV. Jh. sowohl im Reich, wie im Barbaricum weit verbreitet gewesen sind. Der Bügel ist bei dieser Abart gleich dick in seiner ganzen Länge und wird unten ebenfalls durch einen viel dünneren Steg verbunden. Der Dorn hat einen halbrunden Querschnitt, oder läuft oben in zwei abgeschrägte Flächen in einem Mittelgrat zusammen und ist auch in diesem Falle unten flach.

13: Goldschnalle aus dem Fund von Mezőberény (Fundkarte 20), der später als die uns interessierende Epoche, anzusetzen ist. — Hampel, a. a. O. Taf. 36.

14: Goldschnalle. Fundort: Ungarn. (Inv. N. 107/1893, 4.) Die Schlaufen sind aus dem selben Blech mit der Deckplatte der Schmuckkapsel ausgeschnitten, hinten sind sie auf die Hinterwand derselben angelötet. — Hampel, a. a. O. Taf. 42, 2.

15: Goldschnalle. Fundort: Ungarn. (Inv. N.

id. m. 41. tábla 5 sz. is ilyen császárkori szarmata csüngő!) — 49—50: Aranycsüngők egy-egy homályos kék üveggyönggyel, mely a nagy rekeszbe van foglalva. Alattuk 3—3 aranygömböcs foglalban. — 51—54: Préselt aranyrozetták. — 55—56: Keresztben bordázott aranytubusok, összesen hat darab. — 48: Párducz szerint fülönfüggő kiterített karikája. Fönt kék, homályos üvegpaszta, foglalban, alatta négy kis aranygömböcs csoportja, ez alatt 1 ékkő üres foglalata, majd újra 4 aranygömböcs következik. — 57: két ezüstgyűrű felcsavart végekkel. — 58—62: tíz gömbölyded, fénylő vörös kőből való gyöngy.

63—68: Aranypléh díszecskék az ismert pusztabakodi leletből a M. Nemzeti Múzeumban, melynek kimerítő publikációját Arneth adta, Mitt. d. k. k. Zentralkommission 1860, 102. s kk. II. Hampel (id. m. 2, 1. s kk. II. és 1. s kk. táblák) elfelejtette említeni e kis díszecskéket és nem is reprodukálja őket képen. Egy más, északkeleti összefüggéseket eláruló darabja e leletnek a nagy oroszlános karperec, melynek technikai és stílusrokonait Supka Géza, Arch. Ért. 1914, 184 s kk. II. jól összeállította. (L. még Minns, Scythians and Greeks, 187—191. képek.)

XXXVI. tábla: Lelettérkép. Rajzolta adataim alapján Horváth Tibor.

107, 1893, 6.) Auf der Spitze des Dornes schräge Kerben. Der Riemen war durch zwei Stiften mit der Schnalle verbunden, die am Grund der Schmuckkapsel sassen. — Hampel, a. a. O. Taf. 42, 4.

16: Goldschnalle ähnlicher Ausführung. Ein sehr bezeichnendes Merkmal bilden die 2—2 Punktkreise, die in den beiden herzförmigen Granaten eingeschliffen sind. Die Analogien dazu in Funden ostgermanischen Charakters aus Südrussland, Petrossa, Italien und Thüringen hat Götze, Die althüringischen Funde aus Weimar, 1912, 22 f. und 29 zusammengestellt; er hat jedoch die Steine der polyädrischen Knöpfe der Löwenfibeln von Szilágysomlyó (Fettich, Der zweite Schatz von Sz., 1932, Taf. 2), die mit solchen eingeschliffenen Kreisen verziert sind, nicht aufgezählt.

Tafel XXXV: Jazygisch-sarmatische und germanische Funde mit Goldflittern.

1—45: Jazygischer Fund aus der Umgegend von Eger (Fundkarte 7) im Ung. Nationalmuseum. Kurze Beschreibung in der nützlichen Zusammenstellung von M. Párducz, A nagy magyar Alföld római kori leletei (= Die römischen Funde auf der ungarischen Tiefebene) (S. A. aus Dolgozatok 7, 1931, Szeged 1932.) 51 f. Nr. 177.

51—62: Jazygischer Fund aus der Umgebung von Kiskúnfélegyháza (Fundkarte 14); etwa 3 Km von der Stadt, bei der nach Kecskemét führenden Landstrasse gehoben. Im Museum ebendort. Kurze Erwähnung bei Párducz a. a. O. 61, Nr. 221, wo nicht alle Gegenstände aufgezählt sind. Die folgenden Angaben verdanke ich N. Fettich. — 46: Gold mit drei konvexen, blauen Glaspasten in Zellen. — 47: Gold; die Steine fehlen aus den Zellen. Die innere Umsäumung mit Perlendraht und die Goldkugeln unter der kannelierten Öse sind wichtige Merkmale. (Vgl. Hampel Taf. 41, 5, das auch sarmatisch-kaiserzeitlich ist!) — 49—50: Goldanhänger mit je einer blauen, undurchsichtigen Glaspaste in der grossen Zelle. Unten je drei Goldkugeln in runden Fassungen. — 51—54: Gepresste Goldrosetten. — 55—56: aus quengeripptem Goldblech zusammengebogene Tuben, zusammen 6 St. — 48: nach Párducz aufgerollter Ring eines goldenen Ohrgehänges. Oben blaues, undurchsichtiges Glas in Zelle, darunter eine Gruppe aus vier Goldkugeln, darunter eine Zelle, deren Belag fehlt und wieder vier Kugeln. — 57: Zwei silberne Ringe mit aufgewickelten Enden. — 58—62: zehn glänzendrote Steinperlen.

63—68: Goldflitter aus dem germanischen

Fund von Pusztá Bakod (Fundkarte 27) im Ung. Nationalmuseum. Publiziert durch Arneth, Mitt. d. k.-k. Zentralkommission 1860, 102 ff. — Hampel (a. a. O. 2, 1 ff., 3, Taf. 1 ff.) hat diese kleinen Flitter unerwähnt gelassen und auch nicht abgebildet. — Ein anderes, nach dem Nordosten weisendes Stück in diesem Funde ist das bekannte Löwenarmband, dessen stilistische und technische Verwandten G. Supka, Arch. Ért. 1914, 184 ff. gut zusammenstellte. — Vgl. noch Minns, Scythians and Greeks, Abb. 187—191.

Tafel XXXVI: Fundkarte, auf Grund meiner Angaben gezeichnet von Tibor Horváth.

Pótlás az íjakhöz

Utólag kaptam Sir George Macdonaldtól néhány fontos felvilágosítást az angliai csontlemezekről. Legfontosabb értesítése, hogy ezek különféle korúak. Míg a caerleoni példányok datálása, amint láttuk, a legutolsó britanniai római korszakra vall, addig a Bar Hill-i erődtől már a Kr. u. 2. sz. végén kiürítették. Az itteni csontok típusa is más, mint a mienk; az egyik példányon a két összeillő késalakú lemez egyetlen darab csontból volt kifaragva. Igen örömdetes, hogy ebben az esetben megtudjuk a fegyver viselőinek kilétét is, amennyiben itt a *cohors I. Hamiorum sagittariorum* (Cichorius, RE 4, 294), tehát egy szír íjászcsapat állomásozott. Fontos volna még a késői császárkorba tartozó csontok íjtípusát közelebbről meghatározni: hogy t. i. az aszimmetrikus hun típushoz tartoznak-e, mint a bécsi és carnuntumi példányok, vagy pedig egyenlőkarúak voltak-e és perzsa hatást kell keresnünk rajtuk. Utóbbi esetben az *equites sagittarii* (376 előtt) ilyen íjakkal lehettek volna felszerelve.

Pótlás a kerámiához

A Journal of Roman Studies 22, kötetében (1932) utólag látom (203. l. és 37. tábla), hogy az angliai római védrendszer legkésőbbi idejében emelt partvédő erődök leletei között — tehát a leányfalusi erőd utolsó periódusának megfelelő időben — szintén megvolt a besítozott rácsmustrás kerámia. Minden esetre igen lényeges a mi leleteink megítélésénél ez az angliai párhuzam, amely — úgy látszik — nem az új hódítók foglalásának, hanem a régi védők elgermanizálódásának szimptomája. (V. ö. ezen erődökről: Sir George Macdonald, 25. Jahre Röm.-Germ.-Komm., 111. és kk. ll.)

Nachtrag zu den Bogen

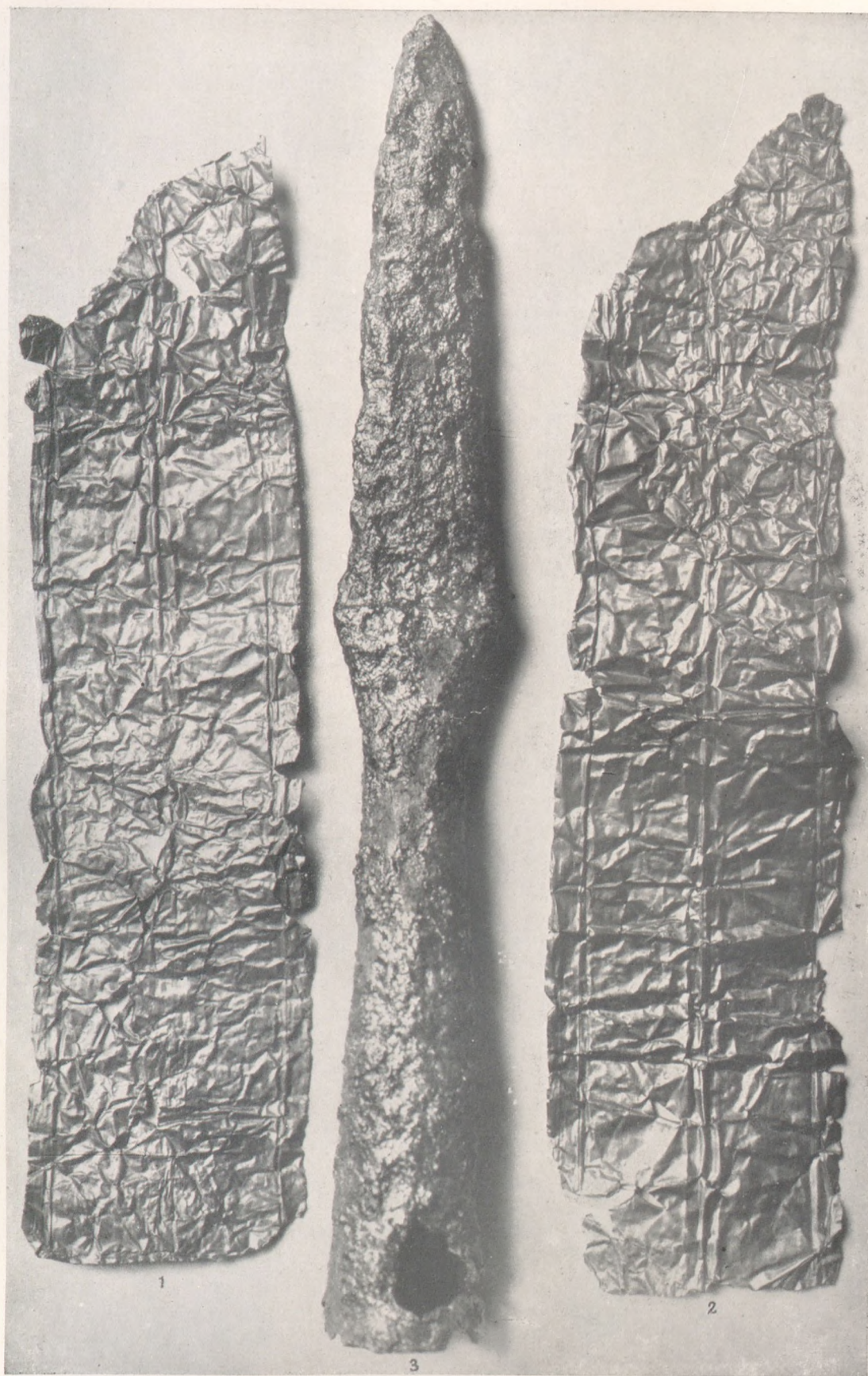
Über die in England gefundenen Beinversteifungen verdanke ich Sir George Macdonald wichtige Aufklärungen, die ich hier noch verwerthen kann. Am wesentlichsten ist es, dass die Exemplare von Bar Hill aus einer viel früheren Periode herkommen, wie die von Caerleon, nämlich aus einem Lager, das schon am Ende des 2. Jh. n. Chr. aufgegeben wurde. Auch ist der Typus des Bogens nicht mit dem unserigen identisch; das messerförmige Endstück-Paar war hier in einem Falle aus dem einen und selben Knochenstück verfertigt. Erfreulicherweise erfahren wir auch, dass hier die *cohors I. Hamiorum sagittariorum*, also eine Truppe syrischer Bogenschützen (RE 4, 294) stand, wodurch die ethnische Bestimmung der Bogenbestandteile in diesem Falle gesichert ist. Es wäre noch erwünscht zu wissen, ob die englischen Funde der Spätzeit zu dem asymmetrischen hunnischen Bogentypus gehören, wie die von Wien und Carnuntum u. s. w., oder ob nicht auch der symmetrische persische Typus unter ihnen vertreten gewesen sein könnte. Letzterer könnte nämlich als Ausrüstung der *equites sagittarii* (vor 376) vermutet werden.

Nachtrag zur Keramik

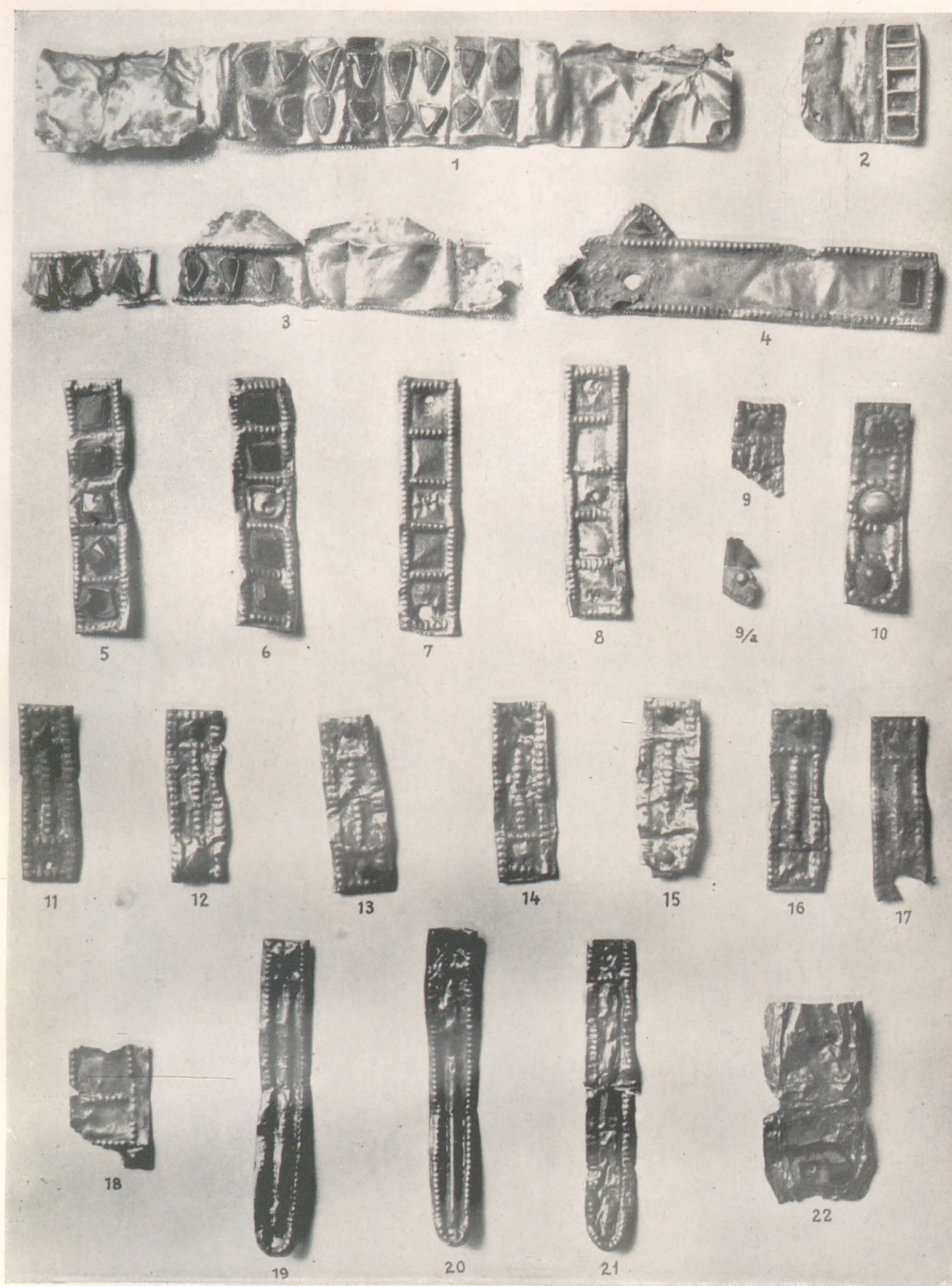
Aus Journ. of Rom. Studies 22, 1932, 203 und Taf. 37 wird es mir erst jetzt ersichtlich, dass die Gefässe mit eingeläuteten Gittermustern auch in den Funden des spätesten britannischen Festungssystems vertreten sind. Nach den Fundumständen hängt diese Keramik hier nicht mit dem Eindringen der neuen Eroberer, sondern mit der Germanisierung der Verteidiger zusammen. (Über diese späten Uferfestungen vgl. Sir George Macdonald, 25. Jahre Röm.-Germ.-Komm., 111 ff.)

Pécsüzög (1/1)

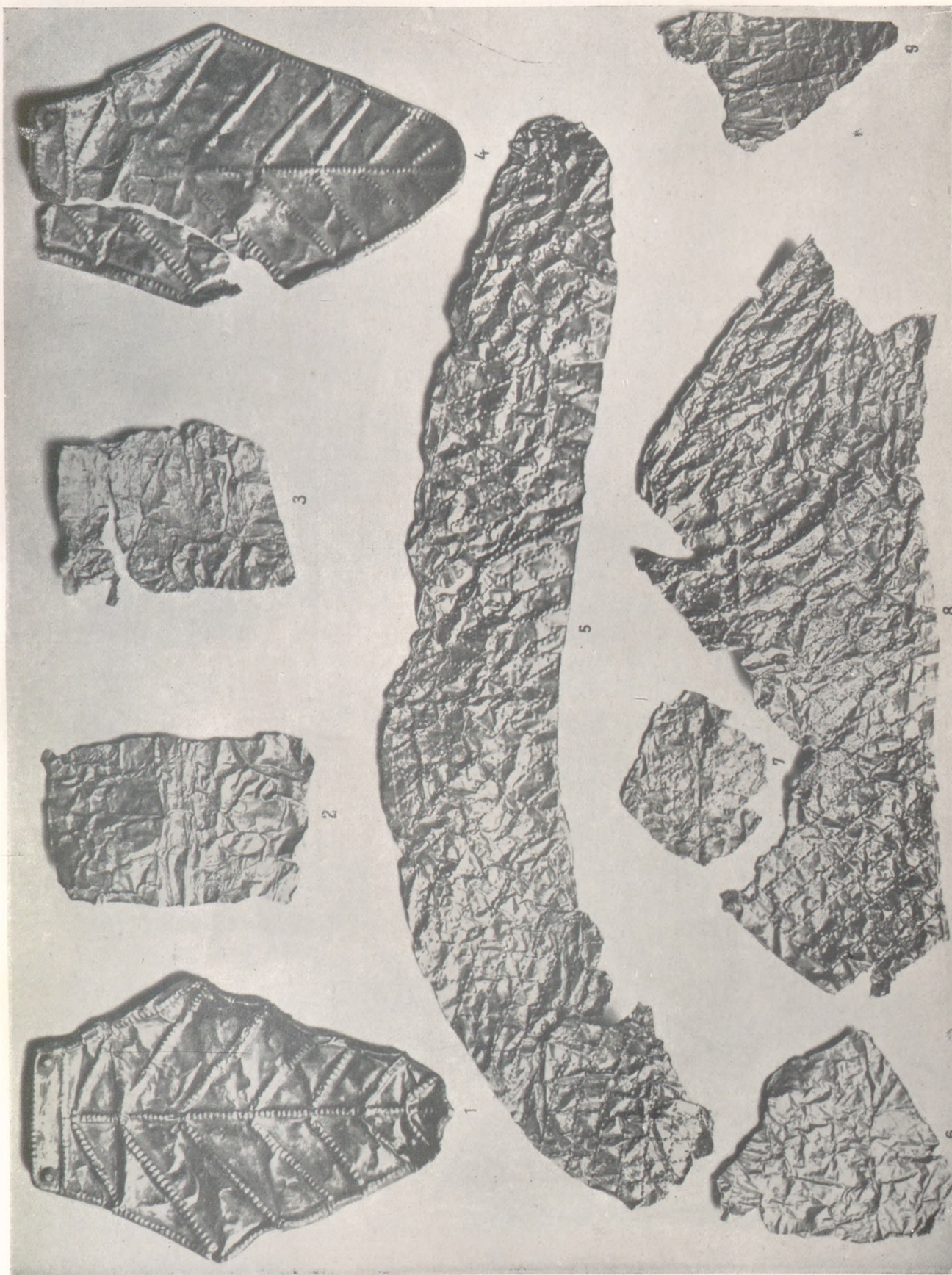
Pécsüszög (1/1)

Pécsüszög (1/1)

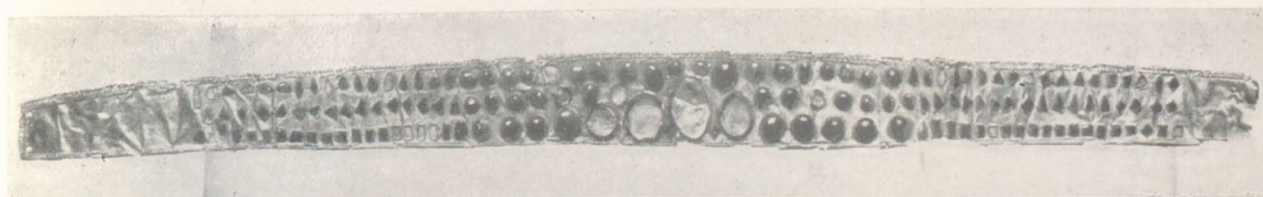
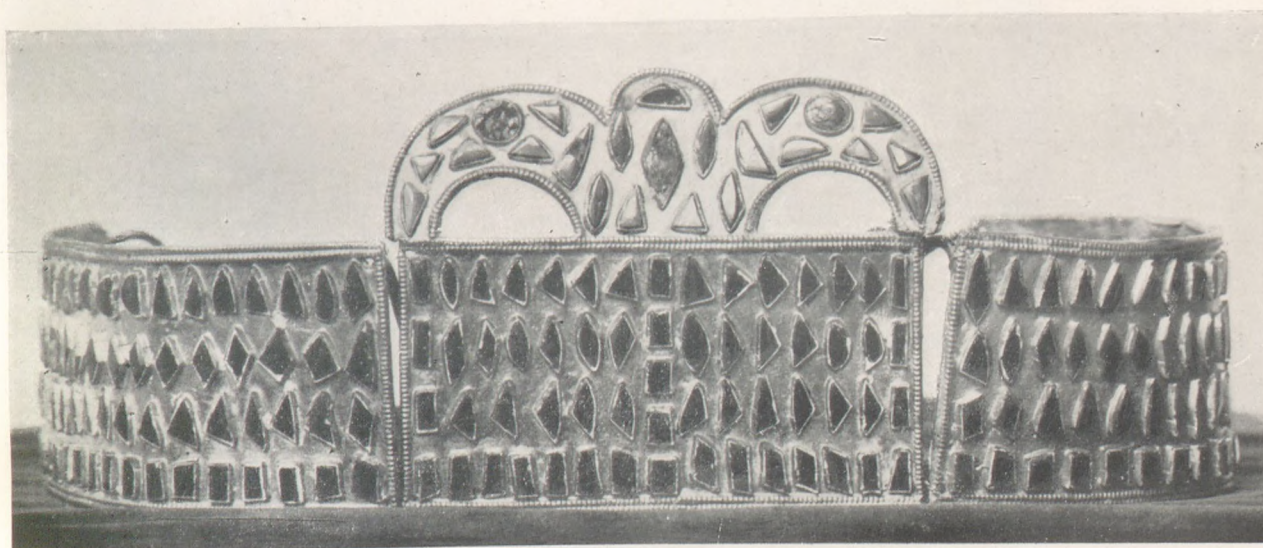
Pécsüszög (1/1)

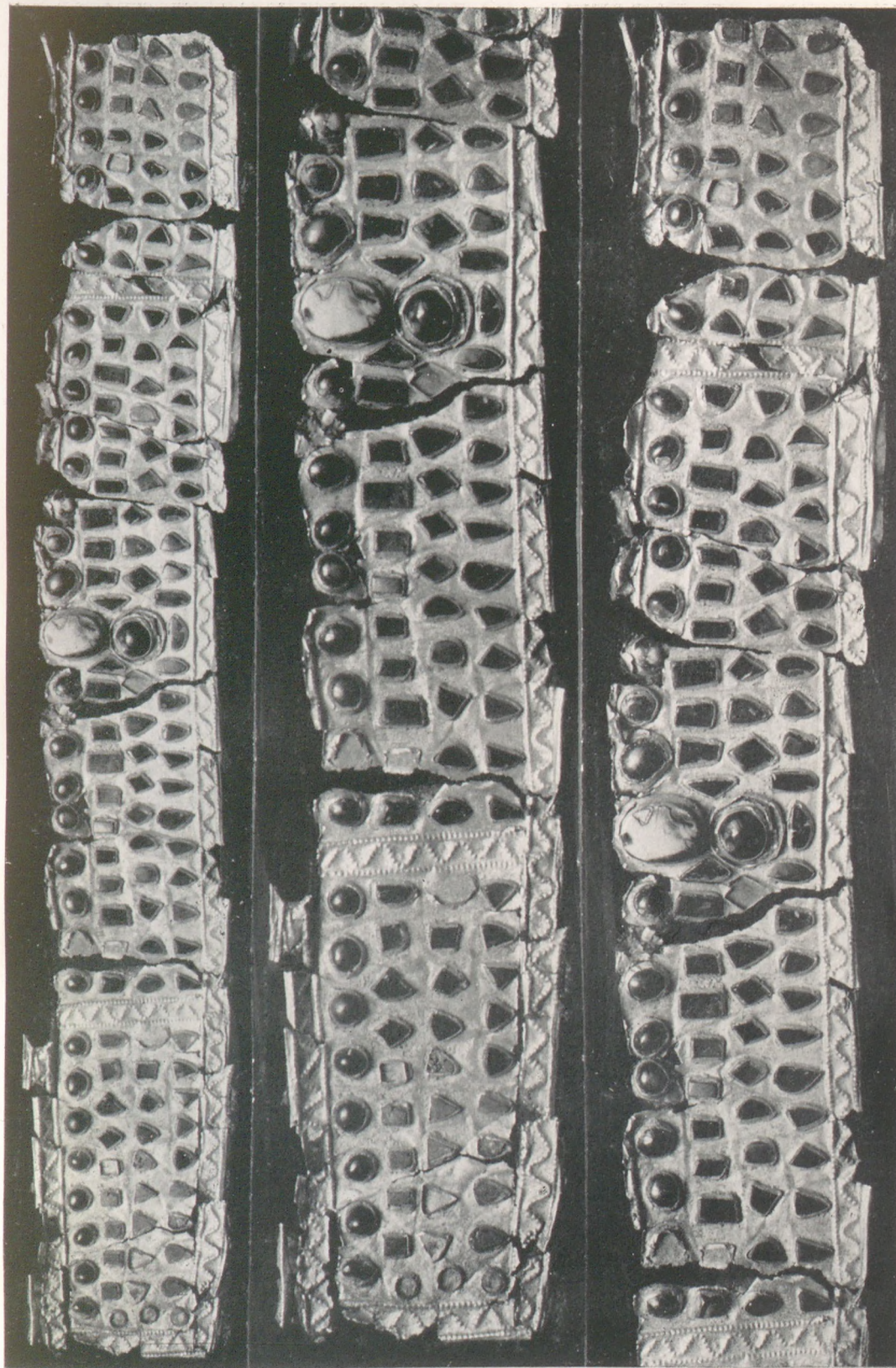
Pécsüzög (1/1)

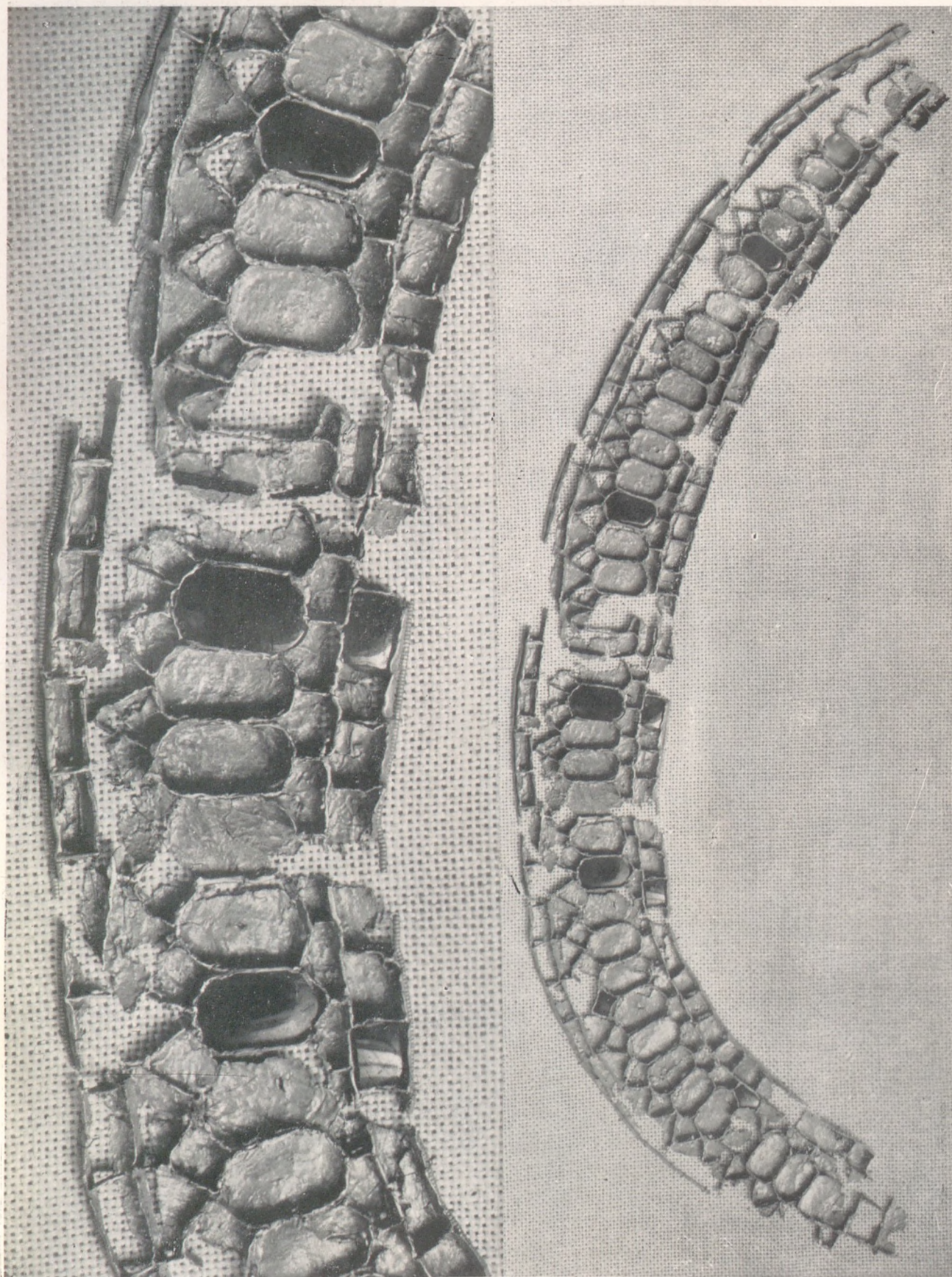
Pécsüzög (1/1)

Pécsüszög (1—9; $\frac{1}{1}$); Kerč (középen — in der Mitte, cca $\frac{3}{4}$); Tiligul (alul — unten, $\frac{1}{3}$)

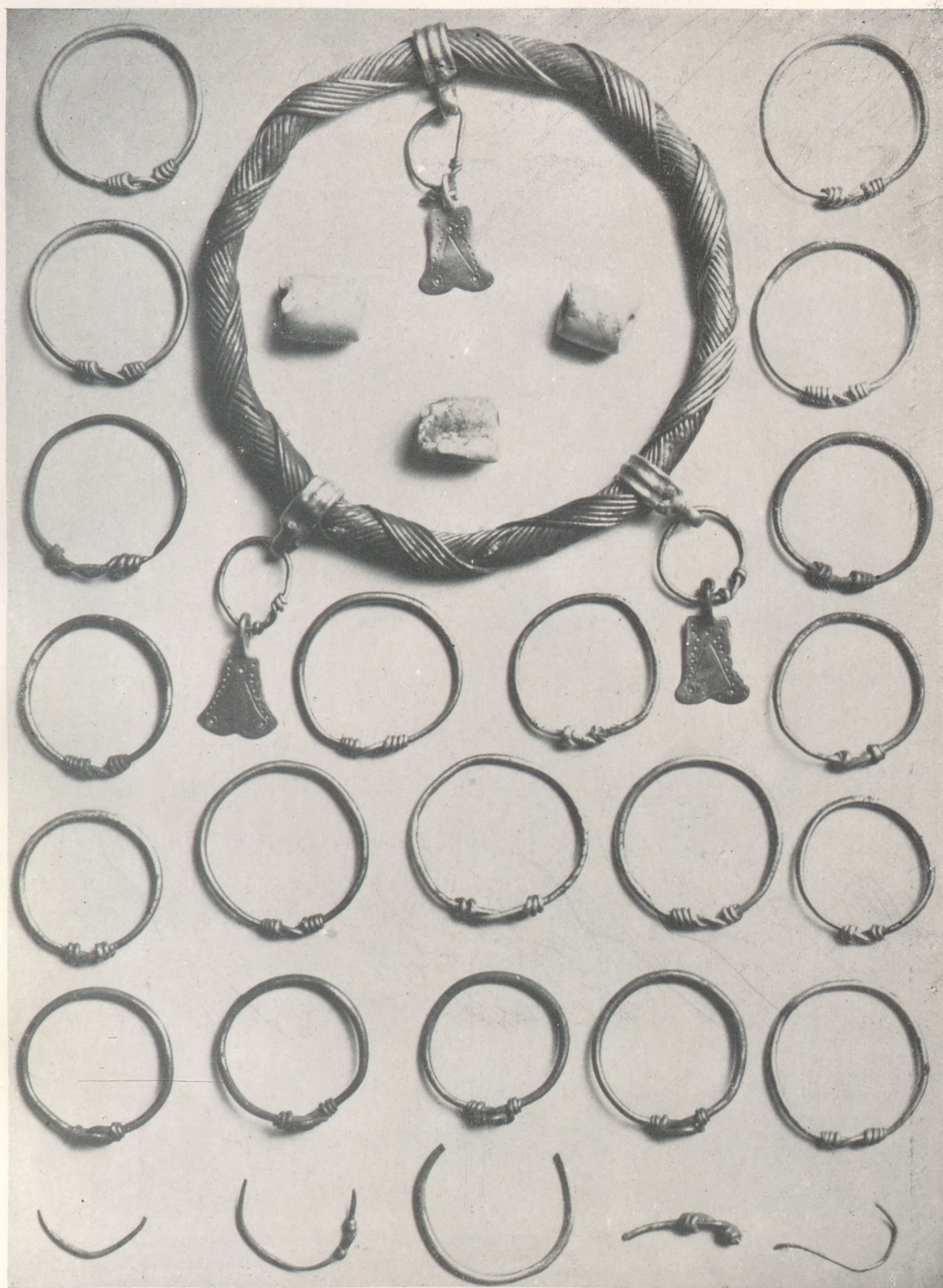
Csorna (a diadémaösszképe fent: cca $\frac{3}{4}$; a két részlelekép alatta: $\frac{1}{4}$ — das Gesamtbild des Diadems oben: cca $\frac{3}{4}$; die zwei Hälften darunter: $\frac{1}{4}$)

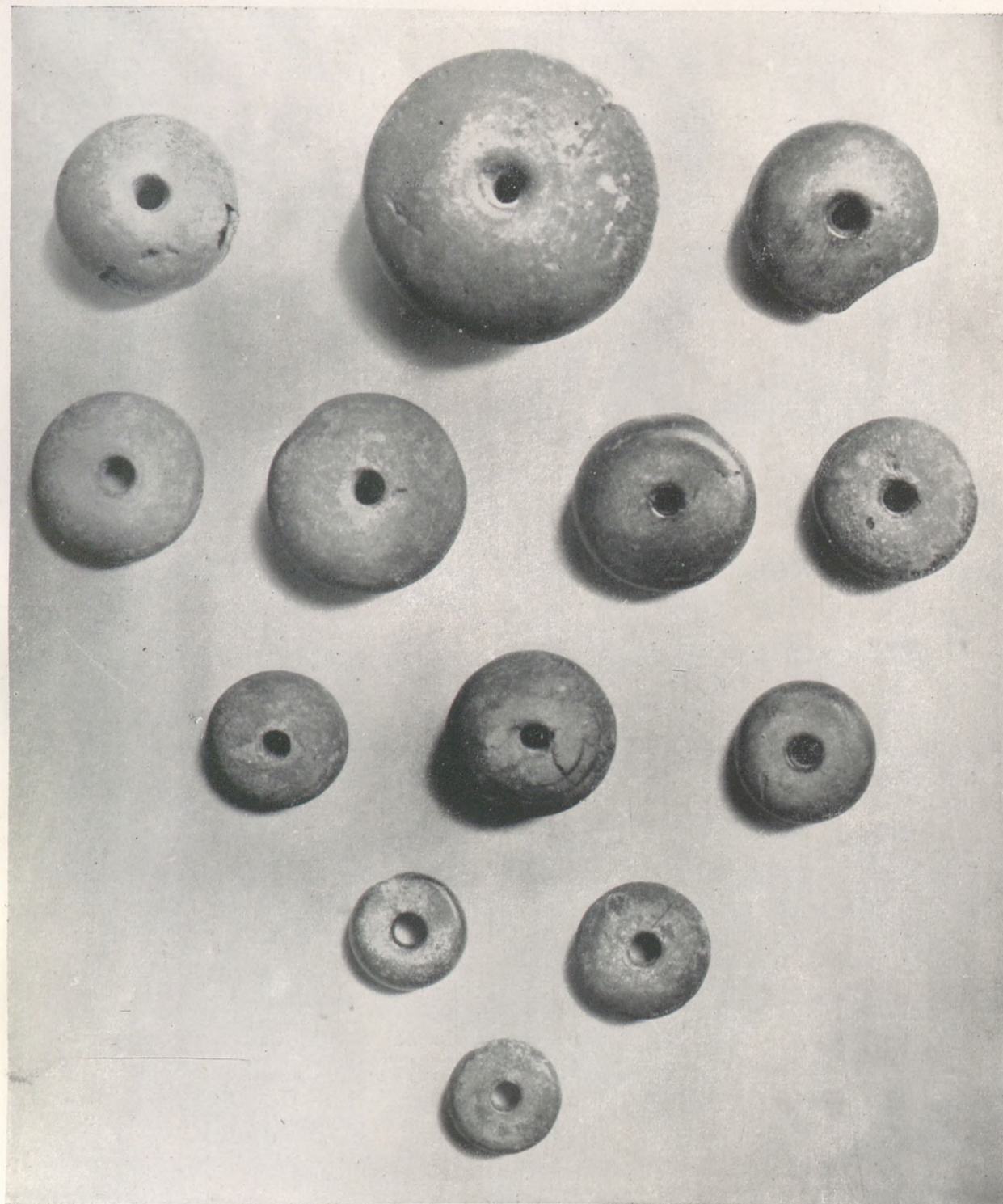
Sárvíz (balról $\frac{1}{1}$ — links $\frac{1}{1}$; jobbról összkép — rechts Gesamtbild)

Rákapordány (1/1)

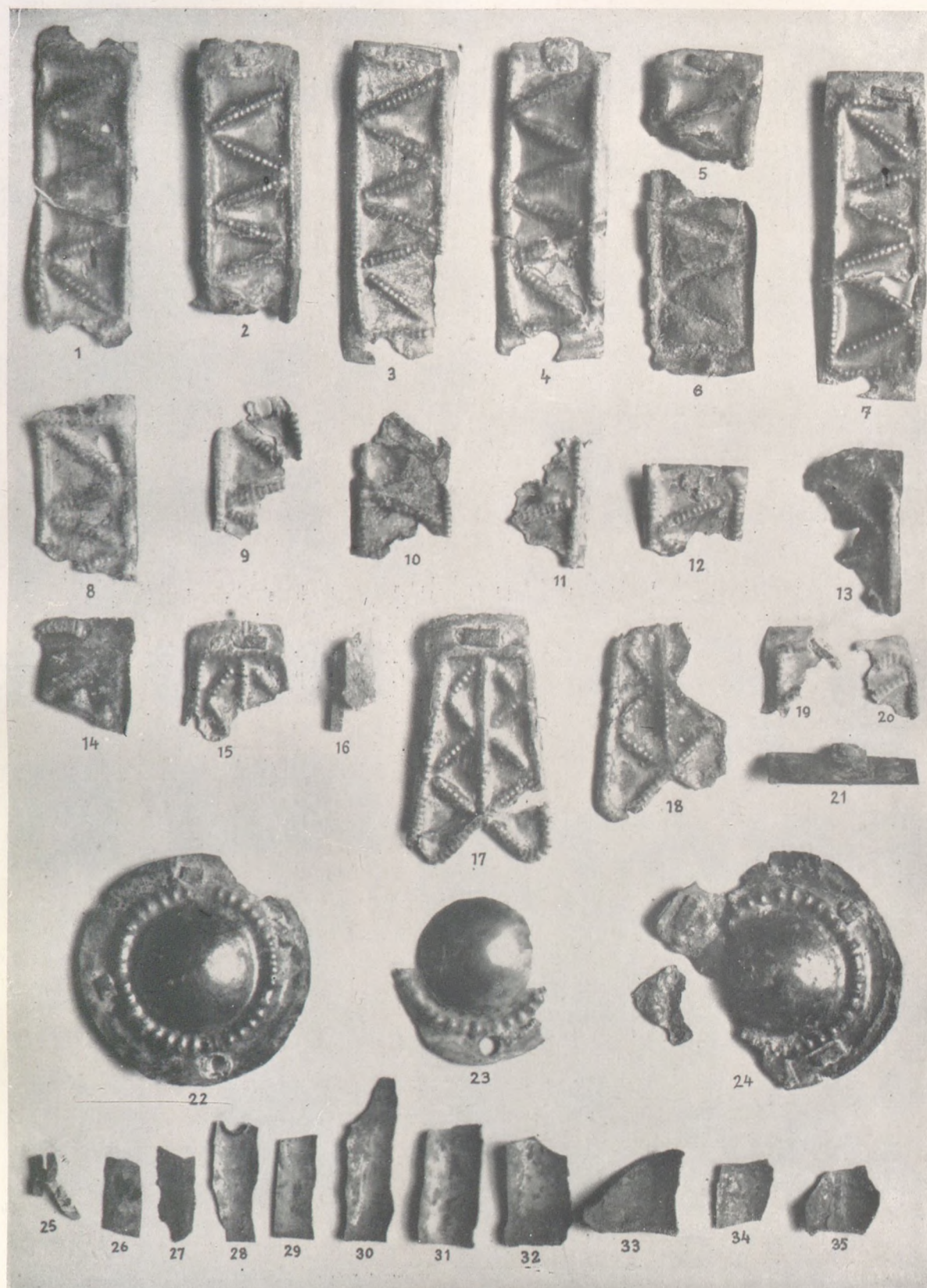
Rábapordány (1/1)

Rábapordány (1/1)

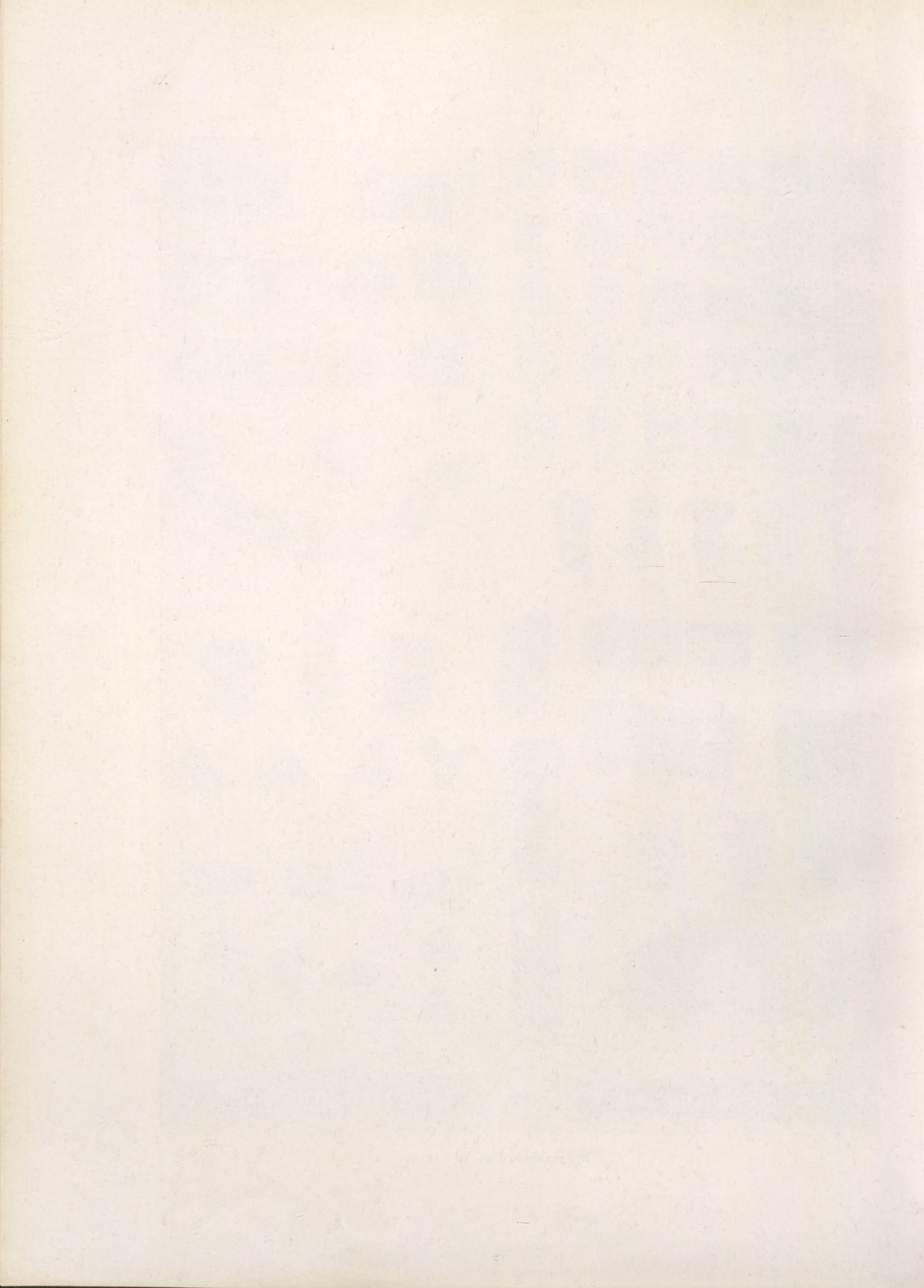

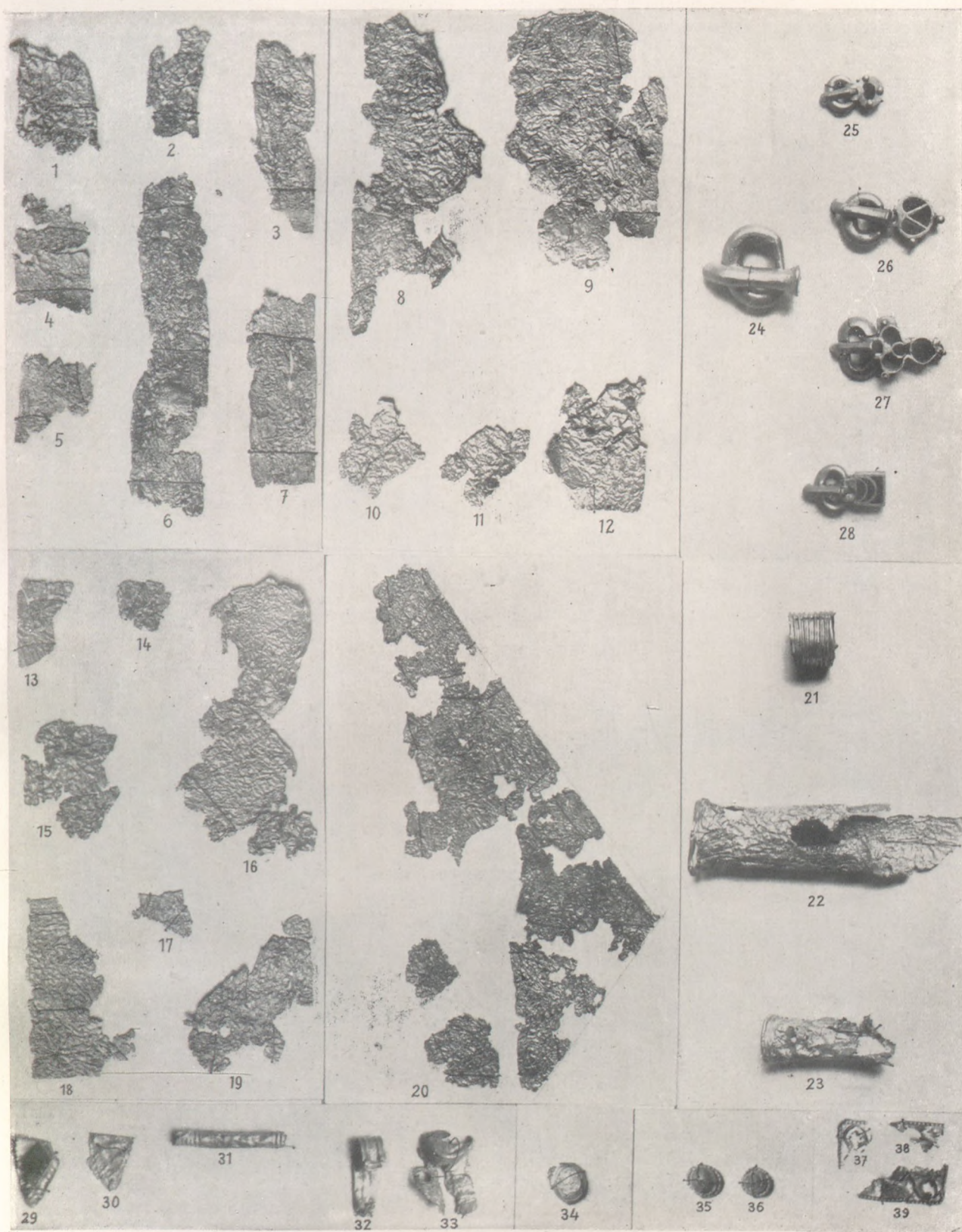
Léva (1/1)

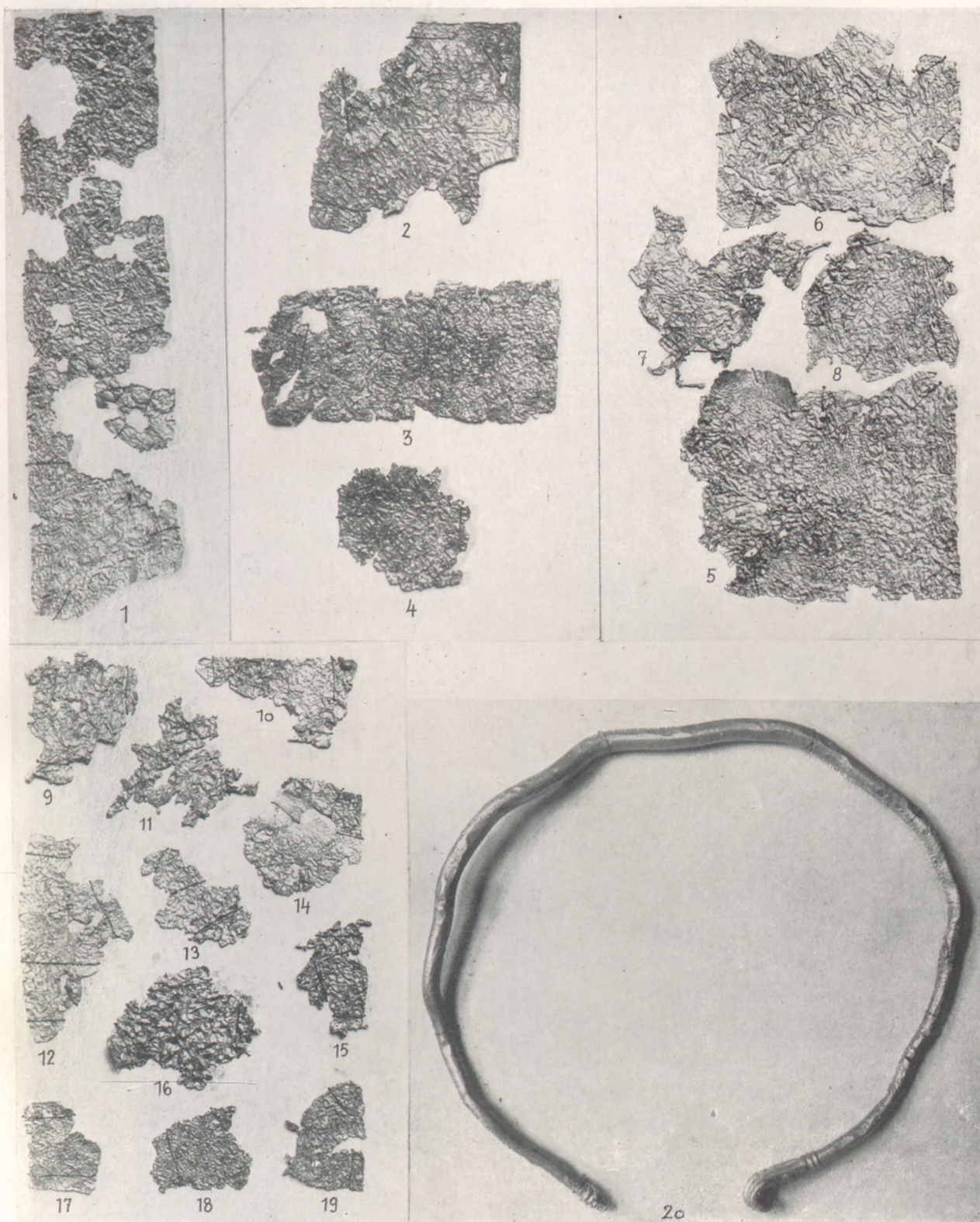

Léva (1/1)

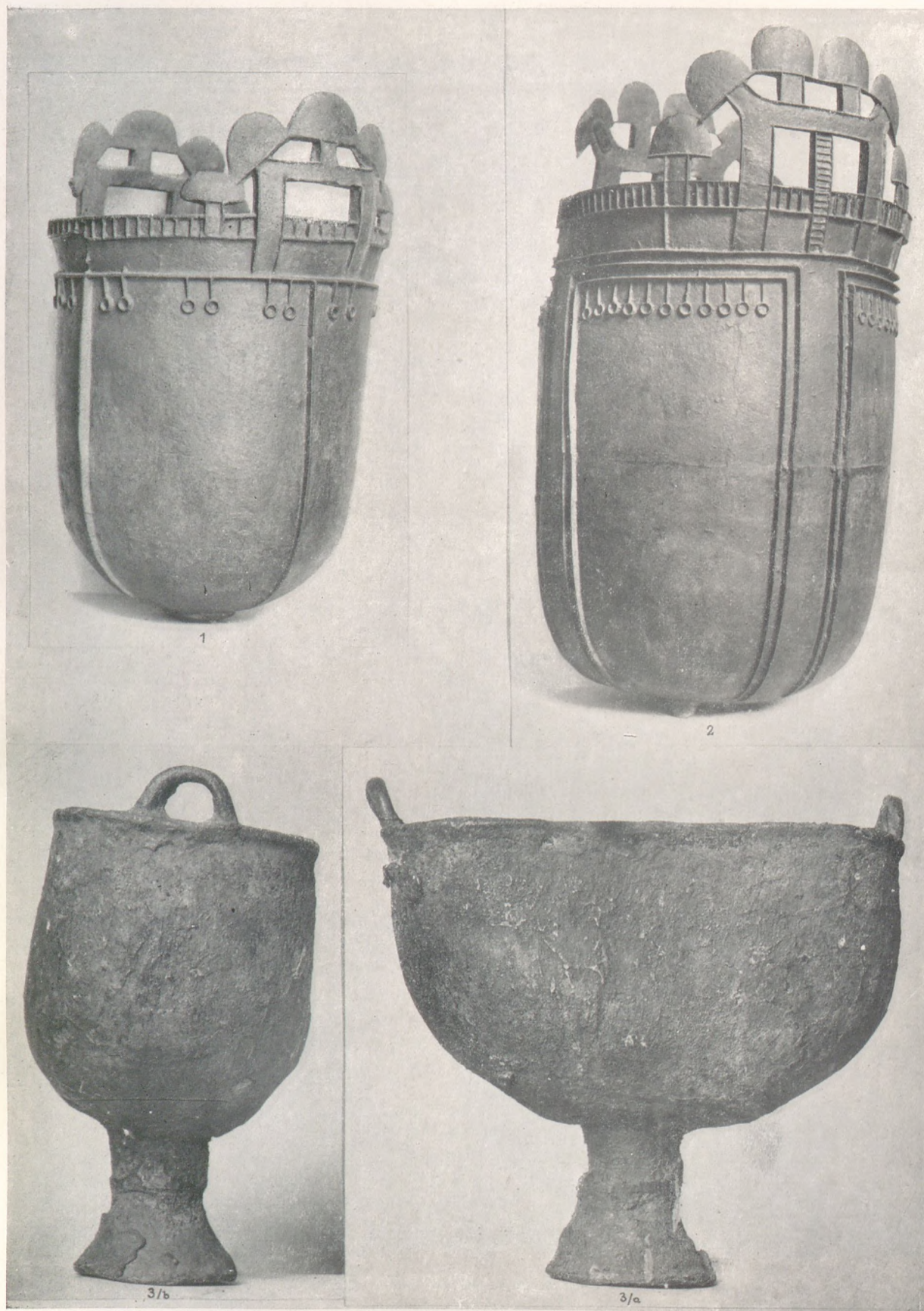
Nagyszéksós (cca $\frac{3}{4}$)

Nagyszéksós (cca $\frac{1}{2}$)

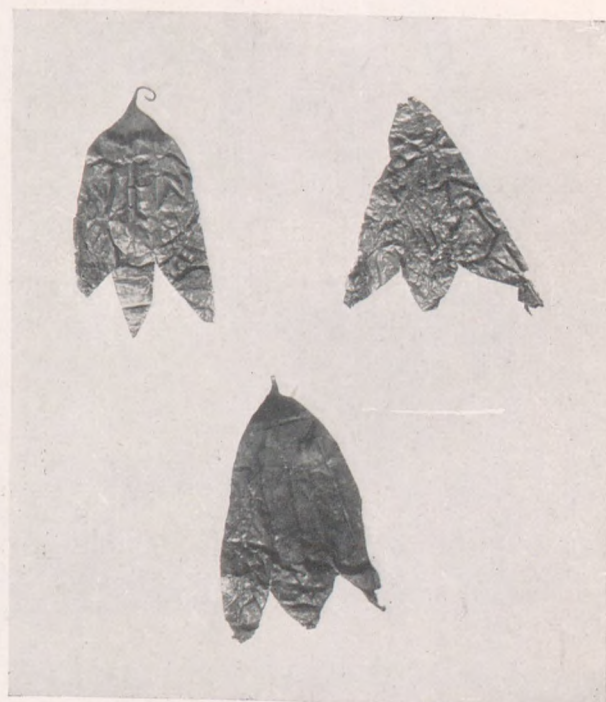
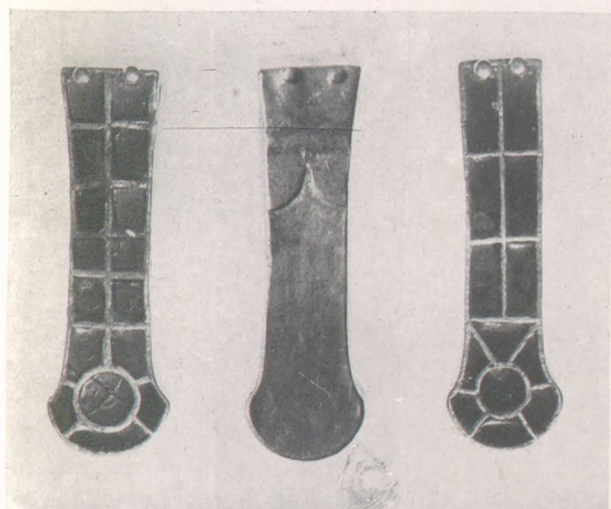
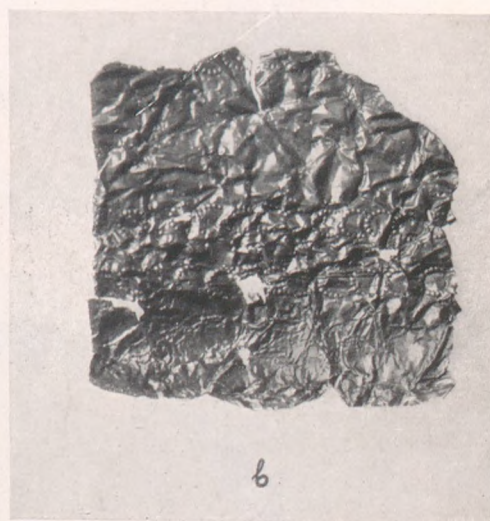
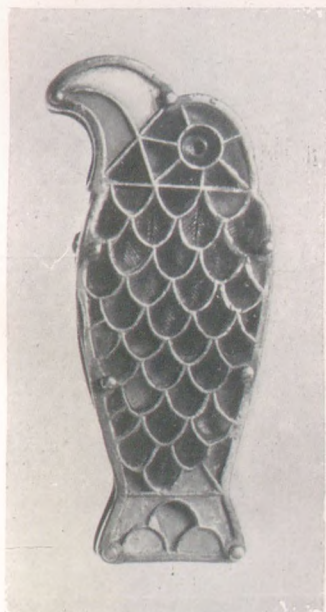
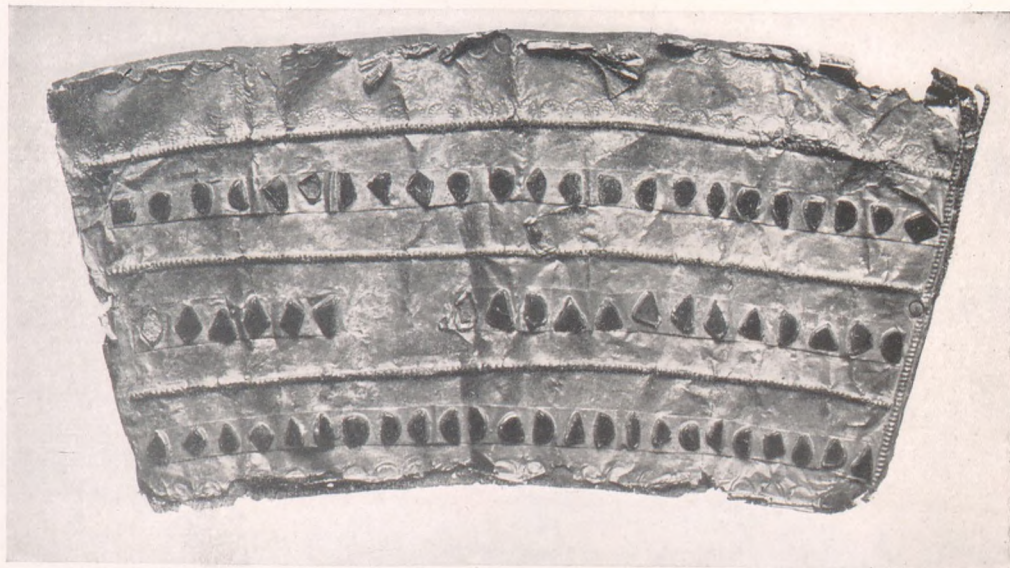
Nagyszéksós (1—19: $\frac{2}{3}$; 20: $\frac{1}{2}$)

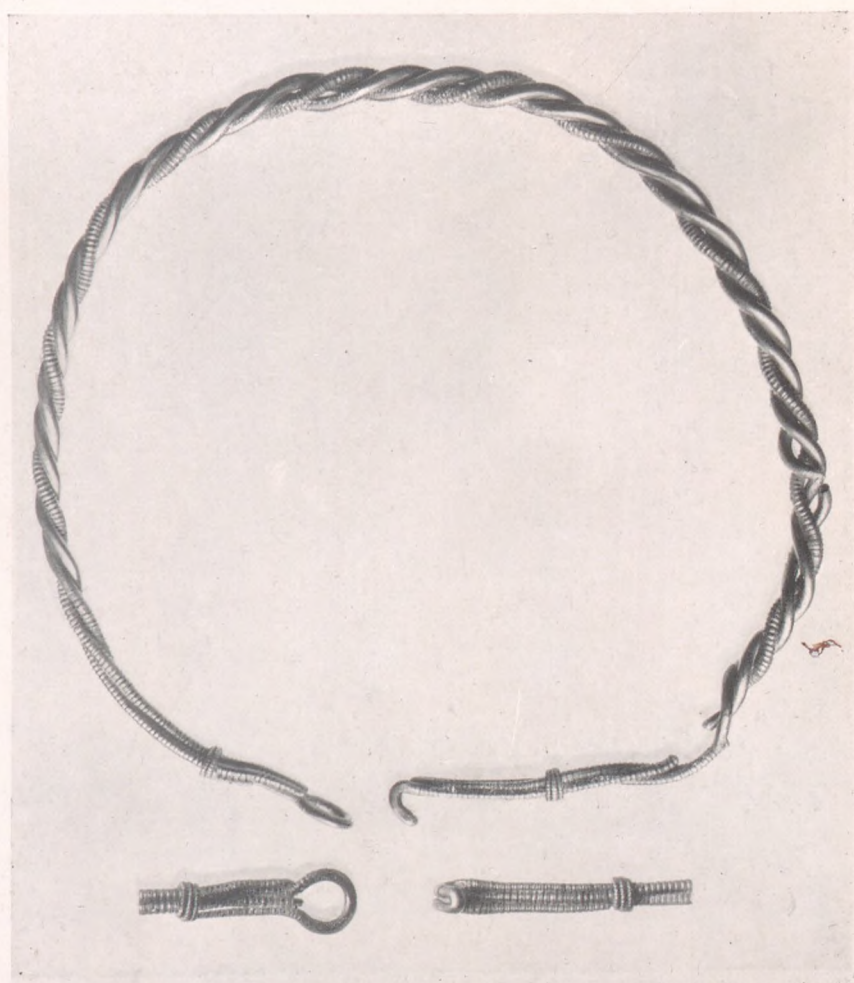
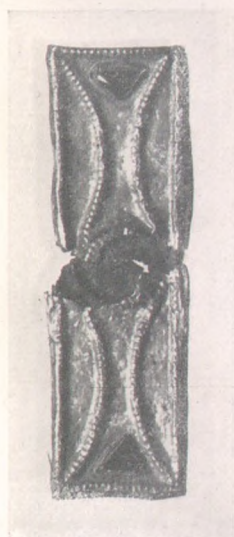
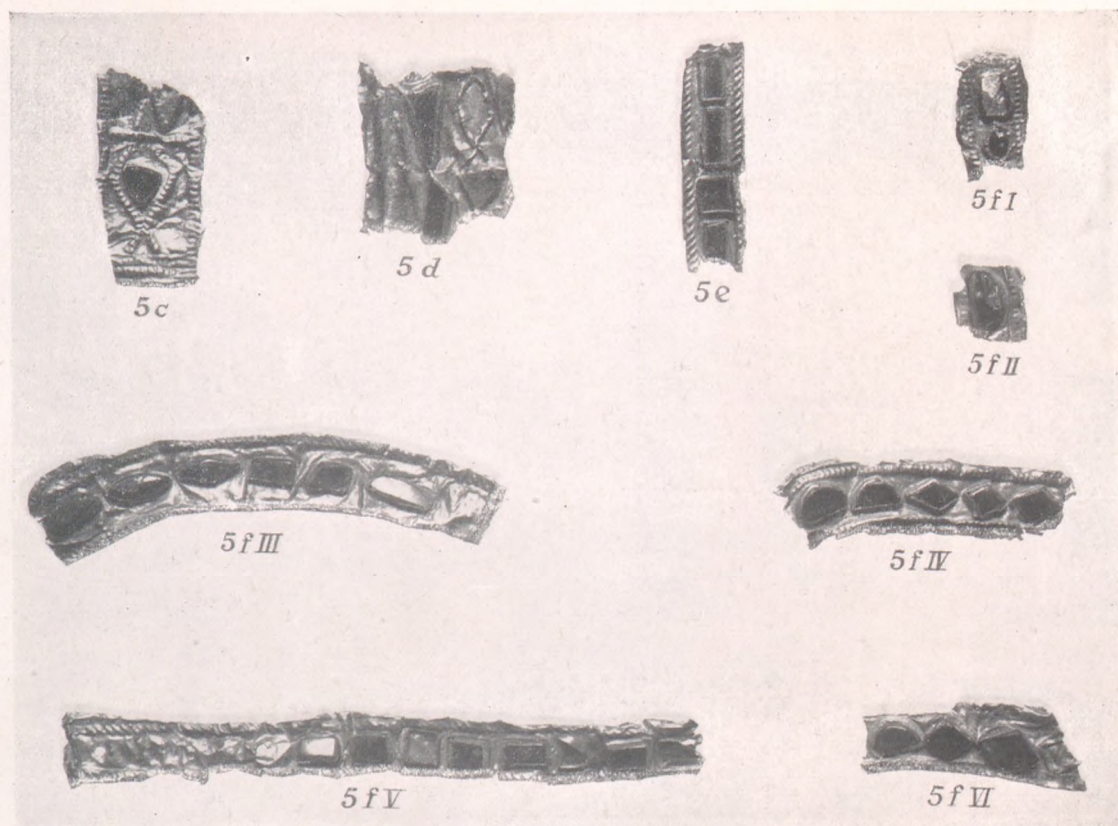
Kaposv ölgý (1 : cca $\frac{1}{6}$); Törtel (2 : cca $\frac{1}{7}$); Ószőny (3 a—b : cca $\frac{1}{3}$)

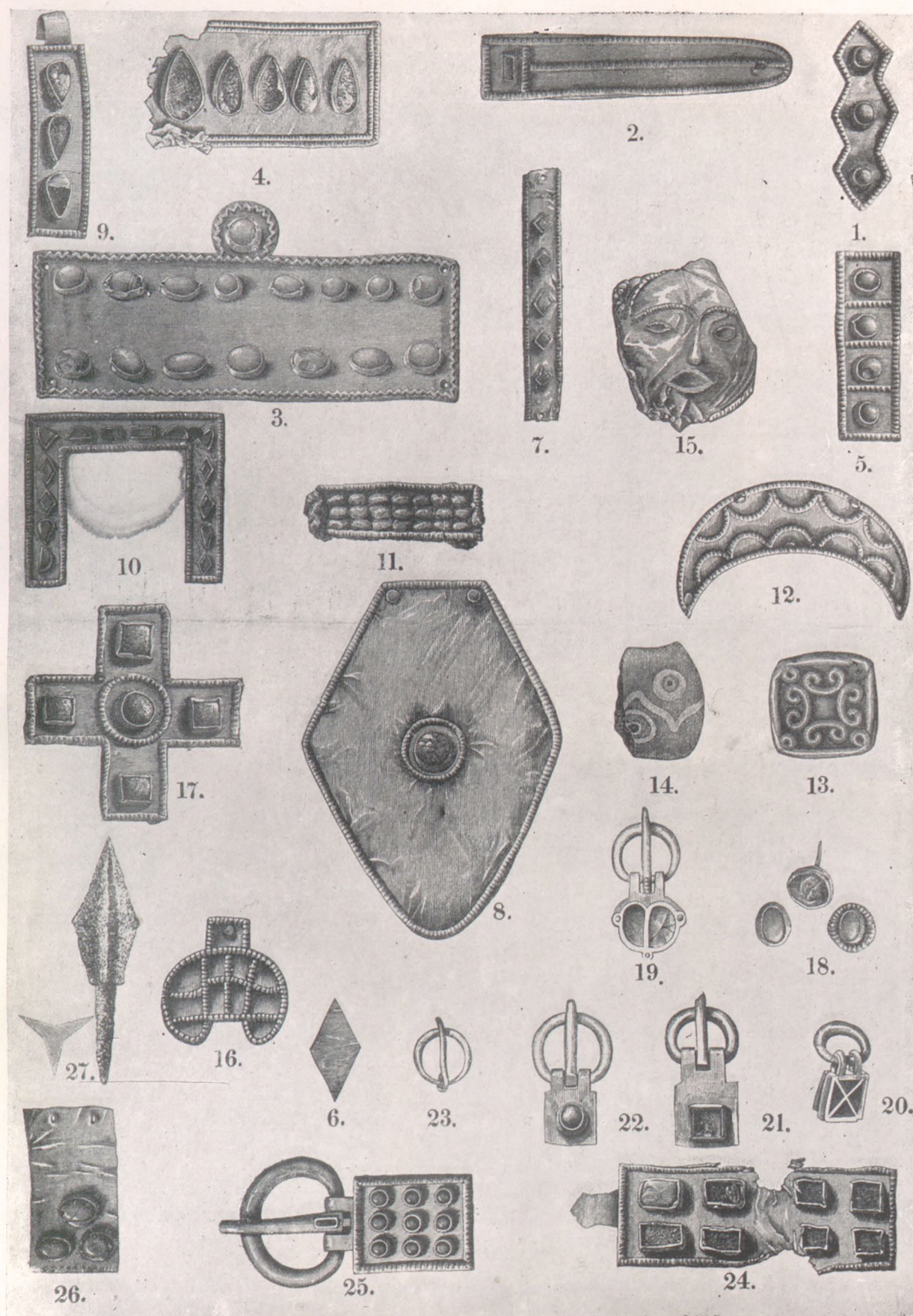
Höckricht, Ober-Schlesien (1—8 : $\frac{1}{1}$; 9—10 : $\frac{1}{5}$)

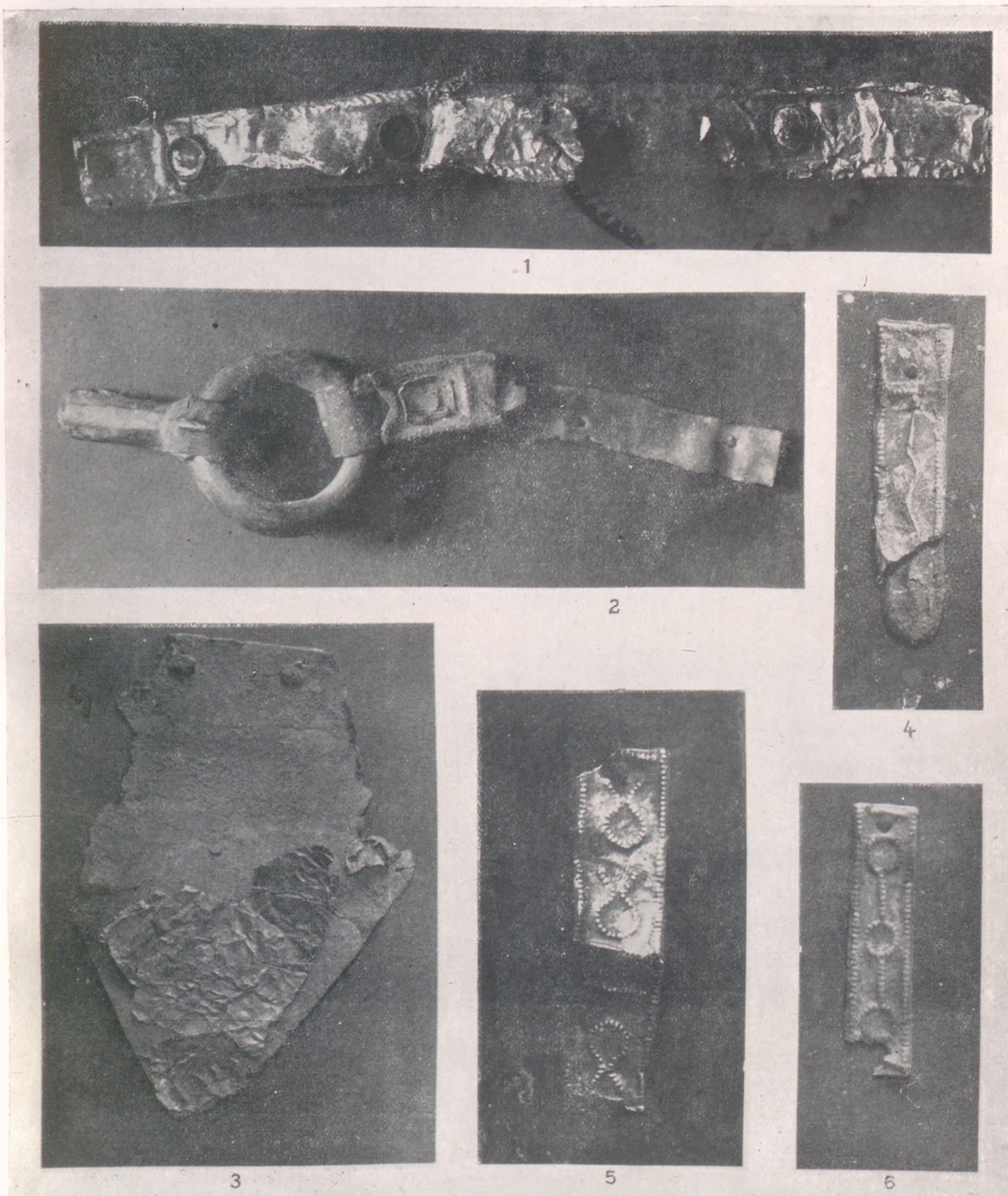
Concesti, Moldau (1/1) (Matzulevitsch után — nach Matzulewitsch)

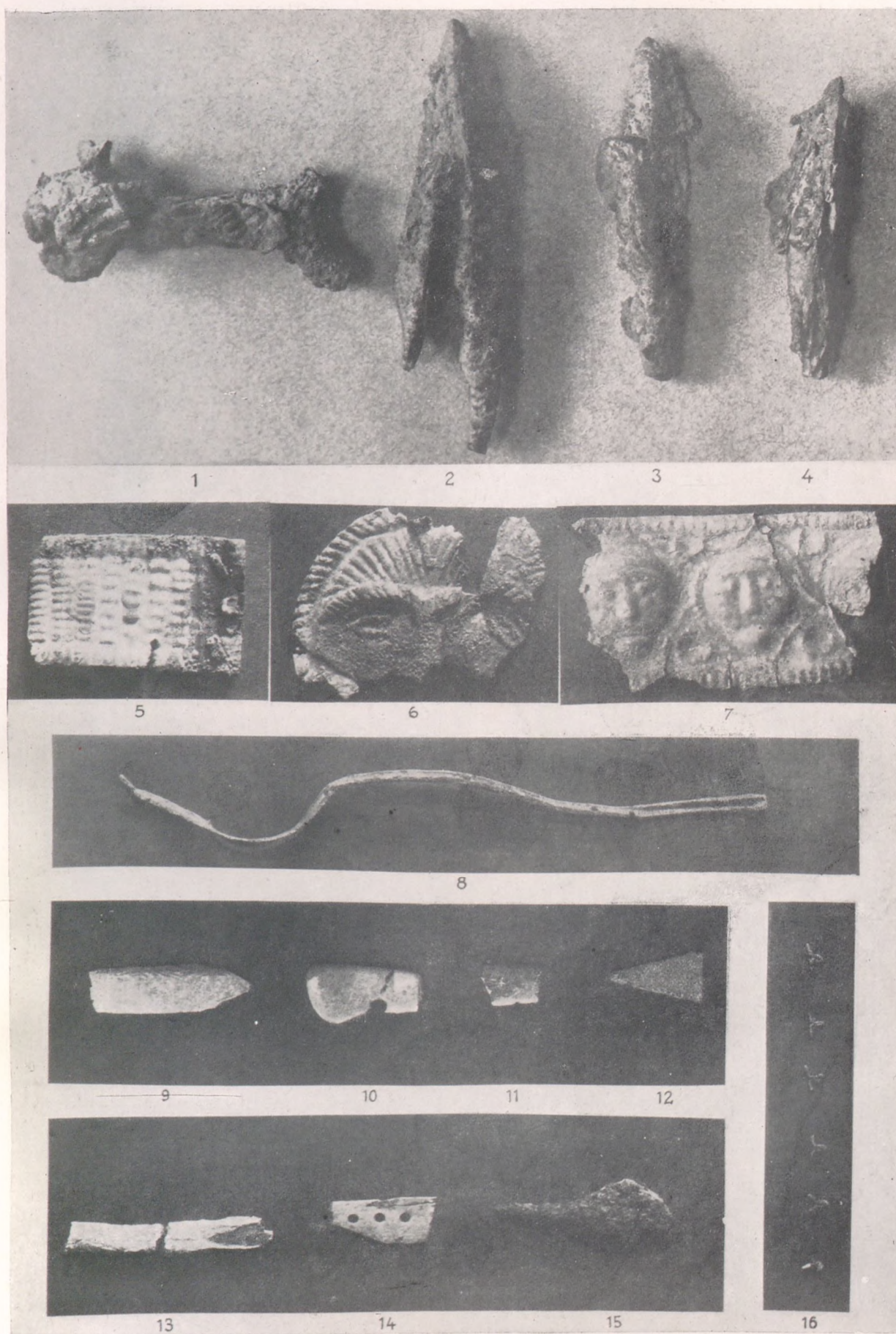
Concesti, Moldau ($\frac{1}{1}$; nyakpérec — Halsring: cca $\frac{1}{3}$) (Matzulevitsch után — nach Matzulewitsch)

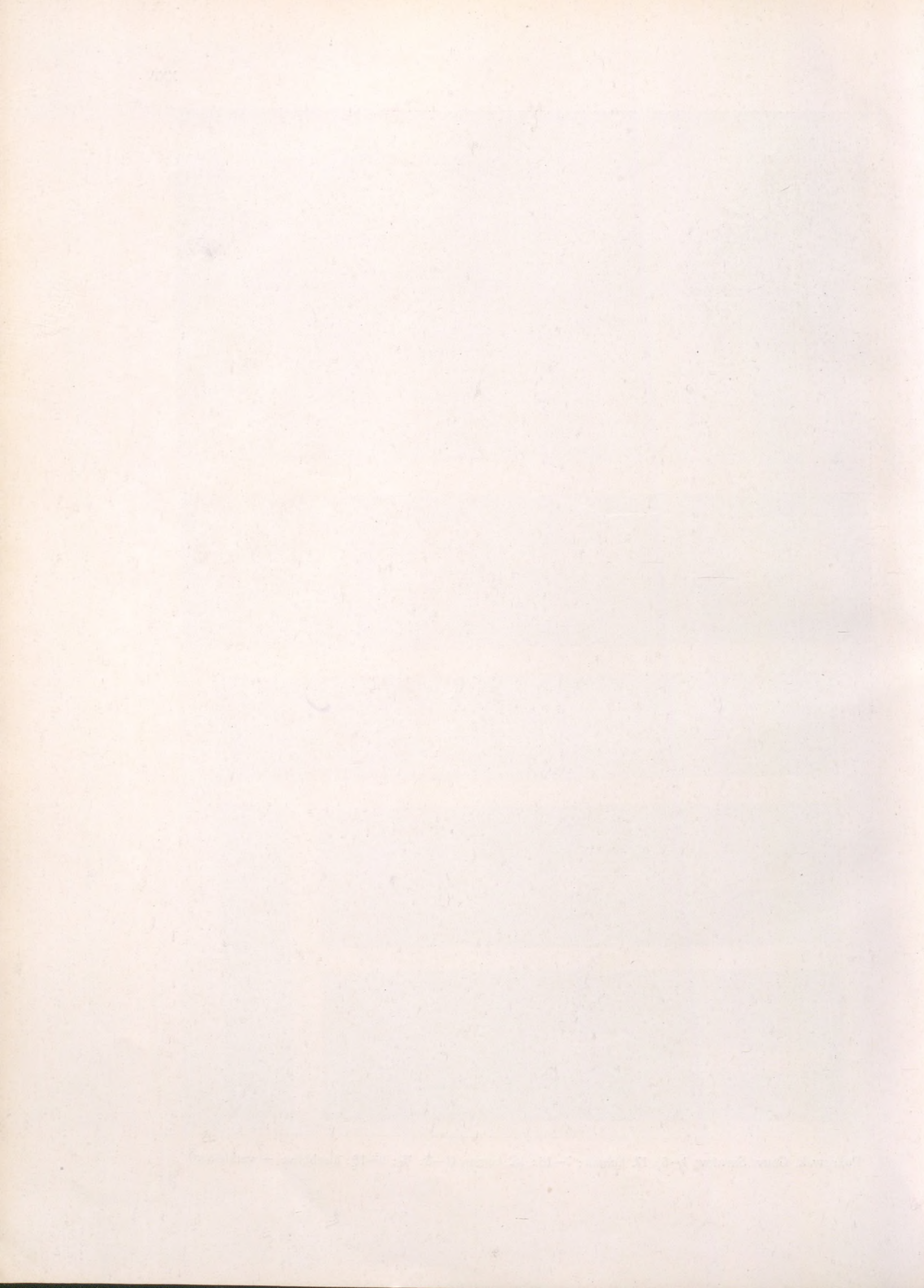
Novogrigorjewka, Gouv. Jekaterinoslaw, Bezirk Alexandrowsk (cca $\frac{3}{4}$)
(Samokwasow után — nach Samokwasow)

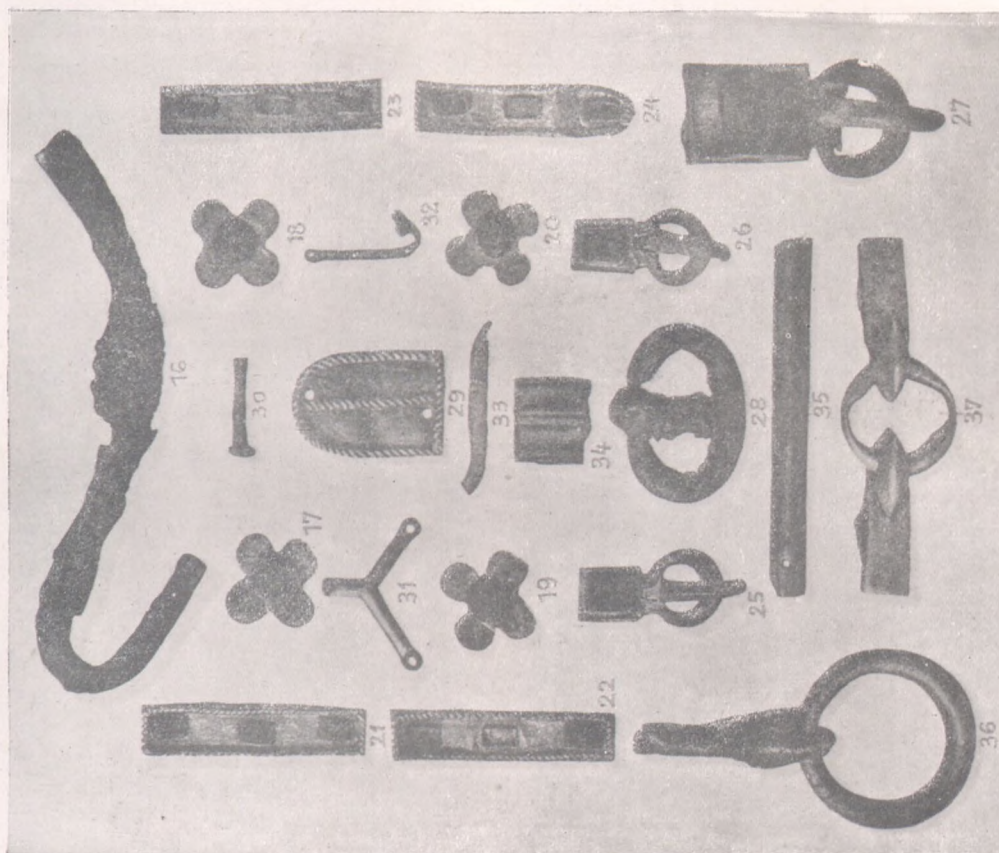
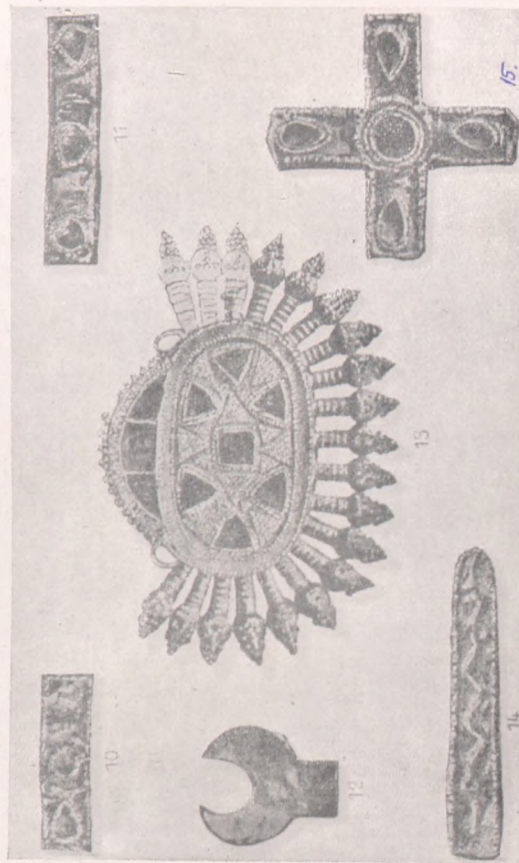

Nižnjaja Dobrinka, Gouv. Saratow (1/1)

Pokrowsk, Gouv. Saratow 1—6 : 17. kurgan ; 7—16 : 18. kurgan (1—8 : $\frac{1}{1}$; 9—16 : kisebbítve — verkleinert)

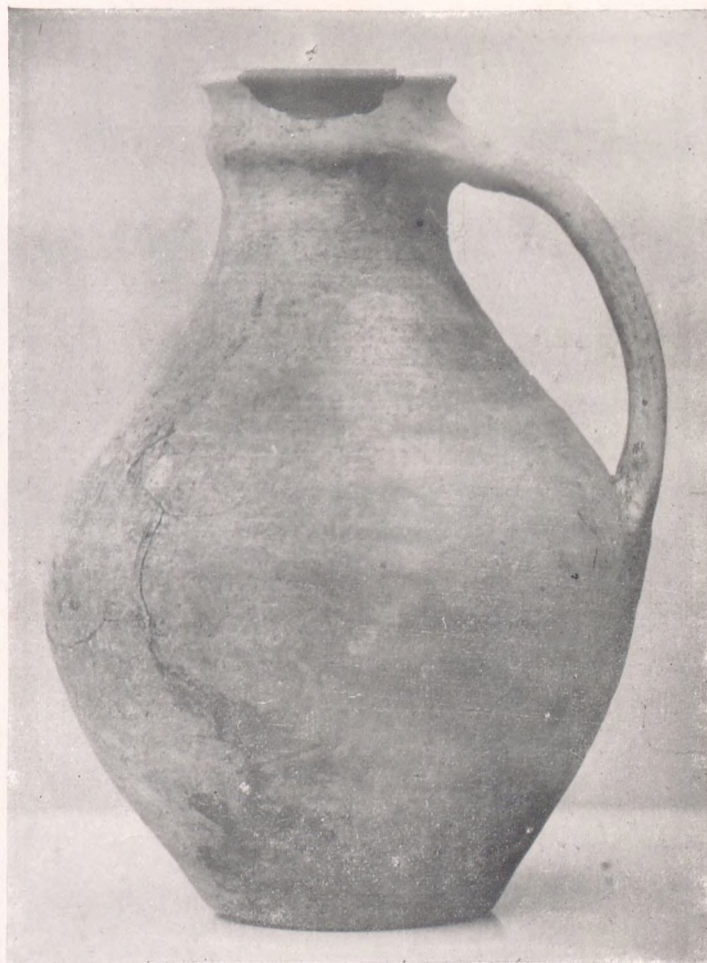

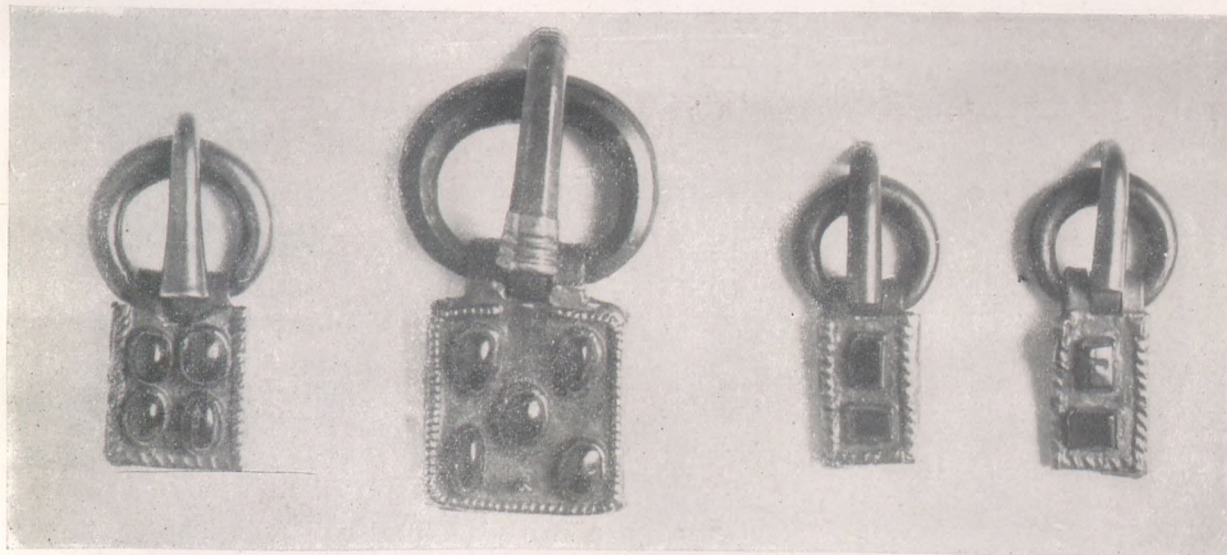
1—9 : Ščerbataja kotlowina (⁵/₆) ; 10—15 : Zdwishensk ; 16—37 : Saga

1

7

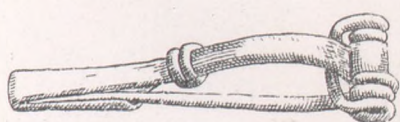

2

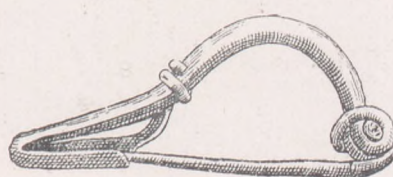
3

4

5

6

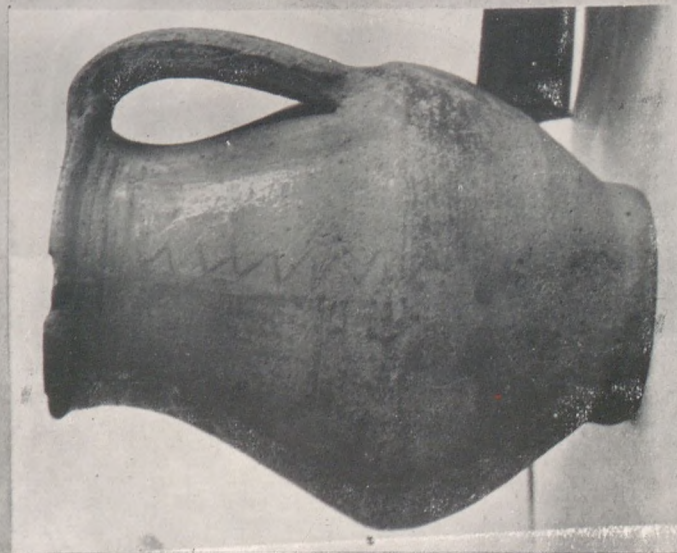

6a

1-6a: Murga (Tolna m.); 7: Strázsa-Vágör (Stráže); 1, 7: cca $\frac{1}{2}$; 2-6a: $\frac{1}{1}$

1

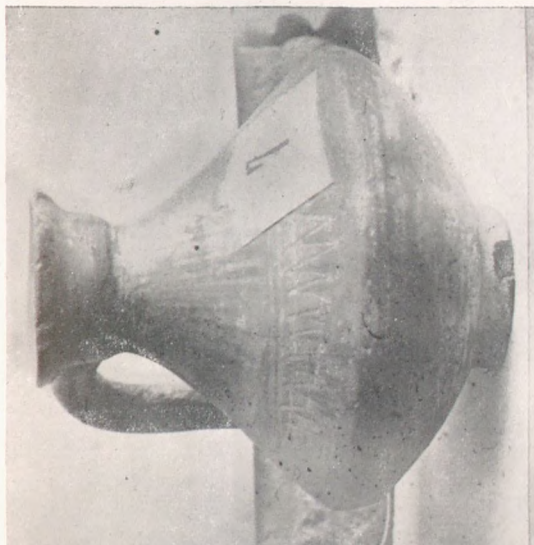
2

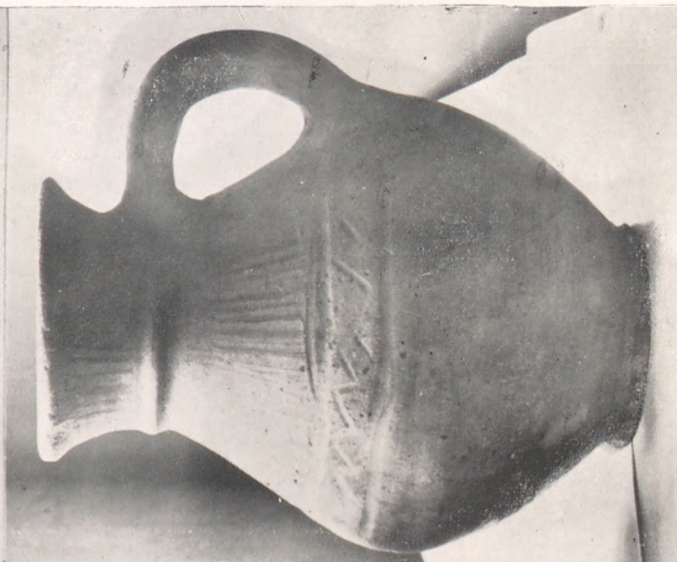
3

4

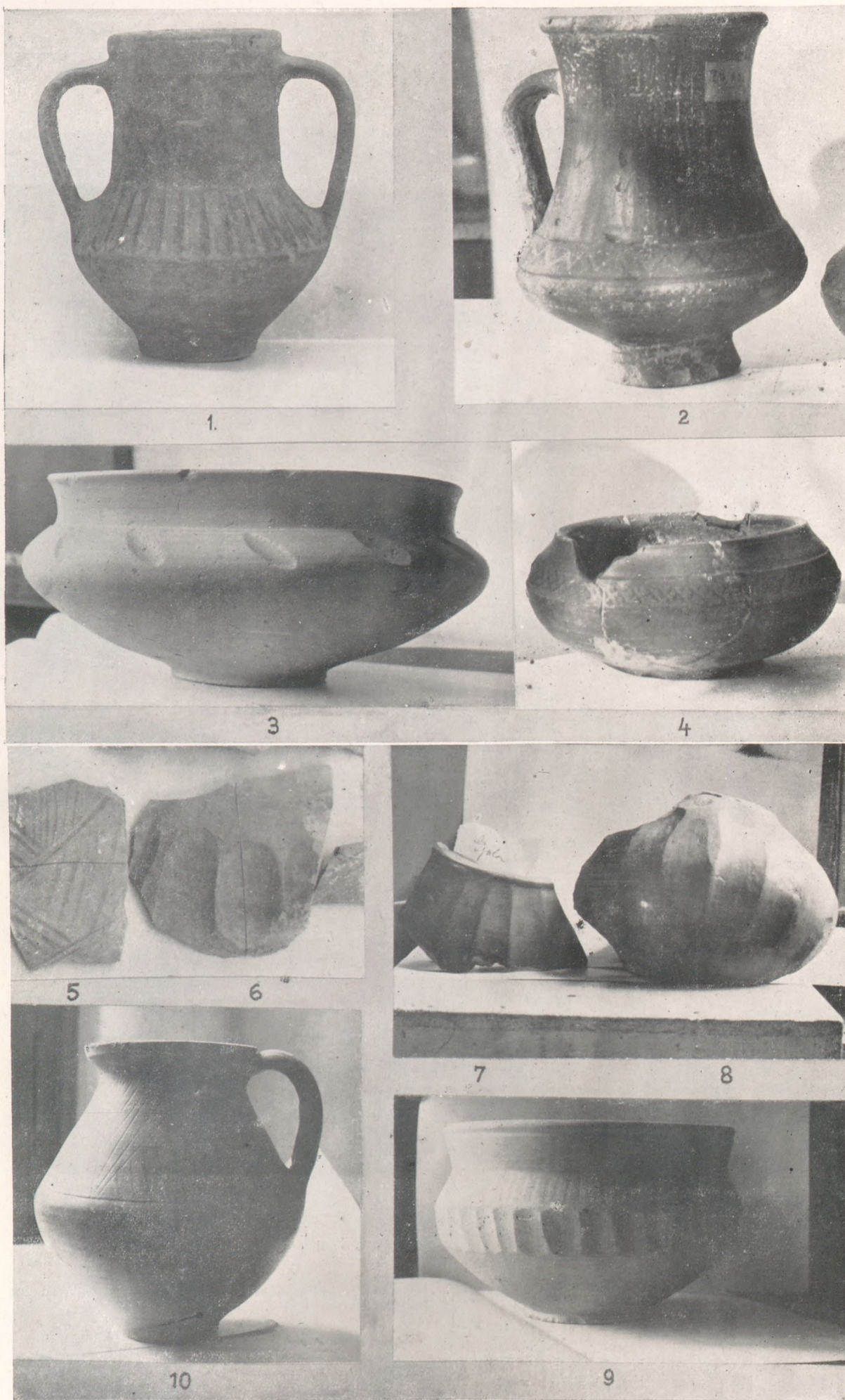

5

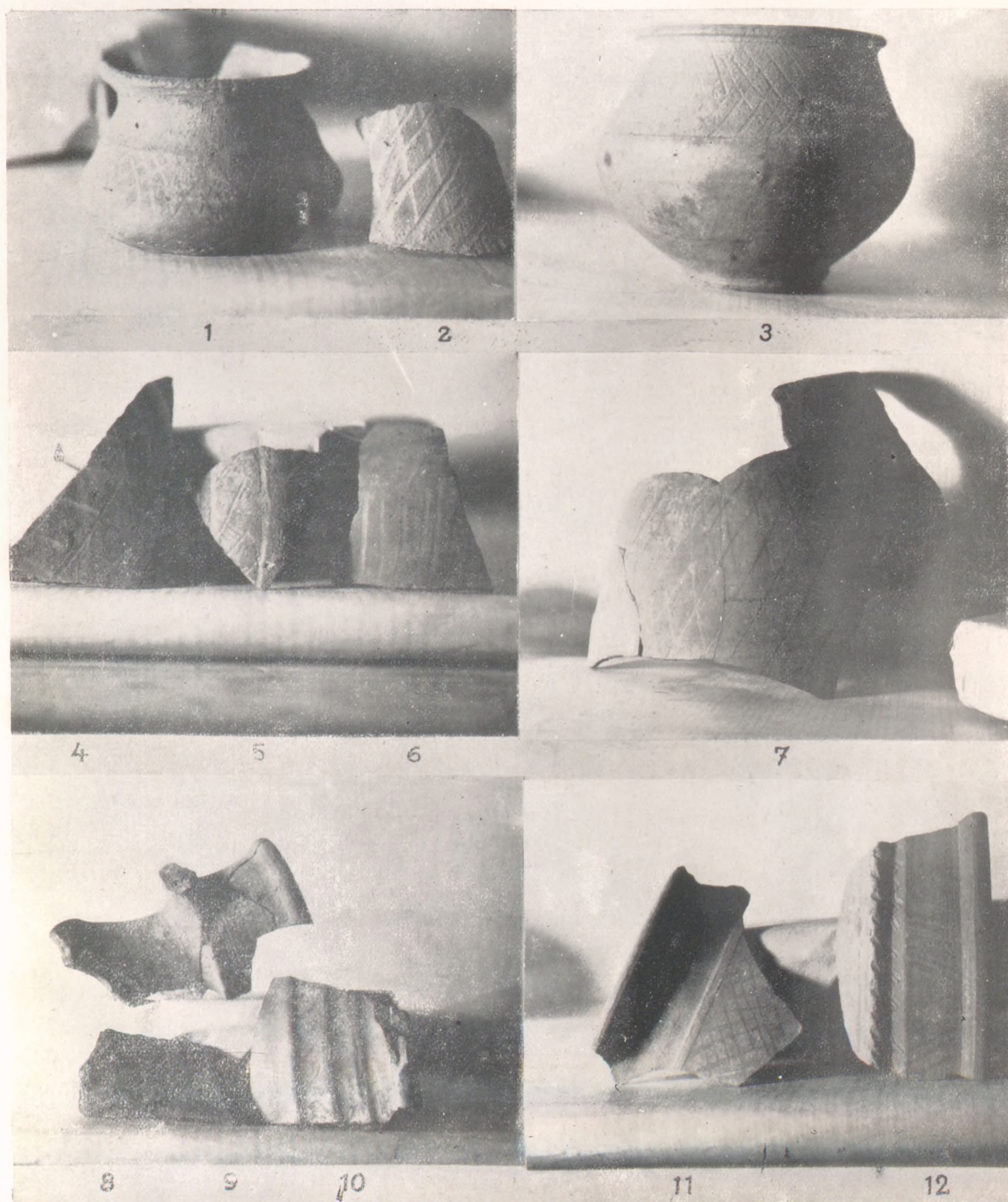

6

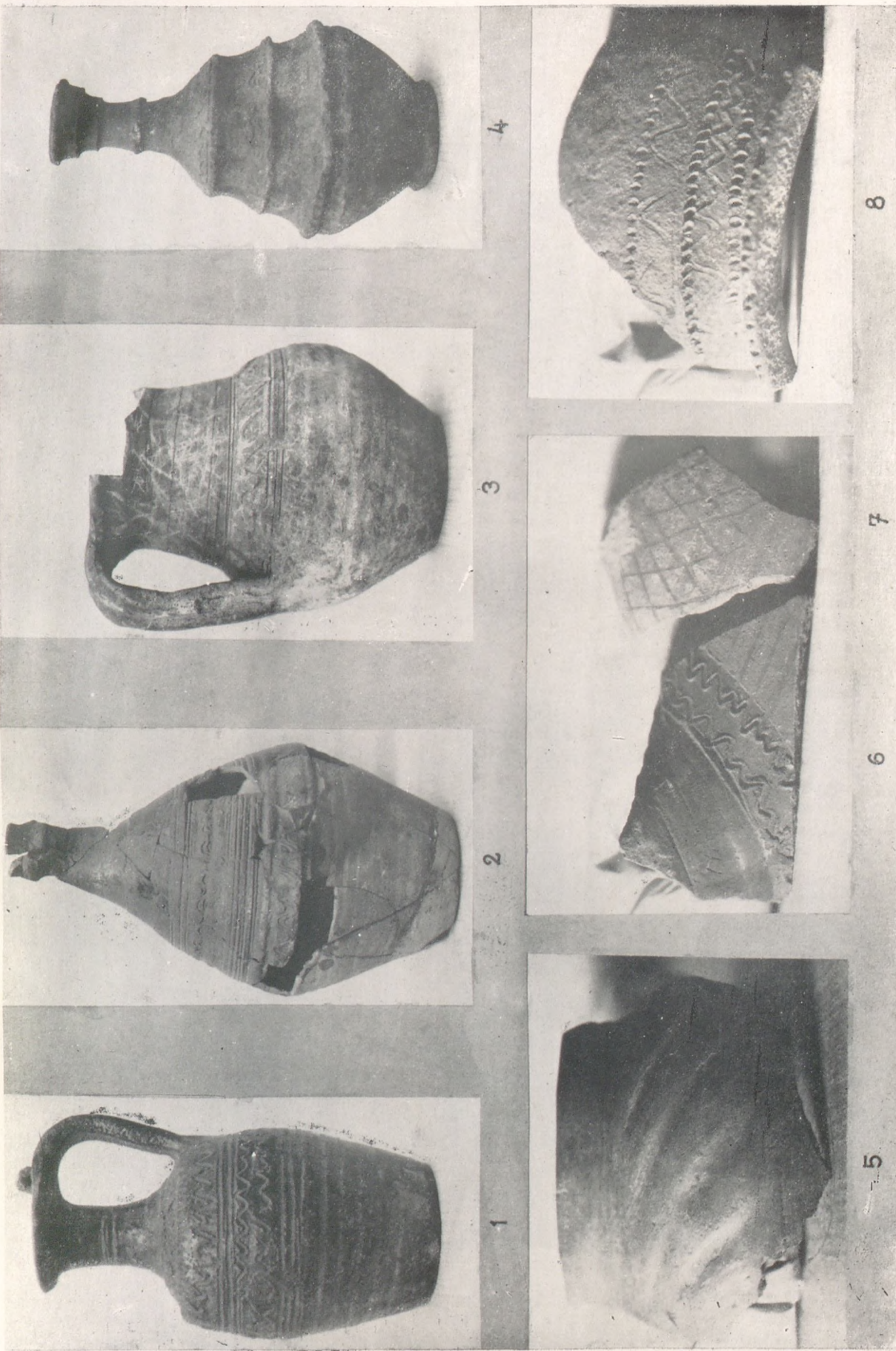
1 : Békéscsaba (cca $1/1$); 2 : Békéscsaba (cca $2/2$); 3 : Gyula (?; cca $1/2$); 4 : Szőreg (cca $1/4$); 5 : Hódmezővásárhely (cca $1/2$); 6 : Gyula ($1/2$)

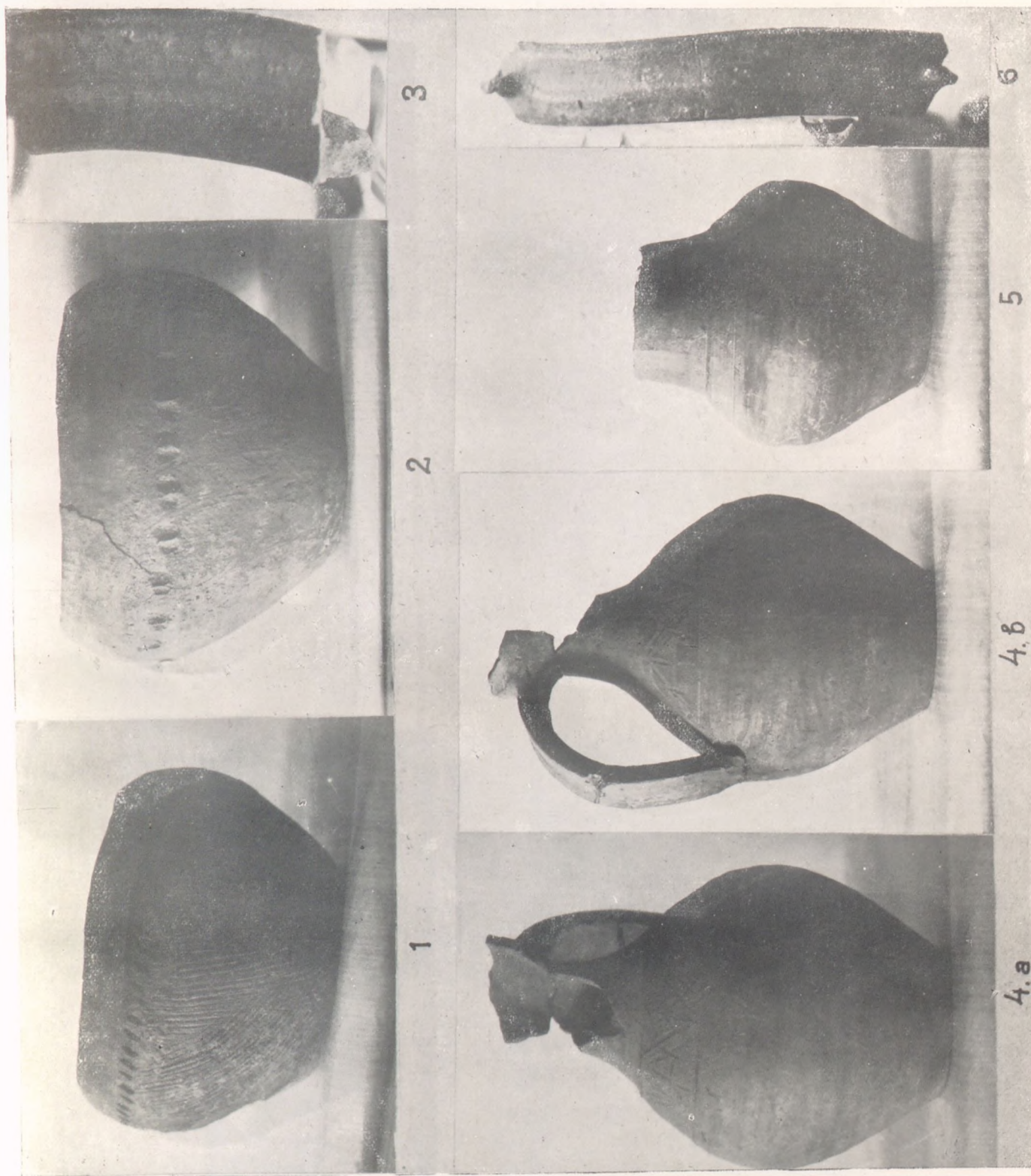
1: Csongrád (cca $\frac{1}{3}$); 2: Szeged—Mórahalom (cca $\frac{1}{2}$); 3: Dorozsma (cca $\frac{1}{2}$); 4: Malajdok (cca $\frac{1}{2}$); 5–6: Szentes—Fábián (cca $\frac{1}{3}$); 7–8: Gyula (cca $\frac{1}{4}$); 9: Dorozsma (cca $\frac{1}{4}$); 10: Gyulavarsánd ($\frac{1}{3}$)

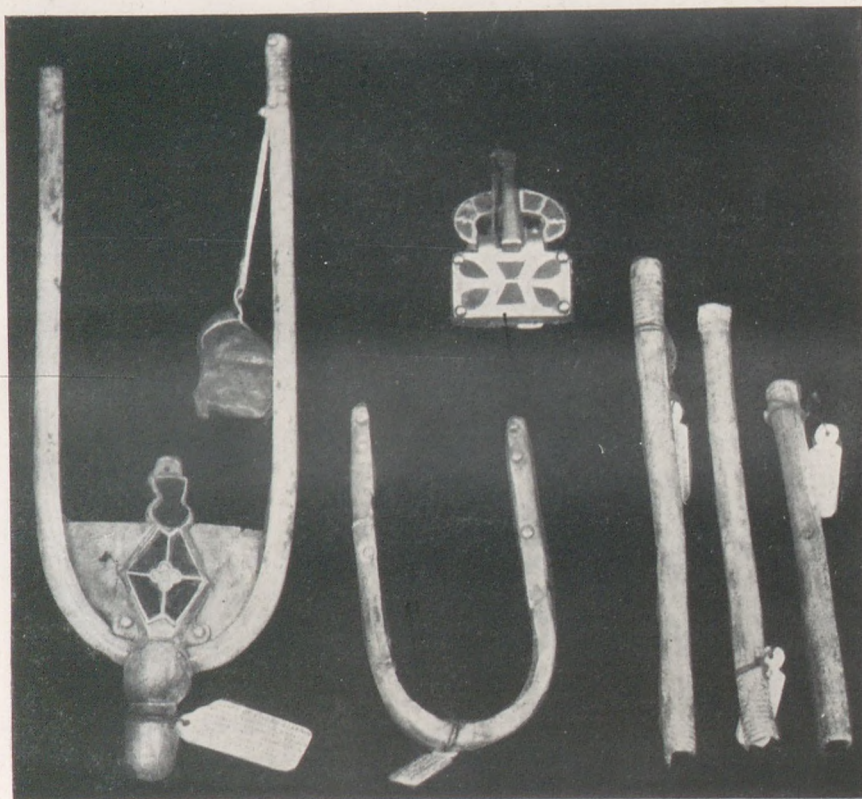
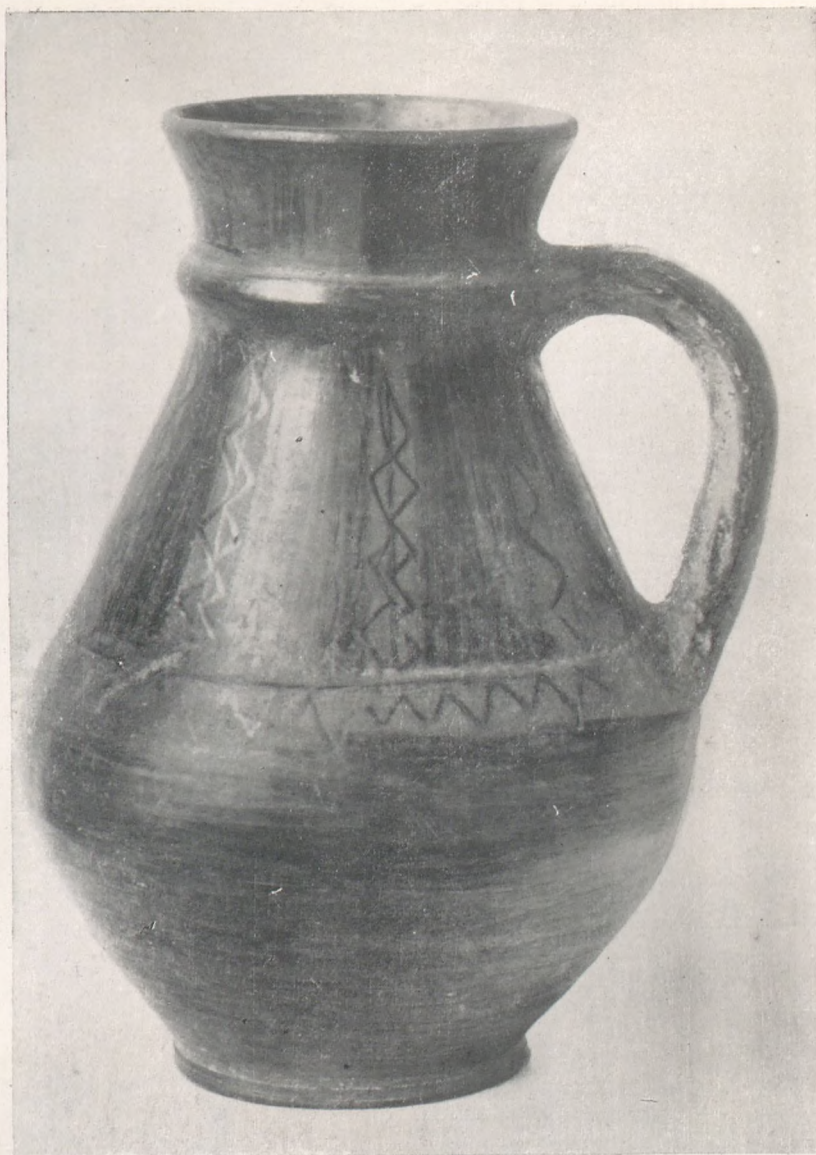
A leányfalusi későrómai burgus kerámiája — Keramik des spätrömischen Burgus von Leányfalu
 1–2: cca $\frac{1}{2}$; 3: $\frac{1}{3}$

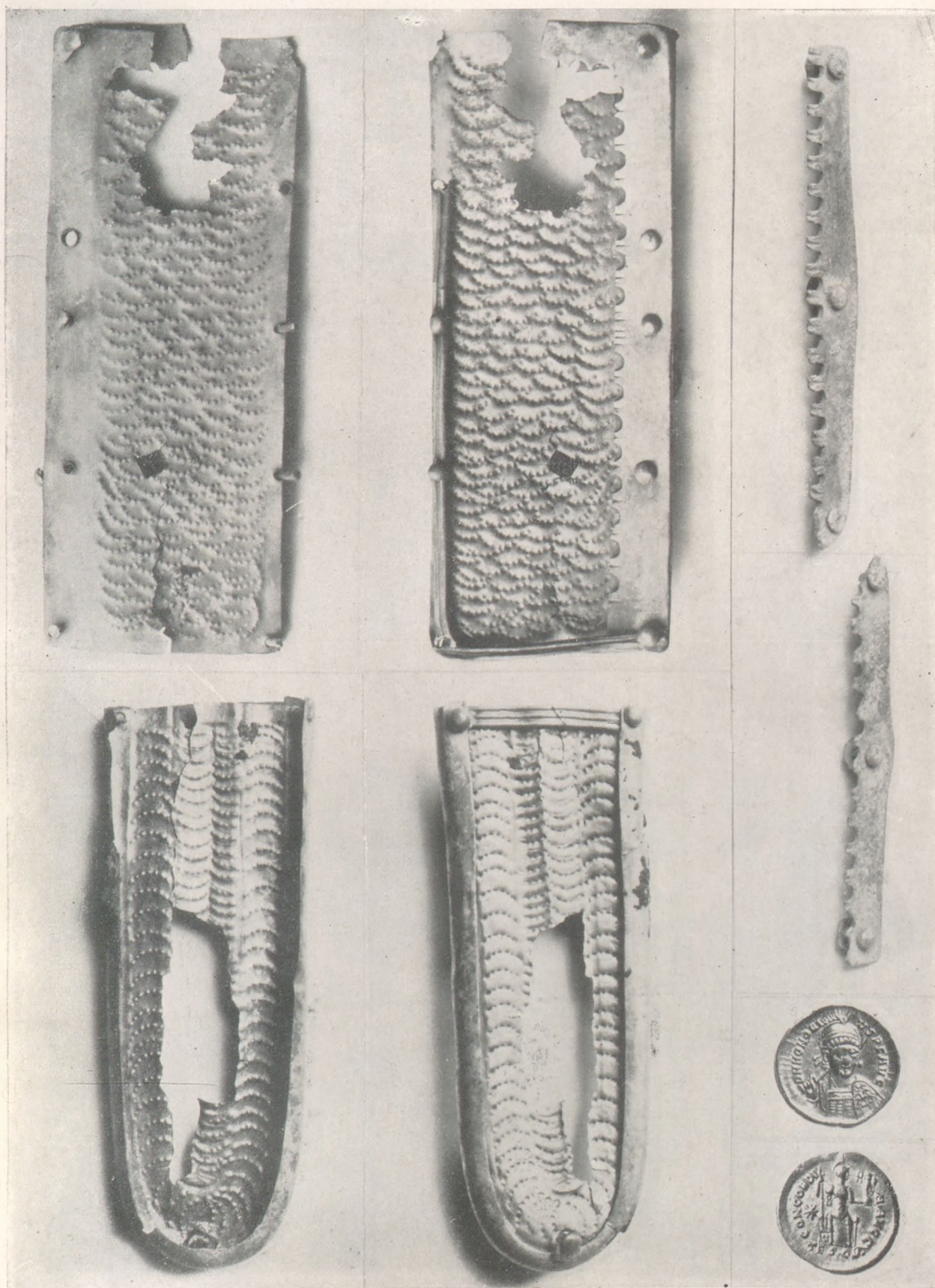
A leányfalusi későrómai burgus kerámiaja – Keramik des spätömischen Burgus von Leányfalu. 1, 3, 4 : cca $\frac{1}{3}$; 2 : $\frac{1}{4}$

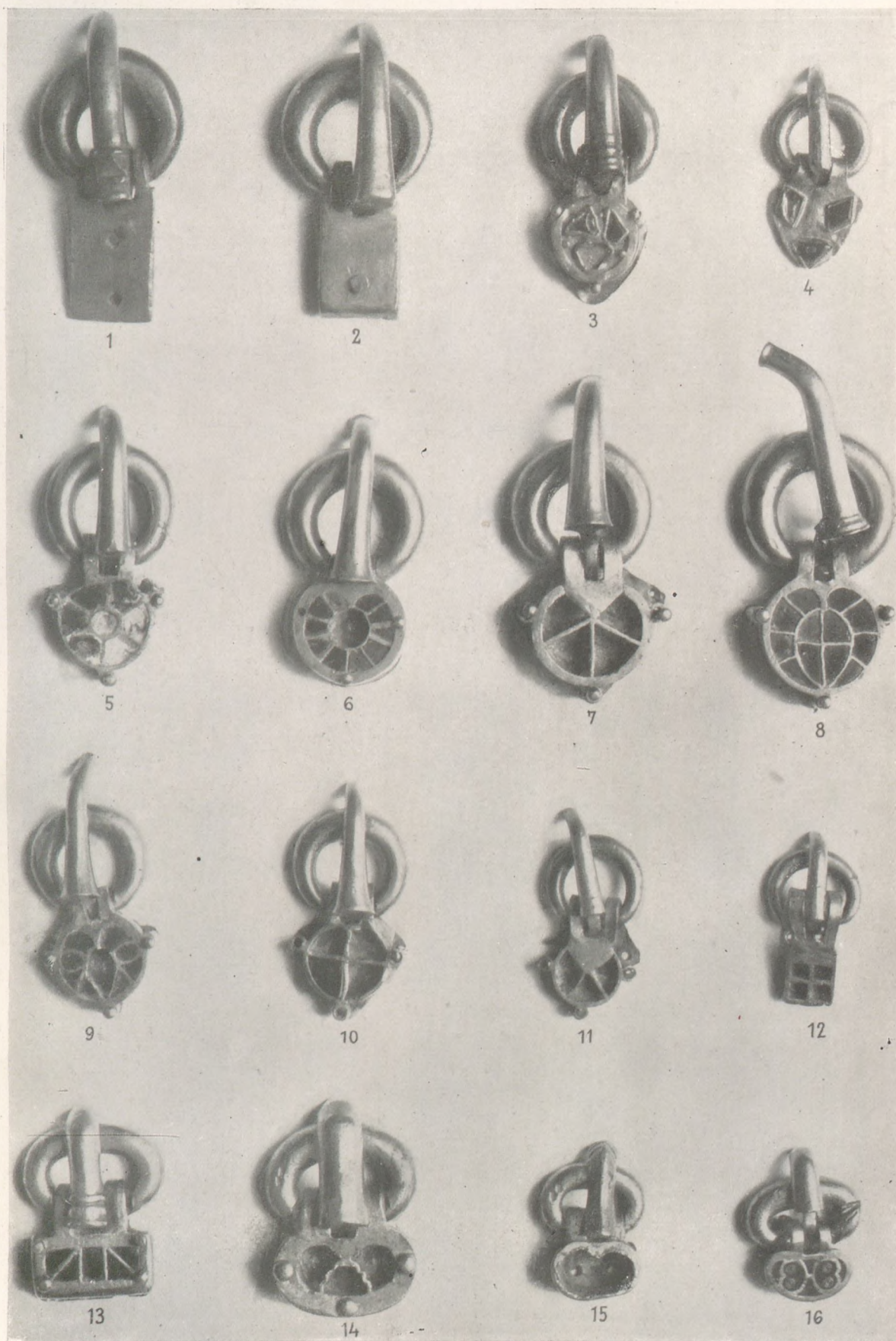
A leányfalusi későrómai burgus kerámiaja — Keramik des spätömischen Burgus von Leányfalu (cca 1/2)

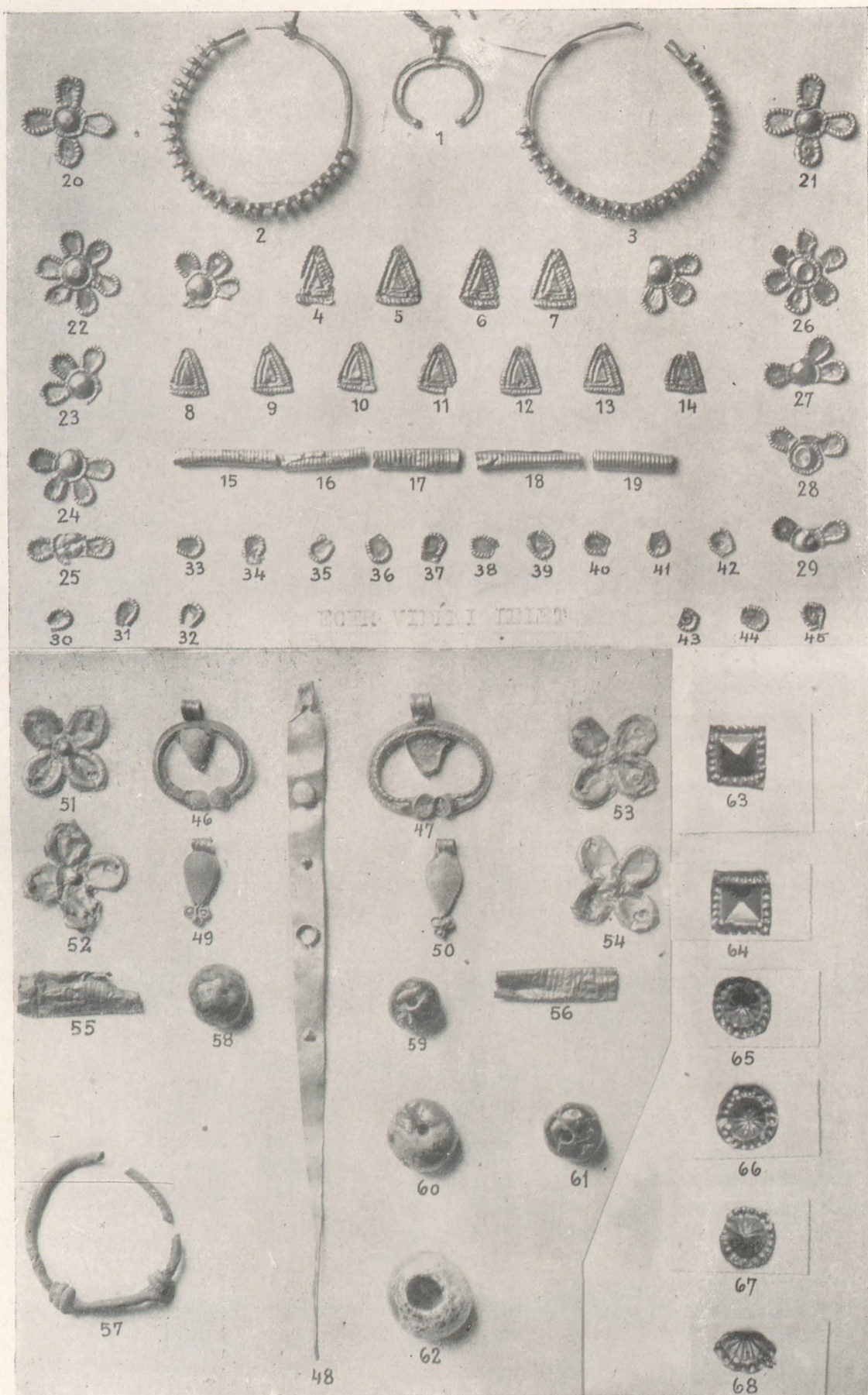
Fönn — Oben : Dunapentele (cca $\frac{2}{3}$); lenn — unten : Komárom (cca $\frac{1}{2}$)

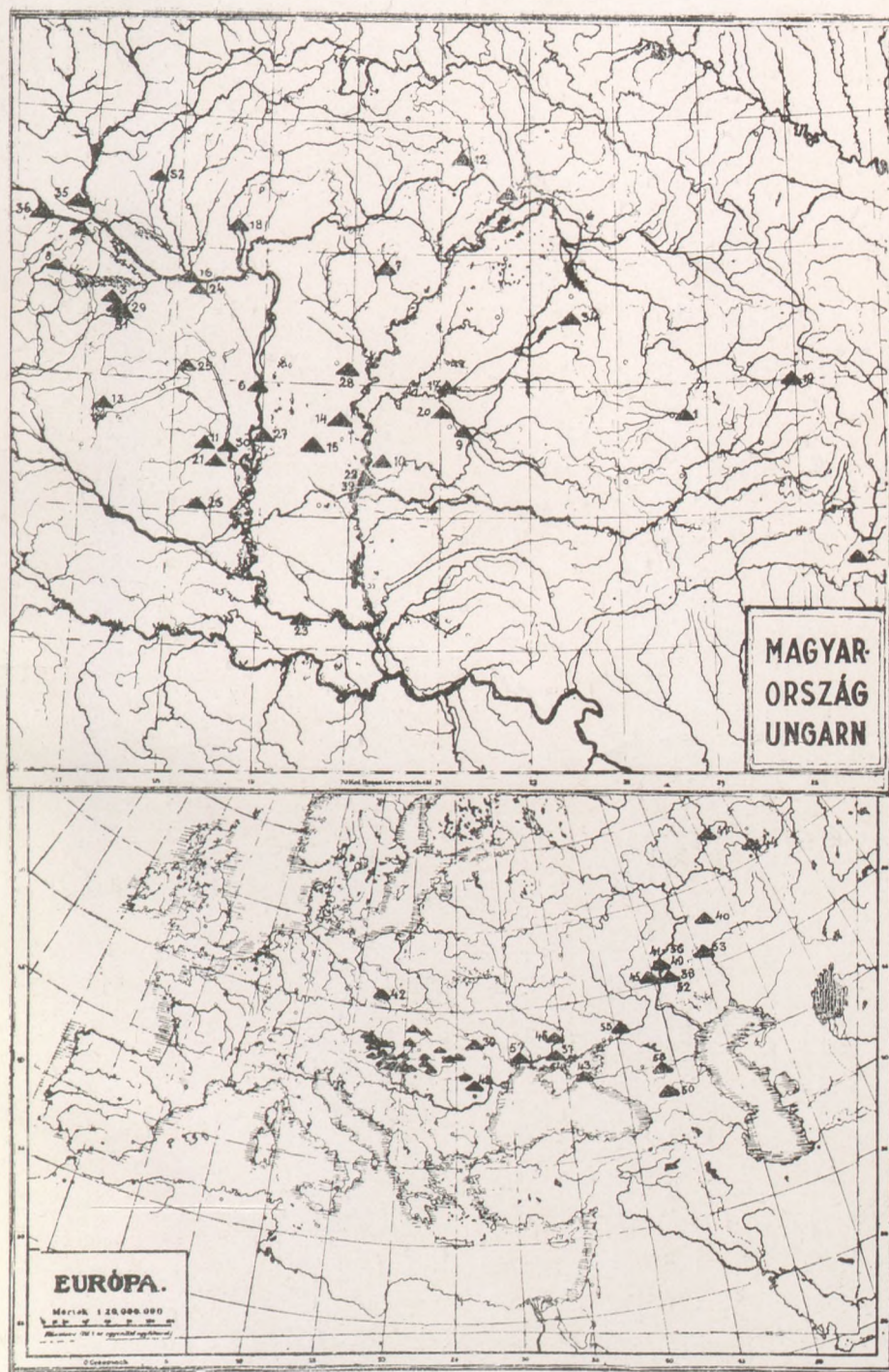
Kiskúnhalasi kardhüvely-veretek (balról, $\frac{1}{1}$) ; Körösladányi leletek (jobbról, $\frac{1}{1}$)
 Beschläge einer Schwertscheide in Kiskúnhalas (links, $\frac{1}{1}$) : Funde aus Körösladány (rechts, $\frac{1}{1}$)

Ezüst és arany csatok Magyarországról a M. Nemzeti Múzeumban ($1/1$)
 Silber- u. Goldschnallen aus Ungarn im Ung. Nationalmuseum ($1/1$)

1—45: Eger vidéke — Umgebung von Eger ($\frac{1}{1}$); 46—62: Kiskunfélegyháza mellett — bei Kiskunfélegyháza ($\frac{1}{1}$); 63—68: Pusztá Bakod ($\frac{1}{1}$)

Lelőhelyek térképe — Fundkarte

Lelőhelyek — Fundorte :

- 1: Apahida. 2: Brassó. 3: Csorna. 4: Czéke. 5: Deutsch—Altenburg (Carnuntum). 6: Dunapentele. 7: Eger vidéke — Umgebung von Eger. 8: Fertő-medgyes. 9: Gyula. 10: Hódmezővásárhely. 11: Kaposvölgy — Kapostal. 12: Kassa. 13: Keszthely — Gáti domb. 14: Kiskúnfélegyháza. 15: Kiskúnhalas. 16: Komárom. 17: Körösladány. 18: Léva. 19: Marosszentanna. 20: Mezőberény. 21: Murga. 22: Nagyszéksós. 23: Nestlin. 24: Ószőny. 25: Pápeszi. 26: Pécsüszög. 27: Pusztá Bakod. 28: Törtel. 29: Rábapordány. 30: Sárviz. 31: Sobor. 32: Straže — Vágör. 33: Szeged—Ujfehértó. 34: Szilágysomlyó. 35: Untersiebenbrunn. 36: Wien—Simmering. 37: Alešek (Saga). 38: Berjowka. 39: Concesti. 40: Fedorowka. 41: Herzog a. d. Wolga. 42: Höckricht. 43: Kerč. 44: Musliumowa. 45: Nižnjaja—Dobrinka. 46: Nowo—Grigorjewka. 47: Perm. 48: Petrossa. 49: Pokrowsk. 50: Rutcha. 51: Saga Alešek mellett — Saga bei Alešek. 52: Seelmann a. d. Wolga. 53: Šipowo. 54: Ščerbataja kotlowina. 55: Sulino. 56: Susla. 57: Tigul. 58: Zdwizensk.

1. *...*
 2. *...*
 3. *...*
 4. *...*
 5. *...*
 6. *...*
 7. *...*
 8. *...*
 9. *...*
 10. *...*
 11. *...*
 12. *...*
 13. *...*
 14. *...*
 15. *...*
 16. *...*
 17. *...*
 18. *...*
 19. *...*
 20. *...*
 21. *...*
 22. *...*
 23. *...*
 24. *...*
 25. *...*
 26. *...*
 27. *...*
 28. *...*
 29. *...*
 30. *...*
 31. *...*
 32. *...*
 33. *...*
 34. *...*
 35. *...*
 36. *...*
 37. *...*
 38. *...*
 39. *...*
 40. *...*
 41. *...*
 42. *...*
 43. *...*
 44. *...*
 45. *...*
 46. *...*
 47. *...*
 48. *...*
 49. *...*
 50. *...*
 51. *...*
 52. *...*
 53. *...*
 54. *...*
 55. *...*
 56. *...*
 57. *...*
 58. *...*
 59. *...*
 60. *...*
 61. *...*
 62. *...*
 63. *...*
 64. *...*
 65. *...*
 66. *...*
 67. *...*
 68. *...*
 69. *...*
 70. *...*
 71. *...*
 72. *...*
 73. *...*
 74. *...*
 75. *...*
 76. *...*
 77. *...*
 78. *...*
 79. *...*
 80. *...*
 81. *...*
 82. *...*
 83. *...*
 84. *...*
 85. *...*
 86. *...*
 87. *...*
 88. *...*
 89. *...*
 90. *...*
 91. *...*
 92. *...*
 93. *...*
 94. *...*
 95. *...*
 96. *...*
 97. *...*
 98. *...*
 99. *...*
 100. *...*

ARCHAEOLOGIA HUNGARICA

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM RÉGÉSZETI OSZTÁLYÁNAK KIADVÁNYAI
ACTA ARCHAEOLOGICA MUSEI NATIONALIS HUNGARICI
SZERKESZTI: MÁRTON LAJOS és FETTICH NÁNDOR

Bisher erschienen :

	Preis
1. N. Fettich, Das Kunstgewerbe der Avarzeit in Ungarn, mit 7 Tafeln und 22 Textabbildungen. Budapest, 1926. 4°, S. 66.	P 20
2. St. Paulovics, Die römische Ansiedlung von Dunapentele (Intercisa), mit 4 Tafeln und 67 Textabbildungen. Budapest, 1927. 4°, S. 128.	P 20
3. N. Fettich, La trouvaille Scythe de Zöldhalompusztá, avec 8 pl. et 3 figures dans le Texte. Budapest, 1928. 4°, p. 46,	P 20
4. J. Hillebrand, Das frühkupferzeitliche Gräberfeld von Pusztáistvánháza, mit 7 Tafeln und 17 Textabbildungen. Budapest, 1929. 4°, S. 51.	P 20
5-6. F. Tompa, Die Bandkeramik in Ungarn, Die Bükker und die Theisskultur, mit 60 Tafeln und 7 Textabbildungen. Budapest, 1929. 4°, S. 71.	P 40
7. G. Fehér, Les Monuments de la Culture Protobulgare et leurs Relations Hongroises, avec 108 figures dans le Texte. Budapest, 1931. 4°, p. 173.	P 30
8. N. Fettich, Der zweite Schatz von Szilágysomlyó, mit 32 Tafeln und 6 Textabbildungen. Budapest, 1932. 4°, S. 73.	P 30
- Von diesen, bisher erschienenen Bänden steht ein ausführlich beschreibendes Verzeichnis zur Verfügung.

Zu beziehen :

UNGARISCHES NATIONALMUSEUM, ARCHAEOLOGISCHE ABTEILUNG
BUDAPEST, 80. UNGARN.

Und bei dem Hauptkommissionär :

Edmund Stemmer, Buchhandlung und Kunstantiquariat,
Budapest, V. Gróf Tisza István utca 14.

ÁRA 40.- PENGŐ.

